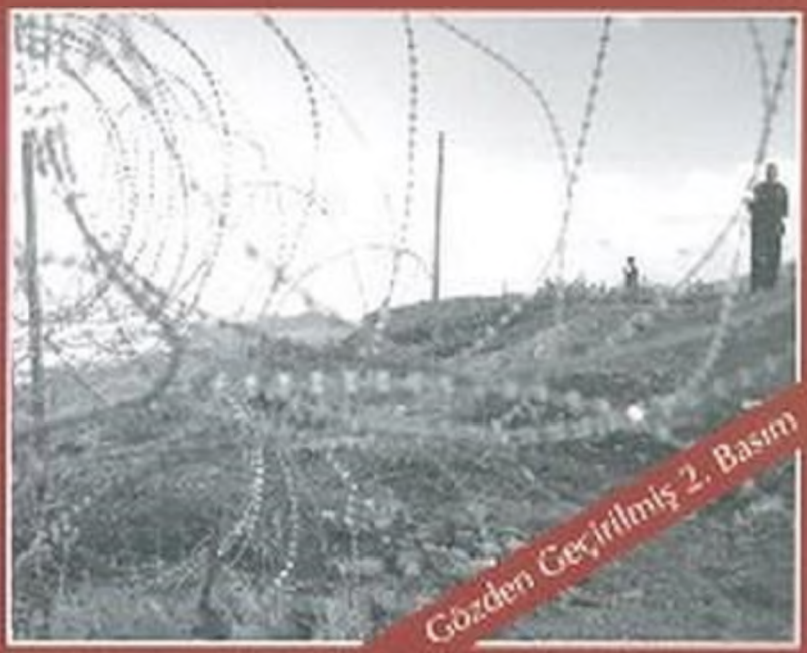
Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı

TOPLUMSAL HAFIZANIN HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ

H. Neşe Özgen

Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı

TOPLUMSAL HAFIZANIN HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ

Sosyal Tarih Yayınları
Belge-Araştırma Dizisi: 17

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık:
TÜSTAV Yayın Atölyesi

Birinci Basım: Haziran 2003
İkinci Basım: Aralık 2011

ISBN: 978-605-4513-05-5

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Kocatepe Mah. Feridiye Cad.
No:20 Taksim-İstanbul
Telefon: 0212 237 98 92
Faks: 0212 237 98 99
url: www.tustav.org
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve Cilt:
Net Kırtasiye Tan ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Taksim Cad. Yoğurtçu Faik Sok. No.3
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 249 40 60 pbx

"Kurşun da bilmez ki gelen temiz midir, kaçak mıdır?"

Babam I. Nihat Özgen'e

*Van-Saray Sınmlı köyü, olayla ilgili görüşmelerden.

ÖZGEÇMİŞ:

H. NEŞE ÖZGEN, Dr.

1960, Ankara doğumluyum. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden 1984 yılında mezun olduktan sonra, 1987 yılında Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü'nde Yüksek lisansımı ve 1992 yılında doktoramı tamamladım. 1993 Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülü'nü "Kalkınma ve Girişimcilik" başlıklı doktora tez çalışmasıyla aldım.

1986 yılından itibaren, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nün önce Araştırma Görevlisi olarak ve daha sonra da Profesörlük de dahil olmak üzere, çeşitli akademik kadrolarında çalıştım.

2007-2008 tarihlerinde, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı Biga İİBF'de Dekan olarak görev yaptım. Ege Üniversitesi'nden 2008 yılında emekliliğimi isteyerek, Okan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Bölümü'nü ve "mekan sosyolojisi" yüksek lisans programını kurmak üzere İstanbul'a yerleştim, Şimdi Nâzım Hikmet Akademisi'nde öğretim üyesiyim ve Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı ve MSGSÜ Endüstri Tasarımı Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora programında dersler veriyorum.

2001-2001 yılları arasında GAP-BKİ ve UNDP, GAP Bölge Kalkınma Planı, Sosyal Planlama Grubu Üyesi ve Sosyolog olarak görev aldım.. 2005'te TUBA Sosyal Bilimlerde Öngörü Projesi, Sosyoloji, Antropoloji ve Kültür Çalışmaları Grubu Üyesi olarak görev aldım. 2007 yılından itibaren, TÜBİTAK-ULAKBİM'de SBVT (Sosyal Bilimler Veri Tabanı) Bilim Komitesi üyesi olarak çalışıyorum. TÜBİTAK ve Türkiye'yi , "Remaking Borders" COST IS0803 Action'u nda Komite Üyesi olarak (MC) temsil ediyorum.

Asıl ilgi alanlarım:

- Sosyoloji ve Metodoloji,
- Nicel nitel analiz
- Epistemoloji
- Kalkınma ve Bölgesel kalkınma
- Bölgesel kalkınma
- Girişimcilik / gelişmekte olan ülke karakteristikleri
- Kırsal kalkınma- epistemoloji, yöntem ve teknikler
- Toplumsal cinsiyet ve sınıf
- Kalkınma ve kalkınma programlarında kadın
- Feminist iktisat
- Yeni kentsel yoksulluk ve yeni sınıf teorileri
- Kentsel yoksulluk ve çöp, katı atık yönetimi stratejiler
- Sosyal hafiza
- Sınır sosyolojisi
- Devlet-sınır-sınıf
- Vatanın politik coğrafyası
- Vatan-vatandaşlık ve mülkiyet
- Bedenlenmis sınır -sınır ve toplumsal cinsiyet
- Sınırın ekonomik ve politik antropolojisi

Bu çerçevelerde "Bölgesel Kalkınma", "Küreselleşme- İnsan Yapısı ve Yapısal Değişmeler", "Azgelişme ve Neo-liberal politikaların eleştirisi", "Yeni Yoksulluk, "Sosyal Bilim Yöntemleri", "Toplumsal Cinsiyet" temaları üzerinde çalıştım. Bu çalışmalar kapsamında. İngiltere, İtalya, Bulgaristan, Azerbaycan ve İran'da alanımla ilgili çalışmalar yaptım. Çeşitli serbest yazılar da yazdım. Farklı şehirlerde ve kasabalarda sosyo-ekonomik gelişme projeksiyonları da yaptım.

1998'de, kentte yeni bir yoksulluk türü olarak "Çöp ve Çöpün Güç Hiyerarşileri"yle ilgilenmeye başladım. Çöpü çalışmayı, çöpte çalışmayı hala çok seviyorum ve çalışanlarını gönülden destekliyorum.

1996 ile 1999 tarihleri arasında çeşitli kereler İngiltere'de Sheffield Hallam Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar için bulundum ve ayrıca misafir öğretim üyeliği yaptım. 1999- 2009 yılları arasında İngiltere,

İtalya, Bulgaristan, Azerbaycan, İran ve Irak Kürt Federe Bölgesi'nde alanımla ilgili çalışmalar yürüttüm.

2006'dan itibaren, bir yandan "Sınır Sosyolojisi" kitabımı bitirmeye çalışırken, diğer yandan, Türkiye'nin bir başka sınırına "Kafkas Sınırlarımıza" bakmaya başadım BTC'nin Yeniden Yerleşim Eylem Planını eleştirmiş olan bir üniversite mensubu ve bir bilim insanı olarak (BTC link), konu zaten uzağımda değildi. 2006-2009 yılları arasında Max Planck Institute for Social Anthropology'de, "Caucassian Boudaries and Citizenship from below" başlıklı ve Proje Direktörlüğünü Lale Yalçın-Heckmann'ın yürüttüğü bir çalışma grubu (link proje) içinde yer aldım ve Ege Üniversite'sinin de desteğiyle bu çalışmayı kendi Bölüm arkadaşlarımla "Doğu Anadolu'nun Bir Sınır Bölgesinde Mülkiyet ve Vatandaşlık" başlığıyla paylaşarak, Ardahan ve çevresinde alan araştırmaları yaptım.

Şu andaki saham ise Türkiye'nin Trakya sınırları. COST TÜBİTAK 109 K 294 'nolu projeyle Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarında üç yıl sürecek yeni bir araştırmaya başladım. Şimdilerde ertelenen bu çalışma, COST IS0803 No'lu Remaking Border. başlıklı çokuluslu akademik bir çalışmanın bir parçası olarak hazırlanıyor.

Bir sonraki sınır mı? Kimbilir...

Sınırın dışındakilerle görüşmek üzere...

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz 11
Önsöz 15
Giriş 17
Teknikler: Bu Kitap Nasıl Okunmalı? 21
Yokuş Yol'a 31

Birinci Kısım

Kutur Deresi ve 33 Kurşun 33
Birinci Bölüm: Toplumsal Hafızanın İzleri 41
İkinci Bölüm: Köylü Tanıklıkları 57
Ölümle Başa Çıkma Biçimleri 57
İhbar Geleneğinin Meşrulaşması 62
Adaletin Yerini Bulmadığı İnancı ve
De Facto Adaletin Süreklileşmesi 72

İkinci Kısım

Muğlalı ve Menemen Olayı ile
Gelişen Cumhuriyet İdeolojisi 77
Birinci Bölüm: Menemen Olayı ve Mustafa Muğlalı'nın
33 Kurşun Olayı'yla Bağlantısı 79
İkinci Bölüm: Menemen Mahkemelerine Dahil ve Müdahil Olanlar 91
Nakşibendiler ve Menemen 0layı'nı Hatırlama Biçimleri 95
Şeyh Esad ile Seyyid Abdülkadir
Bağlantısı ve Cumhuriyet 96

Üçüncü Kısım

Menemen Ovası ile Hoşap Kalesi Bağlantısı 109
Birinci Bölüm: Nakşilik Etnik Milliyetçilikten Sıyrılıyor 115
İkinci Bölüm: Said-i Kurdi'den Said-i Nursi'ye 121
Üçüncü Bölüm: Said-i Nursi ile Nakşi Evliliği 131
Dördüncü Bölüm: Bir Dönüşüm Öyküsü
Esseyyid Abdulhakim Arvasi Hazretleri 141
Geçmişin Aynasında İnkar ve Yalanla Yaşamak 149
Tanıklıklar 161
Seçilmiş Kronoloji 183
Dizin 190
Kaynakça 195
Gazeteler 200
E-Kaynaklar 200

İKİNCİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Kitap yayınlanalı 7 yılı aşkın bir zaman oldu. Çalışma asıl yerini üniversitelerde, Tarih, Antropoloji ve sosyal bilimlerin başka alanlarında çalışan ve yeni bir dünya, yeni bir sosyal bilim arayışında olan gençlerde buldu. Onlar, bu çalışmayı 'eleştirel sosyal tarih okuma metodolojisi' olarak ele alıp doğru değerlendirdiler, kıyasıya tartıştılar ve eleştirdiler. Bu en büyük mutluluğumdur.

Çalışmamın bazı başka yankıları da oldu. Şimdilerde 33 Kurşun Olayı, "Ergenekon Soruşturması" ile de bağlantılı konuşuluyor[1]. Çeşitli köşe yazarları, toplum 'mentor'ları, siyaset guruları, kitaptan hiç bahsetmeden 33 Kurşun üzerine konuyu yeniden ele alan yorumlar katan görüşler bildirdiler. Bu kitaptan hiç bahsetmeksizin, çalışmanın işaret ettiği açıkları kapatabilmek için bazı 'yeni' görüşler öne sürdüler. Bu 'yeni' yorumların kimisi resmi tarihin yeniden yazımını[2] kimisi de karşıt resmi tarihi[3] böylece pekiştirdi. Bu çalışmanın vakası olan 33 Kurşun ile ilgili Günay Aslan bir belgesel de yaptı[4]. Ne isabetli ki, neredeyse tamamı kitaptan hiç bahsetmeksizin çalışmama çeşitli yanıtlar vermeye başladılar. Bu dahi çalışmanın derin yankısı olduğunu gösteriyor bana.

Bu baskı için bir ekleme yaptım. Öncelikle çözümleme tekniklerine dair birkaç ipucu koyabildim. Böylece metodolojik kısmın bazı açmazlarını da yeniden tartışma şansım oldu.

---

1 http://blog.milliyet.com.tr/orgeneral-mustafa-muglali-33-insani-neden-oldurttu-/Blog/?BlogNo=294456&ref=milliyet anasayfa&Ref No=21

2 http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=116496

3 http://www.taraf.com.tr/haber/ermeni-ve-kurt-kiyiminda-muglali-pasa.htm http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-devletin-demir-yumrugu-muglali-pasa.htm

4 http://gunayaslan.com/index.php?option=com_content&task=view&id=361&Itemid=1

Birinci baskıdan bu yana, Kürdoloji ve Kürt Çalışmaları, aynı zamanda da Kürtler üzerine çalışmalar hayli arttı. Böylece ben de, ikinci kısım için ilk basımdaki hatalarımı ve eksikliklerimi düzeltme şansı buldum.

Aradan geçen zamanda, 33 Kurşun Olayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin *kurucu deixis'lerinden*[5] birisi olmayı sürdürdü: 6 Mayıs 2004'de alınan bir kararla, Van Özalp'teki 6. Hudut Alayına bağlı 2. Tabur Komutanlığı'na 'Orgeneral Mustafa Muğlalı Kışlası' adı verildi[6]. Bu girişim, başta araştırma yaptığım köylerde, yakınlarını kaybedenler arasında olmak üzere, çok büyük tepkiler aldı, "devletin kısas hukukunu uygulaması olarak" adlandırıldı. GeliyeSefo'da iki yakınını kaybeden Mehmet Özay amca *"Ben o tabelayı her gördüğümde ağlıyorum. Gözyaşlarımı tutamıyorum. Tabelayla acım tazeleniyor. Tabelanın artık kaldırılmasını istiyoruz"* demişti. Bu girişime[7]; büyük bir direnç gösterildi ve köylülerin dilekçelerine ve Belediye'nin yoğun itirazlarına rağmen, Kışla'nın adı ancak 2 Kasım 2011'de kaldırılabildi.[8]

Öte yandan, Özalp Belediyesi, Haziran 2009'da Anıtın karşısına 33 Kurşun Olayı'nda öldürülenlerle ilgili hafızayı 'tersten canlı tutmak için' bir heykel yaptıracağını açıkladı[9]. Heykel henüz yapılmadı.

---

5 "*Güncel deixis*'in sürekli yinelediği ve meşruluğunun önemli bölümünü üzerine oturttuğu öncül anlatımlar" BKZ. Copeaux, E., (2000) *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarh Tezinden, Türk-İslam Sentezine (1931-1993)*, TVY Yay.., S:38.

6 http://www.milliyet.com.tr/2004/05/13/guncel/axgun01.html

7 http://www.gazetevan.com/DEVLET-OZUR-DILEMELI—-YEREL-HABERLER-OZALP-HABERLERI-4563.html

8 http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=1015508&Date=25.08.2010&CategoryID=78;http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ovur/2011/08/30/emuhtirakalktisiramuglalikislasinda;http://www.dailymotion.com/video/xhecia_muylalykyylasyyleylgilibaykandurmazynroportajy_tech06.03.2011dehttp://bianet.org/bianet/siyaset/124417-bakan-gonul-kisladan-mustafamuglaliismini-silmiyor 27Ağustos2010http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/11/04/mustafa.muglali.adi.tabeladan silindi/635644.0/index.html

9 http://www.ensonhaber.com/gundem/211557/kislanin-karsisina-33-kursun-aniti.html;http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=942007&Date=24.06.2009&CategoryID=97&Rdkref=1;http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/muglali-kislasi-nin-karsisina-33-kursun-aniti-haberi-1495

Mart 2010'da Belediye bu kez Özalp'taki bazı sokakların adını değiştirmek isteyerek bir sokağa da "33 Kurşun" adını vermek istedi. Kaymakamlığın, bu adın tahrik unsuru sayılacağı gerekçesiyle reddi üzerine, bir başka sokağın adı "Ahmet Arif Sokağı" olarak değiştirildi[10].

Özalp ilçesi hala ancak acılar, felaketler ve ölümlerle haber olabiliyor[11].

Her *kurucu deixis* gibi 33 Kurşun'da, ölümlerin sayısını artırdı. 25 Mayıs 2010'da gazeteler şöyle bir haber geçtiler: "Özalp ilçesinde Mustafa Muğlalı Kışlası içindeki 2. Hudut Tabur Komutanlığı atış poligonunu çevreleyen tel örgülerin dışında, çocukların oynadığı sırada meydana gelen patlamada, Oğuzcan Akyürek (13) hayatını kaybetmiş, yaşları 8 ile 15 arasındaki 5 çocuk da, üçü ağır olmak üzere yaralanmıştı"[12]. TBMM'nin görevlendirdiği komisyonun patlama yerinde yaptığı inceleme ve sonucunda yazdığı rapor[13]: "*Özalp'te kışlanın başka bir yere taşınması aşırı maliyet gerektirmesi nedeniyle düşünülmüyorsa; atış yerlerinin sivil yaşam sınırlarından daha içerilere taşınması ve çevre güvenliğini artıracak önlemlerin alınması öncelikli olarak gerçekleştirilmelidir*" diyor. 33 Kurşun, can almaya devam ediyor

---

10 http://www.ozalp.bel.tr/haber_detay.asp?haberID=317

11 http://www.haberler.com/iran-askerleri-ates-acti-1-olu-3060310-haberi/ http://www.haberler.com/karakol-yolunda-mayin-faciasi-3049315haberi/ http://www.kenthaber.com/dogu anadolu/van/ozalp;http://www.gazete5.com/haber/van-da-kar-yagisi-ve-tipi-14-subat-2011-83968.htm;http://www.haberx.vom/van_ozalpte_karla_mucadele_calismalari%2817.n,10589315,151%29.aspx;http://www.internethaber.com/yere-dusen-civa-topu-panik-yaratti—330250h.htm.

12 http://www.haberler.com/van-ozalp-te-patlama-haberleri/;http://www.bianet.org/bianet/toplum/122257-van-da-askeri-alanda-patlama-1-cocuk-oldu-dort-cocuk-yarali;http://www.yuksekovahaber.com/haber/kislada-patlama-5-yarali-31196.htm

13 http://tbmm.gov.tr/komisyon/van_ozalp.pdf. 24.10.2011

ÖNSÖZ

2001-2002 yıllarında Suriye-Irak-İran ve Nahcevan sınırlarındaki kasaba ve köylerde, "Sınır Kasabaları Sosyolojisi" başlıklı bir araştırmayı yaparken ortaya çıkan bir çalışma bu. Kendi kendisini yazdı. Van'ın Saray ve Özalp ilçeleri ve oradan Menemen Ovası, Ankara ve Hoşap Kalesi'ne uzandı.

Bu çalışmanın mekanları bir dere (Kutur), bir dağ (Ağrı), bir kale (Hoşap) ve bir ovadan (Menemen) müteşekkil değil elbet. Etki alanları çok daha derine ve eskiye uzanan bir genişlikte: Osmanlı, Türkiye ve İran'ın, hatta bazen El-Ezher ile Revandüz'ün sosyal coğrafyasını kapsıyor.

Çalışmanın yazılma amacı, başta, bir 'işe başından başlamış' her sosyal bilimcinin taşıdığı iddialarla benzer bir iddia taşıyordu: Gerçeği, sadece gerçeği!.. Araştırma ilerledikçe, alandan çıkan tabakalanmış gerçekler kendilerini yazdırdılar ve çalışma derinleştikçe hep yeni sorular çıktı, herkesin kendi gerçekleri ve her dönemin dönüşmüş, dönüştürülmüş gerçekleri. Örgülerin tamamlanmış gibi göründüğü anlarda, kendimce durum öylesine apaçıktı ki, her zamanki entelektüel kaygılarımla, 'Neden herkesin bunca bildiği bir şeyi yazıyorum ki!' diye düşündüm. Ta ki sonra bir başka örgü hayatın içinden belirene dek...

Bu çalışmada en önemli sorunlardan biri köylerde görüşme yapılan kişilerin adlarını verememek. Yine de bu sakınma ve kapalılık, Sırımlı, Damlacık ve Değirmigöl'den görüştüğüm kişileri burada saygıyla anmama engel değil. Hepsine kendi gerçeklerini dürüstçe anlattıkları için ve sıcaklıkları için teşekkür borçluyum, diğer görüşülenlere de öyle.

Çalışmanın asıl mimarları, tüm bu süreç boyunca yanımda olan ve bir taş işçisi sabrı ve emeği ile yardımcı olanlardı: Değerli dostlarım, çalışma

arkadaşlarım ve meslektaşlarım, Alp Buğdaycı Şebnem Eraş, Özlem Biner çalışmanın asistanlığını yaptılar, bununla kalmayıp ilk yazıları okuyup düzelterek, yol gösterdiler. Öğrencilerim, dostlarım Haluk Tekeli, Çiğdem Buğdaycı, Atakan Hatipoğlu, Nuri Gültekin, Saim Parladır, Cevdet Yılmaz ve Suat Kolukırık ilk okumaları yaptılar. Sevgili hocam Prof. Dr. Önal Sayın, arkadaşlarım Dr. Solmaz Zelyut Hünler, Dr. Şerife Yağcı, Dr. Aydın Müftüoğlu ve Serdar Tekin metnin bütünüyle ilgili gerçek bir eleştiri süzgecinden geçirdiler beni. Sevgili Uğur Cankoçak, Zafer Arısoy, Doğan Emrah Ziraman da ilk yazıları okuyup coşkularını, yardımlarını ve en önemlisi eleştirilerini esirgemediler. Sevgili öğrencim Ferhat Öner alan çalışmalan boyunca hevesle ve inanarak yardımcı oldu. Hepsi, bu işin en zor ve en sıkıcı kısmıyla bütünüyle ilgilendiler; oluşmamış bir metni anlaşılır hale getirmekten tutun, yazma sorunlarına kadar her yönde onların destekleri büyüktür. Diğer tüm dostlara, emeği geçenlere sonsuz teşekkür ederim.

İşin bir kısmının sorumlusu ve mimarı da öğrencilerimdir. Tüm alan çalışmalarımı aynı zamanda 'Sosyolojide Yöntem' dersimin bir uygulaması olarak da kullanırken, hangi bilginin nasıl işlenmesi gerektiğini onların genç ve coşkulu akıllarıyla öğrendim. Sordukları sorular beni hep kendime getirdi. Yerimin neresi olduğunu öğretti.

Çalışmanın ve olası hataların bütün sorumluluğu elbette bana aittir.

H. Neşe ÖZGEN İzmir,
2003

GİRİŞ

"Celladın evinde ipten bahsetme, yoksa alındığını ya da hınç duyduğunu sanabilirler"
Alman atasözü

Bu çalışmanın hareket noktalarından ilki,[1] siyasal tarihimizde "33 Kurşun" adı ile bilinen, halk arasında "GeliyeSeyfo" (Katliam Deresi) olarak anılan, 1943'te Van-Özalp'ta, 'sınır kaçakçılığı yaptıkları' gerekçesiyle 33 köylünün Kutur (Kotor-Seyfo) Deresi yatağı,[2] Çilli Gediği mevkiinde[3] öldürülmesi olayını, toplumsal hafızanın politikaları üzerinden ve sosyolojik olarak yeniden ele almaktır.

33 Kurşun Olayı, siyasi tarihimizde, pek çok kez ele alınmış ve yorumlanmıştır. 1948'de CHP'nin yoksul köylüye eziyeti olarak,[4] 1956'da TBMM'de CHP iktidarını ve İnönü'yü yargılamanın bir yolu olarak, 1970'lerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ve orduda simgeleşen bir güç olarak devletin halka ettiği zulmün bir örneği olarak[5], nihayet

1 Bu çalışma daha üst ve geniş bir çalışma olarak örgütlenen ve yayma hazırlanan "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi" başlıklı çalışmanın bir alt-alanı olarak "vaka incelemesi" tekniğiyle yapılmıştır. Araştırma, Temmuz, Ağustos ve Ekim 2002 tarihlerinde Van-merkez, Van-Özalp ve Saray ilçeleri ile üç köyde (Sırımlı, Damlacık ve Değirmigöl) gerçekleştirilen görüşmeler, "görsel antropoloji", "bant kayıtları ve derinlemesine mülakatlar"dan oluşan kayıt çözümlemeleri, tarihi kayıtlar, belgeler ve metin çözümlemelerine dayandırılmıştır.

2 Aslan, G., (1989), *Yas Tutan Tarih, 33 Kurşun,* Pencere Yay., s: 27.

3 Esengin, K., (1974)'den akt. Beşikçi, İ., (1992), *Orgeneral Muğlalı Olayı, 33 Kurşun*, Yurt Yay, s: 85. Bilinen adı Çili Gediği (Sırımlı köyü görüşmeleri).

4 Bkz. TBMMZC. Devre 10, İçtima 2 cilt 1361, 1956'dan akt Beşikçi. 1., (1992), age s: 15.

5 "...Vurulmuşum dağların kuytuluk bir yamacında...", Otuzüç Kurşun, AhmedArif.

1980'lerden sonra da, Kürtlere yönelik özel bir kıyım ve baskı örneği olarak[6] adlandırıldı. Solun ajitatif resmi tarihi, bu olayı Ahmed Arifin 'Otuzüç Kurşun' şiiri ile öğrendi ve bu kadarla yetindi. Öte yandan 33 Kurşun Olayı, resmi tarih içinde de aynı zeminde karşı-savunmalarla ilerledi.[7] Bu konudaki en son tartışma Abdullah Çatlı'nın mahkemesi esnasında belirdi. Köşe yazarları, ideologlar, siyasetçiler, popüler ve kimi popülist siyaset bilimciler "Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı"nı yeniden dillendirdiler.

Bütün tarihcil, ideolojik ve devletçi yorumlardan arındırılmış olarak, 33 Kurşun ile ilgili en somut hikaye şudur:

28 Temmuz 1943 gecesi, 356 No'lu sınır taşında, Van-Özalp ilçesi Yukarı Koçkıran köyünde Kutur (Kotor-Seyfo) Deresi'nde, 33[8] köylü yargı kararı olmaksızın öldürüldü. Olay 1948'de TBMM gündemine getirildi. DP Kütahya Milletvekili Fikri Apaydın ve Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik tarafından 7 Şubat 1948'de verilen dilekçeye rağmen,[9] ancak 1949'da yargılama başlatıldı. 02.03.1950 gün ve 950-8 sayılı mahkeme kararı ile, Genelkurmay Askeri Mahkemesi, olayın geçtiği tarihte Diyarbakır 3. Ordu Müfettişi olan Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın sorumluluğunu kesinleştirmiş ve kendisini önce idama, sonra cezasını indirerek 20 yıl hapse mahkum etmiş, ancak Mustafa Muğlalı 1951'de, Yargıtay kara-

---

6 Aslan, G., (1989), age s:31, 43-44; Beşikçi, t., (1992), age s: 45; Göktaş, H., (1991b), *Kürtler II, Mehabad'dan 12 Eylül'e,* Alan Yay., s:63. Beşikçi, 33 Kurşun Olayı'nı, başka bir iç politik hareketle de bağdaştırmaktadır: 1943 Haziranı'nda Molla Mustafa ile Sait Broki'nin kalkışması ve beraberinde gelen Kürt kalkışmaları ile, s: 96.

7 "Sınır ve bunlara ilişkin olayları normal ölçüler ve devlet anlayışı içinde yürütmek mümkün değildi." Esengin, K., (1974a), "Orgeneral Muğlalı Olayı" 28 Ocak 1974, *Milliyet* ve aynı yazarın kitabı Esengin, K., (1974b), *Orgeneral Muğlalı Olayı 33 Kişinin Ölümü,* Yenilik Basımevi, s:21.

8 Sayı hakkında bazı şüpheler vardır. Örneğin Beşikçi'nin 1956 TBMM tutanaklarına dayanarak verdiği sayı ve öldürülenlerin adlan ile, Aslan'ın verdiği sayı ve adlar birbirini tutmamaktadır. Bu konuya ileride değinilecektir.

9 İkinci dilekçe, 17 Kasım 1948'de Van Milletvekili Muzaffer Koçak tarafından verilmiştir. BYBS TBMM Cl dosya.

10 Bkz. Beşikçi, İ, (1992), age s: 79 ve Aslan, G., (1989), age s:41.

rını beklerken, bulunduğu Ankara Gülhane Askeri Hastanesi'nde ölmüş[10] ve dosyası kapanmıştır. 1951 ile 1956 arasında bir daha konuşulmayan olay, CHP'nin 6-7 Eylül Olaylan'nda "Azınlıklara karşı ayrımcılık yapıldığı iddiası" üzerine, DP tarafından misilleme olarak, tekrar TBMM'de gündeme getirilmiştir.[11] Bu kez olayın geçtiği dönemdeki tüm Meclis üyeleri, ve tüm CHP'nin sorumluluğu iddiasıyla, bizzat İsmet İnönü için yargılanma istenmiştir. 12 Şubat 1956 ve 25 Şubat 1956 tarihlerinde Meclis'te görüşülen konu 1958 tarihli Meclis Tahkikat Komisyonu raporu ve Meclis görüşmeleriyle "zaman aşımı ve çeşitli af yasalarından dolayı" tekrar kapatılmıştır.[12]

Bu çalışmada üç soruya yanıt aranacaktır:

- GeliyeSeyfo'nun sosyolojik arka planı nedir? Köylüler olayı nasıl hatırlayıp nakletmektedir ve bunun toplumsal hafizalanındaki yeri nedir? Bütün olarak toplumsal hafizanın unutma ve yeniden hatırlama biçimleri nelerdir?
- GeliyeSeyfo'da gerçekte sosyo-politik olarak neler olmuştur?
- "Menemen Fatihi Muğlalı"nın ölümüne kadar giden olaylar zincirinde, Muğlalı neden ve hangi biçimde hedef seçilmiş ve nasıl yargılanmıştır?

33 Kurşun Olayı sadece siyasi tarihimizin değil, yurttaşlık coğrafyamızın da nasıl biçimlendiğini gösteren iyi bir örnektir. Eylemin, eyleyenlerin, eylemlere özne kılınmış olanların ve eyleme nesne olmak zorunda bırakılmış olanlann içsel tarihsel bilgisidir. Aynı zamanda şu anda bu satırları 'taraflı' ya da 'tarafsız' olduğu iddiasıyla okuyanın, yani seyredenin, yani yurttaş olarak bizlerin ve yorumlayanların, yani siyasetçi, sosyal ve politik bilimci ve ideologların da dönüştürmüş olma, gözden kaybettirme, yorumlamanın arkasına sığınma ve tarafsızlıkla geri durmalarımızın sorumluluğunun da bir örneği olmalıdır.

Toplumsal sorumluluk nedir? Jaspers, Nazi devleti ile aynı sorumluluk alanında olmayı şöyle açıklıyor:

---

11 Beşikçi, İ., (1992), age s:78.

12 Beşikçi, İ.,(1992), age s:79.

"İmdi, kendi kendimize hemen şunu sormalıyız: Bu karanlık yıllarda [Nazi Almanyası] suç dolu edilgenlik içinde sorumluluk yüklenmedik mi?... Biz, bizi kıyıma sürükleyen bir devlet içinde yaşadık. Biz, kişisel olarak, aktöre ve kıyım anlamında, suçlu değiliz. Ancak, biz bu devlette onun uyrukları olarak yaşadık, kendimizi ondan ayıramayız. Bunun anlamı şudur: Biz bu yeni devlette, onun kıyıcı bir devlet olarak, açıkça yaptığı her eyleme, katılmışız. Bu sonuçlara katlanma gereğindeymişiz. Siyasal sorumluluk bu demektir."[13]

Bu sorumluluk duygusunun, yıkıcı bir suçluluk duygusundan yurttaş duyarlığına nasıl evrileceğini de Jaspers çok güzel anlatır:

"Yaşam yıkıma götürülmez, kanla değerlendirilmez. İnsan ne istediğini söyleyebilir. Düşündüğünü söyleyebilmek iyi bir olaydır, gerçek bir etken olmasa bile, açıklanan genel yargı içinde ayrı bir yerde olmaktır."[14]

Adorno, sorumluluğu hem yüzleşmeyi hem de üstesinden gelmeyi içeren *"vergangenheitsbewaltigung"* kavramıyla açıklar: Buna göre, geçmişin işlenmesi, geçmişin üzerinde ciddi bir çalışma, geçmişle ciddi biçimde hesaplaşmayı içerir ve bu anlamda *(aufarbeitung)* geçmiştekilerin deşilmesi ve *(verarbeitung)* geçmişle hesaplaşmanın şimdiyle olan ilişki içinde işlenmesi, olayların işleme süreci kavramlarından kesinlikle ayrıdır.

"Geçmişe bir oldu bitti çizgisi çekip konuyu kapatmak, elden gelse belleğin silinmesi istenmektedir. Aslında, haksızlığa uğramış olana yaraşan, her şeyin unutulup bağışlanmış olması tavrı, o haksızlığı işleyenlerin yandaşlarınca ortaya konmaktadır."[15]

---

13 Jaspers, K., (2000), *Felsefe Nedir?*, Say Yay., s:38.

14 Jaspers, K., (2000), age s:39.

15 Adorno T., (1999), "Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?", *Defter, Sayı* 38, s:121.

Teknikler: Bu Kitap Nasıl Okunmalı?

Son dönemlerde Bell'in de dile getirdiği gibi, büyülenmeye benzer bir hafıza patlaması yaşamaktayız. "Görünüşe göre 'hafıza' bugün meta-teorik bir mecaz rolünü benimsemiş ve belki de duygusal bir özlem olmuştur" diyor Bell[16]. "Tıpkı Arşimed'çi 'Hakikat' fikrinin yavaş yavaş ve acılar içinde çeşitli anti-kurumsal epistemolojilerin saldırısı karşısında çürümesi gibi; hafıza da eski anlamlarının birçoğunu yitirmiş çalkantılı bir dünyada, hakikatin mıhlandığı yere her ne kadar güvenilir bir kazık olmasa da demir atmak iddiasında bulunmuş gözüküyor. "Hafızaya güveniyoruz"!. Hafıza'yı aslında tarihin söylemsel tasavvuru olarak adlandıran Bell, hatırlamanın, tarihi bütünüyle ikame etmesi tehlikesini, ideolojik bir zeminde görmektedir. "Bu sadece anlambilimsel bir karmaşaya yol açmıyor, ayrıca önemli bir politik fenomeni gizlemeye yarıyor, yani kolektif hatırlamanın, ulusun 'yöneten miti' olarak adlandırılana karşı meydan okumada oynadığı rolü."[17]

Bu çalışmada ben de, kısmen, bu yolu izleyerek tartışacağım: Anlatının ideolojisi ve bu ideolojinin çözümlenmesi üzerine yapılan tartışmalar, giderek yerini, hatırlamanın mutlaklığına olan inanca bırakıyor. Artık anlatının (narrative) ideolojisini sorgulamıyoruz, sadece hatırlamanın içindeki eğretilemeler (metafor) hakkında şüphelerimiz var. Nelerin ve neden ve nasıl hatırlanmakta olduğuna dair bir tartışmayı sadece hatıranın anlam'ı üzerinden yürütürken, uzunca bir süredir yorum'u üzerinde durmadık. Burada, öncelikle şunu yapmak istiyorum: 33 Kurşun Olayı'nın politik tarih ve ulusal hatıratın içinde yer alma biçimleri üzerinde tartışırken; durumu, geliştirilen söylemin hem anlamı hem de yorumu üzerinden yürütmeyi istiyorum ve umuyorum. İkinci olarak yapmak istediğim şey: Olay'ın

16 Bell, D.,(2003), Bell, D., (2003), "Mit Alanları: Hafıza, Mitoloji ve Ulusal Kimlik", *Humarite,* 3, İstanbul, s: 196.

17 Bell, D. Age., s: 197.

tarihsel süreç içinde gelişme biçimleri üzerinden, merkez ve çevreyi iki kutuplu bir ilişki gibi düşünmemek, çevreyi oluşturan unsurların bir yandan birbirleriyle ve tek tek merkezle ilişkilerinin; hem merkezi, hem çevreyi, hem de çevrenin bileşenlerini etkilediğine, öte yandan nasıl ve ne kadar ve elbette hangi zaman çevrimlerinde etkilediğine dikkat etmek gerektiğini bir kez daha tartışmak. Diğer bir deyişle, etki faktörleri içinde şimdiye dek belli belirsiz sezilen, unutturulan ve unutulan, yalanla ve inkarla kapatılan, bu nedenlerle ancak farklı bir okumayla açığa çıkabilen çeşitli güç gruplarının, ittifak alanlarını dönüştürme sorumluluklarını izleyebilmek.

Bu saptamayla beraber, öncelikle Hoşap-Kutur-Ağrı ve Mahmudiye çevresinde etkin olan ve çeşitli dönemlerde adlarını duyurmuş Cumhuriyet ve devletle farklı biçimlerde eklemlenmiş olan dört toplumsal etkileşim kalıbı üzerinde çalışılmıştır: Göçerlik örneği olan ve toplumsal ilişki ağlarını isyan üzerinde kuran Milan[18] Aşireti, ağasız bir aşiret yapısı olarak Küresinler, bir ağalık sistemi olarak Birukiler,[19] nihayet tarikat ve din üzerinden toplumsal ve siyasal bağlarını sağlamlaştıran Arvasiler. Bu çalışma yukarıda belirtilen üç soruya yanıt ararken tanımlanan dört toplumsal etkileşim kalıbının, diğer bir deyişle yapının toplumsal ve siyasal etki alanlarını ne kadar genişletebildiklerini de göstermeyi hedeflemektedir. Bu

18 Gerek köylülerin Kürtçe söyleyişlerinde gerekse çeşitli yazarların atıflarında yer ve aşiret adlarında pek çok farklılıklar vardır. Bunun nedeni, yazarların hem Kürtçe'yi iyibilmemeleri hem de Kürt aşiretlerine ilişkin çeşitli bilgilerden yoksun olmalarıdır. Kürtçe'de, İngilizce'ye benzer bir 'mass' ve 'count' ayrımı vardır. Bu metin içinde de, örneğin Milli Aşireti'nin adı kimi zaman Milli kimi zaman da Milli Aşireti olarak geçmektedir. Kürtçe gramer esasından başka, aşiret ve ağalık yapısının bir sonucu olarak örneğin Milan denildiğinde, bu Milli'leri kapsayan bir aşiret adını anlatmaktadır. Biruki, Birukan ağalık sisteminin bir ferdidir. Küresinli ise Küresin sosyal yapısının bir kişisidir ve bütün bu yapıyı kütlesel (mass) olarak anlatmak için Küresinler denir. Ancak örneğin pek çok anlatıcı, yazar Küresinliler demektedir. Bu Küresinler'i hem Küresin'in bir aşiret ya da ağalık sistemi olduğu varsayımı ile adlandırmak hem de ismi iki kez çoğul yapmak anlamına gelir ki, yanlıştır. Metinde diğer yazarların ve anlatanların bu yöndeki adlandırmalarına dikkat edilmelidir.

19 Andrews, Van-Özalp'te dört aşiret vardır diyor: Milan, Mukri, Takuri ve Şemsikan. Öte yandan Birukileri aşiret yapısından farklı olarak *tribe* (kabile) organizasyonu içinde sınıflandırıyor. Andrews, P.A., (1989), *Ethnic Groups in the Republic ofTurkey,* Dr. Ludwig Reichert Verlag, s: 112.

amaçla, 33 Kurşun Olayı'nın etkisi altında kalan ve Milan Aşireti'ne dahil olan köyler olarak: Sırımlı (H[X]arapsorik) ve Değirmigöl'de (Milaningiz), Küresinli köyü olarak Damlacık'ta (Raşik), Arvasiler ve Birukilerle ilgili olarak Van'da derinlemesine mülakat ve görsel antropoloji teknikleriyle bilgi toplanmış, çeşitli tarihi belgeler ve resmi belgeler incelenmiştir.

Yazma biçimi, kimi okuyuculara aykırı gelebilecek bu çalışmanın bazı özelliklerinden bahsetmekte yarar var: Öncelikle, araştırmanın amacının, başlangıçta sadece sınır dolayımıyla oluşmuş bir toplumsal yapıyı tanımak ve geçmişte yaşanmış olanın şimdiki zamanda izlerini sürebilmek olduğunu belirtmek gerek.[20] Bu çalışma, Van'ın merkezinde ve üç köyünde (Değirmigöl, Sırımlı ve Damlacık'ta) ve ilçe merkezlerinde (Özalp ve Saray), geçmişte yaşanan 33 Kurşun Olayı'nın izlerini incelemek ve sınır ile köylünün şimdiki ilişkisini belirlemek amacıyla yola çıktı. İlk sorular 33 Kurşun Olayı'nı köylünün hatırlayıp hatırlamadığını, nasıl hatırladığını ve bu hatıranın sınırla şimdiki ilişkide nasıl bir rol oynadığını belirlemek amacını taşıyordu. Ancak zaman ve çalışma ilerledikçe, alanın kendisi tabakalanmış gerçekleri görebilmek için bir fırsat oluşturdu: Köylüde tatmin edilmemiş bir adalet duygusu, yerleşik bir kan adaleti *(defacto* adalet) meşruluğu ve travma sonrası kapanma ve korku belirmekteydi. Yavaşça, öyküleri anlamaya çalışarak ve zamanın verdiği güvenden hareket edildi. Köylerde uzun süre kalmamız, konuşmaların günlük konuşmalar biçimine dönüşmesi ve yaşamı bir parçacık da olsa paylaşabilmemiz, farklı gruplardan kapıcılarımızın *(gatekeeper)* açtığı yolları her birinin, dürüstlüğümüze güvenen insanlara bizi ulaştırarak ilerleyebilmesi, 'sözün geçiciliğinin egemenliğini kırmak', tüm bunlar, çalışmanın güvenirliğini ve inandırıcılığını temellendirdi ve destekledi. Kasaba ve şehirlerin öyküleri, suçlama ve yargılar, farklı sosyal grupların ve kesimlerin olayı öyküleme biçimleri, bütün bunlar 'görsel antropoloji' tekniğiyle derlendi. Saatler süren oturmalar, günlük tüm konuşmalar, her türden yaşam alanı görsel kayda alındı ve çözümlendi.

'Yaşamın verdiği şifreler üzerinden ilerleme' olarak nitelenebilecek bir çözümleme tekniği kullandık: Şifreleri kategorilendirirken öncelikle alandan çıkan anlamlara göre hareket edildi. Tek bir şifre, rasyonel bir ad alma-

20 Bu sürede sınır üzerine pek çok araştırma ve yayın da yaptım. 20 yi aşkın bu yayınların tamamını http://www.neseozgen.net/tr/yayinlar.php de bulabilirsiniz.

dı. Bu çalışmada gördüğünüz deyişler, görüşülenlerin kendi ifadeleridir. Olgular, sosyal hafizada hangi dönemlerde, hangi kişiler tarafından nasıl kullanıldığına bakılıp, adlandırıldı ("Yine de bir kan adı kalır" gibi). Bu olguları işaretleyen metaforlara ise; bu çalışma boyunca iki kez anlam yüklendi: İlki alandaki kişilerin metaforlaştırma girişimleriyle ikincisi ise söylemin yorumlanmasıyla. Bu konu da zaten bu çalışmanın ana tartışma konusu.

Çalışmada anlatı (narrative) çözümlemesi tekniği olarak Kategorik-İçerik Perspektifi *(Categorical-Content)* kullanıldı[21] Bu çözümleme tekniği, içerik analizi *(Content analysis)* tekniğine en yakın olan teknik olduğu için yeğlendi. Bu teknikte, çalışılan alandaki ana başlıklar belirleniyor ve metin bu kategorilere ayrıştırılıyor, sınıflanıyor ve gruplandırılıyor. Bunun için önce alt-metinler oluşturuluyor. Bunlar her bir kişinin anlatımları, bağımsız olarak ayrı metinler veya konuşmaların bazı parçaları olabiliyor.

İlk iki aşamada, tüm toplanan materyal birer metin olarak değerlendirilir. Hatta, araştırmacının metin oluşturmak için özel konuşmalara girişme hakkı da vardır. Sonraki aşamada bunlar kategorize edilir. İlk aşamada, bazen hipotezlerin varlığı veya araştırmacının çalışmayla özel olarak ilintili olduğunu düşündüğü bir şey, alt metinleri oluşturmada baskın olabiliyor. İkinci aşamada, içerik kategorilerinin tanımı yapılıyor. Birimlerin büyüklükleri farklı da olsa, cümle, cümleler öbeği veya kelimeler vb. sınıflandırılarak, birer kategori olarak dönüştürülmeye hazırlanıyor. Kategoriler öncelikle bir teoriden çıkarsanıyor ve araştırmacının odaklandığı konuyla ilgili olarak seçiliyor ve/ veya yaratılıyor. Bir diğer kategori oluşturma yolu da, metinlerin uygun kategoriler metnin içerisinden belirene kadar tekrar tekrar okunmasıdır. Bazen her ikisi de uygulanabiliyor ve kanımca daha doğru olan da budur. Bu çalışmada her iki teknik de uygulandı. Bu kategoriler kendilerine bazı alt kategoriler oluşturabilirler. Ta ki, metnin derinliğini ve zenginliğini yeterince yansıtabilecek ancak materyalin sıralanmasında da yardımcı olacak kadar çok ve ayrıca kullanım kolaylığı sağlayacak kadar; ancak metnin zengin karmaşıklığını da sadeleştirmek adına basitleştirmeyecek kadar az sayıda kategoriye erişinceye dek.

---

21 Lieblich- A & Tuval-Mashiach,R ; Zilber, T., (1998), *Narrative Research Reading: Analysis andInterpretations,* Sage Publ. Applied Social Research Methods, v. 47, s: 112-141.

Üçüncü aşama, eldeki metni kategorilere göre sıralamaktır. Dördüncü aşamada da sonuçların dökümü, karşılaştırmalar ve yorumlama geliyor[22].

33 Kurşun Olayı çalışmasında da esas olarak bu teknik uygulandı. Bu teknik, metin okumalarında ikici (dikotomik) bir ayrım olarak karşımıza çıkartılan: 'Kategorileştirmeyle bağlamsal analiz arasında bir çelişki olduğu' düşüncesini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Zira bu teknikte kategorileştirme, sadece teorilerden öngörülmemekte, teorinin söylediklerileriyle yetinilmesi gerekmemekte, fakat aynı zamanda metnin kendisi de kendi kategorilerini yaratabilmektedir.

Kategorik metin okumalarıyla bağlamsal metin okumalarının bağdaştırılması ancak böylece gerçekleştirilebilir[23]. Bakhtin'i izlersek; bize en az üç sesi dinlememizi öğütlüyor: İlki anlatıcının sesidir, bu ses teypten duyulan ya da metinden gözümüzle gördüğümüz sestir. İkincisi teorik çerçevedir, bu bize yorumlama gücümüzü ve kelimelerimizi, kavramlarımızı verecektir. Üçüncüsü, okumanın veya yorumlama eyleminin içerilmiş yansımasıdır, bu da eldeki metinden, materyalden çıkamadıklarımızın özetlenmesi sürecinden ne derecede haberdar olduğumuzu bildirecektir.

Bakhtin, burada devreye girmesi gereken üçüncü sesin, 'kendi anlamlandırmalarımız üzerine eleştirel bakışımız', 'çifte yansıma[24]' olarak da adlandırılabilecek bir dinleme olduğunu bildirir. Ancak, metnin kurgusuna dair yorumlamalarımızın kendi-eleştirisi olarak tanımlanabilecek bu kısmı da, metne karşı serin durarak gerçekleştirdiğimizi düşünsek bile, yine de eksik olan bir şey vardı, en azından 33 Kurşun çalışmasında vardı. Kendimize yönelik tüm eleştiri oklarını en acımasızca kullandığımızda da, tüm ideolojik gölgeleri sıyırdığımızda da eksik olan bir şey vardı: Söylemin kendisini tarihsiz bir durum gibi ele almak, söylemi donuk bir halmiş gibi mutlaklaştırmak; söylemi meşru kılmakla kalmıyor üstelik bu yolla da söylemin çeşitli dönemlerde nasıl ve kimler tarafından dönüştürüldüğünün ideolojisini yorumlamayı da imkansızlaştırıyordu. Dolayısıyla Bakh-

---

22 Lieblich- A & Tuval-Mashiach, R. vd., (1989), age., s:l 12-115).

23 bkz. Bakhtin, (1981), akt. Emerson, C, (2002), "Beyond the Cutting Edge, Bakhtin at 107"
(Book RevJ *The Russian Review* 61, October 2002, s: 618-22.

24 Double reflexivity

tin'in diyalojik dinlemesi de yetersiz kalıyordu. Emerson, biraz da kızgınlıkla yazdığı yazısında *"Dinleyen, anlatan ve okuyan arasında öyle az bir ayrım var ki, açıkçası Bakhtin'in okuma teorisinin nasıl ve nerede kullanılabildiğini çok merak ediyorum"* diyor[25].

Dolayısıyla bir sonraki aşama olarak; olguların toplumsal hafızada hangi dönemlerde, hangi kişiler tarafından kullanıldığına bakıldı, aynı öyküleme türleri dönemsel olarak biraraya getirildi. En zoru da buydu, zira örneğin düşmanlık veya yüceltme öykülemeleri her sosyal grup için aynı dönemin içinde değişebiliyordu; aşiretin içinde söz sahibi olanların gösterdiği hedef ve özneler ile aynı aşiretten alt statüdeki grupların hedefleri dönemsel olarak birbirini tutmuyordu. Böylece, yaşam bir kez daha Marx'ı doğruladı: Sınıfsal yapılar için amaç ve hedeflerin farklılığı, hayatın çözümlemesinde 'gerek şart' olarak kullanıldı. Ancak bu tespit de çözümleme için 'yeter şartı' oluşturmuyordu. Farklı öyküleme biçimleri biraraya getirildi ve *hangi* güç grupları ve tarafların bunları *nasıl* anlatıldığına bakıldı: Örneğin Ağrı İsyanıyla ilgili olarak olsun, Menemen Olayıyla ilgili olarak olsun, Nakşilerin ve Birukilerin kendilerini haklılaştırma biçimleri olsun; hepsinde içeriden sesler (sözel ve yazılı), yani anılar, kitaplar ve incelemeler, sürekli çelişen ve burada sayılmayan bütün belgeler metin olarak ele alındı. Bu metinler kategorilendirildi, kendi 'şifre'leri çözümlendi.

Bu metinde de konuşmalar içinden seçilmiş olan "..." ibareler şifreleri; '....' ile gösterilen ibareler de bu şifrelerin kategorilerini göstermektedir. Örneğin **"İzin verilmiş-Türkler"** şifresi aslında 'Bizden olmayanlar-devletten yana olanlar' kategorisindedir. Benzer olarak **"Dedem Mehmet Bey Hamidiye Alaylarındandır"** şifresi, 'Biz de bu devletin emrindeydik. Biz de vatandaşız' kategorisini gösteriyor. **"Dedelerimiz Çanakkale'de savaştı"** şifresi ise, 'Cumhuriyetin kurucu öğelerinden birisi de biziz' kategorisindedir.

Bundan sonrası ise; unutmanın ideolojisine ait olacak.

Van Dijk, toplumsal belleğin ideolojiyle ilintilenme biçimlerinin diyalektiğini açıklamak için, pek çok toplumsal-ara-alan sınıflandırır[26] Söylemi

---

25 Emerson, C, (2002), age., s: 619.

26 Van Dijk, T, (2003),)," Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", (içinde) *Söylem ve İdeoloji* (çev.) B.Çoban& Z.Özarslan, Su Yay., s: 19-37.

çözümlemenin bir yolu olarak Van Dijk, önce söylemin kurgulanma yollarını ele alır ve böylece en ilkten ortak alanlar, sonra düşünceler ve tutumlar alanları ve son ve en geniş socius olarak da ideolojiler ve değerler alanı toplumsal bellekle ilintilendirilir. Böylece Van Dijk, Simmel'in kurguladığına benzer bir toplumsal tarif eder[27]. Simmel de, socius'un üç inceleme alanını tarif etmiştir: Toplumsal'in bireyseldeki yansımaları olan alan, toplumsalın kurumsaldaki yansımaları olan alan ve toplumsalın moral'deki yansımaları olan alan. Van Dijk, bunun üzerine, ideoloji ile toplumsal pratiklere bu ideolojilerin yansıması arasındaki diyalektik ilişkiyi de gündeme getirmektedir. Bu pratikler ideolojik bilgi, ideolojik tutumlar ve zihinsel modellerin üretilmesi, yeniden üretilmesi ve uygulanmasıyla olur.

Ancak bütün bunlar Van Dijk'e göre hiç de zorunlu ve gerekir sonuçlarla sonuçlanmayabilirler. Bu bağlamda da Van Dijk; hafızanın her türünü sosyal oluşumun zorunlu manüplasyonu sayan Bell'den ciddi biçimde de ayrılır. Bell geçmiş olayların hikaye ediliş biçimi ve tarihin söylemsel tasavvurunu bütünüyle 'hafıza' olarak adlandırır. Öte yandan Ona göre, hafıza'dan ayrı bir durum olarak *"Mit-alanı, çoğul ve birbiriyle sık sık çatışan milliyetçi anlatıların (tekrar) yazıldığı sayfadır; şimdinin amaçları için geçmişin tasavvurunun daima değişen ambarıdır*[28]*"*. Bell'in bu ayrımı yapma nedeni, bir milliyetçi tasavvur olarak ortak hafızanın yaratılması sürecindeki manüplasyonlara dikkat çekmek ve bu ortak milliyetçi hafızanın büyüleyici etkisinden kurtulma gayretini artırmaktır.

"Bu politik fenomen aracılığıyla kolektif hatırlamanın 'organik' biçimleri, aslında, ulusal kolektif 'hafızanın' sözde ambarı olan ulusun hakim anlatısının (ya da 'yönetici mitoloji') öğeleriyle çatışabilir. Böylece hafıza, hegomoni karşıtı bir direniş bölgesi, bir politik muhalefet alanı olarak işleyebilir. Bu potansiyelin yeterli derecede anlaşılması, eleştiri projesiyle uğraşanlar için çok önemlidir"

Bell'e göre, tahayyül ve tassavvur alanımızın çeşitli dünyaları, milliyetçi bir kurguyla toparlanmış olan toplumsal hafıza alanı olsun, bir alt-alan olarak mit alanı olsun; her iki alan da bilinçli ve ideolojiktir. Toplanmaya

27 Simmel için bkz. Freund, J, 1997, 157-193

28 Bell, D., (2003), age., s: 198. Bell, D., (2003), age., s: 202.

başladıklarının akabinde de birbirlerine iç ve dış alan gibi işleyebilirler ve hatta işlerler.

Bu kitapta, bir dönüşme ve dönüştürme öyküsü olarak 33 Kurşun içindeki eyleme özne kılınmış ve eylemin nesnesi olmuş iki *socius* üzerinde durulacak[29]: 33 Kurşun Olayı'na en çok kurban vermiş olan Milan Aşireti'nin reisi Ali İhsan Bey, aşiret yapısı içinde sınıfsal açıdan daha üst konumdakinin sesini veriyor. Kürsesinler ise, yeni dönemin düşmanları ilan edilmişlerdir ve şimdi buna dair bir hafıza yeniden dönüşerek örgütlenmektedir. Milan eyleme özne kılınmıştır, eylemin öznesi olmak zorunda bırakılmış, Küresinler de nesneleşmişlerdir.

Bu çalışma aslında kendi kendisini yazdı: İlk olarak, 33 Kurşun'un geçtiği coğrafya ve bunun hafizadaki izleri belirmişti. Yazısı da bunu izledi. Bu kısımda sınıfsal yapı analizleri yoğun olarak belirdi. Çalışmada, Ağrı Dağı'nın Kutur Deresi'yle ilgisi ve İran bağlantısı yavaşça ortaya çıkmıştı. Yazısı da bunu izledi. Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın suçu üstlenmesi ve Menemen bağlantısı çalışmada çok sonraları belirdi ve izlendi, yazısı da öyle yazıldı. Menemen ve Dersim ile Cumhuriyet'in ve Hoşap Kalesi'nin çatışmaları için de aynısı oldu. Dolayısıyla okur, aslında bir keşfetme yolunu, materyalin ve sosyal grupların hayatı dönüştürme öyküsünün kurgularını aynı yoldan izleyebilecek. Böylece de, kurgunun aksayan yönleri varsa, kendi eleştirilerini de bunun üzerinden ilerletebilecek.

Sosyal bilimlerin tüm alanları, son zamanlarda en çok toplumsalın hatırlama ve unutma biçimleri üzerinde duruyorlar. Ulus-devlet yazını olarak adlandırılabilecek popülist sosyo-politik söylemler, son 15 yıldır Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öykülerini de totalitarizm üzerinden yeniden yazmaya başladılar. Bu öykülerin kimi zaman mikro tarih adıyla vak'a-nüvis çalışmalara dönüş yaptığını tekrarlamaya burada gerek yok. Görünen odur ki tarih yazımı, en hafif deyimiyle, politik bir tercih içerdiğini en çok bu dönemde apaçık ediyor. Ancak Wallerstein'ın da dediği gibi, 'Bir ulus

---

29 "*Socius*" için bkz. Arendt, H., (1994), İnsanlık Durumu, cilt 1, İletişim yay, ilk 20 sayfa. Burada socius Latince "societas" fiilinden türemedir ve tüm birlikleşme halleri olarak okunmalıdır. Bu çalışmada da, bu tanımına uygun olarak, tüm toplumsalın en kapsayıcı ve salt biçimi olarak, yani mikrodan makroya kadar her oluşumda toplumsal'ı tanımlamak için vepolitics'e karşılık kullanılmıştır.

turşu kurulur gibi kurulmaz!' Benedict Anderson, ulusların ırk, dil veya din gibi belirli sosyolojik koşullar tarafından yaratılan ve bir daha değiştirilemeyecek şekilde biçimlendirilen ürünler olmadığını anlatıyor. Uluslar tahayyül edildikleri için oluşurlar ve milliyetçilik olgusu da modern dünyanın evrensel tarihinin bir parçasıdır.[30] Ancak geç modernitede kurulmuş ulusların dünya etkileşimi ve özellikle de sömürge sonrası dönemden son derece etkilendiklerini de dikkate almak gerekir. Örneğin, Chatterjee, Anderson'un kuruluş tezine bu yönde bir karşı eleştiri getirmektedir:

> *"Bu etkilemenin dönüştürme özellikleri ne oranda Avrupa tipi modernite ve hangi ölçüde özgünlük iddiası taşır? Eğer bütünüyle Avrupa dan ödünç alınmış bir modernite ile hareket edeceksek, dünyanın geri kalanındaki modernite iddiasının tahayyül gücü konusunda şüpheye düşmemiz gerekmez mi?"*[31]

Bu ve bunun gibi sorular aslında 'Sömürgecilik ve Modernite' literatürünün de en son ana temalarını oluşturmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin Batı'dan devşirme kavramlarla hareket etme geleneğinin taşıyıcısı kimi popülist sosyal bilimci kurguları ise; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun her tür öyküsünü 'sömürge' kavramları üzerinden açıklamaya başladılar. Türkiye'nin kuruluşu, kimi zaman 'sömürgeleştirilen devlet' olarak kimi zaman da 'sömürgeci devlet' olarak yeniden öykülenerek anlatılmaya başlandı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait öykülerin artık, hem bu 'liberal devletçi' söylemlerden hem de 'toplumsal olarak rasyonel işleyen eşitsiz güç dinamiklerinin rasyonel bir oyunu' hikayesinden daha farklı olarak okunması gerekiyor. Tarihsel okumalarda kronolojik yapılandırmalardan (basit nedensel okumalardan) ve akronik okumalardan da (mikro tarihçi) artık vazgeçilmesi gerekiyor: Modernin kendisi irrasyoneldir. Tarihsel yapı, her boyuttaki gücün ve bu güçlerin çatışmalarının irrasyonel sonuçlarıyla birlikte ilerlemektedir ve bu anlamda diakroniktir. Bu metin de, 33 Kurşun Olayı 'nın diakronik (güç çatışmalarının ve mana dünyalarının eş

---

30 Anderson, B. (1991), *Imagined Communities: Rejlections on the Origin and Spread ofNationalism,* Verso.

31 Bkz. Chatterjee, R, (2002), *Ulus ve Parçaları,* İletişim Yay., s: 20.

zamanlı etkisinin) okunmasıdır. Tarihin diakronik bir okuması da, tek bir vak'a üzerinden yapılabilir elbette. Bu yolda bir okuma da, yine ulusal ve uluslararası güç dinamiklerini saptama aracılığıyla ilerleyebilir. Ancak, örneğin 33 Kurşun'da olduğu gibi, güçlerin rasyonel iktidar oyunlarına girerken bir yandan da hayatın irrasyonalitesini nasıl tekrar oluşturduklarını görmek de gereklidir. Bu ikilik (rasyonel ile irrasyonel), Türkiye Cumhuriyeti tarihinin içinde çeşitli dönüşümlerle Cumhuriyet ideolojisini de biçimlemekte ve dönüştürmektedir.

Bu çalışma hangi güç gruplarının ne tür tahayyüller kurguladığını ve toplumsalın hafızasının dönemsel dönüştürme özelliklerini Türkiye siyasi tarihinin bir parçası üzerinde, 33 Kurşun Olayı üzerinde göstermeyi ve tartışmayı amaçlıyor. Çalışmanın yazımı, esas olarak, anlatımlann çözümlemesi temeline dayalıdır. Toplumsalın hafızasını yeniden, her durumda dönüştürüp tekrar ürettiğini göstermeye çalışırken, 'madun'un, alta düşürülenin *(subaltern)* de kendine alt-iktidar açma biçimleri ve bu alt-alanları demokratik talepler içermekten ziyade, nasıl olup da üst-politik iktidar alanında irrasyonaliteyle buluştuğu, üst-politik alanla birlikte biçim değiştirdiği ve onu da dönüştürdüğü izlenmeye çalışıldı.

YOKUŞ YOL'a

güllerin bedeninden dikenlerini teker teker koparırsan
dikenlerini kopardığın yerler teker teker kanar

dikenleri kopardığın yerleri bir bahar yeri falan sanırsan
Kürdistan'da ve Muş-Tatvan yolunda bir yer kanar

Muş-Tatvan yolunda güllere ve devlete inanırsan
eşkiyalar kanar kötü donatımlı askerler kanar

sen bir yaz güzelisin, yaprakların ekşi, suda yıkanırsan
portakal incinir, tütün utanır, incirler kanar

bir yolda elele gideriz, o yolda bir gün usanırsan
padişahlar ve Muş'lar kanar, darülbedayiler kanar

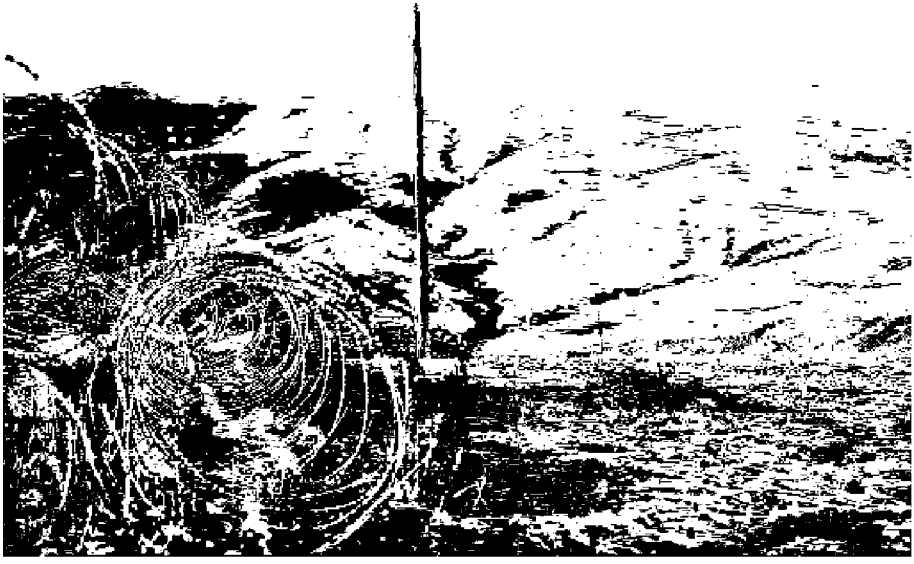
Muş-Tatvan yolunda bir gün senin akşamın ne ki
orada her zaman otlar otlar ergenlikler kanar

elele gittiğimiz bir yolda sen gitgide büyürsen
benim içimde çok beklemiş, çok eski bir yer kanar

TURGUT UYAR

Özalp 'ta 33'lerin hapsedildiği bina.

Türkiye-İran sınırı. Direğin sağında uzanan geçit, Kutur Deresi'ne gidiyor. Telörgüler sınırı değil karakola aittir.

Birinci Kısım

KUTUR DERESİ VE 33 KURŞUN

Sırımlı, Değirmigöl, Damlacık ve Yukarı Koçkıran[32]

Asılmışın Evinde İpten Sözetmek!

28 Temmuz 1943 Kutur (Kotor) Deresi gecesinin izini sosyolojik olarak sürmenin yolu, toplumsal hafızanın hatıralarını, kayıtlı belgeleri ve belgelerin söylemini yeniden okumaktan geçiyor. Yer ve mekanların adları da, toplumsal hafızanın dönüşme biçimlerinin ilk örnekleridir. Kutur Deresi'nin izini sürmeye başladığımızda, hafızada kayıtlı en öncelikli sorun olayın geçtiği mevkiye ilişkindi: Kutur, Mahmudiye, Saray ve Özalp aslında nerelerdi?

---

32 'Eski' köy adlan ile, sırasıyla: H(X)arapsorik, Milaningiz, Raşik(Reşko-Akspi), Yukarı Koçkıran. Köy adları, bütün Türkiye'de yoğunlukla 1960'larda Türkçeleştirilmesine rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 'eski' köy adlarında ısrar etmek ve sürdürmek; artık geleneğin ötesinde siyasal bir simge olarak belirginleşmektedir. Öyle ki, ne köylü ne de mikro-milliyetçi politikacılar köylerin 'yeni' adlarını kullanmamayı yeğlemekte, ek olarak araştırmacılar için de eğer bu 'eski' adlar biliniyor ve bunlar üzerinden ilerlenebiliyorsa, bu durum araştırmacı 'lehine' bir hane açmaktadır (Hatta aleyhine de: köyün 'eski' adını bilmiyorsanız, örneğin kiralamak istediğiniz araç şoförü, sizi böyle bir köyün olmadığına ikna etmeye çalışmakta). Ya da mülki amirle veya kamu görevlisi ile konuşulurken köylerin Kürtçe adları değil de 'eski' adları listesi istenilir, oysa amir de siz de bu 'eski' adların aslında, Kürtçe adlar olduğunu bilmektesiniz! Ancak, anılan bölgelerde köylerin daha eski bir geçmişe ait, bazen hiç kimsenin hatırlamadığı ya da şimdilerde hatırlanmasında fayda görmediği üçüncü bir adlan da vardır: Örneğin Damlacık (Türkçe) Raşik-e (Kürtçe) ve Akspi (ilk adı) gibi. Diğer yandan, Yukan ve Aşağı Tulgalı ve Koçkıran köylerinin adlan Osmanlı ve daha uzak bir geçmişte de Türkçedir. Bu adlar da günlük dilde zaman zaman Kürtçeleştirilmektedir: Örneğin Aşağı Tulgalı: Ahrok Jer, Yukan Tulgalı: Ahrok Jor, Aşağı Sağmallı: Noşar, Bakışık: Azverk olmuştur. Diğer bir deyişle "Hikaye miti geri dönmektedir" Bkz. Auge, M., (2000), *Unutma Biçimleri,* Om Yay., s: 152.

Osmanlı'dan ve hatta öncesinden gelen yönetsel görünümlü yapısal ayrımlar, toplumsalın hafızasında süreklilik kazanmakta ama, aynı zamanda Cumhuriyet'le birlikte de dönüşmektedir. Bu konuda Mehmed Hurşîd (Paşa)nm *Seyâhatnâme-î Hudûd* adlı çalışmasında ilginç ipuçları vardır. Osmanlı, kendi devletinin sınırlarının modernist bir tavırla kaydının gerektiğini 1847'de idrak etmiş, 1847'de Erzurum'da yapılan uluslarası bir toplantı sonucunda, Mehmed Hurşîd (Paşa)nın da yer aldığı, Kimyager Derviş Paşa başkanlığındaki bir komisyon (Tahdîd-i-Hudûd Komisyonu) görevlendirilmiştir. Mehmed Hurşîd (Paşa), 1850'ye dek şiddetlenerek artan Irak ve İran sınır çatışmalarının halli için, 1848-1852 yılları arasında Osmanlı, İran ve gözlemci olarak katılan Rusya ve İngiltere devletlerinin temsilcilerinden oluşmuş bir komisyonun çalışmalarının son raporlandırılması aşamasında, *Seyâhatnâme-i Hudûd* adlı eserini kaleme almıştır. Daha önceleri çeşitli uluslardan bazı seyyahların ve araştırmacıların hikaye ettikleri anılar da elbette mevcuttur. Ancak Mehmed Hurşîd (Paşa)nın *Seyahatnamemi,* Erzurum Eyaleti'ne bağlı Bayezid Sancağı'ndan Basra Körfezi, Basra, Bağdad, Musul, Şehrizor ve Van Eyaletleri'ne dek tüm Suriye, İran ve Irak sınırın kapsamaktadır. Daha önemlisi Hurşîd (Paşa), sadece sınırı çizmekle kalmamış; tüm toplumsal yapılan (aşiret düzenekleri, çatışma ve paylaşım ilişkileri, nüfus ve yapısal sorunlar, özel adetler, farklılık ve benzerlikler temelinde toplumsal yapıları) kapsayan ayrıntılı hikayelere de yer vermiştir. Premodern bir sosyal antropoloji çalışması sayabileceğimiz bu çalışma 150 yıl önce yazılmış ve sadece 150 adet basılmıştır. Mehmed Hurşîd (Paşa),[33] 1100'e yakın aşiretin genel dökümlerini, örneğin hane sayılarını, bulundukları mahaller, yerleşme ve iskan durumlarını sınıflamakla kalmamış; 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı toplumunu oluşturan etnik grupların sosyoekonomik yapıları hakkında son derece

33 Mehmed Hurşîd (Paşa), (1997), *Seyâhatnâme-î Hudûd,* çevrimyazı 1847, çev. Alaaddin Eser, Simurg Kitapçılık ve Yay., s: 235. Çalışmada yer alan çeşitli önemli tarihler, Ek'de seçilmiş kronoloji olarak verilmiştir.

zengin bir bilgi malzemesi de aktarmıştır. Mehmed Hurşîd (Paşa)[34] *Seyâhatnâme-i Hudûd'ta* Kutur nahiyesinin toplumsal yapısının Hoşap-Van-İran bağlantısını şöyle özetliyor:

"Mahmûdî kazası dahî fi'l asi Van sancağına tâbi' iken mu 'ahharan tefrik olunarak Hakkâri 'ye ilhak olunmuş bir mahaldir. Bu kazâ dahî mukaddema yerlüden Mahmûdî[35] beylerinin yurtluk ve ocaklık veçhile uhdei tasarruflarında ve bâlâda başluca bir kaza olarak gösterilen Kutur nahiyesi (331)[36] dahî bu kazaya tabî' bir nahiye idüğünden zikr olunan Kutur nahiyesine mutasarrıf bulunan Musa Beğ nâm kimesne nâhiye-i mezbûrenin bir müddetçik Iranlu tasarrufuna geçmesine sebep olmuşidi. Mahmûdî kazasının makarr-ı hükümeti Hoşâb kal'asıdır."[37] Kutur karyesinin hane sayısını, Mehmed Hurşîd (Paşa) 1847'de 60 hane olarak bildiriyor.[38] Her ne kadar çevre karye (köy) ve nahiyelerden sayıca biraz fazla olsa da, bir yerleşimin bunca öneminin salt hane sayısından ileri gelmediği bellidir. Osmanlı ve daha önceki dönemlerin sosyal yapılaşmasının önemi Kutur nahiyesi örneğinde ortaya çıkıyor: Mahmudiye'nin bazı köy ve nahiyeleri ile Doğubayazıt'a ve Hoşap'a siyasal ve sosyal olarak ilintilendirilmesinin ardında İran bağlantısı da aranmalıdır. Mehmed Hurşîd (Paşa), devamla bu kalenin, aşağıda değineceğimiz köylerinden başka, toplam[38]

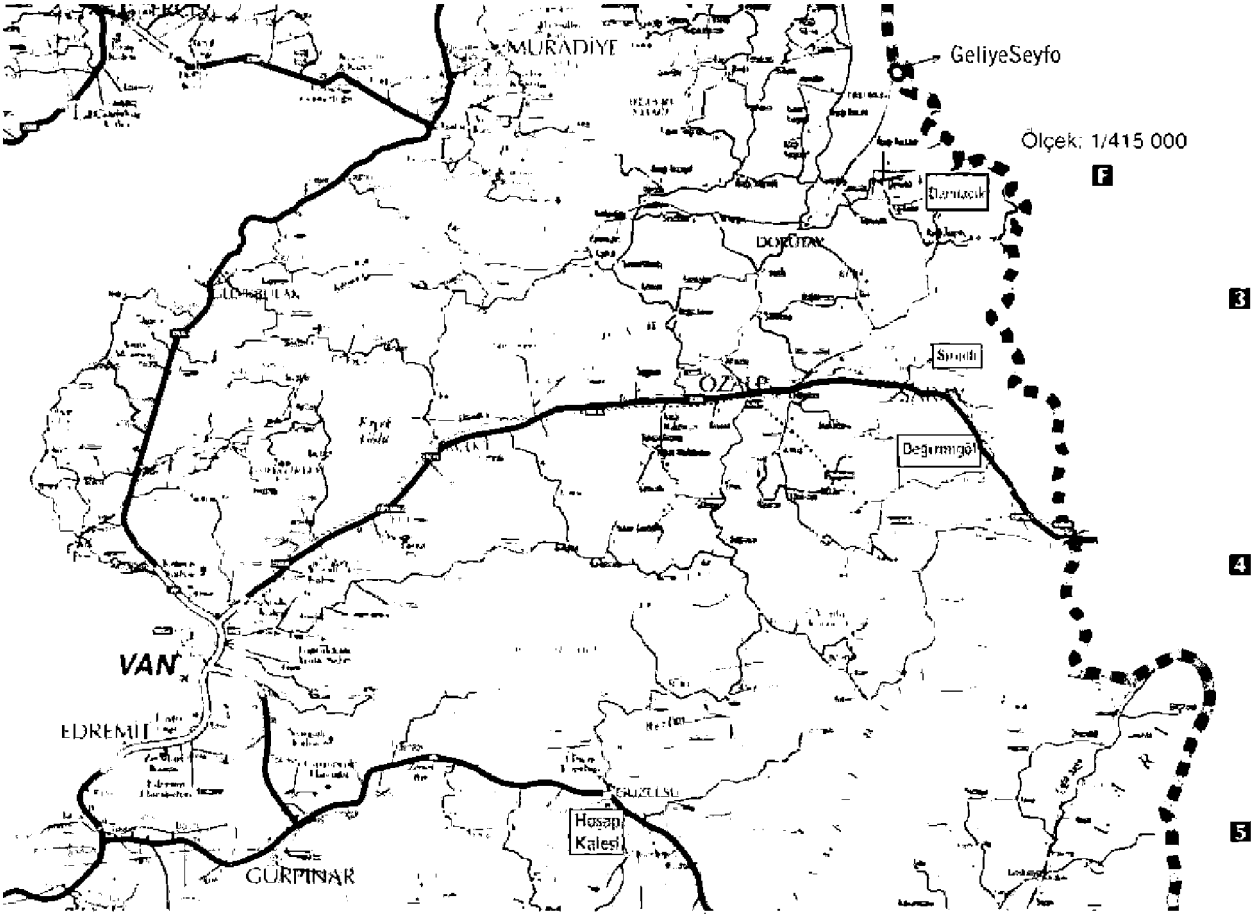
34 Öte yandan bu girişimi Celile Celil "Kürdistan'ı kesin olarak bölme girişimi ve Türkiye ile İran arasındaki sınır tespitinde dört ülke komisyonunun (Rusya-Iran-İngiltere ve Türkiye) nasıl ortaklaşa fikir birliğine vardıklarının hikayesi" olarak anlatır. Bkz. Celil, C, (1992), *XIX.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler,* Özge Yay., s: 150.

35 Andrews çalışmasında, Özalp'in 76 köyünden dördünde Türklerin, beşinde ise Hanefilerin bulunduğunu bildirir. Ancak Andrews'in belirttiği Özalp, şimdiki Saray ilçesidir. Bu karışıklıktan ileride bahsedilecektir. Bkz. Andrews, P.A., (1989), age Ekler, s: 198.

36 331 no'lu derkenar: "Kutur Nahiyesi Muzâfâtından Iranlu'nun Tasarrufuna Geçüp Altmışdört Senesi Târihînde Istihlâs Olunan Karyelerin Esâmisi" başlığı ile Nefs-i Kutur, Geveran, Girlehük, Habeşî- i Ulyâ, Habeşî-i Süflâ, Kelt, Mahîn, Zirî, Kükürt, Hindivan, Elmalı, Karanuluk, Gailelik, Istîrân, Râviyân, Tersâvâ, Kütenvar ve Kakşabulak karyeleri sayılmaktadır.

37 Mehmed Hurşîd (Paşa), (1997), age s: 239.

38 Mehmed Hurşîd (Paşa), (1997), age s: 240.

MURADİYE
GeliyeSeyfo
Ölçek: 1/415 000
F
3
4
5
VAN
EDREMİT
GÜRPINAR
Hosap
Kalesi
OZALP
Başkale
Değirmigöl

kıta köyün Hakkari sancağı Mahmudi kazası beylerinden Musa Bey'in idaresinde olmasına rağmen *"...merkum zatında merkuz olan sefahet ve nesib iktizasınca... murakkem mikdarından kiminin hakk-ı tasarrufunu İran teb 'asından -bazı malum- kimesnelere bey've ferağ etmiş"*[39] bulunduğunu bildiriyor.

Seyahatnamece anılan Mahmudiye Kazası neresidir? Beşikçi,1930'lara kadar Mahmudiye Kazası'nın adının Saray olarak geçtiğini belirtir. Beşikçi'ye göre, *"Daha sonra 1934'te General Kazım Paşa'nın adına atfen, adı Kazımpaşa olarak değiştirilmiş 1934'ten sonra da Kazım Paşa, Özalp soyadını alınca ilçenin adı da Özalp olmuştur."*[40] Aynı araştırmada olayın görgü tanıklarından ve aynı zamanda sanıklarından olan Yüzbaşı Reşit Ersezer'in[41] ifadesinde, Özalp'in (1943 yılında) Van'a 84 kilometre, hududa da 10 kilometre mesafede olduğu, sonradan yerinin değiştirilerek Van'a yakınlaştırıldığı bildirilmektedir.[42] Araştırma boyunca gerek merkezin yereldeki temsilcilerinin gerek köylülerin zihninde gerçek bir karışıklık yarattığı anlaşılan bu durum, ancak Meclis kayıtları yoluyla açıklığa kavuşturulabildi: Mahmudiye neresidir ve Saray gerçekten Mahmudiye midir? Meclis kayıtlarına göre 2 Mart 1932'de, 12333 sayılı kararla, Van iline bağlı Saray kazasının adı Kazımpaşa olarak değiştirilmiştir.[43] Ardından da 5 Ekim 1937 yılında Kazımpaşa ilçe merkezi Karahallı köyüne nakledilerek, adı Özalp olarak değiştirilmiştir.[44]

Özalp ilçesinin tarihi, 19 Ağustos 1930'da çizilmiştir aslında: Ağrı İsyanı'nın son günlerinde, İran'la diplomatik bir işbirliği sonucunda ayaklanma bastırıldığında, Kutur nahiyesi Iran egemenliğine bırakıldı ve Mahmudiye kazası, Saray adıyla şimdi olduğu yere yerleşti. 1932'de bu Saray ilçesinin adı Kazımpaşa olarak değiştirildi; daha sonra da Kazımpaşa ilçe-

---

39 Mehmed Hurşîd (Paşa), (1997), age s:241 ve ayrıca Mahmudi kazası ve Nefs-i Kutur Kazasının diğer bilgileri için s:240-41.

40 Beşikçi, İ., (1992), age s: 14, 4. nolu dipnot.

41 Günay Aslan'a göre Doktor Yüzbaşı Raşit Tezer, Aslan, G., (1989), age s:29.

42 Ersezer, R., (1974), "Orgeneral Muğlalı Olayı", 7 Mart 1974, *Milliyet;* Beşikçi,İ,(1992) age s:17.

43 BYBS TBMM, kayıt no: 73-84.

44 BYBS TBMM sayı 13422.

si Karahallı köyüne nakledilerek adı Özalp yapılınca, Saray ilçesine adı geri verildi. Misak-i Milli'nin kayıtlan ilk döneminde Kutur nahiyesini de Cumhuriyet sınırlan içinde göstermektedir.[45] Ancak Ağrı İsyanı'nda İran'la bir işbirliğine girişilerek, asilerin teslimi konusu toprak pazarlığıyla sonuçlanmış ve Kutur, İran tarafına bırakılmıştır. Ağrı İsyanı'nı anlatan bir iç ses olarak Balbal da bu durumu doğrulamaktadır: *"Ağrı Dağı, ayaklanma öncesinde büyük bir bölümü Türkiye Devletinin sınırları içerisinde yer alır, geri kalan küçük bir kısmı ise Iran sınırları içerisine doğru uzanırdı. Ayaklanma döneminde Iran'a uzanan kısmı Türkiye ve İran arasındaki anlaşmadan sonra Türkiye sınırları içerisine dahil edildi."*[46] *Nikitin anlaşma tarihini 23 Ocak 1932 olarak verir.*[47] *Kalman'ın belirttiğine göre, "Türk yöneticiler İran'la Türkiye arasındaki sınıra ilişkin bazı sorunlarını hallederler. Ağrı Dağı bölgesinde İranlılar bazı köyleri Türkiye'ye verir. Karşılığında ise Van bölgesinde bazı köyleri Türkler İran'a bırakır. Böylelikle ortak düşmanları olan Kürt direnişçilerinin etrafi çevrilmiş olur."*[48] Ağrı İsyanı'nın önemli isimlerinden İhsan Nuri Paşa isyanın son günlerinde İran tarafının nasıl kendilerine yüz çevirdiğini, aldattığını anlatarak, *"Başından da belirttiğim gibi, biz Kürtler en saf en eski İran Aryenleri olarak kendimizi biliriz. İran tarafından kendimize bir düşmanlık beklemiyorduk. Bu nedenle de Mako kumandanının yardım edeceğine inandık... Fakat bizi kandırmışlardı."*[49] *şeklinde yakınır. "Türk komutanı Ağrı'daki*

---

45 Bkz. Budak, M., (2002), *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milliden Lozan'a Dış Politika,* KüRe Yay, s: XVI. Harita 1. Budak, bu konuda Mustafa Oztürk'ün önemli bir iddiasını dile getirir: Öztürk'e göre, Misak-ı Milli sınırları aslında Osmanlı miri rejimine göre düzenlenmiştir. Öztürk, M., (1996) den akt. Budak, M., (2002), age 205 no'lu dipnot.

46 Balbal, M., (2002), *Ararat'taki Esir Generalden Kan Çiçekleri,* Doz Yay.

47 Nikitin, B., (1991), *Kürtler, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme,* Deng Yay., s:349.

48 Kalman, M., (1996), *İngiliz ve Türk Belgelerinde Botan Direnişleri: 1925-1938,* Med Yay., s: 84. Ağrı Isyanı'nm son zamanlarında, Iran-Türk işbirliğine ilişkin olarak Göktaş da aynı vurguyu yaparak, Türk-lran anlaşması sonucunda Van'ın bir bölümünün İran'a verildiğini ve Küçük Ağrı'nın Türkiye sınırlan içine alındığını belirtir. Bkz. Kadri Cemil, Doza Kürdistan, Kürdistan Press, sayı: 63, s:84'ten akt. Göktaş, H., (1991a), *Kürtleri, isyan-Tenkil,* Alan Yay, s:99.

49 İhsan Nuri Paşa, (1992), *Ağrı Dağı İsyanı,* Med Yay, s:90.

çatışmalar sırasında Mako komutanlığı tarafından büyük kayıplara uğratılmış. İran Celalilerinin lideri Halid Ağa'ya bir yazı yazarak onları Türkiye'ye davet etti."[50]

Bu yolla Türkiye'ye gelen ve bu nedenle Türkiye'den İran'a kalkan çeşitli *'socius'*[51], toplumsal hafızasının her döneminde, kartezyen olmayan bir biçimde beşeri sınırlarını da yeniden üretmektedir. Sınırın her an yeniden çizildiğine ve bu yolla da toplumsal hafızanın irrasyonel ve doğrusal olmayan bir biçimde sınırı yeniden üretmesine ilişkin bu örnekte, sonradan yerleştirilmiş tüm birimlerin (aşiret, köy ya da mezhepler) ulusa eklemlenme biçimleri ve süreçleri de, bu çalışmanın yorumları arasında tartışılacaktır.[52]

Osmanlı'nın ve daha önceki dönemlerin beylik, sancak, vb. iktisadi ve idari bölümlenmeleri, Cumhuriyet'le birlikte; yerleşimlerin Türkçe olmayan adları ise 1960'tan itibaren değiştirilmiştir.[53] Bu değişimlerin esasları, her dönemin siyasi amaç ve hedefleri doğrultusunda da farklılaşmıştır.[54] Ancak toplumsal hafızanın hatırlama biçimleri, hemen hemen her dönem bu adları ve hangi dönemlerde merkez olduklarını hatırlamakta ve kendi siyasi isteklerine uygun olarak da sürdürmekte/kullanmakta veya unut-

---

50 İhsan Nuri Paşa, (1992), age s: 94 ve Bkz. K(X)elkan (Halikan-Alikan-Alikanlı) Aşiretinin bir kısmının Ruslar'dan alınarak yerleştirilmesi: BYBS, TBMM, 14/9/1932 tarih ve 13293 sayılı 97-108 No'lu dosya "Van, Muş ve Elaziz'e Yerleştirilecek Göçmenler için 200 000 Liranın Düyun-ı Umumiye'den Dahiliye Vekaletine Verilmesi".

51 "*Socius*"için bkz. Arendt, H., (1994), *İnsanlık Durumu, cilt 1, İletişim* yay, ilk 20 sayfa. Burada *socius* Latince "societas" fiilinden türemedir ve tüm birlikleşme halleri olarak okunmalıdır. Bu çalışmada da, bu tanımına uygun olarak, tüm toplumsalın en kapsayıcı ve salt biçimi olarak, yani mikrodan makroya kadar her oluşumda toplumsal'ı tanımlamak için ve *politics*'e karşılık kullanılmıştır.

52 'Bu konuyla ilgili olarak, daha geniş bir tartışma, araştırmacının, "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi" başlıklı ve 'sınırda vatandaş olmak, sınır vatandaşı-devlet ilişkileri' üzerinde hazırladığı çalışmada yapılmaktadır.

53 Aydın, Z., (2002), "Uncompromising Nationalism: The Kurdish Questionin Tur-key", (içinde) S. Savran ve N. Balkan (der.), *The Politics of PermanentCrisis: Class, Ideology and State in Turkey, Nova Science Publhs.,* NewYork, s: 94.

54 Bkz. Behlülgil, M. (1992), *İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz,* kendi basımı.

maktadır. Mahmudiye kazası ve Kutur Kalesi ve nahiyesinin hatırlanma öyküleri için de bunu söylemek mümkündür. Hoşap'a bağlı bir kale olan Kutur ve etrafı, geçmişte de bazı iktisadi ve siyasi saiklerle İran ve Osmanlı arasında birine veya diğerine biat etmektedir. 33 Kurşun Olayı'nda da hafıza sınırlarının Van ve Özalp-Saray üzerinden daha geniş bir çerçeveye çekilmesi, sosyal tarihin etki alanları açısından Hoşap-Kutur-Ağrı ve çevresini de kapsaması gerekmektedir. Auge, anlatının izlerinin zaman içinde izlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

"... Gerçek yaşam, (sadece) kişisel ya da kamusal alanla ilgili olup da birbirimize belli bir ustalık ve inandırıcılıkla anlattığımız iç içe geçmiş hikayeler, entrikalar ve olaylar halinde çıkmaz önümüze. Simgeci bir çözümlemeyle bile, böylesi bir karmaşıklığı ve böylesi bir hareketliliği açıklığa kavuşturmak, hatta onu biraz olsun açıklayabilmek mümkün değildir. Bunun farkında olan Riccoeur ayrıca şu noktaya işaret etmektedir: Eylemlerin anlaşılması için, eylemin kavramsal çerçevesini ve simgesel geçişlerini, basamaklarını gözönüne almak yetmez, anlatının gerekli kıldığı zamansal yapıları da eylemde ortaya çıkarıncaya kadar ilerlemek gerekir."[55]

55 Bkz. Auge, M., (1999), age s: 93, 95.

Birinci Bölüm

TOPLUMSAL HAFIZANIN İZLERI

"30 Tane Koyun Kesemez İnsan Bir Anda"[56]

Bu çalışmanın ilk belge toplama aşamasında sıkça karşılaşılan bir durumdan sözetmek gereklidir. 33 Kurşun ile ilgili olarak, yasal belgelerin izini sürmek son derece zordur. Genelkurmay Askeri Mahkemesi kayıtlan incelenemediğinden; belgeler ancak Meclis Tutanakları, dönemin gazeteleri ve bazı görüşmeler aracılığıyla izlenebilmektedir. İsmail Beşikçi de çalışmasında, Meclis Tutanaklan ve Tutanak Dergileri (ki bunlar da 1956'daki görüşmelerdir) ve gazeteler üzerinden çıkarımlarını yapmaktadır. Aynı konuda yazan Günay Aslan ise, doğrudan gazetecilik görüşmeleri aracılığıyla 33 Kurşun'u tartışmaktadır. Eldeki diğer bir çalışma Kenan Esengin'in 28 Ocak-7 Şubat 1974'te *Milliyet* gazetesinde tefrika olarak bütünü yayınlanan ve daha sonra aynı yıl, İstanbul-Yenilik Basımevi tarafından tamamı basılan anılandır. Bu kitap, Muğlalı'nın mesai arkadaşı ve kendisi de Silahlı Kuvvetler mensubu olan General Esengin'in, 1970'lerdeki Kürt milliyetçisi akımlar karşısında yazdığı bir savunma metni olarak tanımlanabilir. Ancak ilginç olan iki nokta vardır: İlki, Beşikçi'nin pek az katkıyla Esengin'in kendi kitabında açıkladığı TBMM Tutanakları'nı aynen alması ve bunların üzerine kendi yorumlannı geliştirmesi (bunlara ek olarak Beşikçi, 3-6 Mayıs 1958 tarihli Zafer gazetesinde tamamı yayınlanan TBMM Tahkikat Komisyonu Raporu'na da yer vermiştir); ikincisi ise, aynı konuda yayın yapan Suat Akgül'ün[57] durumudur. Akgül'ün *"Orgeneral Mustafa Muğlalı ve Van-Özalp Olayları'nın İçyü-*

---

56 Sırımlı köyü görüşmelerinden. Bütün tanıklıklar, metin olarak, Ek'de verilmiştir.

57 Akgül, S. (2001), Suat Akgül ve Kenan Esengin, *Orgeneral Mustafa Muğlalı ve Van-Özalp Olaylarının içyüzü*, Berikan Yay.

zü" başlıklı çalışması, her ne kadar Suat Akgül-Kenan Esengin adını taşımaktaysa da, çalışma aslında Önsöz'ünden 88. sayfanın sonuna kadar, tamamen Esengin'in kitabının tıpkı basımıdır. Yazar, her ne kadar ilk kısımda, Esengin'in adını zikrederek, "1974 yılında İstanbul'da 'Orgeneral Mustafa Muğlalı' adıyla sınırlı sayıda basılan kitaptan alınmıştır" ibaresini koymuşsa da, aslında çalışma, harf ve imla hataları da dahil olmak üzere Esengin'in kitabının aynısıdır. Akgül'ün kitaba tek katkısı, sondaki, Diyarbakır Birinci Umum Müfettişi olan Avni Doğan'ın yazdığı iki rapor ile 'bir öğrencisinin' çektiği iddia edilen birkaç fotoğraf ve bazı hatıratından ibarettir. Dolayısıyla, Beşikçi, Esengin'den belgelerle ilerlediği ve Akgül'ün çalışması da bir intihal olduğu için; Muğlalı konusundaki belgelerin ve izlerinin eldeki tek kanıtları (Meclis kayıtları ve gazete haberleri vb.) aslında Kenan Esengin'in kitabından çıkarılmaktadır. Günay Aslan'ın röportaj çalışmalan da kendi kapsamında değerlendirilecektir.

Çalışmanın ilk aşamasında yer adlan ve hafizanın dönüştürme biçimlerinden sözedilmişti. Benzer bir durum, örneğin Meclis Tutanaklan'nda, ancak bu kez devlet hafizasında görülebilir: Özalp'in adı zaman zaman Kazımpaşa olarak anılmakta, Kutur (Kotor) Deresi Kokut Deresi olarak geçmekte, ölüm raporunu imzalamakta tereddüt eden askeri doktorun adı Beşikçi'de Raşit Ersezer, Aslan'da ise Raşit Tezer olarak verilmekte, asıl önemlisi Beşikçi'nin ölüm raporuna dayanarak (temelinde yine Meclis Tutanakları'nda geçen tutuklama kayıtları vardır) verdiği isimler ve sayı ile, Aslan'ın köylülerden aldığı isimler ve sayı birbirini tutmamaktadır. Beşikçi 32 erkek ve bir kadının adını verir ve kadının Türk Milli İstihbarat Teşkilatı emrinde çalışan Muhemmedi Misdo'nun kızı olmasından dolayı serbest bırakıldığını belirtirken, Aslan toplam 33 erkek adı vermekte ve kadından söz etmemektedir.[58]

Bu çalışma esnasında, Milan Aşireti'ne bağlı her iki köyde ve Özalp'ta yapılan görüşmelerde, köylüler ile, şimdi Milanların reisi olarak görüşme yapılan[59] Ali İhsan Bey'in hatıraları ve aktarmaları arasında farklılıklar vardır. Her iki grupta da *"devletin bazı kaçakçılığa önce müsaade ettiği, sonra da bu yağmayı yapan köyün (Belasor köyü) ağası Muhemmedi Mis-*

58 Beşikçi, İ, (1992), age s:141; Aslan, G., (1989), age s: 21.

59 28 Ekim 2002 tarihli görüşme.

do'nun[60] *1500-2000 koyununun çalınmasının öcünü almak için misillemeye giriştiği, 80 atlıyla ilçenin (Saray'in) sığırını çevirdikleri bunun üzerine Saray dan bir kısım insanın ihbarda bulunduğu, ölenlerin Milan Aşiretinden oldukları ve yargılanmadan öldürüldükleri, zaten de suçsuz oldukları"* anlatısı ortaktır.

Devletle ilişkilerini daha resmi düzlemde, tecrübeyle ve dikkatle düzenleyen Milan Aşireti reisi, 'Yağmaya başta askerin izin vermesi ve daha sonra iç çatışmaya dönüşen bir ihbarcılık geleneği'nin altını daha önemle çizmekteydi. *"Biz*[61] *İranı daydık. Urmiye mıntıka-sındaydık.*[62] *Gittiler* ***Türk kaçakçılar, devletten bir izin, belki almışlardır ...*** *Belasor köyü vardı, ağası Muhemmedi Misdo, akrabadır, Milanlıdır, vardı. Adil bir adamdı ... Fakat beraber gittiler, bir izzeti nefis meselesi yaptılar. Bir misilleme kararı verildi. 80 atlı ile, başka aşiretler de vardı, Saray o vakitler ilçe idi. Demişler biz de ilçenin sığırını getireceğiz. Epey kollamışlar, meğerse sığır da hudut tarafına gitmiş. Onlar da sığırları İran'a sürmüşler. Koyunların yerine. Muhemmedi Misdo İngiz'le [Milaningiz köyü kastediliyor-Değirmigöl] akrabaydı. Yerliler, Muhemmedi Misdo'yu sevmeyenler ihbar ettiler. Dediler ki iki köy H(X)arapsorik [Sırımlı] ilen İngiz [Değirmigöl], ihbar ettiler. Çaybağı'ndan [Runek(x)sar] iki kişi, H(X)arapsorik'ten [Sırımlı] 16 kişi, Milaningizden [Değirmigöl] 15 kişi*[63]*... İhbar yapılmış,* ***bizi sevmeyenler bizden olmayanlar,*** *sığırları gitmiş, ocakları yanmış. İsmen 33 kişiyi toparladılar. Buradan Van'a götürüyorlar. Van da adalet soruyor, 'neleri var?' Bir şeyleri yok. 3 kişiyi tevkif ediyorlar. Sırımlı köyden Abdülbaki diye bir kişi ile 3 kişiyi de ayrıca alıyorlar. Onlar zaten sonrasında beraat etti. Hepsi de* ***sayılı kişiler.*** *Hatta içlerinde bir çavuş izinli gelmiş,* ***"Suca çavuş".*** *O da onların içinde." Ali İhsan Bey, aralarında bir kadın olup olmadığını sorduğumuzda, Bilemem, biz duymadık"* diyor. *"Hatta*

---

60 Beşikçi'ye göre Muhammedi Misdo, hem Milan Aşiret reisi hem de Türk devletinin bir ajanıdır. Beşikçi, İ., (1992), age s: 27 ve 141.

61 Milan Aşireti reisi Ali İhsan Bey'in babası olan Osman Ağa'dan sözediliyor.

62 Eski adıRızaiye.

63 Aslan ölü sayısını 33 olarak verirken, Sırımlı köyden 25 kişinin alındığını bildiriyor. Değirmigöl'den iki kişi, Çaybağı'ndan bir ve H(X)retel'den (Kapıköy) beş kişinin adlarını veriyor.

vuracak olanların, askerlerin arasından, Kürt olanları da çıkartmışlar, burada askerliğini yapan ***Batılılar olsun*** *diye.* ***Batılılar gitmiş.*** *Elleri bağlanıyor, toplu halde diziliyor. İbrahim yaralı kurtulmuş. İran hududundan kaçmış. Kendini ölü gibi göstermiş. Onlar gidince kalkmış. Üç-beş sene sonra o da öldü."*

Beşikçi'nin çalışmasında bahsedildiği üzere, Muhemmedi Misdo'nun, yaralı olarak kaçtıktan sonra bir süre İran'da kaçak olarak yaşayan, İbrahim Özay'ı çağırarak Türk subayının elini öptürdüğüne, ilişkin bilginin doğru olup olmadığını sorduğumuzda ise, *"El öptürme falan yok!"* diyor. *"Biz İran'daydık o vakit, Osman Ağa 1938 de vefat etti. Olay zamanı abim Ali Rıza Bey Milan ağasıydı. Bizim aramızda 15 yaş var. Bir özel af vardı. Biz İran da devlete de [Türkiye] biraz yaramıştık."*

Ali İhsan Bey'in konuşmaları içinde özellikle üç sıfat kavramlaştırılmıştır ve incelenmesi gereken üç temel tespit vardır. "Biz ve ***Türkler-Batılılar", "İçlerinden birisi askerdi" ve "Sayılı kişiler".***

"Biz ve Türkler-Batılılar" kavramlaştırmasında yeni bir dönemin Türk-Kürt karşıtlığının izlerini görmek mümkündür. Biz, merkezin dışında kalan, oysa Batılı, merkezden olan anlamında kullanılmaktadır. Bu yolla, örneğin kurşuna dizenlerin, aracı olmalarına rağmen özellikle Türkler arasından seçilmiş olduğu, tetiği çeken elin aracıdan merkeze kadar Türk olduğu, ihtiyatlı bir kavramsallaştırmayla (***'Batılı'***) bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu konuşmada biz düşüncesi kimi zaman Osman Ağa'yı, Ali İhsan Bey'i ve aşiretin liderliğini temsil için kullanılırken, daha sonraları bütün aşireti giderek tüm mazlum ve mağdur olanları ve giderek tüm Kürtleri kapsayana kadar genişlemektedir. Burada ilk satırlarda aktarılan ***"İzin verilmiş-Türkler"*** terimi, araştırmada karşımıza 'Devletten yana olan ve bu nedenle Kürt sayılamayacak olanlar'ı tanımlamak için çıktı. Görüşülen köylüler ve Milan reisi, suçsuzluk ve önde gelenlerin tespitlerine dayanak olarak, ***"İçlerinden birisi*** askerdi" ve ***"Sayılı kişiler"*** sözlerini kavramlaştırmaktadır. Bu kavramlaştırma dikkatle izlendiğinde; 'devletin kendi askere almaya layık gördüğü kişileri dahi sorgusuz yargısız kurşuna dizebiliyor olmasına isyan ve bu kurşuna dizme olayına ve ayrıca kendi aşiretlerinin önde gelen, sayılı, saygın bilinen kişilerinin ismen toplatılmış olmalarına bir tepki' görülmektedir.

Ali İhsan Bey'in, konuşmasında ***Urmiye*** adını yeğlemesi önemlidir. Bu durum, yani Ali İhsan Bey'in Rızaiye adı yerine Urmiye adını yeğlemesi, İran'ın politik süreci ve Aryen bağlaşıklığıyla ilgili bir gösterge sayılabilir. Adların değiştirilmesi ve toplumsal hafızada hangi adların neden tutulmakta olduğuna ilişkin bir kanıt olarak bu durum, ilginç bir ipucu veriyor. Şah Rıza adıyla (Rızaiye) anılan bir gölün adının Humeyni Rejimi'nde daha önceki bir döneme atıfla Urmiye olarak değiştirilmesi ve bu adın hem İran'da hem de Türkiye'de seçilerek zikredilmesi, Ali İhsan Bey'in yeni dönem etnik milliyetçiliğin 'ulusçu' kurgularından daha çok haberdar olduğunu da gösteriyor.

Ali İhsan Bey, Milan'ı tanımlarken, *"Dedem Mehmet Bey* ***Hamidiye-Alayları'ndandır,*** *Osman Ağa onun oğludur, Milan dört koldan müteşekkildir ve 100.000 haneden fazlası* ***Urfa ve Suruç*** *civarındandır.*[64] *Özalp'ta 30-32 pare köy bizdendir. Kışlaklarımız Maku'de [Iran], yaylaklarımız Özalp'ta idi. Biz hudut açıkken bir tarihte Özalp'ta yazlarken, sınır çizilince kalmışlar. Şemsikan'ların ağası Bashan'a iki elçi yollamış "Selam söyleyin, mümkünse bu kış biz Özalp köylerinde kalalım' demiş. Bashan da 'Tek bir ev saklamam' demiş. Üç ay Şemsikanlarla Milanlar* ***savaşmışlar****... Gazlıgöl köyü kalesinde Şemsikanları sıkıştırmışlar...* [Bu çatışmanın öyküsü anlatıldı] *Sonra onlar kaleden çıkıp Karahisar-Keçikayası-Kapıköy-Çakmak-Kepir-Kekikdüzü-Koçbaşı köylerinde yerleşiyorlar. Milan köyleri, Örenburç, Çaybağı, Baltepe, Zırava, Çardak, Zincirkıran, Dolutaş, Değirmigöl, Bayaslan-Şerefhane, Sırımlı, Korucan, Yamanyurt, Gazlıgöl, Yeşilalış-Pagan köyleridir. Bu iş 1915'lerde oldu. Mehmet Ağa zamanında oldu. Dedem Iran'a gitti. Ordu üstümüze 2000 askerle geldi, 1920'lerde,* ***"Bir devlet büyüğü*** *[Bu büyüğün adını vermeyeceğini belirtti] pedere cevap verdi, O zaman Osman Ağa 'Asker geliyor üstümüze' dedi.* ***Çok paraları varmış,*** *Koyunlar iki-üç sürü imiş. Gümüş, altın. Hiç bir şey, ne hazine ne yiyecek hiç, hiçbir şey götürememişler. Yalnızca* ***her ata bir yorgan*** *sarılmış, kadınlar binecek diye, işte o kadar...* [Kaçışın ve İran'a varışın öyküsü anlatıldı] Koçbaşı tarafından geçmişler... [İran'da kalış ve bütün oğulların orada toplanma miti anlatıldı] *1949'a kadar İran'daydık. 20*

64 Gökalp, Dicle havzasındaki büyük bendleri ikiye ayırır: Mil ve Zil. Milan, Mil Bendi'dir.

yıl kaldık. 1930'da af dilendi, özel af çıktı. ***Sonradan İran'dan Irak'a*** *geçmişiz* [Bu geçişin öyküsü anlatıldı]... ***Dayım ilk Meclis'te üyedir, Meclis-i Mebusan üyesidir.*** *O da kaçmıştır...* [Bu kaçışın öyküsü anlatıldı] *Pederin İran'a kaçtığı ikinci gece köye asker gelmiş, Kim Osman Ağa'nın yakını, imamı, katibi?' sorulmuş. İki kişi öldürdüler...* [Ölümler anlatıldı ve gizemleştirilerek (mystified) bu ölümlerin dinsel motiflerle durumu betimlendi] *Gözlemez köyü altında öldürdüler, kuyuya attılar. Bu iki kişinin duruşması olmadı. Kimse korkusundan ihbar edemedi. Biz de İranı dayız daha...* [Ölümlere aşiret reisi olarak, neden müdahale edilemediğinin gerekçeleri anlatıldı] *1949 da köylerimiz zilyetliğe geçmişti. Vallahi alamadık. Kadastro sonradan köye gelince zilyetliğe şahit gösterdiler, hakimler de bize hak verdiler, 'Onlarındır' dediler 'İran'a gidince siz gaspetmişsiniz' dediler. Ama Temyiz onlara hak verdi, Temyiz den alamadık. Kaybettik çoğunu. Son zamanlarda* ***bize kendiliklerinden*** *teslim ettiler.* ***Onlar*** [Küresinler kastediliyor] ***sonradan geldiler, toprağın yarısını aldılar, biz yapamadık*** [Sırımlı köyü için]" demektedir.

'Hamidiye Alayları' ile 'Köy Koruculuğu'nu karşılaştırırken, devletin sömürgeleştirmesindeki aynılıklar üzerinden bir çözümleme yapan Aytar ise, burada sözü edilen İbrahim Paşa'nın kaçışını şöyle aktarır: "*Kemalist hareketin çeşitli vaatlerle Kürdistan daki aşiret reisleri ve dini liderleri kendi saflarına çekmeye, karşı çıkanları ezmeye çalıştığı bir dönemde* ***Milli aşireti, 8 Haziran 1920'de isyan etti.*** *Bu isyan 18 Haziran da bastırıldı. İsyanın bastırılmasıyla Suriye'ye geçen Milli aşireti mensuplarından 2-3 bin kadar insan, at ve develerle, bir o kadarı da yaya olarak sınırı 24 Ağustos 1920 de geçip, Viranşehir'in Etşan köyüne yerleşerek yeni bir isyan başlattılar, telgraf hatlarını kestiler. Osmanlı yetkililerinin teslim ol çağrısına Milli aşiretinin ileri gelenleri, ertesi günün akşamına kadar af çıkarsa ve zarar ziyanları ödenirse uyacakları cevabını verdiler. Bu şartlar yerine gelmeyince 26 Ağustos'ta Milli aşiretine mensup kuvvetler Viranşehir'i işgal ettiler. Türk askerlerinin kapsamlı saldırıları karşısında 7 Eylülde* ***tekrar Suriye'ye geçmek zorunda*** *kaldılar."*[65]

---

65 Sanhan, Z., (1986), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt 3, Öğretmen Yay., s:78, 91, 184, 200'den akt. Aytar, O., (1992), *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna,* Medya Güneşi Yay, s:257.

Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey.

Sırımlı köyü.

Yukarıdaki paragraftaki bilgiler, Ali İhsan Bey'in sözünü etmediği bilgilerdir. Ona göre, Milan asla isyan etmemiş ancak baskılar nedeniyle sınırı geçmek zorunda kalmıştır. Ali İhsan Bey'in konuşmasında birkaç önemli ipucu vardır: ***"Hamidiye Alayları'ndan olmak ve ilk Meclis üyesi olmak",*** Milan'ın Cumhuriyet'le ve Osmanlı'yla ve aslında bir bütün olarak devletle çatışmadığını, onun yanında olduğunu ima eden göstergelerdir.[66] Aynı söylemin Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bulunduğunu görmekteyiz: TBMM Gizli Celse Zabıtlarında, 1338, 22 Temmuz'da Siverek Mebusu Lütfi Bey, "... *Efendiler,* ***Fransız Ordusunu Urfa'da mağlup eden hakikatte isyan telakki ettiği Kürt askerleridir,*** *hakikatte isyan telakki ettiği Kürt aşiretleri sayesinde olmuştur. Nihad Paşanın askerleri sayesinde değil!"* diyor. Devamla "*Mebdei tarihe karıştıran Nihad Paşa, Mili aşair harekatını isyan telakki etti. Rica ederim* ***o Mili aşiretlerinin babası, ki vaktiyle Abdülhamid ona oğlum demiştir.*** *Hürriyetten bir sene iki sene evvel isyan etti... Şimdiki isyanlar da onun oğullarıdır. Mili, aşairlerle arasında olan rekabet neticesinde, buna isyan ruhu vermeyelim."*[67] demektedir. Benzer olarak, Süphandağ, Ağrı İsyanı içinde Haydaran Aşireti'nin yararlık ve asıl olarak önderliğini kanıtlamak için yazdığı çalışmasında, Maku Aşireti reisi ve Ağrı isyancılarından Kör Hüseyin Paşa için, kanıt olarak tarihçi Cemal Kutay'ın bir televizyon konuşmasına atıfta bulunuyor: "*Ünlü tarihçi Cemal Kutay özel bir televizyonda yaptığı konuşmada: 'Doğu Anadolu'yu Kazım Karabekir Paşa değil, Kör Hüseyin Paşa Rus ve Ermenilerden kurtardı*' diyordu."[68]

Aynı biçimde yapının bir iç sesi olarak, Balbal dahi, devletle bir dönem memuriyet ilişkisinde bulunmuş olmanın öneminin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Balbal, Ağrı İsyanı'nın önderi olarak övdüğü Şeyh Zahir'in,

---

66 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hemen hemen her sosyal biriminde ortak kabul gören bir 'devlet yanlısı olduğunu ispat' söylemi olarak "Biz Hamidiye Alayları'ndanız" ya da "Biz Kurtuluş Savaşı'nda cephede savaştık" ibareleri; Kuzey ve Ege kesiminde, örneğin Çingenelerde ve Bulgaristan doğumlu Türk göç menlerinde "Bizim dedelerimiz Çanakkale'de savaştı"ya dönüşmüştür.

67 TBMM Gizli Celse Zabıtları, 3. Cilt s: 566- cilt 21: 78inci İnikat 2nci celse 22 Temmuz 1338 (1922), Münderecat, 3. Müzakere Edilen Mevad: 2. Merkez Kumandanı Nihat Paşa Hakkında Adliye Encümeni Mazbatası.

68 Süphandağ, K, (2001), *Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar, Fırat* Yay., s:246.

memuriyete layık görülmesini şöyle anlatıyor: "*Kendisine Tuzluca (Kulp) kaymakamı Sadri Bey tarafından Tekel'e bağlı Tuz İşletme Birimi Müdürlüğü teklif edildi. Şeyh Zahir bu teklifi kabul ederek 1924 yılında işe başladı.* ***Müdürlüğü süresince de ticari anlamda silah kaçakçılığını da el altından sürdürüyordu.*** *Göreve başlayalı henüz bir buçuk yılı tamamlamamışken, Tuzluca'ya bağlı ve Azerilerin yaşadığı Aktaş ile Göktaş bu iki köyde ikamet eden köylüler tarafından Şeyh Zahir'in silah kaçakçılığı yaptığı sık sık ihbar ediliyordu. Bu İhbarların öncülüğünü de* ***Hacı İboş adında bir ajan*** *yapardı. Bu ihbarlar sonucunda* ***zor durumda kalan*** *Şeyh Zahir* ***kaçarak,*** *ortadan kaybolmak zorunda kaldı. Bu şekilde* ***görevini bırakmış*** *oldu."*[69] Bu ifadede ***ihbarcıların Türk/Azeri olması ve Şeyhin görevini terketmek zorunda olması*** ibareleri ilgi çekicidir. Balbal, kaçakçılık nedeniyle kaçmak zorunda kalan bir şeyhin, aslında ne kadar emin bir insan olduğunu anlatabilmek için, onun devlette bir dönem memuriyette bulunmuş olduğunu belirtmektedir.

Milan gerçekten de Cumhuriyet'le ne oranda bağdaşmıştır? Bu sorunun yanıtını, Kürt isyancıların içinden sesler aracılığıyla vermek gereklidir. Yazar Mustafa Balbal, Ağrı İsyanı'nın önde gelen isimlerinden Şeyh Zahir ve oğlu Abdurrahman'ın ayaklanma sürecindeki rolleri ve askeri harekat ile ilgili kitabında dost ve düşman aşiretler hakkında önemli ipuçları veriyor: "*Milli aşiretinin uzun* ***yıllar ayaklanmacılara kucak açmaları*** *ve ayaklanmacılara tüm mevcut olanaklarını seferber etmeleri ayaklanmacıları cesaretlendirmiştir.*[70]*"; "1931 Ekim ayının sonlarına kadar bu bölgede kalan ayaklanmacılar tekrar uzun kış mevsimini atlatmak üzere Van'ın Özalp ilçesi sınırları dahilinde bulunan ve diğer kısmı ise İran sınırları dahilinde bulunan dost* ***Milli Aşiretinin yaşadığı köylere ulaşmak için Başkale bölgesini terkederek...*** *Çok çatışmalı bir yolculuktan* ***sonra dost Milli aşiretinin sıcak yuvalarında kendilerini bulan ayaklanmacılar..."***[71]*; "Kürt ayaklanmacıların, bu son iki yılda evlerinde barındıkları insanlara özellikle* ***Milli aşiretine güvenleri oldukça fazlaydı.*** *Bu nedenle söz konusu bölgede çok rahat hareket etme imkanlarına sahip durum-*

69 Balbal, M., (2002), age s:20.

70 Balbal, M., (2002), age s:99.

71 Balbal, M., (2002), age s: 108.

da idiler!"[72] Bu anlatılar, Milan Aşireti'nin en azından bir kolunun, Ağrı İsyanı'na destek verdiğini ortaya koymaktadır.

Milan'ın Hamidiye Alaylan'na verdiği destek ve bunun çeşitli biçimlerde anlatıları da ilginçtir: Bir iç ses olarak Göktaş, Hamidiye Alayları ve bunların 'görünürdeki devletçilikleri'yle ilgili olarak "*Viranşehir'de bulunan Milli aşiretinden* ***İbrahim Ağa'nın emrindeki Hamidiye Alayları,*** *bölgede yaşayan* ***halka rahat ve huzur vermiyordu.*** *Halk 1905 yılında Diyarbakır'da ayaklandıysa da, durumu incelemek üzere müfettiş gönderileceği sözü verilmesi üzerine yatıştı. Ancak, Hamidiye Alayları'nın 1907 yılında gemiyi azıya almaları* [gemi azıya almaları] *ve yağmalamalara başlamaları üzerine halk 1908 yılında Diyarbakır'da bir kez daha ayaklanarak Telgrafhaneyi işgal etti. Telgrafhaneyi işgal edenler arasında dönemin ileri gelenlerinin yanı sıra Ziya Gökalp'i de görmekteyiz. Telgrafhaneyi işgal eden halk Hamidiye Alayları'nın başındaki İbrahim Ağa'nın alınmasında ısrarlıydı.*"[73] diyor. Hamidiye Alayları üzerine yazan Aytar ise, Viranşehir'de 41. Alay Komutanı Milli Aşireti'nden ***Miralay*** İbrahim Paşa'nın kendi aşireti ve diğer Kürt grupların en fazla sevdiği, biat ettiği kişi olduğunu, bulunduğu çevrede asayişi sağladığını belirterek, "*Hamidiye Alay komutanlarından İbrahim Paşa'ya karşı 1905 yılında Diyarbakır'da gerçekleştirilen ayaklanma, İttihat-Terakki'cilerin yansıtmak istedikleri gibi baskı ve zulme karşı bir 'halk hareketi' olmasa da, halktan bazı kesimleri harekete çekmede* ***İbrahim Paşa ile çıkar çatışması içinde olan eşraf-ağa takımı,*** *İbrahim Paşa'nın baskılarını alabildiğine kullandı. Ayaklanmaya önderlik edenlerin bir özelliği de İbrahim Paşa dan daha çok devletçi oluşlarıydı. Fakat o dönem* ***İbrahim Paşa'nın Abdülhamit yönetimine daha çok yararlı olması, devletin onu şikayetlere karşı*** *korumasını sağlıyordu*"[74] der. Mikro milliyetçi öykülemelerin içeriden anlatım örneklerinden birisi sayılabilecek olan bu metinde de, Milli Aşireti ve reisi, yine ***"Devletle birlikte olmanın biçimleri"*** **ve** "*Miralaylık*" rütbesiyle öne çıkarılmakta ve yüceltilmektedir.

Öte yandan, Ali İhsan Bey'in anlatısında, köken olarak Urfa ve Suruç'un gösterilmesi de, aşiretin Kürt olduğunun ispatı olarak sunulmakta-

72 Balbal, M., (2002), age s: 114.

73 Göktaş, H., (1991), age s: 25

74 Aytar, O., (1992), age s:124.

dır. Ali İhsan Bey bu iki ibareyle, kendi aşiretinin hem Kürt kökenli hem de devlet yanlısı olduğunu belirtmektedir. Yeni dönem Kürt milliyetçiliğinin en önemli göstergesi, Bohtan'lı ve Suruç kökenli olmaktır. Kürtlerin kökenine ilişkin tartışmalarda, Ağrı'yı köken almakla Bohtan'ı köken almak tartışmalıdır. Ancak yeni dönemde, Kürt milletini yaratmada iki önemli kökenin (Bohtan ve Suruç) öne çıkarılmasına karar verilmiştir:[75] Ali İhsan Bey bu kodu bilmekte ve kullanmaktadır. Etnik milliyetçiliğin kendini bu yolla dönüştürmesinin sonuçlarına ileride değinilecektir.

"Şemsikanlarla tutuşulan savaş", aşiretin geçmiş göçer yaşantısının ve 'göçer kültüründe cesaretin, iyi asker olmanın' bir göstergesi olarak burada anlatılmıştır. Yine öyküleme içinde ***"bir devlet büyüğü"*** ibaresi önemlidir. Bu yolla, bu devlet büyüğünün en büyük, adı anılmayacak kadar büyük (Atatürk veya İsmet İnönü) olabileceğine; aslında Müan'ın kendi büyüklüğü nedeniyle sadece en büyük devlet adamını muhatap aldığına veya en büyük devlet adamı tarafından dikkate alınmasının sıradanlığına alabildiğine vurgu yapılıyor. Bu öykülemenin, şimdilerde 'Beyaz Saray ile arasında kırmızı telefon hattı olmak' ya da '...'e yakın bir kaynaktan edinilen bilgilere göre' vurgusuyla aynı olması, söylemin son dönemlerde tekrar dönüştüğünü de göstermektedir.

Bundan sonraki hikayede, İran-Maku-Irak arasında geçen 20 yıllık bir sürgün döneminden sonra aşiretin, bir özel afla birlikte 1949'da[76] Türkiye'ye geldiği, ancak bıraktığı toprakları (yereldeki hakimler lehte karar verse de, merkezin temyiz mahkemelerinin direnmesi sonucu) alamadığı

---

75 Yeni dönem Kürt edebiyatını oluşturmada en önemli isimlerden M. Uzun da, romanlarında Bedirhan Beyler ile Suruç ve Cizre Beyliğini köken olarak sunarak etnik milliyetçiliği, bir kökenle yeniden yaratmanın önemli bir görevini yerine getiriyor. Keza, Ahmede Hani'nin ve Şerefname'nin yeni dönemde, etnik milliyetçili ğe köken oluşturmak için modernist olarak okunduğunu da görüyoruz. Ahmede Hani ve Şerefname, aslında Kürtlerin soy kütüğü için bütünsel ve kapsayıcı birer eser olmaktan çok, modern birer okumadır ve şimdilerde bu okuma, Kürt milliyet çiliğinin kendisine nasıl bir modernist soy kütüğü çizmeye karar verdiğinin de önemli bir göstergesidir.

76 33 Kurşun için, Meclis'te ilk soruşturma tarihinin de 1949 olması önemlidir. Aynı şekilde TBMM kayıtlarında Marshall yardımından Van'ın yararlandırılmasına ilişkin ilk kayıtlar da, 1949 yılına aittir.

anlaşılmaktadır. Özetle Cumhuriyet'le girişilen bir anlaşmazlığın sonucunda sürgün, 20 yıl sonraki geri dönüşte ise, özel affa rağmen topraksızlık öyküsü öne çıkarılmaktadır. Ali İhsan Bey, ***'Biz o zaman devlete yaramıştık biraz'*** **ve** ***'İran şahı bize ikram etti, evrak-ı haliseden*** [İran Şahı'nın sunduğu olanaklar tarif edildi ve bir bolluk öyküsü anlatıldı]... *kadar mülk ve öküz ve tohumluk verildi...* ***Biz o yardımları da reddettik, kendi memleketimize, şimdi nasıl olsa af da çıkacak,*** *kendi memleketimize dönelim dedik*" diyerek, dönemin göçer Kürt aşiretlerinin Cumhuriyet'le çatışma ve sonradan DP iktidarıyla bağdaşmasının ipuçlarını da vermektedir.

Ancak Milan'ın sonradan toprak sahibi olması da ilginçtir. "Onlar" kategorisine atılan Küresinler, Simko Ağa İsyanı sonrasında Van civarına yerleştirilen, ağası olmayan bir aşiret yapısıdır. Bu yapının şimdilerde de Milan ile aralarında köklü çatışmalar vardır. Nitekim Sırımlı, Değirmigöl vb. pek çok köyde ikili bir yapı mevcuttur. Ali İhsan Bey, Küresinleri hem ötekileştirmekte hem de kimi zaman (son yirmi yıl içinde) toprakları kendiliğinden teslim ettiklerini söylemektedir. Küresinler konusuna ileride yine döneceğiz.

Milan Aşireti, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, devlet katında *"İsyana katılmışlardır, Yurdumuza bağlılıklarına güvenilmez. Aşirette ağalık düşüncesi hakimdir. Yarı göçerdirler. Bir kısmının hırsızlığa eğilimleri vardır"*[77] diye damgalanmıştır. Kazım Karabekir Paşa raporlarında, Van, Bitlis, Ağrı ve Muş civarındaki aşiretleri devlete göre "Muti, Fena, Yağmacı, Nispeten Yağmacı, Sakin" vb. sözcüklerle tanımlarken; K8 Raporu, 'Fırka Mıntıkasında Üç Aşiret' başlığı ile, Milan Aşiret'ini Celâl, Sivili, Takavi vb. aşiretleriyle aynı aşiret alt sistemi içine koyar.[78] Karabekir Paşa, Dersim İsyanı'nı hazırlayan şartları teşhis ettiği yazısında, bu Kürtleri "*Aşiretlerin birbiri ile münasebeti hayırhane değildir. Nasıl olabilir ki,* ***umumiyetle Kürtlerde aile hissi bile menfaat hislerinden sonra gelir.*** *Yerine reis olmak için* ***kardeş kardeşe kurşun atar...*** *Muş'ta bazı aşiretlerde üste birşey alınmak şartıyla* ***kadınlar mübadele edilir"*** diyerek öte-

77 *Aşiretler Raporu,* (1998), Kaynak Yay, s:349, bkz. Van İli Bölgesindeki Aşiretler.

78 Karabekir, K, (1995), *Kürt Meselesi,* Emre Yay, s: 76.

kileştirmektedir.[79] TBMM Gizli Celse Zabıtlan'nda, Merkez Komutanı Nihat Paşa'nın savunmasında Milan şöyle anlatılıyor:[80] "*11. Karakeçi ve Mili hadisesinde yolsuzluk vukuu. 1336 Ağustosunda zuhur eden Mili aşireti isyanı siyasi mahiyette ve tevessü etmek istidadında bir hareket olup serian bastırılması için ancak pek yakındaki kıtaatan istifade edilebilmiş ve hadisenin vüsatine mebni aşairi sadıkanın muavenetine müracaat mecburiyeti hasıl olmuştur. Mili asileri Karacadağa tahassün ettiklerinden, askerin bu tatbikatla meşgul bulunmasından bilistifade civar aşairin kadim düşmanlıkları şevki ile ovada bulunun Mili köyleri yağma ve tahribedilmiş olduğu haber alındı ise de, buna mani olmanın ve o vakitki vaziyeti harbiye dolayısıyla imkanı görülemediği ve çöle kaçan Mili rüesası* ***tarihin delaleti ve eldeki vesaikin icabatıyla hain oldukları sabit ve kanunen hukuku medeniyeden sakıt*** *ve emvali tarafi Hükümetten haczedilmiş kesandan bulundukları* ***cihetle bunların tazmini zararlarının mevzubahis olamayacağı.***" Aynı anlatım Balbal'da, 'Kürtlükle dayanışmaya ihanet' olarak dönüşmektedir: "*Bir yıl önce İran da Takori Aşireti ihanetinden dolayı Kürt ayaklanmacılarca çok sayıda Takori Aşireti mensubunun öldürülmesi ve Türkiye sınırları dahilindeki Van'ın Özalp ilçesine bağlı Takorilere ait Engiz* [şimdiki adı: Oymaklı] *köyünde ikamet eden Takori Aşiretine mensup Usiye Quli için ihanet bahanesi doğmuştu. Bu ihanetinin karşılığında bir miktar para ve aferin alacağını umarak, Şeyh Zahir'in destesini yakın takibe alıp ihbar için Özalp bölge askeri firkası ile sıkı irtibata geçti.*"[81]

Milan Aşireti'nin Cumhuriyetle asıl sorunu, Ağrı Isyanı'yla başlamıştır. Kaynak Yayınlan'nın yayımladığı ve Genelkurmay'ın olduğu iddia edilen

---

79 Karabekir'in bu saptaması, Cumhuriyetin kuruluş dönemlerindeki en geri ve 'ötekileştirici' saptamalardan birisi olarak sürdürülmektedir. Bütün toplumsal yapıları aşiret sistemi içinde ve bunu da geleneksel ve feodal yapıyla eşitleyerek algılamak ve ağalığı, aşiret ve aile (familya) sistemiyle bir tutmak, etkilerini günümüzde de sürdüren bir politik süreci başlatmıştır.

80 TBMM Gizli Celse Zabıtları, 3. Cilt s: 547- cilt 21: 78inci İnikat 2 ve 3ncü celseler 22 Temmuz 1338 (1922) Münderecat, 3. Müzakere Edilen Mevad: 2. Merkez Kumandanı Nihat Paşa Hakkında Adliye Encümeni Mazbatası.

81 Balbal, M. (2002), age s:115.

metinde sözü edilen isyan da budur. 1925'te, Milan'la birlikte[82] bazı feodal ağaların ve aşiret liderlerinin sürgüne yollanmak istenmeleri ve bu nedenle Cumhuriyet'e isyanıyla başlayan[83] bir süreçte, aşiret geleneğiyle topyekun karşı koymaları, Cumhuriyet tarafından sürgüne mahkum edilmeleriyle sonuçlanmıştır. Daha sonra bazı gruplar için özel af çıksa da, Milan 1949 yılına kadar sürgünde kalmıştır.

'Devletin itaatkar bir kul'u olmanın üst-söylemi ile 'Kürt ve karşı olma'nın alt-söylemini birleştiren bu söylemin çözümlemesini nasıl yapabiliriz? Milan, kendisini öncelikle 'geçmişte asi, geleneksel (diğer aşiretlerle çatışan) ama aslında devlet yanlısı' olarak, sonra da 'verilen sözler tutulmadığı için kırgın bir sosyal yapı' olarak tanımlamaktadır. Zizek, bunu *'Kolektif suç* üzerine kurulan yeni bir durum"[84] olarak tanımlıyor. Ancak Zizek de dahil, kolektif kurucu söylem üzerinde politika üretenler, üst-iktidar alanlarının alt-alanlar üzerindeki yönlendiriciliğini açıklayabilmenin bir yolu olarak bu söylemi kurgularlar. Diğer bir deyişle madunun *(subaltern)* oluşması, bu yolla tek yönlü bir kurgu, madunun maruz kaldığı bir iktidar baskısı olarak adlandırılır. Oysa, *socius*'un kendisini ve öyküsünü her durum için yeniden kurgulamasının altında, devletin olduğu kadar, tüm mikro birimlerin de karşı-etkisi olduğu dikkate alınmalıdır. Böylece Milan'ın 'çift taraflı suçluluk' üzerine bir öykülemeye giriştiği düşünülebilir: Cumhuriyet'e karşı gelmediklerini beyan etmelerine rağmen (birinci suçluluk: Kürtlüğe ihanet) sürgüne gönderilme ve sonucunda isyan (ikinci suçluluk: Cumhuriyet'e ihanet) pazarlık mekanizmalarını çalıştırarak (üçüncü suçluluk: İran Şahı'na ihanet) yurtluğa geri dönüş (dördüncü suçluluk: Kurşuna dizilenler üzerinden yurtluğu geri alma pazarlığı) ve geri dönüşte topraklarına kavuşamama isyanı. 'Milan neden 33 Kurşun'dan sonra ayaklanmadı? Bu kadar büyük, köklü ve güçlü idi ise, neden bu meseleyi geleneksel kalıplar içinde ele almadı?' sorusuna yanıt ola-

---

82 Bkz. Kalman, M., (İ996), age s: 43: "içişleri Bakanı Cemil Beyefendi'nin Doğu Seyahati Hakkındaki Rapor Sureti".

83 "Bro Heske Tello'ya da sürgün kararı alınınca karşı çıkar. 'Ben devletin yanında olduğum halde neden sürgüne yollanıyorum' der. Askerler kendisini almaya gelince de yönünü Ağrı Dağı'na çevirir, karara karşı koyar". Kalman, M., (1996), ages: 77.

84 Bkz. Zizek, S., (2002), *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Metis Yay.

rak Ali İhsan Bey, *'İran'daydık, devlet çok güçlüydü, 100 insan daha ölürdü'* demektedir. Ancak, daha sonraki bir konuşmada ***"Milan, hesap sorma işini daha yeni bir tarihe bıraktı*** *"*[85] ifadesi kullanılmıştır: Yeni dönem, yani PKK kalkışması dönemi için, Küresinler, "*Hesap sorma işi kan dökmeye dönmedi ama sıkıntı arttı. Siz bizden değilsiniz hali oluştu.* ***Bunu duyan Küresinler de askerle yakınlaştı"***[86] demektedir. Bu ifade aracılığıyla, '*Milan'in, eski arazilerinin gönüllü olarak, son dönemde geri alınması, iade edilmesi' de* anlaşılabilir olmaktadır.

Zizek, *kolektif suçluluk* duygusunun gerçekle bağdaştığı noktada yaşanan keskin sarsılmayı, 'öznenin tam kalbindeki, simgeselleştirilemeyen, her türlü anlamlandırma işleminin bir artığı, kalıntısı olarak üretilen bir gerçek noktası'[87] olarak yorumlamaktadır. Bu noktayı *kapitone noktası* olarak adlandıran Zizek, 'Gösterenin gösterilenler kümesine bire bir tekabül etmediğini, gösterenin daima yüzergezer olduğunu' belirtmektedir.

> "*Oysa anlaşabilmek için belli söylemler içinde gösterilenleri sabitlemek, belirli gösterilenlere, tabir caizse,* ***raptiyelemek*** *gerekir. .. Bu raptiyeleme işlemi... belirli çöküntü noktaları, sabitlik alanları oluşturur ki, anlam dediğimiz şey ancak bu noktaları referans alarak ortaya çıkabilir... Bu noktaya* ***points*** *de* ***capiton,*** *kapitone noktaları adı verilir. Kapitone noktaları, dilin yüzeyinde yarattıkları örüntüyle bir ideolojik sistem, bir söylem çerçevesi oluştururlar!"*[88]

Bu çerçevede, Milan'ın şimdiki durumunun tanımı, tam da geçmişten getirdiği örüntüler (suçluluk duyguları, araştırmacının sıfatında devletin daha sosyal bir boyutuyla karşılaştığını düşünme, ihanetin mazeretleriyle, haksızlıklara ve ihanete uğramış olmanın isyanı vb.) çerçevesinde, Ali İhsan Bey'in söyleminde yeniden ve yeni durum için çizilmektedir. Bu *kapitone noktasında* geçmiş yeniden kurgulanmakta, bu geçmişten alınan miras (önceleri geleneksel çatışma gücü ve geleneği, Şemsikanlardan top-

85 Van-Özalp ilçe içi görüşmeleri.

86 Van-Özalp Küresinli görüşmeleleri.

87 Zizek, S., (2002), age s: 195.

88 Zizek, S., (2002), age s: 249.

rak işgali, sonrasında da Cumhuriyet'e karşı çıkmış olmak, Ağrı İsyanı başlangıcında İran'a kaçış, sürgün ve pazarlıklar); ihanet, suçluluk ve mazeret ile dönüştürülmekte ve son olarak yeni dönemin tarihi içinde Milan'ın alacağı yer için ideolojik bir söyleme temel teşkil etmektedir.

Zizek, hafızanın toplumsal kurgusunun Lacancı yorumunu yaparken gösteren ile gösterilen arasındaki bu çatışmanın salt psikanalitik çözümlemesini ilettiğini belirtmekte ve böylece aslında daha temel bir gerçeklik kurgusunun *socius'un* zihninde yarattığı karmaşayı da gözden kaçırmış olan Lacan'ı bir adım ilerletmektedir. Simmel, bir adım daha ileri giderek 'iki tür yalan vardır' demektedir:

> *"Sözleri düşüncelerden farklı bir yöne sevkeden yalan en yüzeysel ve giderilebilir yalandır: Bu yalan insanın kendisine ait değil gibidir, kendisiyle dış dünya arasındaki sınırda oluşur yalnızca. Asıl yalan, sözlerin düşüncelerle örtüştüğü, fakat düşüncenin içimizdeki daha derin gerçekle çeliştiği yalandır. Ruhumuzun kendi içinde ikircikli olduğu ve asla inanmadığını bildiği şeye inandığı zaman."*[89]

Dışarıya karşı söylenmiş olan ama aslında kendimize karşı da olduğunu bildiğimiz bu tür, yani *socius'u* bütün hayatını reddetmeye ve yeniden kurgulamaya yönlendiren bu yalan türü sayesinde, Milan reisi ve Türkiye Cumhuriyeti de kendisini ve birbirlerini yeniden kurgular: Milan'da da 'kurucu suçluluk' söylemi, *kolektif suç* üzerine, böylece kurulmuştur.

89 Simmel, G., (2000), *Öncesizliğin ve Sonrasızlığın Işığında An Resimleri,* Dost Yay., s:34.

İkinci Bölüm

KÖYLÜ TANIKLIKLARI

"Kurşun da Bilmez ki Gelen Temiz midir Kaçak mıdır?"

Köylülerle olayla ilgili olarak yapılan görüşmelerden, başlıca dört grup sonuç çıkmaktadır: 'Ölümle başa çıkma biçimleri', 'İhbar geleneğinin meşrulaşması', 'Adaletin yerine getirilmediğine ilişkin bir inanç' ve '*Defacto* adalet mekanizmasının süregelmesi' durumu.

Ölümle Başa Çıkma Biçimleri

"Kadir geceleri GeliyeSeyfo 'ya nur iniyor"

33 Kurşun'da en fazla kayıp vermiş olan iki köy de (Sırımlı ve Değirmigöl) yoksulluk sınırının altında yaşayan, sınır köyleridir.[90] Sınır geçişlerinden servet sahibi olamamış, ancak sırt kaçakçılığı ve hamallık düzeyinde kalmışlardır. Her iki köy de, şu anda geçimlerini ağırlıklı olarak buğday ve arpa ekimi, ev başına ortalama 50-75 koyun iki-üç inek ve sınır kaçakçılığıyla sağlamaktadır. Hayvanlar için kışlık ot biçme, araziler sınırın yasak bölgesinde kaldığından, geçmişte de bugün de, sınır karakolunun verdiği izinlere bağlıdır. Tatbikat ya da sınırın gerginleşmesi, köylünün kışlık otunu biçmesine engel olabilmektedir. Her iki köyde de ortalama çocuk sayısı 5-6'dır. Okuma-yazma oranı özellikle gençler arasında yüksektir. Evlilik yaşı, kasabaya yakınlığın da etkisiyle kızlarda 17-18'e, erkeklerde ise 21'e yükselmiştir. Arazi verimsiz (2. ve 3. sınıf tarım arazisi) ve parçalıdır

90 Özalp'la ilgili ilk çalışmalardan birisi Gökçe'nin 1979'da yaptığı Dönerdere köyü araştırmasıdır: Gökçe, B. (1980), "Bir İç İskan Uygulaması Olarak Dönerdere Köyü ve Toplumsal Sorunları", (çoğaltma) Samsun. Doğu Anadolu'nun ve Özalp'in ayrıntılı bir sosyolojik bir çözümlemesi Gökçe, B. (1999), *Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Van Valiliği Yay., s: 27-40.

Sırımlı köyü.

Değirmigöl köyü.

ve her iki köyde de iki farklı aşiretin yanyana olmasının yarattığı bir gerginlik vardır, örneğin muhtar seçimlerinde bu çatışma görünür hale gelmektedir. Her iki köyde de, diğer sınır köylerinde olduğu gibi sınır kaçakçılığı, şimdilerde atla mazot taşıma ve mülteci geçirme biçiminde devam etmektedir. Atlarla mazot taşıma, gece karanlığında atın iki yanına bağlanan ve cerikan (jelikan) denen mavi bidonlarla yapılmaktadır. Özalp ve Saray civannda ve Doğubayazıt'ın Tendürek alt kısmında 10-12 bin at olduğundan sözedilmektedir. Bir atın satış fiyatı 200 ile 600 milyon arasında değişmektedir ve cerikan (celikan) başına en fazla 70 litre mazot getirilmektedir. İran tarafı, köylülerin ifadelerine göre, at başına 5 milyon rüşvet almaktadır (2002, 1 dolar=l.680.000 TL, 5 milyon TL=2.7 dolar). Bir atın bir gecede geçirdiği mazottan 20 milyona yakın bir kazanç kalmaktadır. Her gece mazot kaçağına gitmek olanaksızdır ve kimi zaman at da vurulabilmektedir. Mülteci geçirme ise, askerin yoğunluğu ve teknik ekipmanın sınırdaki artışıyla doğru orantılı olarak, 'münferit' geçirmeyle sınırlıdır. Sınır karakollarının tamamında ve kontrol noktalarında 'gece görüş dürbünü' ve 'termal' denilen ısıya duyarlı kameralar nedeniyle, mülteci geçişleri tek tek, ancak yine de belirli bir süreklilikle yapılabilmektedir. Bu geçişin fazla olmasa da, mülteci başına alınan para, araç temini, kılavuzluk, barındırma ve yemek vb. ile, 100 dolara kadar para bıraktığı da düşünülmelidir. Örneğin bir kişiyi sınırdan araçla Van'a götürmenin bedeli, sadece araç için 100-150 dolara kadar çıkabilmektedir. Bu para sınırdan Van'a kadar her şey dahil (yol-pasaport-kimlik-konaklama vb.) 300 dolara çıkabilir.[91]

Sırımlı'da ve Değirmigöl'de yapılan görüşmelerden çıkan en etkili sonuç, ölümle yüzleşme ve başa çıkma biçimleridir. Özellikle köylülerin cenazelerini almalarına izin verilmemiş olması, acının büyüklüğünü katlamaktadır. Ölenler, adları ve yaşlarıyla öykülenmekte ve bu öyküleme, yeni zamana uyarlanarak sabitlenmektedir. Köylülerin anlattıkları ile Aslan'ın öyküleme modelleri birbirine uymaktadır. Bu öykülerde iki odak vardır: 'Günahsızlık' ve 'Bu günahsızlığın sonucu artan acıyla başa çıkma'

91 Sınırla ilgili girdiler ve bunların tartışılması, araştırmacının "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi" çalışmasında geniş olarak yapılacaktır.

çabaları, gizemleştirerek yüceltmeyle *(mystification)* sonuçlanmaktadır. Günahsızlık söyleminin temel dayanak noktası, seçilmiş olanların "*Daha önceki günlerde de alınıp serbest bırakılmış olması*" anlatısıyla, "*Zaten suçları olmuş olsaydı, bunlarla birlikte alınıp sonradan bırakılan diğer 5 kişinin de suçlu sayılması gerektiği, ama aynı suçtan onların beraat ettiği*", "*Ölenlerin seyyid ve bazılarının da izne gelmiş askerler oldukları*" ***(müslüman ve devletten)*** noktalarında yoğunlaşmaktadır. Müslümanlığın bu vurgulaması, ötelenenin savunmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ali İhsan Bey de konuşmasında "*...dinsiz olanlar (ihbarcılar)*" demiştir. Merkezin öteledikleri, bu yolla, daha Müslüman ve daha... daha... olduklarını kanıtlamak zorunda kalmaktadır.[92] "***Bir tanesi asker idi.*** *Terhis olunca gitmediydi, evlendi, Hükümet konağında yazıcıydı, Onu da götürdüler*", "*Süca Çavuş da* ***askerdi,*** izinliydi" ibareleri son derece önemlidir. "... Ben o zaman 10 yaşındaydım. ***Okuyordum...*** *Belasor köyüne gittiler. Hırsızlığı teşvik ettiler... Onlar da Saray'ın sığırını getirdiler. Bunları,* ***bu insanları hırsızlıkla çağırdılar.*** *Dediler Milanlı yardım etti.* ***Oysa biz değildik.*** *O zamanlar bizle hükümetin arasında hiçbir şey yok idi. Kimse inanmadı ki bunu yapacaklarına. inansalardı kaçar giderlerdi. İran'a geçerlerdi, kimse kaçmadı...* O zamanlar *Mustafa Muğlalı, Diyarbekir'in ordu komutanıydı. Ruslara yardım ediyor dediler... Muğlalı ihbarcıları çağırıp geliyor, 'Çoluğu çocuğu günaha boyamayın' diyor. 32 kişiyi vurdular."*[93]

---

92 Araştırmacının daha geniş bir düzlemde hazırladığı "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi" çalışmasında, bir pilotun anlatımı ilginçtir. Pilotumuz, ramazanda görev dönüşü iftara yetişmek için, uçağını aceleyle indirmeye çalışırken süzülerek camiyi kerteriz aldığını ve cami olan yere inmek üzereyken, pistin Türkiye'ye değil de, Suriye'ye ait olduğunu farkediyor ve aniden tekrar kalkıyor. Pilot, savaş uçaklarının hava sahası ihlali nedeniyle, iki ülke arasında kısa ama sevimsiz bir karşılıklı notalaşma yaratan bu durumu gülerek anlattıktan sonra, "Neden olduğunu bilmem" demişti, "Halbuki Araplar da Müslümanlar, değil mi?" Bu tutum Merkez'in dışındaki tüm çeperleri çeşitli biçimlerde ötekileştirmesinin yanı sıra Müslüman olmayan, kafir, din dışı vb. olarak da nitelemelerinin bir sonucu olarak açıklanabilir. Çevredeki ise, bu tutuma karşı kendisini 'beyaz' kılmanın ve farklı merkezler yaratmanın yollarını aramaktadır.

93 Değirmigöl (Milaningiz) görüşmelerinden. Değirmigöl görüşmelerinde götürü lenlerden birisinin kadın olduğu, Muhemmedi Misdo'nun Özalp'ta gelin olan kızı olduğu, ancak onun serbest bırakıldığı doğrulandı.

"Başkale'de de sonradan 6-7 kişi vuruldu, ***seyyid idi"*** *"Muradiye'den de 6-7* ***seyyid*** *asılmış. Değirmigöl şu anda 95-100 haneli bir köydür.* ***Gençler okuyorlar"****, "H(X)arapsorik'ten [Sırımlı] 16 kişi, Milaningizden [Değirmigöl] 15, Çaybağı 'ndan [Runek(x)sar] iki kişi gitti. Hepsinin adı varmış. İsmen çağrılmışlar:" ... "Bizi köyden çıkartmadılar. Her köye bir karakol diktiler. Camide, köyde asker vardı. Bizi 5-6 ay köyden çıkartmadılar. Nüfus cüzdanlarımızı bıraktıklarında işe giderdik. 300 koyunum vardı, onlar da... heba oldu... Köyü bütün Saray'a indirdiler. 5-6 ay başka köylerde kaldık. Çektiğimiz ne haldir!"*[94] *"Ölülerimizi almamıza izin vermediler"... "Defnedeceğiz, bırakılmadı, yaz idi, sıcaktı. Biz ot biçiyorduk. Zaten kadınlar vardı köyde... Kadınlar gittiler, bırakmadılar, geri geldik. Şu ana kadar, sonra biz de gitmedik artık. Cenazeler duruyor yani"... "Topluca gömülmüş, öyle cenazeleri yıkanmadan, bir çukur kazılmış"... "Benim bu yaşım kadar abimle babamın yaşı bindi bana."*[95]

Köylülerin tanıklığı, kişisel acılar ve özellikle de ölümlerin haksızlığı karşısında isyan üzerine yoğunlaşmaktadır. Daha önce belirtilen 'suçsuz yere ölüm', 'yargılama olmadan öldürülme' ve özellikle de "ölülerin gömülmesine izin verilmemesi", tüm anlatılarda acının büyüklüğünü vurgulamada öne çıkmaktadır. "*Günahı ağırdır... 40 gün köyden uzak kaldık. Bizi senin abin [komşu oğluna hitaben] yükledi, bir boş ev vardı [Saray'da] götürdü. Hem o sene yağmur geceleyin yağardı, sabah açardı, iyilik de çıkmıyor akıldan, kötülük de çıkmıyor. Bu kaç senedir? Bunca yıldır hatırımdan çıkmamıştır.*" Acı ve çaresizlikle başa çıkmanın yolu ise, ölümlerin dinsel bir karşılıkla yüceltilmesi ve kutsallaştırılmasıyla olmaktadır: "*Cuma geceleri çırağ yanıyor, yani ki şehit oldukları için, yani sen suçsuz hatasız olduğun zaman, sen şehit oluyorsun"... "28 Temmuz geceleri nur iniyor GeliyeSeyfo'ya"... "Kadir geceleri oradan sesler gelir, ezan okunur*".

Bu söylemlerin arkasında ise devletle ilişkiyi belirleyenler: 'Korku', 'İhbar geleneği' ve *'De facto* adalet mekanizmasının süreklileşmesi'dir. Bu noktalarda geleneğin ihbar ve bunun meşrulaşmasıyla birleştiği; hak aramanın geleneksel yollarla ve devletin ancak üst katlannda cereyan edebileceğine ilişkin bir meşrulaşma noktasına çekildiği bir *kapitone noktası*

94 Saray Sırımlı ve Değirmigöl görüşmelerinden.

95 Saray Sırımlı köyü görüşmelerinden.

belirmektedir. Gelenek yeniden icat edilmiş ve merkeze egemen olmaya çalışan gerici feodaliteyle birleşmiştir.[96]

İhbar Geleneğinin Meşrulaşması

"Bizi Küresinler ihbar etti."

Çalışmada çıkan belirgin sonuçlardan biri de 'ihbar geleneğinin meşrulaşması' idi. Öyle ki, köylülerin ilk, çoğunlukla da tek isteği, *"İhbarcıyı bul bize. Adını sen bilirsin, araştırmacısın, adını ver"* üzerinde ilerliyordu. Çalışmanın daha ileri bir aşamasında 'ihbar geleneği'ne ilişkin bu meşrulaşma biçimleri, yakınmalar ve sonuçlar ortaya çıkmaya başlayınca araştırma boyunca yoğunlaşılan grup sorulardan birisi de bu oldu. "Neden ve nasıl ihbar mekanizması işletilmiş ve bu durumdan kimlerin kazancı olmuştur?"

33 Kurşun olayı aslında baştan sona bir ihbar mekanizması ve alt-çatışma kalıplarının üste çıkarılmadan halledilmesi üzerine kuruludur. Beşikçi, olayı, TBMM görüşme raporları ve Tutanak Dergileri'ne dayanarak ve Dr. Yüzbaşı Raşit Ersezer'in ifadesinde geçtiği biçiminin üzerinden anlatmaktadır.[97] Buna göre, 33 Kurşun'u oluşturan asıl sebepler, Milan Aşireti ile Memikan Aşireti arasındaki bir hayvan kaçırma anlaşmazlığından çıkmış ve ihbar sonucu durum buraya kadar gelmiştir. Milan Aşiret reisi Muhemmedi Misdo, kendi köylüsünü 'satmış'tır, zira aslında bir Türk ajanı, bir haindir.[98] Aslan'a göre ise olayın başlatıcısı, bizzat sınır kaçakçılığını kendisi yapan ve gözyuman, teşvik eden sınırdaki taburlar ve askerlerdir. Aslan, bir mahkeme kaydına dayanarak şu tespiti yapmaktadır: *"İran'a mal kaçırma ve orada da aynı şekilde çalışma, davranma olaylarının hepsi de 226. Alay ve 2. Sınır taburu (Saray tabur) inisiyatifinde gerçekleşiyordu."*[99] Her iki yazarın anlatılan çözümlendiğinde ortaya çıkan durum il-

96 Geleneğin icadı kavramı için Bkz. Hobsbawn, E., (1983), "Introduction: Inventing Traditions", (içinde) E. Hobsbavvn ve T. Ranger (der.) *The Invention ofTradition,* Cambridge University Press, s: 1-14. "Kendi tarihinden bir aracı kavramla kopuşun bir sonucu olarak geleneğin ortak manipülasyonu".

97 Aslan'a göre Raşit Tezer, bkz. 41 nolu dipnot.

98 Beşikçi, İ., (1992), age; Göktaş da Beşikçi'nin yazdıkları üzerinden hareket eder. Göktaş, H., (1991b), age s: 63-67.

99 Aslan, G, (1989), age s:20.

gınçtir: 33 Kurşun Olayı her dönem ve durum için dönüştürülerek okunabilmekte, bu yolla gerçeğin kurgusu bir kez daha yapılabilmektedir.

Gerçekten de, gerçeğin bütünü olmaksızın sosyal okumaları politik olarak dönüştürmek olanaklıdır: Milan ile Memikan Aşiretleri arasında, kimi dönemlerde, çatışmalar gerçekten de vardır. Milan içinden de ihbar edenler olduğunu Ali İhsan Bey de doğrulamaktadır: *"**Bizden de** vardı ihbarcı **diğerlerinden de, dinsizler** vardı"*. Bundan başka, sınırın çizildiği ve yükseldiği ilk andan bu yana, askeriye içinde, sınır taburlarından, çeşitli yargılamalar da vardır. 'Milan'ın dostu düşmanı kimdir?' sorusu *"Dönemine göre değişir"* diyerek yanıtlandı. Ancak tek tek tarihçe sorulduğunda Milan'ın geçmişte ve şimdi de bu geçmişle ilintilenerek zaman zaman çatıştığı sosyal gruplar olarak, Şemsikan, Takuri, Pinyanişi, Mikuri, Memikan ve Küresinlerin adı verilmektedir. Şemsikan'la çatışma göçer dönemlere, Takuri, Pinyanişi ve Mikuri'yle çatışma Ağrı İsyanı dönemlerine, Memikanla çatışma Cumhuriyet'ten sonra 1940'lara ve Küresinlerle çatışma, hem çok daha eski dönemlere, hem de daha yeni dönemlere, 1950 ve sonrasına aittir. Burada köylünün zihinsel olarak her yeni döneme uygun ötekileştirmesini kimin için yaptığı, devlet/merkez ile kurgusunu yeniden nasıl kurduğu önemlidir. Ve asıl olarak, bu kurgunun köylünün zihninde bıraktığı izler önemlidir. Osmanlı'nın yönetme ve devlet geleneği olarak tarafları kendi yanma çekme politikalarından en belirgini 'birbirine düşürme' ve 'ihbar mekanizmasının canlı tutulması'dır. Bu çalışmada da, 'taraf olma' ve 'taraf tutma'nın bir merkez politikası olarak işlemesinin de bir sonucu olarak, köylünün zihninde ve kendi *socius*'unda 'ihbar edenin meşrulaştığı, en azından her dönem kazandığı' düşüncesinin izini bıraktığını gördük.

Merkezin kendine yakın olanın ihbarına güvenerek diğerini 'ötekileştirmesi,' örneğin TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda Nihat Paşa'nın beyanlarında da görülebilir. Nihat Paşa, irtikap, zimmet ve 'aşiretten olan bazı kimselere hükümet namına hediye alıp vermek adetinde olduğu, bu suretle de kendisine birtakım hayvanat verildiği ve kendisinin de miri maldan (ordu deposundan) bilmukabele savatlı gümüş tüfekler vermekle' suçlandığı iddialar karşısında, Meclis'e verdiği savunmasında, 'Hükümete ram etmek istediği aşiret ileri gelenlerini davet ettiğini' bildirerek, "*Hükümetin ziyaretine şitap eden rüesaya hil 'at giydirmek veya atiyye ile taltif ey-*

lemek hükümetimizin asırlık ananesi ve aşair ve kabilin mevcudiyeti kadar eski bir adetidir"[100] diyor. Nihad Paşa, devamla "*Şemmer aşireti şeyhulmeşayihi As ibni Ferhan paşayı ve oğullarını birer silahla taltif ettim. Buna mukabil mumaileyhin torunu bulunan ve mütarekeden beri İngilizlere hizmet edip Nusaybin'e kadar olan sahada başı boş dolaşarak İngilizlere tabi olmak istemeyen urbana taslit edilen 'Dehham İbni Hadiyi Cebve, Tayyi ve mıntıkamızda bulunan Kerkeri aşireti üzerine tasalluttan Çölde hükümetin nüfuzunu tesis ettim ve aşairi mezkurenin bu vesile ile hükümeti milliyeye merbutiyetini temin eyledim*"[101] açıklamasıyla, diğer gerekli gördüğü 'düzenlemeler' için aşiretlere verilen hediyelerin niteliklerinin ve sayılarının ve bu yolla nasıl bir hakimiyet sağlanacağının savunmasını yapar. "*Arabistan ve Kürdistan'da memuriyet vermiş her fert hakkında varid olabilecek aleyhimdeki istinadı ahirenin kabulünü infisal muamelesi ve izzeti nefsim cerihdar ve otuz senelik lekesiz hayatı askeriyeme kasdedilmemiş olsaydı... din ve devletime karşı ahir ömrüme kadar medyun olduğum dini hizmetinin bir cüzü layettecezzasına bile tekabül edemiyecek derecede naçiz olan bu mesaimi kendi elimle yazmak güçlüğünü ihtiyar etmezdim."*[102] diyerek, savunmasını siyaseten yapmaktadır.

Ancak köylünün zihninde her döneme ait 'öteki'nin değişmesi önemlidir. İhbar edenler, bu çalışmada önceleri adlarıyla, birer kişi olarak anılmışken, daha sonra nitelemeler ve kimlikleştirme başlamıştır. Bu niteleme ve kimlikleştirmeler,kimi zaman eski düşmanlıkları bu fırsatla şimdiye taşımaya da yaramaktadır. Örneğin *Yas Tutan Tarih* kitabının yazarı ve 33 Kurşun Olayı'nı 'Devletin Kürtlere zulüm politikasini bir göstergesi' olarak dile getiren gazeteci Günay Aslan'ın dedesi olan Küresinli Şehvert Aslan; düşmanlıkların yeni zamana taşınması sonucu, köylülerın şimdilerde 'ihbarcı' olarak adlarını verdiklerinden birisi olabilmektedir.[103]

Köylülerin ve Milan Aşiret reisinin geçmişte ve şimdi gösterdiği hedef, bu kurguyla birlikte de yeniden farklılaşabilmektedir. Örneğin, sınırdan

100 TBMM Gizli Celse Zabıtları, age s: 553.

101 TBMM Gizli Celse Zabıtları, age. s:554.

102 TBMM Gizli Celse Zabıtları, age. s:564.

103 Düzelti: Günay Aslan, Şahveret (Şahvelet)Aslan'ın babası değil, dedesi olduğunu bildirdi.(http://gunayaslan.com/index.php?option=com_content&task=view&id=505&Itemid=9)

diğer kaçak geçişler için, mültecinin dışında eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ve şimdiki Türk cumhuriyetlerden kaçak beyaz kadın ticareti, çeşitli silah ve aksamı, eroin, kokain vb. toz, uyarıcı ve uyuşturucu haplar ve diğer ağır mallar için, görüşülen hiç bir bölge, bu suçları açık konuşmalarda üstlenmemiş; bu suçlar hep 'ötelenen' diğerlerine atfedilmiştir. Bu kurgu, örneğin "*Bizde mülteci geçirme olmaz, onlar Şemsikanlardan olur*" ya da "*Bize toz, beyaz, anamızın nikahı gibidir. Ama onlara [Yüksekova/Başkale için] analarının ak sütü gibidir*" ya da "*Bizim burada kazancımız mazotadır, afyon olmaz, silah olmaz*" cümleleri, sosyal içinde ötekileştirmeleri ve bunu da çeşitli iktidar alanlarında hangi unsuru öne çıkararak göstermek istedikleriyle biçimlenmektedir. Ardından gerçek tedirginliğin alt söylemi ortaya çıkmaktadır: "*Nerde* ***bir namussuz*** *varsa o ihbar eder. Bizim köyde de vardır,* ***hem kaçakçılık*** *yapıyorlar* ***hem ihbarcılık.***" "*... köyünden aldı.* [Bu olayda suçlanan bir Küresinli köyüdür] *Dedi ki 'Van'a götüreceğiz. 27.000 dolar aldı. Parayı aldı ihbar verdi hemen. Bir grup PKK diyor. Adamları helikopter ile taradılar. 9 kişi öldü. Derken kadının birisi başörtüsünü çıkarıp sallıyor. Bakıyorlar aşağıdakiler terör değil kadın, çoluk çocuk."'... "Gene bizim millet yaptı, ihbar ettiler"... "Birbirlerine iftira ettiler"... "Na kaçakçılardı?! Hepsi zengin idi, sayılı isimlerdi... İsmen aldılar... Tabii doğru adam pek yoktur*"[104] ibareleri, ihbar geleneğinin ve bunun işlediğine dair bir inancın ipuçlarını vermektedir. "*Düşmanlık yoktu, dava sığır idi...* ***Kaymakam,*** *bak o* ***Ermeniydi...", "İhbar edenler imansızlık yaptı"*** ifadelerinde yine imansızlık ve bu kez de Ermenilik vurgulan öndedir.

Köylülerin ihbarın kim tarafından yapıldığına ilişkin ifadeleri farklıdır; ancak yine de bu ifadeler, konuşulanın suçlamayı hangi dönem için yaptığını da izlememize olanak veriyor. Örneğin köyden fazla çıkmayan yaşlılar eski dönemde düşman olanın adını ihbarcı olarak verirlerken (*"Şemsikan Aşireti var, bak onlar zaten pistir"*), aşiret içinde daha çok sözü geçenler ve yeni dönem politik hareketliliğinden haberli olanlar, dolayısıyla merkezi iktidar iddialarına daha yakın olanlar (lider/önde gelen) yeni dönem öteleneni ötekileştirerek, ihbarcı olarak anmaktadır: *"Bizi Küresinler ihbar etti!"*

104 Sırımlı ve, Değirmigöl görüşmelerinden.

Küresinler kimdir?[105] Küresinler, Kürtler tarafından Türk-Sünni olarak nitelendirilmekte[106] ve İran'da da 50-60 köyü olup bu tarafta da 50-60 köyü olan ağasız bir aşiret yapısı olarak anlatılmaktadır. Kaynak Yayınları'nın bastığı ve Genelkurmay'a ait olduğu iddia edilen yazılarda ise, Küresinler: 4700 nüfuslu, dili Kürtçe (Kırmanç) ve Türkçe olan bir aşiret olarak geçmektedir. "*Mezhebi: Şafii, Reisi: 1)Maksut oğlu Yemen (Emin), Erçek Bucağı, Arıtoprak köyü; 2) Hüseyin İsa, Ermişler köyü,... Düşünceler: İsyana katılmamışlardır. Yurdumuza bağlıdır. İranlı Erdoğan Ağa'yı reis olarak tanırlar.*"[107] Süleyman Sabri Paşa'nın 1921-1926 arasında Ağrı'da 7. Aşiret Süvari Tümen komutanlığı sırasında yazdığı *Van Tarihi'nde: "Son zamanlarda Şikaklar, bölgeleri civarındaki Küresin adlı (Haçlılar zamanında Avrupa tarihçileri Horzum Türklerine=Haremlilere[108] Korasmen derler: Türk Tarihi-Rıza Nur, c.9) bir Türk Aşiretini himayesine almış, bunlar da dillerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu Türkler, Şikak kabilesi kıyafetinde yaşamaya mecbur olmuşlardı. Azerbaycan şivesiyle Türkçe konuşuyorlar, Kuresinliler kendilerinin Samsun taraflarından geldiklerini söylerler. İran hududu dahilinde bulunmaktadırlar"*[109] ve bir başka yerde de, *"Bundan beş-altı sene evvel değişmeye başlayan bir Türk aşireti vardır" ... "Azerbaycan da Duman Şehri civarında otururlar. Şikak Aşiretinin tehdidi altında kendisine iltihak etmiş; papağını büzmelisini atarak külah ve keçe yelek giymiş ve Küresin Aşireti adını almıştır. Tabiatıyla Kürtçe bilmezler"*[110] diyerek aslında Küresinlerin, dolayısıyla yöredeki pek çok aşiretin de Türk olduklarını kanıtlamaya çalışır.

Küresinler ise kendilerini şöyle tarif ediyorlar: "*Çaldıran ve Başkale de akrabalarımız var.* ***Kuresinli Sünniler Türkiye'de,*** *Kuresinli Şiiler İran da.*

---

105 Kuresinlere ilişkin daha geniş bilgi için Bkz. "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi", 'Ötekileştirme biçimleri ve merkeze yakın olanın iktidar dışı bırakılma mekanizmaları kısmı: Mahalmiler (Mardin-Midyat) ve Küresinler (Van).

106 Küresinler hakkında Kürt ifadeleri Özalp ilçe görüşmelerinden.

107 *Aşiretler Raporu,* (1998), age s:347-48.

108 Harzemler olsa gerek. Alıntı düzeltilmeden bırakılmıştır.

109 Süleyman Sabrı Paşa, (1982) *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler,* (yayına hazırlayan ve günümüz Türkçesine çeviren: Gamze Gayeoğlu) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. basım. Ankara, s: 45.

110 Süleyman Sabri Paşa, (1982), age, s: 69.

Urmiye tarafından akrabalarımız var ama çok gerideler. Damlacık [Raşik-Akspi],Aşağı Tulgalı [Ahrok Jer], Yukarı Tulgalı [Ahrok Jor], Aşağı Sağmallı [Noşar], Koçkıran, Oymaklı, Bakışık [Azverk], Roşar'in yarısı, Sırımlı, Velican, Başkale, Teyseren, Çaldıran tarafında 10-15 köy. Bizimdir. ***Aşiretçilik*** *yok. 40-50 yıl önce Aşağı Tulgalı'dan Hüseyin Bey ağa imiş. Yukarı Tulgalı'da akrabalarımız var. Daha önce bu köy Çaldırandaydı. Yukarı Sağmallı'daydı. Dedem bu köyü aldı geldi, yerleştiler.* ***Devlet tarafından verildi.*** *Babası muhtarmış, benim amcaya vermiş muhtarlığı o da vefat edince bu adı almış."*[111] "[Damlacık (Raşik-Reşko-Akspi) köyü] *1952 de Yukarı Tulgalının bir mahallesi idi. [Bu köye] 1959dayerleşildi...* ***Simko Ağa bunlara*** *[Küresinler]* ***çok baskı uygulamış,*** *bunlar İran'ı tutmuşlar. Bir kısmı bu tarafa kaçmış.... Kurhessinen: Kuresinli-Hessinnin, Hasan'in oğlu demek...* ***Biz Sünniyiz, Kürdüz*** *ama Sünniyiz. Şafii değiliz ... 1920'lerde gelinmiş. Dileman [Şapur] Kotur tarafina gelmişler. İran bunları Acemlerle dövüştürünce gelinmiş yerleşilmiş.* ***Ondan önce bu köy boştu. Devlet yerleştirmiş. Kuresinlilerin bir kısmı Milan içinde kalmış.*** *Biz Kuresinli Kürtlerdeniz. Acem Küresinler Şapur'dalar."*[112] Öte yandan bu kaçış ve gelişlerin öyküleri, aşiret dışındaki Kürtler tarafından şöyle anlatılmaktadır. *"Bir kısmı toplama, bir kısmı Acem...* ***Bizim millet Acem'i hiç sevmez. ?*** *Bunlar Simko Ağa'ya çok biat vermişler zorla, sonra Simko Ağa yenilince devlet bunları toplamış, birkaç ev vermiş... B****unlar kim güçlü ise ondan yana olurlar (...) Özalpliler*** *tüm Van içinde özellikle Başkaleliler* ***tarafından ispiyon olarak bilinirler."***[113]

Küresinlerin kendilerini anlatırken, devletten yana olmak ve böylece taltif edilmiş olmak öne çıkıyor: Sünniliğin özellikle vurgulanması, daha önce de aktarılan 'Müslüman olmak' telaşının bir sonucudur. Burada özellikle dikkati çeken bir ibare: **"Biz *Sünniyiz, Kürdüz ama Sünniyiz. Şafii değiliz"*** ibaresidir. Şafiilik Sünniliğin bir alt koludur ve burada sanki Küresinler bu durumu bilmiyorlarmış ya da yanlış biliyorlarmış gibi bir anlam çıkabilir. Oysa gerçek durum, altta yatan çığlık, başka bir yere gönderme yapıyor: Son dönem Kürt milliyetçiliğinin en önemli göstergeleri

111 Damlacık köyü muhtarıyla Küresinler hakkında görüşmelerden.

112 Damlacık köylüleri ile Küresinler hakkında görüşmelerden.

113 Özalp ilçe içi görüşmelerden.

olarak 'Kırmanc, Şafii ve Bohtanlı olmak' öne çıkarılmaktadır. Küresinler, işte burada Şafii olmadıklarını vurgularken, Kürt olduklarını, ama Kürt milliyetçisi olmadıklarını söylemeye çalışmaktadırlar.

Ötelenmeyle başa çıkmanın biçimleri olarak, *"Biz yerleştiğimizde* ***bu köy boşmuş", "Bizi devlet yerleştirdi"*** **ya da** ***"Küresinlerin bir kısmı Milan içinde kalmış"*** ibarelerine dikkat edilmelidir. Milan tarafından bu öykü tam bir tersinlemeyle, ***"Küresinlerin boş buldukları köyleri işgal ettiği"*** öyküsüyle anlatılmaktadır. ***"Simko Ağa'yla işbirliği yapıp yapmama"ya*** gelince; Küresinlerin devlete bağlılıklarının, ya da böyle suçlanmalarının, asıl nedeni ortaya çıkmaktadır. ***"Acemler devlete her zaman daha yakın oldular."***[114] Ali İhsan Bey, *"Küresinler g(x)ulamdı [golâm: bir tür yanaşma-uşak/köle arası]" diyor. "Ama Küresinli milleti mezheplerine çok sahip, hangi dilden konuşsalar da, imamları da Sünnidir."*[115]

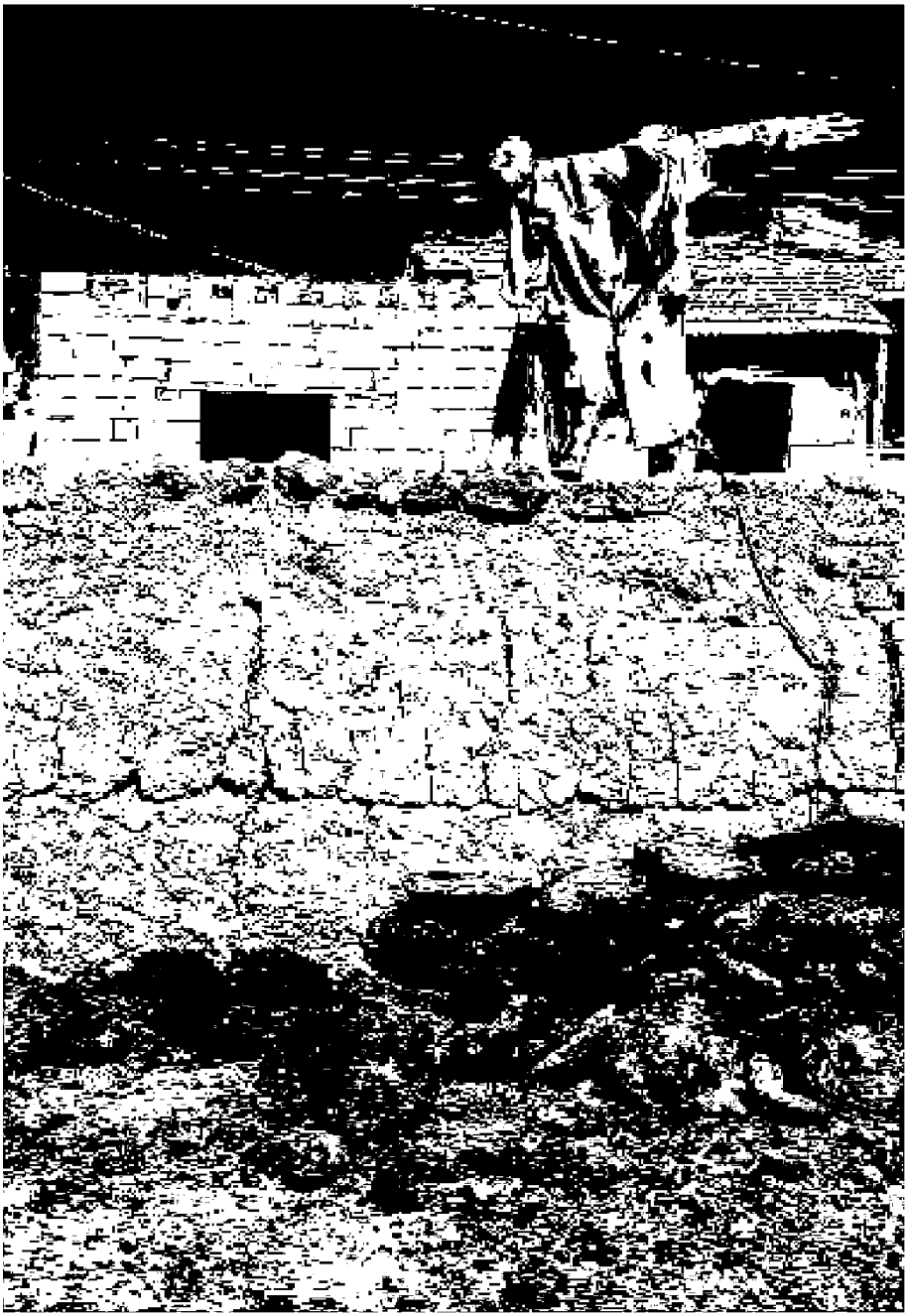
Son dönemin Kürt milliyetçiliğinin kurgularını oluşturan söylemlerden birisi olarak, Acem-Kürt çatışmasında Göktaş'ın anlatıları önemlidir. Göktaş, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluş öyküsünde, Acemlerin yerini, ötekileştirerek kurguluyor: *"Azeriler, Kürtlerin kendi ülke sınırlarını çizmek istemelerini bir türlü kabullenmek istemiyorlardı. Bu nedenle de Azeriler, Kürtlerin de söz sahibi olmak istediği çeşitli bölgeleri ve kentleri tek tek işgal etmeye başlamışlardı. Böylece Hoy, Rizaiye ve Meyanduwab kentleri tek tek ele geçirildi. Kürtler, bu üç kentin tamamında olmasa bile belirli bölgelerinde egemenlik hakkı olduğunu ileri sürüyordu."*[116]

Türkdoğan ise, Küresinleri Kasımoğlu cemaati olarak adlandırmaktadır. Ona göre Küresinler, bir Sünni Azeri topluluğudur. *"Kür Farsça da çok anlamına geliyormuş. Zaten kendileri de İran'dan kalabalıklar halinde buralara göç etmişler. Bu ayrılık, daha ziyade İran'ın Sünni olan bu grubu Şiileştirme emellerine olan tepkiden kaynaklanmıştır... Kasımoğlu Küresinleri Van yöresinde milli duyguları yüksek, Türk olmakla gurur duyan bir grubu oluşturmaktadır. İfadelerine göre, Küresinler arasında PKK ve teröre katılan tek kişi mevcut değildir. Şamil Efendi bunu iftiharla söylüyor.* ***'Biz Türküz ve Türk olmakla da iftihar duyuyoruz. PKK'ya ve***

114 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

115 Ali îhsan Bey ile görüşmeler.

116 Göktaş, H., (199l b),age s:38.

Korkuluk: Damlacık köyünde bir evin duvarı.

Kürtçü eğilimlere de sonuna kadar karşıyız"[117] Küresinlerin, 1994'te Türkdoğan'a gösterdikleri bu kurgu, o dönemde ötekileştirilmeye karşı çıkma biçimlerinin bir göstergesi sayılabilir.

Küresinlerin önde gelenlerinde şimdiye ait anlatım da şöyledir: *"Büyük miktarda Küresinli göçü olmuştu. Ayrıldılar.* ***Devlet yanlısı sayılırlar.*** *Saray içinde sürekli Kürtler gelip yerleşiyorlar. Hâlâ da o göç sürer. Saraydan her ay üç-dört aile* [Küresinli] *ayrılıyor. Bu Van'dan da oluyor.. Azerbaycan'dan İran'a gelinmiş. Hoy ve çevresine yerleşilmiş. Oradan da Kürtlerle, Farslar arasındaki ikilemden dolayı buraya geçmek zorunda kalmışlar. Simko Ağa'ya amcam askerlik yapmış. 1928-9 yılları. 1932'lerde gelinmiş.* ***Simko'dan kaçıp gelinmiş... Geldiklerinde Ermeniler varmış.*** *Ama kaçmışlar.* ***Bir aile de buradan kaçarken babamgile yerleşmiş, beş-altı ay kalmışlar.*** *Çeşmelerin hepsi, Ermenilerin, Saray, Serav dan gelme 'Çok su olan yer, subaşı' demek.* [Ser-âb: subaşı] *40'a yakın kehriz* [su deposu ve kanalları] *var.* ***Hepsi Ermenilerindir.*** *Küresinliler devlet tarafından kullanılmış. Yani Küresinliler* ***geldiğinde devlet buradaki ağalara karşı... Küresinlileri o nedenle sevmezler...*** *Kürtlerle olan ilişkiler de daha çok Kürtçe bilmeyle ilgili... Babamla gelinen yerler Hindigan köyü imiş... Sırf Küresinli köyleri var. Şahmeyerli olanlar da saf kalmışlar. Hiç Kürtçe bilmeyenler vardı onlar arasında. Küresinlilerin olduğu yerler içerde olan yerler.* ***Zaten korunmaya gerek yoktur.*** *Geçmişte ağalar burada çok etkin olamadılar. Şahveret Aslan'a da hiç bir şey yapılamadı. Eceliyle öldü."*[118] Bu ifade, her şeyden önce, ötelenenin kendisini merkeze ne kadar yakın kılmaya çalıştığının bir ifadesidir. 'Ağalara karşı Küresinler' ve 'Devletten yana olmak' sürekli vurgulanmaktadır. Türkdoğan'ın alıntılarında ise bu, "Türk ve Azeri olmak' ve 'PKK karşıtı olmak' ifadelerinde görülür. ***"Simko'dan kaçıp gelinmiş"*** olmak ise önemli bir vurgudur. Nikitin, Kürt isyanlarından sözederken, Şekkak Aşireti reisi olan İsmail Ağa Simko'nun, şartların elverişliliği sayesinde Urmiye Gölü ile Türk sınırı arasına otoritesini yaymayı başarmış, ancak sonunda yenilgiye uğramış ve 1922'de Üşnü dolaylannda öldürülmüş olduğunu belirterek; bu durumu Kürtlerin aşiret ve feodalite yaşamının belli bir döneminin tarihe karışmış olmasının kanıtı

117 Türkdoğan, O., (1998), *Güneydoğu Kimliği*, Alfa Yay., s:43.

118 Özalp içi Küresinli önde gelenleriyle görüşmelerden.

olarak yorumlamaktadır.[119] Bu durumda Simko Ağa'ya biat etmemiş olmak, *reyet (reaya-çoğulu)* olmak anlamına mı gelmektedir?[120] Nikitin, 1768'de Nahcevan Hanlığı reayasının ve göçebelerinin Kerim Han Zend'e sundukları bir mektupta, *'kendilerinin xolam* (golâm-ev kölesi) *olmaktan korunmalarını' istediğini anlatır. "Golâm olan, ya babadan geçme ya parayla alınmış, ya da yabancı biri olur. Fakat Nahcevan köylülerinin (reyet) ve göçebelerinin (ilât) golâm haline getirilmemesi gerekir."*[121] Dolayısıyla Küresinler reyettirler. "*Minorsky ağaların fatihler, reyetlerinse başka bir ırk olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Zaten bu iki tipi birbirine karıştırmak mümkün değildir. Örneğin, daha sonra gelen Şekkakların eski yerli halka egemen oldukları Kotur* [Kutur], *Somay gibi yerlerde görüldüğü üzere, bu gerçek tarihsel olarak defalarca ortaya konmuştur."*[122] Şimdi hafızalarda 'Simko Ağa'ya biat etmeyenler' olarak damgalanmış ve reaya döneminin izlerini süren Küresinler, bu izin belli-belirsiz sonuçlanm da taşımaktadırlar. Bu izi geçmişe taşırsak Küresinlerin bize daha eski bir geçmişi hatırlatmaya çalıştığını görebiliriz: *"1514'te Osmanlı kendi egemenliğini sağlamak için Anadolu'daki Türkmen varlığına karşı Kürt aşiretlerini hatta İdris Bitlisi'yi aracı olarak kullanmıştır."*[123]

Öte yandan Küresinler de, Ermenilerle ilgili olarak kendilerini bir şekilde aklama eğilimi içine girmişlerdir. *'Kehrizlerin hepsi Ermenilerindi'* ve *'Bize sığınan Emeniler'* ifadelerinin altında, son dönemlerde bölgede sıkça görülen *"Benim babaannem Ermeni idi"* söylencesine bir yaklaşma sezinlenmektedir. En azından Küresinler de bu söylenceye uymaya çalışır görünmektedirler.[124]

---

119 Nikitin, B., (1991), *Kürtler, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Deng Yay., s:309.

120 Bkz. Van Bruinessen, M., (tarihsiz), *Ağa Şeyh Devlet, Kürdistan'da Sosyal ve Politik Örgütlenme*, Öz-Ge Yay., s: 131, Aşiret Kürtlerinin yerleşik ve aşiretsiz köylüye ilişkin aşağılayıcı tutumunu örnek verir ve söylemin nasıl *Ra 'yah'* dan (sürü) reyet'e dönüştüğünü gösterir.

121 Bogdanova, N. den akt Nikitin, B. (1991), age s:224.

122 Nikitin, B. (1991), age s:224.

123 İnalcık, H., (1999), "Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Van Valiliği Yay, s:68

124 "Özalp ilk ilçe olduğunda hükümet konağı Suru adında Bir Ermeni'den satın alınmış, 33 Kurşun'dan tutuklananlar da bu hükümet konağına getirildiler" Özalp-Küresinli görüşmelerinden.

Bütün görüşmelerden, her iki grubun da 'ihbarın gelenekselleşmesi'ne ilişkin ortak kaygılar taşıdığını görebiliriz; *"Eski hayvancılık biraz zor, sınır yasak bölge, izin verilmiyor. Ama şimdi hadi gel senle gidelim, 20 adam İran'a gitsek, karakolun haberi olmaz.* ***Yine içimizden çıkıyor ihbar!"***[125] diyor Milanlılar. Küresinler de aynı dertten yakınıyor: *"Asıl derdimiz ihbar, biz her şeyi yaparız* ***ama içimizden işbirlikçiler,*** *bir de ihbar olmasa!.. Sınır köyleri bırakmıyor ki gidelim"* [Sınırdan mazot vb. kaçakçılık için].[126] Milanlılar, asıl suçu, ihbar edene yükleme eğilimdeler: *"Sen ihbar ediyorsun, o da asker! Kurşun da bilmez ki gelen temiz midir, kaçak mıdır?.."*[127]

Adaletin Yerini Bulmadığı İnancı ve De facto Adaletin Süreklileşmesi:

"İktidar değişmeseydi zaten tutuklamazlardı da!"
"Yine de bir kan adı kalır."

1949'a kadar, köylülerin olayla ilgisi görünmemektedir. Her ne kadar, Beşikçi, 1956 kayıtlarında zamanın DP Milletvekili Kemal Yörükoğlu'nun ifadesine dayanarak, daha önceleri durumun devlete aksettirildiği imasında bulunuyorsa da, bunu kanıtlayacak bir belge mevcut değildir. Yörükoğlu, 1943 yılında Van Cumhuriyet Savcısıdır ve 33 Kurşun'un vuku bulduğu günlerde, görevini yapmamıştır. Buna gerekçe olarak, *"Kendisinin de Kürt olduğunu ve görevini yapsa idi, başına geleceklerden korktuğunu"*[128] ifade eder ve hatta şunları görev delili olarak sunar: *"Mesela muhterem arkadaşlarım buyurdular ki, vazifenizi yapmadınız. Bendeniz vaziyeti arzettim ve hakikaten mazbatada da geçiyor. İlk raporumda aynen şu cümle var: Van Cumhuriyet Müddeiumumiliğinin işarına atfen Adalet Bakanlığının falan tarih ve falan sayılı yazısı ile Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığının ve 22.1.1944 tarihli yazısıyle Genel Kur-*

125 Sırımlı köyü-Milan görüşmelerinden.
126 Damlacık köyü-Küresinli görüşmelerinden.
127 Sırımlı köyü görüşmelerinden.
128 Beşikçi, İ., (1992), age s:22-25.

may Başkanlığının dikkat nazarları celbedilmiştir. Evrak dört seneden fazla bir gecikme ile bekletilmiştir. "[129]

Köylülerin bu konudaki açıklamaları daha farklıdır: Birinci anlatı öldürülen askerlerden birisinin, izinden geri dönmeyince birliğinden soruşturulması üstünedir: *"Süca Çavuş'un birliğine gitmemesi olayı çıkarttı. Çünkü günü geçmiş, sormuşlar şubeye 'Neden gelmedi?', 'Öldürüldü' denince yani oradaki bölüğünden günü geçmiş, hem Ankara'ya hem her tarafa haber verdiler."*[130] İkinci anlatı ise, durumun, olayda yaralı kurtulan İbrahim Özay'ın, hapiste bulunan kardeşi İsmail Özay tarafından verilen dilekçesiyle açığa çıkması üzerinedir: *"İbrahim yaralıymış, O da kendini ölü gibi göstermiş. Onlar gidince kalkmış, İran hududundan çıkmış."*[131] Beşikçi ve kendi anlatılarını Beşikçi'nin anlatılan üzerine inşa eden Göktaş ve Aslan da bu öyküden yola çıkmaktadırlar.[132] Ancak Meclis Tutanakları'ndan da anlaşılacağı üzere, dava Özay'ın şikayet dilekçesiyle başlatılmış değildir. Dava, Milletvekili Fikri Apaydın'ın 1948 tarihli dilekçesiyle 19 Ocak 1949'da başlatılmıştır. Diğer bir deyişle köylülerin şikayetleri olmamış, olamamış ve Özay'ın dilekçesi de, yine başka bir anlatımdaki asker kaçağı ve ardından gelen sorgulamalar da, davayı açmaya yeterli olmamıştır.

Köylü de, bu sürecin oldukça farkındadır: *"1950 de tam sahip çıkıldı. Bu olayları DP iktidara gelince tam sahip çıktı, iktidar değişmeseydi, zaten tutuklamazlardı da. Hatta Adalet Bakanı, Osman Şevki Çiçeklidağ bizzat üzerine düştü. Hasan Seyfi Özkaplan şahit olarak gitti, dinlendi.* ***Suçun hepsi Muğlalı'ya yüklendi.*** *O başkomutandı, emri o vermiş, İdama mahkum edildi. Sonradan yaşından dolayı müebbete çevrildi. Sonra cezaevinde öldü."*[133]*... "Bir tane Malazgirtli, ben askerdim Zonguldak'ta, orada dükkan açmıştı. Orada gazeteyi o okurdu. Bana söyledi, sizin köy diye.* [1950 yılından sözediyor] *O bana dilekçeyi yazdırdı."*[134]*... "İsmail Hakkı Çevik, eski milletvekili, üzerine düştü. Muğla-*

129 Beşikçi, İ., (1992), age s:41.

130 Değirmigöl görüşmelerinden.

131 Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey'le görüşme.

132 Beşikçi, L, (1992), age s:73.

133 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

134 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

lı'ya önce 30 sene ceza verdiler."[135]*... "Meseleyi çok araştırdılar. Çok büyüttüler. Daha başka da bir suçlu bulamadılar. Emir yukardan geldi. Emir meratib ile geldi. Kesin emir vermiş, çok kesin emir vermiş. Vurdunuz mu? Öldüler mi? İktidar değişmeseydi zaten tutuklanmazlardı da. Bu olayı çok büyüttüler, hatta Avrupa'ya aksettirdiler.* ***DP'liler CHP'yi anlatmak için bunu anlatıyorlardı. DP iktidara geldi, CHP'ye karşı çıkmak için olaya sahip çıktı. Bunu çok büyütebildiler.*** *Her yerde konuşuldu, her yerde gazeteler yazdı.* ***Zulmen, yargısız ölümlerdir, yargısız infazlardır.*** *Bu olayda bu 33 kişi tamamen masumdurlar. Suç onun* [Muğlalı Paşa'dan söz ediyor] *üzerine yıkılınca kimse ona yardım etmedi. Komutan dürüst olsa, küçük subaylar da yanlış yapmaz. İktidar da değişince, kimse ona yardım etmedi. Dürüstlük etmişler.* ***O zamanın müfettişleri de dürüsttü. O zaman adalete çok güveniyorduk.*** *"*[136]

Davanın başlatılmasına yol açan saiklerin bütünüyle siyasi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunun tartışmasını ikinci bölüme bırakacağız. Ahıska, Vezetti'nin toplumsal hafizayla ilgili iki boyutunu *'Deneyim alanı ve beklenti ufku'* olarak tespit ettiğini bildiriyor.

> *"Deneyim, toplumun beklenti ufkunda bir anlam kazandığında politik bir önem taşımaya başlar ve toplumsal hafizada bir yer edinir."*[137]

Buradaki deneyim alanında, beklenti ufkunun anlamı iki kısımda odaklanmaktadır: *Ölenlerin suçsuzluğu ve Tazminatlar.*

'Ölenlerin zaten suçsuz, günahsız oldukları'na ilişkin anlatı, yine sınıfsal bir durum olarak iki türlü dile getirilmektedir: Aşiret içinde önemsiz konumda olanlar ve alt-sınıfsal yapı içindekiler, suçsuzluğun kanıtı olarak, daha önce toplanan 100 kadar kişinin serbest bırakılmasını, ikinci olarak toplanan 38 kişiden 33'ü öldürülürken, kalan beşinin mahkemece suçsuz bulunmuş olmasını yeterli kanıt saymaktadırlar. Buna göre, suçsuzluğun kanıtı yargıyla ilgili değildir; aslında herkesin zaten suçsuz olduğuna iliş-

---

135 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

136 Milan Aşireti reisi Ali ihsan Bey'le görüşme.

137 Vezetti'den akt. Ahıska, M. (2002), "Depresif Politika: Hınzırlar ve Kaybedenler", *Defter*, Sayı: 45, s:23, 12 nolu dipnot.

kin kanıt için, tüm bu toplanma ve bırakılmalar yeterli kanıt sayılmaktadır. Öte yandan, başta da belirttiğimiz gibi, güncel politik söyleme daha yakın olan ve konuşmalarını daha dikkatle yönlendiren aşiret reisi, suçsuzluğun kanıtı olarak "yargılanmamış olma"yı gösteriyor. ***"Zulmen, yargısız ölümlerdir, yargısız infazlardır"*** ibaresi, bütünüyle son dönemin 'suçsuzluk' söylemidir. Öte yandan, aşiret reisinin, modernist adalet anlayışına biraz daha yakın olduğunu söylemek de mümkündür: ***"O zamanın müfettişleri de dürüsttü. O zaman adalete çok güveniyorduk"*** ifadesi bunun göstergesidir. Yargı kararı alınmadan gelen ölüm, suçsuzluk üzerinde oluşabilecek şüpheleri ortadan kaldırmış görünmektedir.

Tazminat alma ise, deyim yerindeyse, de facto adaletin yerleşmesinde, en fazla rol oynayan etkenlerden birisidir: Aşiret reisi, *"Ben, iyi, önemli bir yardım duymadım, devlet bir yardımda bulunmadı, aileler kendi yağları ile kavruldular."*[138] derken, köylülerden olayın devamını hatırlayanlar, *"Sadece öldürülenlerin çocuklarına verdiler* [tazminat] *bir yıl. Sonra onları da kestiler. Adam bası on teneke buğday verdiler. Bir-iki sene gittik Mahmudiye'den aldık."*[193] ve *"1950den itibaren iki yıl maaş ödendi, buğday olarak. Sonra o da kesildi."*[140] demektedirler.

Böylece *beklenti ufku* 'Kendisine sahip çıkacak bir üst-iktidar mekanizması olmaksızın zaten adaletin gündeme gelemeyeceğini, kendisine kalan alanın kendi ufku çerçevesinde olacağını ve bunun da geleneksel yollarla 'kan parası' ve 'kan davası' yoluyla gerçekleşebileceğine ilişkin inanç' üzerine pekişmektedir. ***"Bunu ne Ermeni ne Rus yapar. Fakat partiler birbirini kapar o kadar."***[141] Bu yolla günümüze kalan gelenek de, böylece 'Hak aramanın bir üst mekanizmaya ihale edilmesi', 'ihbar geleneğinin ve *de facto* adaletin meşruluğu' olmaktadır: ***"Yine de bir kan adı kalır."***[142]

---

138 Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey'le görüşme.

193 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

140 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

141 Değirmigöl görüşmelerinden.

142 Değirmigöl görüşmelerinden.

İkinci Kısım

MUĞLALI VE MENEMEN OLAYI İLE GELİŞEN CUMHURİYET İDEOLOJİSİ

Asılma Hadisesi: Kim Kimi Asıyor?

Çalışmanın bu kısmında, sürecin Muğlalı Paşa'yla ilgisi üzerinde durulacaktır. 'Menemen Fatihi', 1903-1904 yılları, 56. Sınıf, Harp Akademisi Mezunu,[143] MİT'in Yavuz Grubu'nun kurucusu Muğlalı Paşa, nasıl oldu da bütün bu süreç içinde yer aldı, yargılanmasının ve ölümüne dek giden olaylar zincirinin sosyo-politik arka planı nedir?

Orgeneral Mustafa Muğlalı
Fotoğraf: Kenan Esengin'in 'Orgeneral Muğlalı Olayı ve 33 Kişinin Ölümü,' (1974) adlı kitabından alınmıştır.

143 Atatürk'ten bir sınıf üstte ve bir yıl Önce mezun olmuş, İsmet İnönü (1985), *Hatıralar, 1. Kitap,* Bilgi Yay., s:306.

Birinci Bölüm

MENEMEN OLAYI VE MUSTAFA MUĞLALI'NIN 33 KURŞUN OLAYI'YLA BAĞLANTISI

Özalp ve Saray ilçelerindeki olayların 33 Kurşun ile sınırlı olmadığı bilinmektedir. "Kaçakçılık" ve "yağmacılık" amacıyla sınırı atla geçerken, Kapıköy'de(Xretel), Temmuz 1943'ten bir ay önce 20 kişilik bir grup, Muradiye'de 8 kişi ve Başkale'de 6-7 kişi birkaç ay sonrasında, aynı gerekçeyle vurulmuştur.[144] Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey, "*O yirmi kişi Şemsikanlılar, beraberlerinde Temir Ağa da varmış, onun yakın akrabaları da varmış. Hududu geçip bir köyün sığırını yağmalıyorlar. O köye (Givaran) bir sayılı adam gelmiş, gelip bakmış ki kaçakçılar sığırları çalıyor. O zaman Ruslar da İran daydı. Herkes tüfekliydi. Onlar da kalkıyor arkalarından sığır gitti diye yetişiyorlar. İranlılar Şemsikanlan öldürdüler. Bir subay bizden, o Temir Ağa'nın akrabasını vurmuş. Bizim asker ihtiyatlı, çok inmemişler.*"[145] diyor. Ancak köylüler Şemsikanlan sınırdan geçerken, Türk tarafının vurduğunda ısrar ediyorlar; "*İran dan getirmişler yağma için. Bilmem artık getirmişler, getirmemişler. Ateş açılmış, İranlılar vurmuş denmiş, ama bizimkiler vurmuş.*"[146] Daha sonraki zamanlarda vurulanlardan da sözedilmektedir. "*Ama 50 den sonra olmadı. Ölüm,* [1950 öncesinde] *vardı ama sonra olmadı,* ***bir tek Geliye Seyfo olayı açığa çıktı.***"[147]

Kenan Esengin'in hatıratında da H(X)retel olayı doğrulanmaktadır: "Çilli olayından ve daha önce Hereteli bölgesinde sınırı geçmek isteyen

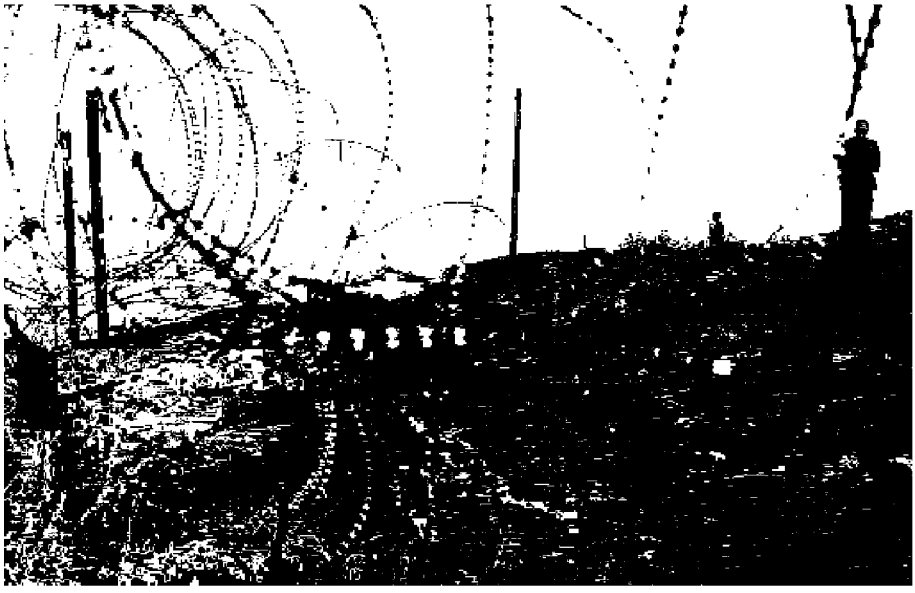
---

144 Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey ile görüşme. Kapıköy(H(X)retel) olayı için bkz. Aslan, G., (1989), age ve Değirmigöl ve Sırımlı köyü görüşmeleri.

145 Milan Aşireti reisi Ali İhsan Bey'le görüşme.

146 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

147 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

Türkiye -İran sınırı

Türkiye -İran sınırı

Rus Topçu Yüzbaşısıyla dört erinin çarpışmada vurulmasından sonra doğu bölgesine bir huzur gelmişti."[148] Esengin'in buradaki hatıratı, vurulanların Rus subayı ve askerleri olduğu biçimindedir. Bu durum aslında, II. Dünya Savaşı'ndan beri uygulanan karşı tarafın moralini yıpratmak için diğerinin kayıplarını fazla göstermek, yani ceset-sayımı *(body-count:* bizden-hiç-onlardan-çok!) ile açıklanabilir. 33 Kurşun Olayı'nda kurşuna dizen mangalardan birisinin sorumlusu olan Yedek Teğmen Seyit Bilal Bali ise ifadesinde H(X)retel) olayını farklı anlatmaktadır: "[İran tarafından bir hayvan kaçakçılığı olayı üzerine] *Teğmen derhal alarma geçip, silahlandırılmış köylüler -17 kadar- ve 3 de gümrük muhafaza memurunu alıp takibe koyulur. Karşı taraftakiler takibi görünce ateşe başlarlar. Bizimkiler de ateşle mukabele ederler. Bütün bu uğraşmaya rağmen sürü kaçırılır ve 1 er şehit, 8 sivil ölü verilir. Bir onbaşı da ağır yaralanır.*"[149] Bali'nin anlatımında, kaçakçılardan ölen olduğundan hiç sözedilmezken, Aslan'ın çalışmasında köylülerin tanıklığı belirtilerek, bu olayda Rusların söz konusu olmadığı, sadece 20 köylünün doğrudan üzerlerine ateş açılarak öldürüldüğü söylenmektedir: "*Günbatımından epey sonraydı. Gecede ayışığı vardı. Her yan gündüz gibi görünüyordu. Baktık ki karşıdan* [İran'dan] *400-500 kadar koyun sürü halinde getiriliyor.* ***Adamlar çaldılar mı parayla mı aldılar bilinmez.*** *Takip eden filan yoktu.*"[150]

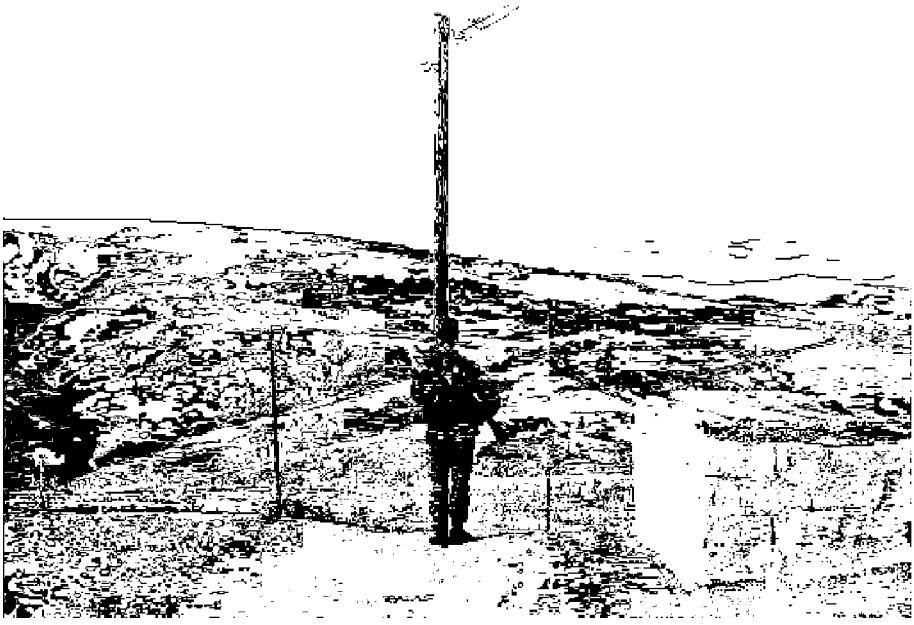
Görüldüğü gibi, sadece Milan reisinin değil, köylülerin konuşmalarından ve diğer tüm anlatılardan, 33 Kurşun Olayı'nın münferit olmadığı; ayrıca her olayın tüm taraflar için anlamının farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tüm ölümlerden, bir tek GeliyeSeyfo Olayı'nm açığa çıkması ve Mustafa Muğlalı'nın cezalandırılması ilginçtir. Muğlalı Paşa, Cumhuriyet'in kurucu askeri güçlerinden birisidir ve sadece Menemen Olayı'nda gösterdiği yararlık veya sertlikle tanınmış olan bir general değil, Mustafa Kemal'le Cumhuriyet'in kuruluşunda da birlikte hareket etmiş olan, Cumhuriyet'in kurucu asker kanadının en önemli subaylarından birisidir.

---

148 Esengin K., (1974b), age s:28.

149 Bali, Seyit Bilal, (1974), Muğlalı Olayının iki Tanığı Konuşuyor, 8 Mart 1974, *Milliyet.*

150 Aslan, G., (1989), age s:18.

Türkiye-İran sınırı. İleride görünen beyaz bina, İran'ın sınır karakoludur

Türkiye-İran sınırı, sınır taşı.

1943 yılında atandığı[151] Diyarbakır 3. Ordu Müfettişliğinden sonra, taltif edilerek 1945'te Yüksek Askeri Şura üyeliğine yükseltilmiştir.[152] Esengin, hatıratında Muğlalı'nın tam askeri özgeçmişini de vermektedir.[153]

MİT'in internet tanıtım sayfalarında, Muğlalı Paşa şöyle anlatılmaktadır: *"**Zabitân Grubu**: Karakol Cemiyeti 'nin devamı olan Zabitân Grubu, **Cemiyet'in Üsküdar Şubesi Reisi Kurmay Yarbay Muğlalı Mustafa Bey tarafından** 27 Ekim 1920 tarihinde yeniden yapılandırılmıştır. Zabitân Grubu da, Anadolu'ya istihbarat temini yanında subay, silâh ve cephane şevkinde başarılı hizmetler vermiştir. Fakat belirli bir tarihten sonra, kuruluşu aynı tarihlere rastlayan ve Ankara tarafından kurdurulan Hamza Grubu ile bu konularda rekabete girişmesi ve yeterli tetkik-tahkik yapılmadan Anadolu'ya gönderilen subayların bazılarının İtilâf Devletleri'ne hizmet etmelerinin anlaşılması, kendilerine tepki gösterilmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan, İngiliz ajanı Hintli Mustafa Sagir 'in, Zabitân Grubu'nun da kullandığı Karakol Cemiyeti'nin mührü ile mühürlenmiş bir belge ile İnebolu'ya çıkması ve 29 Kasım 1920 tarihinde Onuncu Kafkas Fırkası sabık Kumandanı Yarbay Kemal Bey ile Anadolu'ya hareket ederek, 11 Aralık 1920'de Ankara'ya gelmesi ve Mustafa Kemal Paşa'ya suikast tertip edeceği anlaşılarak tutuklanması, 23 Mayıs 1921 tarihinde Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanarak ölüm cezasına çarptırılması ve bir gün sonra da idam edilmesi, ayrıca grup mensuplarından bazılarının kahvehanelerde görevlerini ifşa etmeleri de bardağı taşıran son damla olmuştur. **Yavuz Grubu**: İşte bütün bu olumsuz olaylar neticesinde, Zabıtân Grubu'nun bir müddet sonra adını değiştirdiği ve **yine Muğlalı Mustafa Bey başkanlığında Yavuz Grubu olarak faaliyetini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.** Yavuz Grubu'nun mührü, Yavuz Sultan Selim'in resmini taşıyordu. Yarbay Mustafa (Muğlalı) Bey tarafından, Ankara'da Müdâfaa-i Milliye'ye ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye (Genelkurmay) Reis Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'ya "Çok Acele" kaydıyla gönderilen ve üzerinde "Yavuz Grubu"nun mührü bulunan 12 Mart 1337 (1921) tarihli bir şifreli raporda (belgede) Anadolu'ya takalarla nakledil-*

151 BYBS TBMM, 15/2/1943 tarih ve 17874 sayılı dosya.

152 BYBS TBMM, 29/8/1945 tarih ve 3/3084 sayı ile Dosya No: 76225.

153 Esengin (1974), age s:15-17.

mek üzere Sarıyar Bölgesi'nde sahile yakın bir noktada Teşkilât tarafından saklanan 570 adet mavzer ile 4 hafif makinalı tüfek ve 10 sandık cephanenin, Askerî Nigâhban tarafından İngilizler'e ihbarı neticesinde kaybedildiği, ancak gönüllü subayların kaçarak saklanmaya muvaffak oldukları bildirilmekte, ayrıca İngilizler adına ajanlık yapan şahıslardan bahsedilmekte ve bu şahısların Adapazarı yönünden Anadolu'ya gönderildikleri belirtilmektedir. Muğlalı Mustafa Bey'in yakalanma tehlikesi sebebiyle, Eylül 1921'de İstanbul'dan Anadolu'ya geçmesinden sonra Yavuz Grubu'nun faaliyetlerinin sekteye uğradığı anlaşılmaktadır."[154]

Muğlalı'nın idama mahkum edilmesine kadar giden süreci, salt bir hukuk süreci veya şiddetle ve güçle olayların üzerine gitmeye alışmış bir savaş paşasının, demokrasinin şartlarını gözetmeden verdiği bir askeri karar ya da Kürtlerin hukuksal dayanışması sayesinde hukuk sürecini başlatan bir demokrasi zaferi olarak görmek olanaksızdır. Zira gerek köylülerin, yukarıda da anılan 80 yıllık süreçleri, gerekse mahkeme ve TBMM kayıtları, başka bir temel çelişkinin varlığı üzerinde ilerlemeyi de zorunlu kılmaktadır. Şimdilerde çeşitli yayın organlarında çıkan yazılar, Muğlalı Paşa'yla hâlâ çok farklı biçimlerde ilgilidir.[155] Cumhuriyet'in kuruluş ve kur-

---

154 BİRİNCİ BÖLÜM, TÜRKLER'DE İSTİHBARAT, (Başlangıcından 1926 Yılına Kadar, http://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci_bolum_B4.html; Ilter, Erdal, (2002), Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti (M.E.H/MAH) 1927-1965), MİT Basımevi.

155 Gazetelerden: "Dönemin şartlarıyla bağdaşmayan araç ve metotlarla milli birliğimizi ve rejimimizi korumaya kalkarsak, çok ağır bedeller öderiz. Sonra da hepimiz **Mustafa Muğlalı**'nın şaşkınlığını yaşarız.". Mesut Yılmaz'ın 6 Mart 2002 tarihli ANAP Grup Toplantısı konuşması, http://www.anap.org.tr/anap/genelbaskanlar/YILMAZ/grup/2002-03-06_grup.htm; Tufan Türenç, "Muğlalı olayının Korkut Eken olayıyla örtüşüp örtüşmediğinin, benzerlikleri olup olmadığının kararını siz okurlara bırakıyorum", Hürriyet 20.03.2002, http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv092.html; Kıvanç Koçak, "Görüldüğü gibi "**Muğlalı Paşa**" örneği memleketin hukuk devleti olmaya yaklaştığı anlardan biri olarak duruyor karşımızda: kabaca 'hukuka aykırı davranan cezasız kalmaz'" (15 Şubat 2002) http://www.medyakronik.com/arsiv/tribun_arv_150202.htm; Ali Bayramoğlu, "Ve **Muğlalı** zihinlerdeki "mağdur kahramanlar" arasında yerini almış hatta bu, bir "sendrom" haline dönüştürülmüştür. Askerlerin çeşitli dönemlerde "sorunları çözeriz, ama **Muğlalı Paşa** olmak istemeyiz" dedikleri, fısıldanıp

gulama öyküsü ile Nakşi tarikatinin bu öyküyle birlikte kendini yeniden kurgulama öyküsü atbaşı ilerlemektedir.

Beşikçi'nin andığı mahkeme kayıtlan ve bunların TBMM'de görüşülmesi süreci çok açıktır: 1950 yılı boyunca mahkemelerde görüşülenler ve TBMM Tutanakları Mustafa Muğlalı Paşa'nın şahsen ve tek hedef olarak alındığını göstermektedir.[156] 1951 yılında 11 Aralık günü, olaydan tek sorumlu tutulan ve tek mahkum edilen kişi olan Muğlalı'nın hastanede ölmesiyle dosya kapatılır. Ancak 15 Mart 1950'de Eskişehir Milletvekili İs-

---

durmuştur". Yeni Şafak, 14.03.2002, http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv086.html; Hasan Pulur, "BABAMIZ ve arkadaşları, emekli subaylar, 1940'larda Osmanbey'deki Suna Kıraathanesi'nde haftada birkaç kere buluşurlardı, hepsi de Kurtuluş Savaşı'nın subaylarıydı, görevlerini yapıp bir kenara çekilmişlerdi, "**Mustafa Muğlalı**" adını ilk kez onlardan duyduk "**Orgeneral**'den saygı ile söz ederlerdi. http://www.milliyet.com.tr/2002/03/16/yazar/pulur.html; Alper Beşe, "Ayrıca hemen hatırlatalım, Türk ordusu, Türklük için çalışmış hiçbir mensubunu sahipsiz bırakmaz. Kürt oyları uğruna **Mustafa Muğlalı Paşa**'yı yargılayıp hapse mahkûm edenlere inat Genelkurmay Başkanlığı, hapiste kahrından ölen **Mustafa Muğlalı**'nın naaşını şehitliğe nakletmiş ve "kahraman subaylar"ın heykellerinin yanına onun da heykelini dikmiştir. Temiz toplum sevdalılarına kurban verilen efsane komutan Korkut Eken de resmî ağızlardan olmasa bile, emekli generaller tarafından sahiplenilmiştir", http://www.turan.tc/kalem/bese.htm; Ömer Lütfi Turan, "**Mustafa Muğlalı Paşa** ne yapmıştı? Vatanî görevni yapmakta olan elliden fazla askerimizi muhtelif zamanlarda şehit ederek silâhlarını alıp götüren, kaçakçı-bölücü 33 eşkiyayı muhakemesiz kurşuna dizdi diye Demokrat Parti, CHP iktidarını baskı altına almış, 33 vatandaşın hesabını soracağız diyerek, 1950 seçimleri öncesinde OY yatırımı yapmıştı". http://www.orkun.com.tr/sayi38/38_12.htm; Yaşar Kaya, "**Mustafa Muğlalı**'nın Ağrı İsyanı ve diğer Kürt illerindeki yaptıklarını bir kenara bırakalım. Mustafa Muğlalı Van'ın Özalp kazasında suçsuz günahsız 33 Kürdü kurşuna dizmedi mi? Bu katliamı yapan adam kahraman değil, katil olur. Demokrat Parti 1950'de iktidara gelince Kürde hoş görünmek ve Kürdün oyunu almak için, **Mustafa Muğlalı** dosyasını yeniden açıp mahkemeye vermedi mi?"http://www.ozgurpolitika.org/2002/02/22/hab32.html; Ahmet Ünal bildiriyor: "Genelkurmay eski Başkanı emekli Org. Doğan Güreş, Zaman'a açıklamasından: "Komutanları toplayıp, 'Size verdiğim bu emir kanunsuzdur. Bunları gittikleri yere kadar takip edip imha edeceğiz. Gerekirse **General Muğlalı** olacağız.", dedim", http://www.zaman.com.tr /2002/01/02/haberler/h3.htm.

156 Bkz. Beşikçi, 1., (I992),age s:141-45 ve 146-159.

mail Hakkı Çevik[157] İçişleri ve Milli Savunma Bakanları hakkında "yetkilerini kötüye kullandıkları ve görevlerini yapmadıkları" gerekçesiyle TBMM'ye bir önerge vermiştir.[158] Bu dilekçenin sonucu yoktur, zira İsmail Hakkı Bey, Haziran 1950'de vefat etmiştir ve belli ki dilekçesini onun ardından savunacak bir politik etkinlik yoktur. Diğer bir deyişle, DP iktidarının odaklandığı konu, halkın veya Kürtlerin haklarını savunmak değil, özellikle bir tek kişinin, Mustafa Muğlalı'nın yargılanmasını ve mahkum edilmesini sağlamaktır.

Ta ki 6-7 Eylül 1955 Olayları nedeniyle CHP iktidarı, dönemin iktidarını "Kamu özgürlüklerini kısmakla ve hukuk dışı eylemlerde bulunmakla" suçlayana kadar. *"CHP, 6-7 Eylül Olayları'nın bütün sorumluluğunun iktidara ait olduğunu söyler. Bunun üzerine DP mukabele-i bilmisil olarak Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayını yine aktüel bir konu olarak getirmeye çalışır... Yapılan uzun görüşmeler sonunda, Arzuhal Encümeni mazbatası reddedilir. Sorumlular hakkında Meclis tahkikatı açılmasına karar verilir... Fakat zaman aşımından, çeşitli af yasalarından dolayı cezai kovuşturmaya girişilemez, girişilmez. Sorun siyasal ve hukuksal yönleriyle kapatılmış olur."*[159] Bu son durumdaki hakikatlerden birisi, 1943 yılında Van Cumhuriyet Savcısı olan Kemal Yörükoğlu'nun,[160] 1955'te TBMM'de milletvekili olarak bulunmasıdır. Yörükoğlu, yukarıda da anlatıldığı üzere görevini yerine getirmemiş olmasının sorumluluğunu açıklamak için, "*Ben de Kürdüm, eğer karşı koysaydım beni de onlarla birlikte olmakla suçlayacaklardı*"[161] diyerek kendisini savunmakta ve Beşikçi de bu durumu "jenosit'in bir göstergesi ve anlamlı bir açıklama olarak savun-

---

157 İsmail Hakkı ÇEVİK, Eskişehir, 1890, Kamil-İstanbul Hukuk Fakültesi-Fransızca, Hukuk-Serbest Avukat-VIII, IX Dönem Eskişehir Milletvekili-Evli 2 Çocuk, Ölümü 12.6.1950 TBMM ALBÜMÜ, 1920-1991, Ank., 1994'TBMM Genel Sekreterliği Yay., no: 1.

158 Bkz. Beşikçi, İ., (1992), age s:78.

159 Beşikçi, İ., (1992), age s:79.

160 Kemal YÖRÜKOĞLU, Erciş, 1906, Ömer Şefik-İstanbul Hukuk Fakültesi, Az Fransızca, Hukuk, Savcı ve Hakim, Kırşehir Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı, IX.Dönem Gümüşhane, X. Dönem Van Milletvekilliği-Evli, 3 Çocuk TBMM AL

BÜMÜ, 1920-1991, Ank., 1994,TBMM Genel Sekreterliği Yay., no: 1, 190.

maktadır. 1955 yılında DP'nin '33 Kurşun Olayını' bir jenosit olarak göstererek, dönemin tüm Meclis üyeleri, sorumlular ve özellikle İsmet İnönü hakkında suçlama amacıyla başlattığı soruşturma; suçun zaman aşımı vb. gibi, olayın gündeme getirilmesindeki heyecanın şiddetine tekabül etmeyecek kadar yüzeysel nedenlerle kapatılmıştır.

Soruşturma ve bunun dönem iktidarıyla ilişkisine dair Milanların açıklamaları da, Muğlalı'yı özel olarak suçlamaya yöneliktir: *"Hayır, İsmet Paşa her şeyde şanssızdı. Bir Reisi Cumhur bu işlerle uğraşmazdı. Paşa büyük davalar kazanmış. Vallah billahi de askeriye kendi içinde yapmış."*[162]... *'Paşa askeriyenin değil, devletin paşasıydı Paşa ölünce epey teselli oldu.* ***Çünkü cezaevinde öldü.*** *Adaleti o zaman çok seviyorduk.* ***DP meseleyi çok abarttı ama*** *Muğlalı'dan* ***başka suçlu da bulamadı.*** *Ama tek suçlu da oydu."*[163]... *"İsmail Hakkı Çevik üzerine düştü, eski milletvekili. Muğlalı 'ya 30 sene ceza verdiler."*[164] demektedirler.

Burada yukarıda dikkat çektiğimiz bir noktaya yeniden dönmekte fayda var: 33 Kurşun Olayı, yörede cereyan eden tek öldürme olayı değildir. Sınır kaçakçılığı, çoğunlukla ölümle sonlanan bir süreçtir. Dönemin merkezi otoritesinin sınır ve kaçakçılık politikasına, sınırın iki tarafındaki devletlerin birbirleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerine, günlük ekonominin düzenlerine ve hatta o an sınırda görevli olanların sorunu ne oranda önemli gördüklerine ve sorumluluk alanlarını yönetme biçimlerine bağlı olarak, günübirlik olarak dahi değişebilmektedir. Şimdiye kadar benzer olarak cereyan etmiş pek çok sınır olayından sözetmek mümkündür.[165]

Ancak, köylülerin de aktardığı gibi 'bir tek bu olay' açığa çıkmıştır. Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın bu denli üzerine gidilebilmesinin nedeni nedir? Muğlalı hangi tarihsel sürecin ve hangi güç tabakalaşmalarının içiçe girdiği bir hesaplaşmanın simgesidir?

Muğlalı'nın müdahaleyle görevlendirildiği "Menemen Olayı", Cum-

---

162 Milan Aşireti Reisi Ali İhsan Bey'le görüşme.

163 Milan Aşireti reisi Ali ihsan Bey'le görüşme.

164 Sırımlı köyü görüşmelerinden.

165 1928'den itibaren 'Sınırın algılanması', ve 'Mayın ve ölüm öykülemeleri' için bkz. araştırmacının hazırlamakta olduğu "Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi" başlıklı çalışma.

huriyet tarihinde, siyasal söylemin yeniden dönüştüğü her dönemin bir simgesi olarak kendi de yeniden dönüşmektedir. Necip Fazıl Kısakürek, "Evet ***bütün şahsiyetli müslümanları, bilhassa Nakşibendi tarikatı büyüklerini ortadan kaldırmak için hükümetçe düzenlenen Menemen Vak'ası,*** tertiplerin en vicdansızını teşkil eder"[166] diyor. Bu süreci yöneten ve bütünüyle süreçten sorumlu sayılan ise Mustafa Muğlalı'dır. Necip Fazıl ***"İleride delirerek bağıra bağıra ölecek olan*** Muğlalı Mustafa Paşa'nın verdiği idam kararları tam 37dir"[167] dedikten sonra, sayılara ilginç bir gönderme yapıyor: Menemen Olayı şahitlerinden ve suçlananlarından birisi olan Hafiz Ahmed'in ifadesiyle; "Ertesi gün diğer arkadaşlarla beraber Divan-i Harbin huzuruna çıktık. ***Reis Mustafa Muğlalı*** bana diğer zanlıları göstererek... Onları ***Ramazan ayında*** Kubilay Okulunun yanında, ***kışlada***... Onları Ramazan ayında ***Kadir gecesine iki gün kala, oruçlu olarak*** astılar! Biz akıbetimiz ne olacak diye düşünürken 33 kişinin idamından bir gün sonra ***koğuşun tam karşısına 33 ip, 33 sehpa, 33 gömlek getirip*** orada bir hafta bıraktılar."[168] denilmektedir. Buradaki vurgular bütünüyle Necip Fazıl'a aittir. Öte yandan karşıt okuma içindeki Esengin de, Muğlalı'nın mahkumiyetinde Menemen Olayı'nın izlerini aramaktadır. *"Orgeneral Muğlalı, 28Aralık 1930 yılında Menemen'de ayaklanan ve Teğmen Kubilay'ı şehit eden yobazların yargılanmalarında, Mahkeme Başkanlığı yapmış ve elebaşlarını astırmıştı. Ve şimdi, ondan intikam alma fırsatı çıkmıştı. Bazı kişi ve güçlerin bu yolda çalıştıkları ve birtakım milletvekillerini etkiledikleri söyleniyor ve seziliyordu."*[169]

Ancak Esengin'in anılarında ilginç bir nokta vardır; Muğlalı Paşa'nın ceza almadığını iddia etmektedir. Orgeneral Mustafa Muğlalı, 2 Mart 1950'de önce idama, sonra da yaşı nedeniyle 20 yıl hapse mahkum olmuştur ve temyiz kararının sonucunu beklerken, 11 Aralık 1951'de İstanbul'da hastanede ölmüştür. Burada diğer önemli bir nokta şudur: Muğlalı Paşa bu bekleme süresinde Meclis'in çıkardığı aftan yararlanamamıştır.

---

166 Kısakürek, Fazıl, N., (1997), *Son Devrin Din Mazlumları,* Büyük Doğu Yay.,s: 136.

167 Kısakürek, Fazıl, N., (1997),' age, s:161.

168 Kısakürek, Fazıl, N., (1997), age, s: 146-49.

169 Esengin, K., (1974b), age s:30, 37-40.

Ancak bu durum, Esengin'in çalışmasında yer almamakta, Muğlalı ceza almadan vefat etmiş izlenimi uyanmaktadır.

Başta da anıldığı gibi, bu çalışma tarihin izini kronolojik olarak izleyerek, sosyal yapıyı *gerekirci* (determinist) bir bakışa hapsetmenin ötesinde bir amaç taşıyor: a)Yapının içinde irrasyonel ve rasyonel dönüşümleri, b)Yapının (sınıfsal olan ve olmayan) çeşitli kesimlerinin kendini Cumhuriyet'in içinde var kılma biçimlerini ve c) Bu süreci izlerken aynı zamanda hem merkezin hem de çevrenin toplumsal hafızayı nasıl dönüştürdüğünü görebilmek ve gösterebilmek.

Yapısal çözümlemeleri gerekircilik ve kronoloji üzerinden ilerleten bir çalışma biçimi araştırmayı tam da burada kesip, "Muğlalı, Menemen Olayı'nın sorumlusu olarak görüldü ve 33 Kurşun Olayı, Nakşi/Arvasilerin Menemen Olayı'ndan 25 yıl sonra kan almasıdır" gibi bir özetlemeyle sonuçlandırabilirdi. Oysa toplumsal hafızanın patikaları, bunca kolaycı ve basit nedensellik ilkeleriyle izlenemez. Hafızanın kendini oluşturma biçimleri, sadece hafıza üzerinden ilerleyen, rasyonel bir süreç olarak kalamaz; tersine sınıfsal yapılan da bütünüyle yeniden etkiler ve bu etki-tepki ilişkileri yoluyla da bir ulusun, ulus olma süreçlerini de etkiler. Bu izleri 2003 yılı ve ötesine gidebilecek biçimde sürmenin yolu Kutur Deresi ve Ağrı Dağı'nın eteklerinden ayrılıp Menemen Ovası ve hatta Bağlum kazasına kadar uzanabilmekten geçiyor. Bu izler, bu çalışmada bizi Hoşap Kalesi ve El-Ezher'e kadar da götürdü.

Necip Fazıl'ı bu denli kızdıran ve Muğlalı Paşa'ya karşı bu kadar kinlendiren nedir? Asılan sayısının yanlış olduğunu bile bile, "33 ip, 33 sehpa, 33 gömlek" vurgusunu yaptıran nedir? ***"Ramazan ayında*** Kubilay Okulunun yanında, ***kışlada... Kadir gecesine iki gün kala, oruçlu olarak"*** asıldıkları üstüste vurgulanan (en müslüman ve eri günahsız anlarında olduklan vurgusu) bu kişiler neden ***"Bütün şahsiyetli müslümanlar"*** olarak anılmaktadır? Bu Müslümanlar neden ***"bilhassa Nakşibendi tarikatı büyükleri"*** olarak vurgulanmaktadır?

Cumhuriyet tarihinde, laisizme karşıtlık üzerinde geliştirilmiş bir seyyidlik ideolojisini en fazla vurgulayanlar olmalarına rağmen, özellikle 1950'den sonra dönüştürdükleri çeşitli söylem biçimleri dikkat çekici olan bu grup (Nakşibendiler), en son olarak, 'modernist bir dinsel yapı, İslamiyetin ticarete elverişli bir ahlaki anlayışa çekilmesi ve dünyevi bir bağ-

daştırıcılık' söylemiyle varlıklarını sürdürmektedirler. Nakşilik, kendisi de söylem olarak dönüşen ama aynı zamanda entelektüel alanda kendisi için geliştirilmiş söylemi[170] en çabuk benimseyip kendi söylemi olarak sunan bir toplumsal yapı şeklinde karşımıza çıkıyor: Bunun ötesinde, Nakşibendilik, son dönemlerde Nurculuğun kazanımlarını da kendi hanesine kaydetmeye ve Said-i Nursi'yi ve onun görüşlerine getirilmiş olan modernite ve sekülarite vurgusunu da kapsamaya çalışan bir dini yapı olarak da karşımıza çıkıyor. Bu çalışmada, bundan sonraki bölümlerde, Nakşiliğin kendi söylemlerini zaman içinde nasıl oluşturduğu ve değiştirdiği; geçmişte kullandığı sert ifadeleri ve Cumhuriyet karşıtlığını hangi dönemlerde ve nasıl farklılaştırıp yumuşattığı ve bu yeni söylem içinde gerçekten bir modern din anlayışının, diğer bir deyişle "Ilımlı İslam" öğelerinin var olup olmadığı tartışıldı. Bu tartışma, çeşitli dönemlerdeki toplumsal olayların siyasal olgular biçimine dönüşmeleri, bu dönemlerde tarikatın izleyicilerinin ve önde gelenlerinin ifadeleriyle izlenmeye çalışıldı. Bunun ötesinde de, söylemin zemini, yani sınıfsal yapıların dönüşme ve dönüştürme biçimleri izlendi. Bu izleme, Menemen Mahkemeleri'yle başlayacak.

170 Nakşilik ve onun modernist bir söyleme uygun hale getirilmesini olumlayarak aktaran bkz. Vergin, N. (1973) "Industrialisation et Changement Social, Etüde Comparee dans Trois Villages d'Ereğli", Paris, Üniversite Rene Descartes, Yayınlanmamış doktora tezi'nden akt. Mardin, Ş., (2001), *Türkiye'de Din ve Siyaset,* İletişim Yay., s: 101.

İkinci Bölüm

MENEMEN MAHKEMELERİNE DAHİL VE MÜDAHİL OLANLAR

23 Aralık 1930 Salı günü Menemen'de patlak veren ve asker öğretmen Kubilay ile iki bekçinin ölümüne kadar giden olaylar zinciri; General Mustafa Muğlalı başkanlığında kurulmuş olan Divan-ı Harbin, *"...başta Nakşibendi tarikatı mensuplarından olayla ilgisi bulunan sanıklarla diğer sanıkları on sekiz gün içinde sorguya çekip yargılayarak... ve 36 suçluyu ölüm cezasına çarptırması ile sonuçlanmış"*[171] ve idamlar 3 Şubat 1931'de infaz edilmiştir.

Menemen Olayı'nın üç okuması vardır: Milliyetçi Türkçü bir okumayla Menemen Olayları, devlete karşı çıkan gericilerin karşısında Türkiye'nin ve milletin kendini kanıtlamasıdır. ikinci okuma bunun karşıtı olarak Necip Fazıl'ın Türkçü İslamcı okumasıdır: Bu okuma başta İslamiyetle ilgisi olmayan bir avuç berduşun Türkiye Cumhuriyeti'ne kalkışması, sonraları ise TC'nin İslama zulmü fırsat bildiği bir olay olarak örülmektedir.[172]

Üçüncü okumayı biraz erteleyip, bu ikisine yakından bakalım. Üstün, Kubilay Olayı'nı anlattığı kitabında, *"Demek oluyor ki, orada hava, muhit, manevi muhit, inkilapçı, cumhuriyetçi ve vatanperver Türk gencinin değil 'şerir', 'vahşi', 'haydut', 'mürteci'sıfatlarıyla tevsim ettiğimiz 'Tarikatı Nakşibendiye' saliklerinden Derviş Mehmet'in havası ve muhiti idi."*[173] diyerek, Derviş Mehmet'i sadece mürteci, tutucu inananlardan birisi olarak ta-

---

171 Üstün, K., (1990), *Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay,* Çağdaş Yay., s:23.

172 Gerek İslamcı gerekse Türkçü İslamcı okumalar, adların eski söylenişini ısrarla vurgulamaktadır: Said, Esad, Abdülhamid, Seyyid veya Seyid gibi. Metin içinde bu vurgular olduğu gibi bırakılmıştır, ancak ana metinde bu adlar, unvanlar ve mertebeler günümüz Türkçesi ve ses uyumuna uygun olarak yazılacaktır.

173 Yakup Kadri, *Hakimiyeti Milliye,* 31.12.1930 dan akt. Üstün, K., (1990), ages:36.

nımlamaktadır: Oysa Menemen Mahkemeleri'nde savcının iddiaları, olayın arka planındaki Nakşi kökünü izlemeye yöneliktir. Savcı, *"Menemen Vakasının hakiki kaynağına intikal ve bundan Tatlıcı Hüseyin 'in evindeki toplantıya takaddüm eden zamanlarda çeşitli mahallerde yapılan toplantılara ve bunda Erenköy köşkünün (yani Erbilli Şeyh Esat'ın) oynadığı rollere gerek hadisenin mahalli ve mevzii olmayıp, şümullü ve geniş saha üzerinde cereyan ettiğini göstererek sanıklar şebekesini meydana çıkaracağım ve bunların devlet otorite ve haysiyeti üzerindeki maksatlarının tecelliyatını ve suç unsurlarını ve delillerini tetkik ve tahlil ederek suçun vasfını ortaya koyacağım "*[174] dedikten sonra; Nakşi tarikatının olayla ilgisini, faillerden Laz İbrahim'in Erbilli Nakşi tarikatı lideri Şeyh Esat ve oğlu Mehmet Ali'yle olan ilgisini ortaya koyuyor. *"Bu adam İstanbul'da Erenköy'de Şevki Paşa köşkünde oturan Şeyh Esat'a candan bağlıdır. Bir de bu Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali vardır, Şeyh Esat'ın köşkünde oturur. Tarikat mensupları arasında 'Kutbülaktap=kutuplar kutbu' veyahut 'kutb-ı azam=en büyük kutup' diye anılır... Bu halifelerin Şeyh Esat'la rabıtasını tesis eden (Halifeler Halifesi) unvanını taşıyan da işte bu Laz İbrahim Hoca'dır... Türkiye'nin her tarafından gelen ve Nakşibendi tarikatına mensup şeyhlerin evlerinden çıkmış vesika ve deliller ve Laz İbrahim Bursa da iken Şeyh Esat'a yazmış olduğu mektup ve halen hakkında tahkikat yapılmakta olan Karahisar sabık müftüsü Hacı Ali Efendi'ye Şeyh Esat'ın yazdığı 'Hadimülfakir Esseyid Şeyh Mehmed Esat' imzalı mektup bu görüşümüzün birer delilidir."*[175] Nikitin'e göre de, Menemen'in doğrudan sorumlusu Nakşibendilerdir. *"1930 sonu ile 1931 başında Menemen'deki Nakşibendi dervişleri çevrelerinde anti-Kemalist bir hareket patlak verdi (Şeyh Sait de bu tarikata mensuptu)."*[176]

Ancak bunlar, Üstün'e göre 80'lik bir irticacı şeyhin sinsi ve gizli faaliyetleriyle, bundan kuvvet alıp ona inanan birkaç çapulcunun, bir avuç müridin, Manisa'nın ücra bir köyünde gerçekleştirdiği bir kanlı hadiseden iba-

174 Saraçoğlu, C. (1958), "Bir Belge", yazar C. Saraçoğlu'nun 1958'de *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan yazısı ve Savcının Mütalaası bkz. Ustun, K., (1990),age s:45.

175 Savcının iddianamesinden alıntılayan Saraçoğlu, C, den akt. Üstün, K., (1990), age s:56-7.

176 Nikitin, B., (1991), age s:349.

rettir. 'Yaşlarına başlarına bakmadan' çalışan bir iki irticacı, insanları müreffeh bir hayat yaşayabilecekleri kandırmasıyla yoldan çıkarmış ve neticesinde kendilerinin bile şaşırdığı bir olay patlak vermiştir. *"Ancak! Yine bugün Cumhuriyeti ve tüm devrimleri kollayan anayasal kuruluşlarımız, Atatürkçü bir ordumuz, Atatürk'ün emanetine sahip aydınlarımız ve gençliğimiz var, diyoruz."*[177] Burada ilginç olan Kubilay ve Menemen Olayı'nın üzerinden yıllar geçtikçe olayın içindeki kişilere atfedilen önemin değişmiş olmasıdır. Örneğin Derviş Mehmet, giderek ön planda sivrilmekte, olayın asıl faili haline gelmekte, arka planda ise kimliği belirsiz 'bazı şeyhler ve irticacılar' anılmaktadır. Bu şeyh ve irticacıların kimler olduğu meçhuldür ve gericilikle ilgili olan kısım, sadece 'cehalet ve çıkarcılık' ile kandırılmış, karanlıklar içindeki cahil kalabalıklara indirgenmiştir.[178] Esengin, *"İstiklal Mahkemesinde derviş Mehmet ve diğer elebaşları, "Onbir kişi", Kubilay'in başını kesdikleri yerde* ***haklı olarak idam edildiler, 96 yaşında olduğu için*** *Şeyh Esat idamdan kurtuldu "*[179] diyor..

Üçüncü okuma ise, Menemen Olayı'nın toplumsal hafıza kayıtları, ama daha önemlisi Menemen'in izlerinin, rasyonel ve irrasyonel iktidar alt alanları ve bunların dönüşme biçimleri üzerinden olmalıdır. Menemen'de, sosyal bir yapının gerekli olmayan bir biçimde keskinleştirilmiş taraflarının ötesinde, tarihsel arka planın daha eski anılarındaki tüm hafızayı okumak gereklidir.

Menemen, sadece Nakşibendiliğin değil; Cumhuriyet karşıtlığının, kendiliğinden olmayan biçimlerle de olsa, birleştirdiği çeşitli toplumsal yapıların (hilafet, tarikatlar ve emperyalizm) ve döneminde öngörülmeyen bir zamanda çıkan bir olaydır ve bu anlamda da, çıkışı ve ilerlemesiyle, gayet irrasyonel bir durumdur. Hatta denebilir ki, ortaya çıkma biçimiyle her iki tarafın da bu çatışmaya ne denli hazırlıksız bir biçimde yakalandıklarının en trajik örneğidir. Bu sahnenin sonuçları tüm taraflar için kanla iz'lenmiş ve oyuncuları gerçek bir oyunu bütünüyle oynayamadan uzaklaştırılmış da olsalar, ideolojik olarak kahramanlaştırılmışlardır.

---

177 Üstün, K., (1990), age S:76.

178 Bkz. Üstün, K., (1990), age.

179 Esengin, K., (1974b), age s:39.

Derviş Mehmet ve yandaşları, sadece o anda canlarını vermiş olmalarıyla değil, tersine hizmet ettikleri büyük idealin (hilafetin) birer askeri olarak kahramanlaştırılırken, Kubilay Teğmen de Cumhuriyet'in bir neferi, adsız bir kahraman olarak[180] idolleştirilmiştir. Teğmen Mustafa Fehmi, talimden dönen ve namlusunda gerçek mermi olmayan tüfekleriyle askerlerine ateş emri vermeden önce Jandarma Komutanı Fahri Bey durumu görmüş, Hükümet binasına gelerek alaydan yardım istemiştir. Fahri Bey bu hareketinden dolayı, zamanında ve yerinde müdahale etmediği için, askeri mahkemede yargılanmıştır.[181]

Savcının mütalaasından ve ayrıca Necip Fazıl'ın feryadından da anlaşılacağı üzere, Derviş Mehmet de, kendisine fazlaca değer atfetmiş bir 'alt kademedir' ve bu anlamda erken harekete geçerek gerçek bir kalkışmayı da engellemiştir, ama yine de Türkçü İslamcı okumalarda bir kahraman halini almıştır.

Üstün'ün Kubilay Olayı'nı anlatarak zamanla çeşitli konuşma ve nutuklardan ve yazılardan örnekleri de eklediği kitabında, Menemen'in Nakşilikle bağını gittikçe indirgeyerek zikretmektedir. *"Bu olay, eskinin kalıntılarından bir tarikat (Nakşibendi) şeyhinin marifetidir. ..İstanbul 'da Erenköy de yaşayan 84 yaşındaki Şeyhlerinden (Şeyh Esat) aldıkları talimatla Manisa dağlarında bir mağarada kırk gün kalan dört Mehmet iki Hasan ayin yaparlar,* ***esrar içerler, teşbih çekerler ve günlerden bir gün "tetik çekmek" üzere*** *23 Aralık 1930 salı sabahı alacakaranlıkta Menemen'e ulaşırlar."*[182] Oysa, durum aslında daha manevi bir anlama atıfta bulunuyor. 'Bir mağarada kırk gün çile' terbiyesi, Nakşilik öğretisinde siyah'tan (hafi) yeşil'e (ehfâ) yükselmenin göstergesidir ve bu dört Mehmet, de iki Hasan, köpekleri Kıtmir'le beraber yedi uyuyanları canlandırmaktadır. Aynı kitapta, daha sonra Menemen Olayı üzerine yazılmış olan

180 Kubilay gerçekten de adsız'dır. Adının Mustafa Fehmi olduğunu çok az kişi bilir. Öldükten sonra, oğlu Vedat Aktuğ Kubilay'ın, olanaksızlıklar yüzünden orta okulu yarım bırakarak, girip çıktığı çeşitli işlerden sonra Nazilli Zabıta Memuru olarak hayatını kazandığın da.... Bkz. Üstün , K., (1990), age. Son haber ise, Kubilay'ın torununun, piyasaya 37 milyar liralık borcunu ödeyemediği için, 28 Mayıs 2003'te Nazilli'deki evinde intihar etmesidir. Bkz. Gazeteler.

181 Saraçoğlu, C, (1990), "Bir Belge", K. Üstün (içinde) age s: 51.

182 Üstün, K., (1990), age s: 94.

Melih Cevdet Anday'ın 1977 tarihli yazısında, Menemen Olayı Nakşibendilik ekseninden oldukça uzaklaştırılmış ve 'irticacı şeyhler' simgesi belirsiz bir biçimde Derviş Mehmet ve giderek bu simgenin kaynağı da Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelmiştir. Keza Oktay Akbal'ın 1977 tarihli yazısı da, benzer bir hedefe yöneliktir: Serbest Cumhuriyet Fırkası.[183]

Nakşibendiler ve Menemen Olayı'nı Hatırlama Biçimleri

Menemen Olayı'nın yukarıdakilere karşıt üçüncü okumasının devamında, iktidar ve Cumhuriyet içindeki güçlerin değişme izlerinin okuması olacaktır: Bu okuma, bir yandan şimdiki zamanın söylemlerinin geçmişteki izlerini ve olayın geçtiği zamanlarda tarafların Menemen'le ilgili olarak nasıl karşı çıkışlarda bulunduğunu, diğer yandan da nasıl ve neden şimdiki zamana bu söylemlerin aktarılamadığını izlemekten geçiyor. Bu izleme, sırasıyla bizleri, iktidarların değişen yüzlerine, arka planlarındaki güç örüntülerine, çeşitli güçlerin Cumhuriyet'i ve kendilerini yeniden kurma biçimlerine ve Cumhuriyet ve ulus olma biçimlerinin çeşitliliğine götürebilir. Menemen Olayı'nda, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, birinci dereceden sorumlu görülen Nakşibendiler de, kendilerini, soylarını ve hatıratını yeniden kurgulamaktadırlar. Öncelikle bu İkinci Kısım'da hatıratın nasıl kurgulandığını saptadıktan sonra, Üçüncü Kısım'da daha fazla bir sorumluluk alanı olan 'hafızayı dönüştürme' alanlarına geçmek istiyoruz. Nakşiler, görünen odur ki sadece hatıratı yeniden yazmakla kalmamakta, aslında hafızayı da, unut-tur-mak üzerinden, yeniden kurmaktadırlar. Ancak bu ikinci Kısım'da, hafızanın değil, salt hatıratın kurgusu üzerinde durmakta fayda var.

Connerton, kökene ilişkin bilgilerin sabit unsurlarını saptayabilmek için, 'taze' antropologlara verdiği ipuçlarıda, soyun zinciri konusunda dikkatli olmalarını öğütler:

> *"Soyçizgim, soyağacı dalım, adım, ailem, armam gibi terimlerin tümünde, bunların sahibinin içinde saklı niteliklerine durmaksızın değinişte bulunulurken, söz konusu niteliklerin idealleştirilmiş biçimleri dile getirilir. Bunlar, çok belirgin biçimde ve doğrudan maddi (bedensel) olan bir şeyin,*

183 Akba'dan aktaran Anday, M.C., (1990), age s: 105.

yani kanın, az çok manevileştirilmiş biçimine değinmede bulunurlar... Burada Foucault'nun dediği gibi erk, kan yoluyla konuşmaktadır, bu simgesel işlevi olan bir gerçekliktir."[184]

Ancak, her ne kadar Connerton soy grubunu hatırlamada tarafsız ve sürekli bir köken-temeli olduğunu iddia etse de, aslında köken sürekli olarak değiştirilen/değişen bir toplumsal biçimdir. Kökenin öne çıkarmaya çalıştığı biçimler, kökenin sahiplerinin iktidardan pay alma iddialarına göre değişiklik gösterebilirler: Kökenin hatırası, hafızalarda ancak derinliklere gidildikçe yeniden belirebilmektedir. Aşağıdaki alt-bölüm bu yeniden belirmenin izlerini sürmeye çalışacaktır.

Şeyh Esad ile Seyyid Abdülkadir Bağlantısı ve Cumhuriyet

Cumhuriyet'le çatışmaların taraflarından birisi olarak Nakşibendilerin izlenmesi gereken üç adı var: Şeyh Esat, Seyit Abdülkadir ve Seyit Abdülhakim. Menemen Olayı'nda Şeyh Esat ve Seyit Abdülhakim yargılanmış, Seyit Abdülkadir ise Dersim İsyanı'nda idam edilmiştir. Nakşilik, bu üç büyük isminden Şeyh Esat'ı arkaya alarak, Abdülhakim'i öne çıkanp Seyit Abdülkadir Arvasi'yi unutturarak kendi öğretisini de yeniden yazmıştır.

Erbilli Şeyh Esat Menemen Savcısı iddianamesinde şöyle anlatılıyordu: *"Bu adam* [Laz İbrahim adlı sanık için] *İstanbul'da Erenköy'de Şevki Paşa köşkünde oturan Erbilli Şeyh Esat'a candan bağlıdır. Bir de bu şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali vardır. Şeyh Esat'ın köşkünde oturur. Tarikat mensupları arasında 'Kutbülaktap=kutuplar kutbu' veyahut 'Kutbu azam= En büyük kutup' olarak anılır."*[185] Şeyh Esat da mahkeme sonucu oğlu gibi idama mahkum edilmiş, ancak yaşı ilerlemiş olduğundan ölüm cezası hapise çevrilmiş, bu arada hastalanarak tedavi edildiği askeri hastanede ölmüştür. 1930'dan 20 yıl sonra, 1951'de, Muğlalı Paşa'nın Şeyh Esat'la aynı yaşlarda, aynı sonu paylaşması hazin bir durumdur.

Necip Fazıl, Din Mazlumları başlıklı kitabında yedi kişiyi din mazlumu olarak saymaktadır: 31 Mart Vak'ası ile birlikte Abdülhamid, Dersim Vak'ası ile Şeyh Said, şapka kurbanı olarak İskilipli Atıf Hoca, Mene-

184 Connerton, R, (1992), *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Ayrıntı Yay., s:135.

185 Üstün, K., (1990), age s:56.

men'le ilgili olarak Şeyh Esad Efendi, Said-i Nursi, Süleyman Efendi ve son olarak da Esseyyid Abdülhakim Arvasi.[186] Necip Fazıl'a göre Şeyh Esat'ın Menemen Olayı'ndaki asıl rolü ise, namlunun ucundaki hedef olmaktır. Hikayesi şöyledir: *"19. asrın ortalarına doğru Musul'a 50-60 kilometre mesafede Erbil kazasında dünyaya geliyor. Orada ve daha ziyade din sahasında tahsil gördükten sonra, Nakşi Şeyhi Tâhâ Harirî'ye intisap ediyor ve kendisinden 24 yaşında icazet alıyor... 1304 (1883)de, aşağı yukarı 40 yaşlarında İstanbul."* Necip Fazıl, İstanbul'da yıldızı iyice belirginleşen Şeyh Esat'ın, etrafına topladığı güçten rahatsız olan Abdülhamit tarafından Erbil'e sürüldüğünü, bu işin bazı gammazların işi olabileceğini; zira Abdülhamit gibi bir kişiliğin, bir din adamına haksızlık etmesinin zaten mümkün olmadığını; bu sürgünün de, olsa olsa bazı gammazların işi olabileceğini ekliyor. On yıl kadar sürgünde kaldıktan sonra, 1900'de, Şeyh Esat, İstanbul'a dönüyor. Necip Fazıl *"Padişah tarafından affedilmiş olarak mı, başka bir suretle mi? Bu da meçhul"* diyor. Devamla Şeyh Esat'ın Milli Mücadelede, *"Türkün bu iradesi karşısında vecd ve heyecanların en derin ve keskinini yaşadığı"* bu dönemde, *"Bütün mümin eller semalara açılmış, dua ve niyaz halinde... Şeyh Esat Efendi'nin elleri de onların arasında"* diyerek Şeyh Esat'ın, Kurtuluş Savaşı'na nasıl destek verdiği kanıtlanmış oluyor ve özellikle Mareşal Fevzi Çakmak tarafından ziyareti buna kanıt olarak gösteriliyor.[187] Necip Fazıl, Şeyh'in mahkeme sonrası hastaneye kaldırılması görüntüsünün de aslında bir zehirleme bahanesini gizlemek olduğundan ve Şeyh'in, hastanede şırıngayla zehirlenerek öldürüldüğünden neredeyse emindir: *"Şeyh Esat Efendi, Menemen'de hususi bir hücrede kısa bir müddet hapsedildikten sonra, muhafaza altında, Askeri Hastaneye kaldırıldı. Bu ne şevkat ve adalet eseri, öyle mi? Tamamiyle aksi!.. Yaşları doksana yaklaşan bu yatalak insanın hastalığı aşikar olsa da, ona kanca atan kötü niyet, eğer onu öldürmeye kadar gitmeyecek olsaydı asla hastaneye kaldırmaz, zindanda inletir ve orada ne olursa olsun der, kendi haline bırakırdı... Şeyh Esat Efendi'yi zindanda bırakmış olsalardı kurtarmış olurlardı."*[188]

---

186 Kısakürek, N. F. (1997), age.

187 Kısakürek, N., F, (1997), age s: 155,157-58.

188 Kısakürek, N.F. (1997), age s: 160.

Ancak Menemen Olayı, Nakşibendiliğin Cumhuriyet'le en keskin biçimde çarpışmasının ilki olmakla birlikte, sonuncusu değildir: *"Menemen Hadisesi münasebetiyle tevkif edilip de beraat edenlerden biri de benim mürşidim ve kurtarıcım olan Abdülhakim Arvasi (Üçışık) Hazretleridir ki, kendilerinin Divan-ı Harp huzurunda ne dediklerini ve ne şekilde kurtulduklarını, bahisleri geldiği zaman göreceksiniz"*[189] diyen Necip Fazıl, diğer din mazlumlarının hayat sergüzeştlerini tamamen anlatmasına, hangi zulümlere uğradıklarının tam tasvirini yapmasına rağmen; Abdülhakim Arvasi'nin Cumhuriyet'le karşıtlığını ve bu nedenle gördüğü eziyetleri ve sürgünleri üç seyrek paragrafla geçiştirir: ***"Menemen hadisesinde*** *bütün din ve tarikat adamları üzerine* ***atılan ağ içinde*** *tutulup "Divan-ı Harp huzuruna çıkarılan, İkinci Dünya Harbi sıralarında da* ***Örfî İdarece*** *gönderildiği* ***sürgün dönüşü beka alemine kavuşan*** *Büyük Veli, inceliklere bağlı bir göz için en büyük mazlum kabul edilebilir."*[190] Yine aynı kitapta Abdülhakim Efendi için reva görülen zulmün, asıl müsebbibine işaret edilir: *"Esseyyid Abdülhakim Arvasi Hazretlerinin asıl çile ve mazlumluk hayatı Birinci Dünya Harbi sıralarında çektiği maddi acılarla değil,* ***Cumhuriyet devresiyle başlayan manevi ezalarla*** *çerçevelidir. Ve bu manevi ezalar, bıçak gibi insanı göğsünden vuran ve kanını akıtan soydan değil, balyozvari tepesine inen ve cansız yere seren cinsten... Kaydettik ya milli mazlumluk..."*[191] Yine de daha önce de belirtildiği gibi, Nakşiliğin bu yeni seçilen kurucusunun, Cumhuriyet'le karşıtlığını Necip Fazıl dışında, pek de öyle dile getiren olmamıştır.

Nakşibendilik nedir ve kimler Nakşidir? Nakşibendilik, Güney ve Doğu Anadolu tarikatları içinde Kadirilik ile birlikte en yaygın olanıdır. *İslam Ansiklopedisi,* Nakşibendiliğin kökenini anlatırken Bahâüddîn Muhammed ile 1318'de doğduğunu, aslında nakş ve band kelimelerinden türemiş bir ismi olan bu tarikatın kökeninin de Caferü's Sâdık'a dayandığını bildirir.[192] Nakşibendiliğin izlerini elbette Muhammed'e dayandırması

189 Kısakürek, N.F., (1997), age s:162.

190 Kısakürek, N. F, (1997), age s:307.

191 Kısakürek, N. F, (1997), age s:315.

192 *İslam Ansiklopedisi* (1964) Nakşbend maddesi.

gerekmekteydi, ancak bunu halife Ebu Bekir aracılığıyla yapar.[193] Öte yandan Mevlana Halid ile Nakşibendiliğin kesişen yolları, Şeyh Ubeydullah, Şeyh Sait ve Mele Mustafa Barzani aracılığıyla Kürt ulusal hareketine de eklenmektedir, Van Bruinessen, Nakşibendiliğin Kadiri tarikatıyla birlikte, 'bütün aşiret bağlarını çözen, kesen ve devletten bağımsızlaşan ve ona meydan okuyan tek örgütlenme' olduğunu; Şeyh Sait'in, kendisinin de bağlı bulunduğu, bu tarikatı eleştirirken yaptığı "gangster şebekesi" benzetmesinin sadece tarikatın mafya benzeri örgütlenmesinden ileri gelmediğini, daha ötesinde şeyhlik ve tarikatla genişleyen acımasız sömürü ortamını da dikkate alarak konuştuğunu belirtmektedir.[194] Nakşiliğin kökeni hakkında gerek Nikitin gerek Van Bruinessen'in verdikleri bilgilerle başlamakta yarar var.

Nikitin, Nehri beylerinin yönetiminin Sâdât-e Nehri (Nehri Seyitleri) eline geçiş tarihi olarak 19. yüzyıl ortalarını, yani Şeyh Ubeydullah dönemini vermektedir. 19. yüzyıl ortasında Şemdinan Mirleri yetkilerini, Nikitin'in özel ve yetenekli bir kişi olarak tanımladığı, Şeyh Ubeydullah'a devrettiler. Ubeydullah'ın 1885'te başlattığı Kürt hareketi, Hakkari ve çevresinde oturan Agavât-ı Zerzân'nın (agavat, ağanın çoğuludur) da desteğini almıştır.[195] Oysa, örneğin Mehabat ve Hemavend'de isyan sırasında Kadiri şeyhlerini miskenlerin (miskinler-topraksız ve yoksul köylüler) desteklemesi tam tersine bir durumdur. Barth bu tespiti yaparken, ağaların Kadiri tarikatından şikayet ettiklerini bildirerek, daha sonra Kadiri şeyhlerinden Şeyh Latifin Komünist Partisi üyesi olarak ortaya çıktığını söyler.[196]

Nikitin, Sâdât-e Nehri'yi bu aşamadan sonra Şemdinan ailesi olarak tanımlar ve soy köklerini Abdülkadir Geylani'ye dayalı olarak çıkarır: *"İlk olarak akla 'Sadat-e Nehri' diye anılan Şemdinan ailesi geliyor. Bu ailenin kökeni Abdülkadir El-Geylani'ye dayanır onun oğlu Şeyh Abdülaziz, Ka-*

193 Nakşbendlik için bkz. Gölpınarlı, A., (1997), *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler,* İnkilap Yay., İstanbul, s:215-26, Eyüboğlu, l.Zeki, (1997), *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi,* Der Yay., s: 147-281; Gündüz 1., (1983), *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri,* Sela Neşriyat; Kara, M., (1980), Din, *Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler,* Dergah Yay.

194 Van Bruinessen, M., (tarihsiz), age s: 248.

195 Nikitin, B., (1991), age s: 229-31.

196 Barth, E, (2001), *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri,* Avesta Yay.

diri görüşleri yaymak için Akra'ya gelmiştir. Şeyh Abdülaziz Akra'da ölmüştür mezarı bugün de bir ziyaretgah olarak dolup taşmaktadır. Onun oğlu Şeyh Ebubekir gidip Hariki bölgesinde Stuni köyüne yerleşmiş ölümünden sonra da oğlu Şeyh Haydar, sonra da ailesi, üç dört kuşak orda oturmuştur. Daha sonra, Molla Hacı zamanında bu aile, Humaru'da, Melayan köyüne gidip yerleşmiştir. Birkaç kuşak da, önce orada, sonra da Demane Sufla köyünde Molla Salih zamanına kadar oturmuştur. Oğullarının Kadiri öğretisini bırakıp Nakşibendi öğretisini benimsemeleri de bundan sonra olmuştur. Bu ailenin Nehri'ye (Şemdinan'ın merkezi) yerleşmesinin tarihi de aynı zamana rastlar."[197] diyerek, Molla Salih'in oğlu Seyit Ahmet'in oğlu Seyit Taha'nın [Taha-i Nehri] oğlu Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Şeyh Abdülkadir'in soy kütüğünü verir. (Sf:101'de)

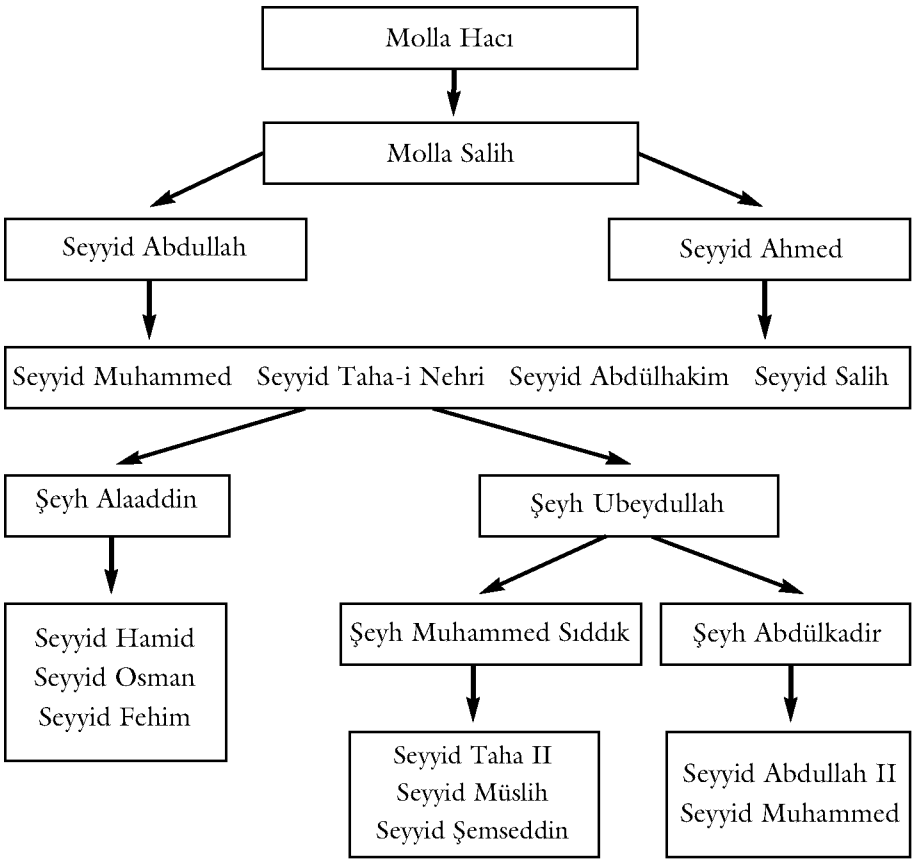
Albay Nazmi Sevgen'in Kürtlerin aslında Türk kökenli olduklarını kanıtlama çabalarıyla yaptığı çalışmalarında Şemdinan Beyliği'ni tasvir ve tarifi şöyledir: *"10 Şaban 1264 (1848) tarihli arz tezkeresi üzerine sadir olan iradede "Van'a bağlı olan Mahmudi" bugünkü Hoşab nahiyesi "kazasıyla İran sınırında Nasturi adındaki bölgenin hükümetimizce idare olunması lazım gelirken İranlılar tarafından zapt, tasarruf ve idare edilmekte bulunması bir kat dahi bunu teki ve isbat eylemiş ve Nurullah Bey'in, yazıldığı gibi İranlı'ya derkenar olan münasebet ve karabeti cihetiyle " Hakkari de bırakılması bugün ve yarın için caiz görülmemiştir. Nurullah Bey'in, Şah'ın akrabası olduğu söylenirse de doğru değildir... Nurullah Bey, Hakkari'de ne bey ne de hakimdir. Hükümet tarafından Hakkari'nin idaresine memur 'müdür'dür, fakat yerlidir. Bu sebeple nüfuzludur, etraf ve taraftarı vardır."*[198] Nurullah Bey'in 'Dağilik' (asilikdağ'dan yana olma) ile suçlanmasının ve kaçmasının ardından, İngilizlere sığındığını anlatan Nazmi Sevgen, çeşitli çabalarla geri dönen Nurullah Bey'in Şemdinan'da oturan 'Nakşibendi tarikatının ulularından sayılan Seyit Taha'nın yanma sığındığını' anlatır. Nazmi Sevgen, Nurullah Bey'de bulunmayan iktidar gücüne, aslında Şemdinan şeyhlerinin sahip olduğunu an-

197 Nikitin, B.,(1991), age s:373, 74 metinde Seyyit Taha'nın adı Ta olarak yazılmıştır.

198 Nazmi Sevgen, (1982,), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi,* Yay. Haz: Ş. Kaya Seferoğlu ve H. Kemal Türközü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s: 158-59.

Aşağıda daha da karışık tarifler üzerinden gidecek olan bu soy ağacının en sade biçimi, Erdost'un çizdiği şemadır:

Sâdât-e Nehri Ailesi
(Dinsel ve Siyasal Yönetim Açısından)[199]

199 Erdost, M. İ, (1993), *Şemdinli Röportajı*, genişletilmiş ikinci baskı, Kurtuluş Basımevi, s:41.

latırken Şemdinan şeyhlerinden Seyit Taha'nın [Tahai Nehri] oğlu Şeyh Ubeydullah'ın *"...sözde hem şeyh, hem de Kürt Türkleri'ni bölmek amacında " olduğunu iddia ederek "1879 da yanına oğulları Mehmet Sıddık ile Abdülkadir'i topladığı bir kısım kuvveti alarak İran'a kaçmıştır"* der. Ubeydullah'ın küçük oğlu Abdülkadir ile beraber Mekke'ye sürülmesi ve orada ölmesi ve ardından Şeyh Abdülkadir'in Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a gelmesi, 'Ayan' azalığına kadar yükselmesi hikaye edildikten sonra Seyit Taha [II] tanıtılır. *"Fıtreten zalim bir adam olan Taha, halka çok ağır muamelede bulunduğundan İstanbul'a şikayet edilmiş, Sultan Reşad-zamanında İstanbul'a celbedilerek nezaret altında bulundurulurken Rusya'ya kaçmıştır."*[200]

Ardından Taha'nın [II] gerek İngilizlerle gerekse Simko Ağa'yla işbirliği ve isyanı sonucunda İran'a kaçmaya mecbur edilmesiyle hikaye tamamlanır. Bu arada Seyit Abdülkadir'in oğlu ve Seyit Taha'nın yeğeni olan Abdullah'ın 1926'da, Dersim İsyanı sonucunda asılan babası Seyit Abdülkadir'in intikamını almak üzere kalkıştığı Şemdinli İsyanı da anlatılır.[201] Nikitin de Şeyh Ubeydullah'ın hikayesini verir: *"Şemdinan'da Nehrili Şeyh Ubeydullah, döneminde adını duyurttuğu bir dönem yaşadı. Bu şeyh 1885'te bir Kürt hareketi başlattı, İran'in komşu bölgelerini istila etti. Türk ve İran hükümetlerinin başına hayli işler açtı."*[202]... *"İran hükümeti şiddetli protestolarda bulundu, bunun üzerine Türkler ve İranlıların ortaklaşa askeri müdahalesi ile asi şeyhin eylemine son verildi... Önce İstanbul'a götürülen Şeyh Ubeydullah sonra Mekke'ye sürüldü oradan Jön-Türk devriminden sonra geri dönebilen, yalnızca, daha sonra Türk Ayan Meclisi üyesi olan küçük oğlu Şeyh Abdülkadir oldu.*[203] *Öte yandan Şeyh Abdülkadir de 1908'de, bir yardımlaşma ve ilerleme derneği organı olarak Hetav-i Kürt (Kürt Güneşi) gazetesini çıkartmıştır. Bu derneğin ayrıca bir eşi kurulmuştur. Çünkü iki klan, yani Bedirhanilerle Nehri Seyyidleri hemen rekabete geçmişler, birbirlerini casuslayıp ihbar etmişlerdir. Böylece gazete askıda kalır. Birleşik yürütülemeyen hareket dağılır."*[204]

---

200 Sevgen, N., (1982), age s:170-76

201 Sevgen, N., (1982), age s: 176.

202 Nikitin, B., (1991), age s:233.

203 Nikitin, B., (1991), age s:342.

204 Nikitin, B., (1991), age s:343.

Yabancısı için son derece karmaşık olabilecek bu soy kütüğü sürme ve soyu yüceltme ve yeniden yüceltmeler üzerine soyu inşa etme halini daha iyi anlatabilmek için, Van Bruinessen'in Şemdinan, Hoşap ve Revanduz üzerinden verdiği aile soy kütüğüne bakmakta yarar vardır:

Van Bruinessen, Kadirilikten ayrılan Nakşibendilerin kökenlerine ilişkin bilgileri tartışırken, "Bazen Sâdât-e Nehri diye anılan Orta Kürdistan'da ünlü bir şeyh ailesi, Kadiri'nin oğlu Abdülaziz dolayısıyla torunları olduklarını iddia ederler' demekte ve eklemektedir: 'Biraz şüpheli bir durum, Kürdistan'da orijinlere ilişkin daha fazla kanıtın bulunduğu Kadiri Şeyh ailelerinden biri var: 'Berzenciler'. Berzencilerin sülale, içinde soylarını Cüneyd Bağdadi'ye dayandırmasını ise şöyle anlatmaktadır: *"Fakat genellikle olan, sözkonusu kişinin kendisini yönlendirenin uzun zaman önce ölmüş olan, tarikatın büyük bir şeyhinin olduğu izlenimini vermesidir. Bu dinsel bağ diğerlerinden daha önemli görülmektedir... Bu silsilede Cüneyd Bağdadi'nin bulunması, belki de dalaverenin ilk örneğidir. Cüneyd, ağırbaşlılığın ve Ortodoksluğun babası, pek çok tarikatın silsilesinde görünür."*[205]

Van Bruinessen'in çizdiği soy ağacında, Sâdât-e Nehri soyunun gelişimi Mele Haci ile başlamakta ve oğlu Mele Saleh aracılığıyla ve onun oğlu Şeyh Abdullah yoluyla Mevlana Halid'le soy kütüğü bağı kurulmaktadır. Şeyh Abdullah'ın kardeşi Şeyh Ehmed, Seyit Taha'nın [Taha-i Nehri] babasıdır ve Şeyh Ubeydullah da onun oğludur. Onun oğlu Seyit Abdülkadir, Kürt Teali Cemiyeti kurucusu ve başkanıdır ve Dersim İsyanı sonucunda kendisi ve oğlu asılmıştır. Yeğeni Seyit Taha [II] ise, daha önceleri de sözedildiği gibi, 1919'da İngiliz korumasında birleşik bir Kürdistan için, Bağdat'taki işgalci yönetimi zorlamış ve İngilizler ilgisiz kalınca, İran'a geçip Simko Ağa ile İran'a karşı bir isyan başlatmıştır. Kalman, Ağrı İsyanı sonrasında patlak veren olaylardan Nehri direnişini başlatan önder olarak Seyit Taha'yı göstermektedir. *"O yıllarda (1925'te) bölgenin etkin ismi Seyit Taha idi. Türk-Irak sınırı henüz çizilmediği için, Seyit Taha'nın etkinliği Kuzeyde güçlü idi. TC kurulmadan önce, Seyit Taha İngilizlerce çıkarına uygun düştüğü zamanlarda desteklenmiştir. Gerdi aşireti lideri Ahmet Kayran, Seyit Taha'nın yanına sık sık İngiliz yetki-*

205 Van Bruinessen, M., (tarihsiz), age s:258-59.

lilerinin gelip gittiğini ve maaşa bağlandığını kendisiyle yapılan bir röportajda açıklar."[206] Erdost, Şemdinli Röportajı'nda, ilk ağızlardan Taha'nın İngiliz altınını aşiretlere nasıl avuç avuç dağıttığını yazmaktadır.[207] Kalman Şeyh Sait İsyanı'nı takiben çıkan Raman İsyanı'nda Seyit Taha'nın rolünü şöyle anlatmaktadır: *"27 Mayıs'ta idam edilen Şeyh Abdülkadir'in oğlu Seyyit Abdullah, babasının intikamını almak için direnişçilerle görüşmelerde bulunur... Ayrıca eski Türk subayı İhsan Nuri ve Seyit Taha ile de ilişki kurar.*[208]

Bu kol bir alt grup olarak Mele Mustafa Barzani'ye kadar gitmektedir. Mevlana Halid aracılığıyla ilişkilenen bir diğer kol ise (Berzenciler), Ehmedi Serdar aracılığıyla (Mevlana Halid'den Nakşibendi yolunu öğrenen ve Nakşibendi şeyhi olan) Berzenci Şeyh Mustafa'ya kadar gelmektedir.[209] Öte yandan bu soyun bir kısmı da Han Mahmud Begi ailesine eklenir: *"Han Mahmud'un en küçük kardeşi olan Derviş Bey sürgünden hemen önce Şeyh Abdülhamid Arvasi'nin de yardımıyla Nehri Şeyhi Seyyid Taha'ya sığınmıştı. Seyyid Fehim Arvasi'nin babası olan Şeyh Abdülhamid* [Erdost'a göre Fehim'in babası Alaaddin'dir], *Derviş Bey'in kayınpederiydi. Şemdinli'de Nehri Bölgesinde oturmakta olan bu aile, tüm Kürdistan bölgesi genelinde büyük bir dini nüfuza sahipti."*[210] Yine bu soy Mevlana Halid'den aldığı bir kol ile onun torunu Ömer aracılığıyla Deyri Zor gruplarına kendisini eklemekte ve oradan da Şeyh Sait'e uzanmaktadır.[211] Kendisini Mevlana Halid'e dayandıran bir diğer grup ise, İdil'de merkezi bulunan Şeyh Seîda'ya kadar gitmektedir. Bu şeyh, döneminde Nasturi isyanları sırasında Süryanilerin sığındığı en son kasaba olan İdil'deki Hıristiyan egemenliğini kırmakta çok önemli ve kıyıcı bir rol oynamıştır ve seyyidlik sülalesinden olmasından dolayı Şeyh Seîda'nın önemi, kasabada ve

206 Kalman, M (1996), age s:61.

207 Erdost, M. İ, (1993) age s: 85-87.

208 Kalman, M., (1996), age s:68.

209 Bkz. Van Bruinessen, (tarihsiz), age s: 314-17, Tablo I -V

210 Hakan, S., (2002), *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud,* Perî Yay., s: 111 ve 223 no'lu dipnot.

211 Berzencilerin soy kütüğüyle ilgili yeni bir çalışma olarak Bkz. Hilmi, R.,(1995), *Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi,* Nûjen Yay.

civar Kürt köylerinde, hâlâ çok yüksek mertebededir.[212] Mevlana Halid'den soy alan bir diğer kol, kendisini Seyit Taha'dan aldığı bir soyla Arvasiler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamada Arvasi kolu, Hizan, Hezan, Derbesiye, Nurşin ve (Tell) Ma'ruf kolları aracılığıyla sürer.[213] *"Burada Arvasi ailesi hakkında da birkaç bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu aile 18. yy'da Hakkari bölgesinden Müküs'e[214] gelmiştir. Dönemin Müküs Beyi tarafından Delan Vadisindeki Arvas Köyüne yerleştirilen ve peygamber soyundan geldiklerini kabul eden bu aile üyeleri, daha sonra Arvasi Şeyhleri olarak tanındılar. Nakşibendi ekolünü benimseyen Arvasilerin aynı köyde kurdukları medreseleri de vardı."*[215]

Van Bruinessen'in çizdiği ve 1800'lerden sonra başlatılan soy kütüğü, ana çizgileriyle Nakşibendiliğin kendisini kodlamasını vermektedir. Bu kodlama Van Bruinessen'de Mevlana Halid'e bağlı olarak çıkarılmaktadır. Erdost ise, Nehri seyyidlerinin, Seyit Taha-i Nehri ve onun Abdülkadir Geylani üzerinden kurduğu bağı tartışarak, Geylani'nin şeceresinin babası tarafından doğrudan Peygamberin hafidi Hasan'a ulaştırılmakla birlikte; babas'nın adının "acemi" olduğunu yani ecnebi/yabancı bir ad olduğunu ve bu yüzden de kendisine "acemi" denildiğini belirterek, seyyid olmadığını ileri sürer.[216]

Ancak, hemen hemen tüm soy çizgileri ve toplumsal bağların kavşağında önemli bir isim belirmektedir: Seyit Taha. Seyit Taha adı kimi zaman Taha-i Nehri olarak, kimi zaman da II. Taha olarak kullanılır ve soyun, tarikatın bağları üzerinden mi kurulacağı yoksa etnik milliyetçiliğe mi atıf yapılacağını seçmeye göre de değişir. Süleyman Sabri Paşa, Doğu Anadolu'daki şeyhlik nüfuzlarını çizerken *"Vastan tarafları Arvas-Zadelerin, Hakkâri Seyyid Tâhâ Ocağı'nın nüfuzu altında idi."*[217] diyor. Bu tar-

---

212 Özgen, N., (1999), "Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi: Şırnak/İdil'de Kalkınma Projesi Önerisi" *Sosyolojik Araştırmalar* Dergisi, 1.

213 En azından Van Bruinessen'in verdiği bilgi budur, Bkz. Van Bruinessen, M., (tarihsiz), age s: 317.

214 Bahçesaray.

215 Hakan, S"., (2002), age 70 no'lu dipnot.

216 Erdost, M. t, (1993), age .8:33,

217 Süleyman Sabri Paşa (1982), age s:96.

tışmalara rağmen, Seyit Taha, hem Nakşibendi örgütlenmesinin dini lideri hem de Kürt milliyetçiliğinin belirgin önderi durumundadır. Yöredeki isyanlar, genellikle önderlerinin Seyit Taha'ya sığınmasıyla ve Osmanlı'yla bağları yeniden kurma işini ona bırakmasıyla sonuçlanmaktadır: Nurullah Bey'in de, Han Mahmud'un kardeşi Derviş'in de en son sığındıkları nokta Seyit Taha'dır.

Burada dikkat çekici olan nokta, 1880-1980 arasındaki dönemde kimlerin, hangi özellikleriyle öne çıkarıldığıdır. 1926'da örneğin, soyun kendisini belirleme yolu, öne çıkarma biçimi Şeyh Sait üzerinden ve daha dinsel bir çerçevede belirlenirken;[218] Şeyh Sait'in rolü, 1970'lerden itibaren etnik milliyetçiliğin desteklenmesi üzerinden ilerletilmiş, Şeyh Sait isyanı bir Kürt milliyetçilik isyanı olarak okunmuştur.[219] Van Bruinessen, *"1925'te Diyarbakır Bölgesinde büyük bir Kürt isyanı patlak verdi. İsyan ulusçu subaylar ve entelektüeller tarafından planlandı, ancak bunlar Nakşibendi şeyhlerinin önderliğine teslim olmak zorunda kaldılar, çünkü yeterince büyük bir etkiye sahip olanlar yalnızca onlardı."*[220] demektedir.

Kürt milliyetçiliği, Şeyh Sait İsyanı'nı bütünüyle ulusalcı bir kalkışma olarak sunar. Şeyh Sait İsyanı'nın, Türkçü ve Türk milliyetçisi merkezler tarafından, "dinin siyasete alet edilmesi" olarak adlandırılmasında asıl etken, isyanda yargılanan ve asılan Seyit Abdülkadir'in (Arvasi) varlığıdır. Seyit Abdülkadir'in, Kürt Teali Cemiyeti kurucusu ve Kürt milliyetçi hareketinin önderlerinden olması, Şeyh Sait İsyanı'nın siyasi önderliğin ağır bastığı bir Kürt isyanı olarak adlandırılmasına neden olmuştur.[221] Mustafa Kemal'in de *Nutuk'ta* Koçgiri İsyanı'nın kışkırtıcısı olarak gösterdiği Seyit Abdülkadir,[222] uzunca bir dönem Nakşibendilikten çok etnik milliyet-

---

218 Arvas, I ,(1964), *Tarihi Hakikatler*, Yargıçoğlu Matb. s: 37. Aybars, E., (1995), *İstiklal Mahkemeleri, Cilt I ve II*, İleri Yay, s: 289.

219 Bkz. Fırat, M. Şerif, (1945), *Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Şaka Matb.* Dersimi, M.Nuri, (1952), *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Halep.

220 Van Bruinessen, M.,(1992), "Kürt Toplumu, Etnisite, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları", (içinde) *Kürtler, Güncel Bir Araştırma*, (derl) Kreyenbroek-Sperl, Cep Belgesel Yay., s:57.

221 Aybars, E., (1995), age s: 305.

222 *Söylev, Cilt I.II*, Basıma haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, (2002), s:306.

çiliğin önderi olarak sunulmuştur.[223] Dersim İsyanı sırasındaki merkezi anlatımlar, bütünüyle Seyit Abdülkadir'in aleyhinedir: *"Asilerin muhakemeleri sırasında ortaya birtakım meseleler çıktı. Şeyh Sait'in Istanbu'da ayan azasından Seyit Abdülkadir ile münasebette olduğu anlaşıldı. Seyit Abdülkadir hakkında da tahkikat yapılmış. Tahkikat memurları onunla, İngiliz Hükümetinin selahiyetli temsilcisi süsünü vererek temas etmişler. Seyit Abdülkadir aldanarak emniyet memurlarına açılmış. Bir Kürt hükümeti kurmak için lüzumlu para üzerinde görüşmeler olmuş."*[224]

Öte yandan, örneğin Kürt Teali Cemiyeti içindeki isimleri incelediğimizde, İhsan Nuri (Binbaşı Noel) ve Seyit Taha [II] gibi Kürt milliyetçiliğine bayrak olmuş adların yanı sıra, Şeyh Şefik Arvasi'nin kardeşi Arvaslı Şefik, Seyit Abdülkadir'in damadı Seyit Muin, oğlu Şeyh Mehmet ve Bediüzzaman Said-i Nursi gibi bazı Nakşi adlarıyla da karşılaşırız.[225] Göldaş, Cemiyet'in, Şeyh Mahmud Berzenci ile ilişkisini sürdürdüğünü de ekler.[226] Malmîsanij ise, Cemiyet'in içinde Said-i Kürdi'nin (Nursi) de bulunduğunu doğrulayarak ve daha çok Zinnar Silopi takma adıyla yazılar yazan Kadri Cemil Paşa'nın kayıtlarına dayanarak, Abdülkadir'in adının gazete yazılarında Abdülkadir Ubeydullah olarak yer aldığını göstermektedir. Aynı zamanda Cemiyet'in mensuplan arasında adı geçen Ziya Efendi'nin, bu kez Musa Anter'in tanıklığına dayanarak, Ziya Gökalp olduğunu da belirtir.[227] Ancak gerek Said-i Nursi gerek Ziya Gökalp'in etkileri konusu

---

223 Göldaş, İ., (1991) *Kürdistan Teali Cemiyeti,* Doz Yay. Malmîsanij, (1999), *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi,* Avesta Yay.

224 İsmet İnönü, (1987), *Hatıralar, 2. Kitap,* Bilgi Yay, s:202. Dersim İsyanı ile ilgili olarak, ayrıca Bkz. Örgeevren, A. Süreyya, (2002), *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi Vesikalar,* Olaylar, Hatıralar, Temel Yay; Aşan, A., (1991), *Şeyh Sait Ayaklanması,* kendi baskısı; Toker, M., (1998) *Şeyh Sait ve İsyanı,* Cumhuriyet Gazetesi Yay.

225 Bundan sonraki bölümlerde Said-i Nursi'nin adına dikkat çekmekte fayda var. Said-i Kürdi, Said-i Nursi ve Bediüzzaman adlarının ayrımı önemlidir. Arap kökenli olduklarını iddia eden Arvasi'lerin aksanı ve yazıları ve Nursi'nin Kürt kökenini öne çıkarmaya çalışan anlatılar Said-i Kürdi'yi, en son Nurculukla birleşmeye çalışan ya da Nursi'nin modernist İslamiyet projesini öne çıkaranlar ise Said-i Nursi'yi ve Bediüzzaman'ı kullanmaktadırlar.

226 Göldaş, İ., (1991), age s:39-51.

227 Malmîsanij, (1999) age s: 34.

üzerinde, her iki yazar da fazla durmamışlardır. Hatta ilginç bir nokta, Ziya Gökalp, Kürtçe bir dilbilgisi kitabı yazmasıyla ve Said-i Nursi de Said-i Kürdi olarak anılmasıyla atıflandırılmaktadır. Her iki çalışmanın tarihinin de 1990 sonrası olması önemlidir ve bu durum, etnik milliyetçiliğin dönüştürülme ve Kürt ulusçuluk tarihinin yeniden yazılmasıyla ilgilidir.

Artık, Nakşibendiliğin ve Arvasiliğin, kendi tarihlerini geçmişte nasıl etnisiteye bağlarken ancak şimdilerde Ilımlı İslam'a kadar dönüştürdüklerini görebiliriz. Bu dönüştürme, Seyit Taha-i Nehri'yi tarikatın ulu'su kabul edip, oradan Seyit Abdülkadir ve Seyit Taha'dan [II] soy almaya ve Said-i Nursi ve Seyit Abdülhakim'i Nakşiliğin ululları olarak öne çıkarmaya uzanan uzun bir yoldur.

Üçüncü Kısım

MENEMEN OVASI İLE HOŞAP KALESİ BAĞLANTISI

Birukiler ve Arvasiler

Celladın Evinde İpten Sözetmek!

Müküs ve Hoşap'ın yukarıda anılan bağları, Kürtlük ile Nakşibendiliğin de bağları anlamına gelmektedir. Ancak bu bağlar, hemen her dönem hem merkezdeki hem de çevredeki tüm gruplar (Kürt milliyetçiliğinin kurguları, etnisite, Nakşibendi tarikatı ve Said-i Nursi vb. ve aynı zamanda merkezin bütün otoriteleri ve resmi tarih) tarafından dönüştürülerek okunmuştur. Bu dönüştürmenin çeşitli örneklerini Birinci Kısım'da Milan Aşireti ve önde gelenlerin anlatılarıda açıklamaya çalıştık. Bu kısımda, Nakşilik ve giderek Arvasi olmanın ve hatta Nurculuğun dönüşme biçiminin aynı zamanda bir hatırayı unutturmak ve bu yolla hafızayı da dönüştürmek ve yeniden kurmak olduğunu, bu anlamda iktidarda olmaya yönelik bir politik tercih olduğunu göstermeye çalışacağız.

Appadurai, uluslararası ve ulus içi ilişkilerin politik ekonomisini okumanın, hatırlama ve unutma üzerinden olacağını söylüyor.[228] Bunu yapabilmek için de örneğin sanatçıların yazdıkları, edebiyat metinleri çözümlemeleri ve daha ötesine gitmeliyiz. Günlük hayatın sözlerinin çözümlenmesi, bizi, 'hergünkü olan'ın ötesine götürebilir ve bunu toplumsal hafızanın özellikle ulusun kendi hafızasını nasıl yeniden kurduğunu açıklamak için kullanabiliriz. Ancak Appadurai'nin burada gözden kaçırdığı bir nokta vardır.

---

228 Akt. Bell, V., (1999), "Historical Memory, Global Movements and Violence", *Theory,Culture and Society*, vol.16 (2), s:21-40.

"Devlet, politik pratiklerin maskesi arkasında duran bir gerçeklik değildir. Aksine devletin kendisi bizim politik pratikleri görmemizi engelleyen bir maskedir."[229]

Aynı zamanda, içindeki çeşitli iktidar odaklarıyla kendisi de dönüşen bir maskedir.

Buradaki örnekte de, Nakşibendilik, kimi zaman soy aldığı büyük isimleri unutturarak kimi zaman da yeni büyük öğretileri hatıraya yeniden kaydettirerek, hafızasını yeniden kurmuştur. Ancak bu hatıratın, gerek iktidara uzanma gerekse kendi ideolojisini iktidar ideolojisi olarak kabul ettirmesiyle gerçekten yakın bir ilgisi vardır. Nakşiliğin yeniden kurgusu için üç büyük söylem dönüşümü gerekmiştir:

- Kürt milliyetçiliği ve etnisite ile bağlarını kesme;
- Said-i Nursi'nin Kürt milliyetçiliği ile bağlarını keserek, Nurculuğun ılımlı ve modernist bir islamiyet okuması olarak yeniden yapılan dırılması yoluyla bağlarını kurma ve bu bağları İslamiyet üzerinden ilerletme;
- Kendi öğretisini, küresel kapitalizme eklemleme ve İslami öğretisini de buna göre dönüştürme.

Bu dönüştürmelerden ilkinin oluşumunu yukarıda tartışmıştık, bu kısımda ise bu dönüşümlerin Nakşi tarikatının hafızasını da nasıl yeniden kurguladığını, hafızanın sadece unutma ve hatırlama üzerinden değil, aynı zamanda unutturma ve yeniden yazma ile oluşturulduğunu ele alacağız.

Nakşiliğin kabuk değiştirmesine ilişkin ilk belirti, Necip Fazıl'ın, Menemen Olayı'ndaki Abdülhakim Arvasi'nin seyitlik ve şeyhlikten nasıl geri adım attığını övmesinde ortaya çıkar. *"Uydurma Menemen hadisesi münasebetiyle şeyh ve şeyh bozuntusu kim varsa toplayıp Menemen'e gönderdikleri zaman Efendi Hazretlerini de, ne tarikat, ne siyaset dış dünyaya sızan hiç bir faaliyetleri olmadığı halde yakaladılar ve oralara sürdüler. Binbir çile içinde dimdik, tevekkülle ilahi iradeyi bekledi ve "Divan-ı Harp" huzurunda olunca müdafaasını, tek cümleye sığdırdı. Reisinin "Sen Şeyh*

229 Abrams, R, (1988), "The Diffuculty of Studying the State", *Journal ofHistorical Sociology*, vol:l, No: 1, March, s:58-89.

misin?" sualine cevabı: ***Ben şeyh değilim ve o yüce mertebeye layık olmaktan uzağım yok eğer şeyhlik devrimizde gördüklerimizin hali demekse, ona da tenezzül etmekten münehezzinim!*** Ve beraet... "[230]

Yine de eksikleri olmasına rağmen Necip Fazıl kadar meseleye değinen başkaca İslam yazan ve yazınının olmaması asıl ilgi çekici konudur. Sanki Abdülhakim Arvasi, hiç yargılanmamış, hiç Cumhuriyet'le çatışmamış, hiç sürgüne gönderilmemiş gibidir. Arvasilerle yapılan görüşmelerde, 'Menemen Olayı ile bağlantınız nedir?' sorusuna cevap: *"Arvasiler destek vermiyorlar. O zaman Seyyid Abdülhakim Arvasi'dir.* ***Başmüderris,*** *1918'de Mart'ta* ***Saray'a davet*** *edilmiş.* ***Fahrettin Altay Paşa****'nın en büyük dostudur. İlk zamanlar Diyanet Reisliği verildi. Menemen Olayı sırasında. Şıh buna bir mektup yazarak bir cevap almış. Ve evinde bu mektup bulunmuş. Nazik bir mektup teşekkür gibi. Yani mesela şimdi ben* ***rektör olsam,*** *bana yazılan her mektuba sekreterim cevap verir nazikçe, o da öyleydi.* ***El-Ezher'de ordinaryüs profesördür*** *[Seyit Abdühakim Arvasi için] Yani böyle nazikane bir şey işte, 'Mektubunuzu aldım vs. vs.' Onun gibi bir mektup."*[231] oldu.

Bu cevapta ilginç olan hem kullanılan referanslar hem de bütün karşıt referansların da birlikte kullanılmasıdır: Örneğin Abdülhakim Arvasi'nin ***"Başmüderris olması" "El Ezher'de ordinaryüs profesör olması"*** ve ***"Diyanet Reisliği"*** anahtar sözcükler olarak kavramlaşmıştır. Öte yandan Abdülhakim Arvasi'nin hem Padişah'tan **(saraya davet edilmesi)** hem de Cumhuriyet'ten icazetli olması **(Fahrettin Altay Paşa'nın dostluğu)** ise her iki cephenin de (Saltanatın da, Cumhuriyet'in de) devlet büyüklerinin yakınlığını sağlamış olması anlamına gelmektedir. Burada anahtar mesele, 'merkezle her zaman işbirliği içinde olmak'tır. Dönüşmenin bu söylemine ileride yeniden değinilecektir.

Her ne kadar Nikitin, çalışmasında, Nakşibendiliğin Kadirilikten sonra yaygınlaştığını belirterek *"Hammer'e göre Nakşibendiler kendi zincirlerinin ilk halkası olarak Ebubekir'i görürler, oysa öbür derviş birlikleri için bu halka Peygamberin damadı Ali'dir."*[232] dese de, şimdilerde, aşağıda ay-

230 Kısakürek, N. F. {\991), age s: 317-18.

231 Van-Arvasi görüşmelerinden.

232 Nikitin, B., {1991), age s:380

rıntısıyla verileceği üzere, Nakşiler de kendi soy kütüklerini Ali'ye dayandırmaktadır, Van Bruinessen de çalışmasında dönem dönem alternatif silsileler yaratıldığından sözeder: "Abd-al *Kadir Gilani*'nin [Abdülkadir Geylânî] *Ali'yle bağlantısı, yukarıda sayılan* [Bağdadi'yi kastediyor] *din adamları aracılığıyla olmayıp* (Sünnilerin de Şiilerin de birlikte kutsadıkları) *fakat 12. Şia'nın ilk 7 imamı dolayısıyla kuruluyordu.*"[233] 33 Kurşun çalışmasında taraflardan birisi olarak Arvasilerle alanda yapılan görüşmelerde de, benzer bir silsile kuruluşu belirmektedir: *"Abbasi beyleri, İbrahim Bey tarafından [Müküs Beyi] irşad yapılsın diye oraya yerleştirildiler. Mıntıkanın adı Arvas. İbrahim Bey'in mülküdür. Bizim Arvas köyüne ilk oğlunu gönderen Seyyid Kasım Bağdadi'dir. [Orhan Gazi döneminde], Bir seyahatnamesi var ama fragman olarak bize intikal etti sadece.*

Kasım Bağdadi'den, Seyyid Hacı Kasım Bağdadi, Osmanlı Türk Devleti'nin kuruluş yıllarında Anadolu'ya gelmiş, nesli burada çoğalmıştır. -> Babası Seyyid İzzeddin Abdullah'tır-> Babası Seyyid Abdülaziz-> babası SeyyidAbdulvahab-> babası Hacı Kasımi Bağdadi (Alim-i Bağdadi lakabıyla da anılmıştır) Bağdat'ta tahsil etmiş tasavvufta bulunmuş, Mısır'da Câmiü'l-Ezherde müderrislik yapmıştır.[234] *Hacı Kasım Bağdadi, Seyyid Abdülkadir Geylani'nin oğlu Seyyid Abdülrezzak ahvadından. İsmi yine Abdürrezzak olan zamanın büyük mutasarrıflarından yetki almıştır.*

-> Babası SeyyidAbdülcebbar -> babası Seyyid Cemaleddin'dir ve Abdülkadir Geylani'nin dayısıdır. —> Onun babası (Cemaleddin) Seyyid Haydar -> babası Seyyid Abdullah -> babası Hacı Kasım -> babası Ali Seyyid Hasan Tahir —> babası Ebu Abdullah —> babası Seyyid Mansur-> babası Seyyid Abdülaziz (M.S. 10. asırda Şirvan civarında bulunan Envin kalesinin yakınında Bizanslarla savaşırken şehit düşmüş) -> babası Seyyid Nizar -> babası Maad -> babası Ahmed -> babası İsmail —> babası Seyyid Murad -> babası Seyyid Mehdi —> babası Seyyid Abdullah -> babası Seyyid Hasan —> babası Seyyid Muhammed -> babası Seyyid Hasan -> babası Seyyid Ali -> babası Seyyid Muhammed -> babası Seyyid Ali Cevad ->babası Seyyid Musa -> babası 12 İmamdan imam Ali Rıza -> babası imam Musa Kazım -> babası imam Câferü's Sâdık—> babası imam Mu-

233 Van Bruinessen, M., (tarihsiz), age s:259.

234 Bkz. Seyyid Abdülhakim Arvasi, Keşkül adlı elyazmasından alınmıştır.

hammed Bakr -> babası İmam Zeynel Abidin (Hüseyin'in oğlu)-> babası imam Hüseyin -> babası Hazreti Ali."[235]

Seyit Abdullah'tan 42. kuşak soy alan Arvasiler de silsilelerini, bu kez hem Bağdadi üzerinden hem de Van Bruinessen'in anlatımına benzer biçimde 12 imam üzerinden Ali'ye dayandırmaktaydılar. *"Seyyid Kasım Bağdadi'nin 6 oğlu vardır:*

1. Ebu Abdullah Muhammed, Veli (Şeyh Muhammed Kutub: Banî-î Arvas olarak da tanınır).

2. Salih, 3. Cemaleddin, 4. Haydar, 5. Ahmed, 6. Abdullah.

Seyyidlik Hüseyin'in soyundan, şeriflik Hasan'in soyundan gelenlere verilir. Seyyid'lik ulufesi meselesi şudur: 1643 yılında Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya sunulan bir risale'nin (Kitâbu Mesa-lihi 7 Müslimin ve Menâfi'l-Müminin/ Osmanlı Devlet Dönemine Ait Metinler II, Yaşar Yücel, DTCF Yay., 1980, s:292.). II. Bölümü seyyidlerin durumuyla ilgilidir. Buna göre, peygamber soyundan geldiğini 'sahih secere'yle belgeleyenler ulufelendiriliyorlar. Evkaf ve emanetten inayette bulunması isteniyor ve kabul ediliyor. Bunun için nakibû'l-eşraflık müessesesine bakılması lazımdır.

Özü şu: [Seyahatname'ye göre] Seyyid Kasım Bağdadi Musul yolu ile Mardin'e, oradan Diyarbekir'e, oradan Hazro'ya gelmiş, bir müddet orada kalmış. Ancak dedesi Abdülaziz'in mezarı olduğu Şirvan'in Envin ve Pay köylerine yakın olan bir yere gelip yerleşir. Seyyid Kasım, Envin köyüne yerleşip üç oğluyla beraber tekrar geri döner, hacca gider. Hacdan sonra Şam'a gelir, Şam'da altı ay kalır. Oğlu Seyyid Ahmed'i tekrar Pay'a gönderir (misyoner olarak), kendisi de oğulları Mehmed ve Haydar ile birlikte Mısır'a gider, El Ezher'de müderrislik yapmaya başlar Mısır'da dokuz ay kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya gelir.

Hacı Kasım ile oğulları Muhammed ve Haydar, Bursa'yı ziyaret ederler [Orhan Gazi dönemi]. Bursa yeni fethediliyor. Orhan Gazi tarafından iyi karşılanırlar, 6 ay Bursa'da kalıp Urfa'ya gider. Buradan sonra Seyyid Hacı Kasım tekrar hacca gider ancak bu son haccıdır. Orada vefat ediyor, geri dönmüyor. Oğulları Anadolu'ya geri döner.

---

235 Bu bilgileri veren sayın Prof. Dr. Battal Arvasi'ye teşekkür ederim.

Arvas köyünün ortaya çıkması: Arvas köyünü kuran Seyyid Muhammed (Kutub) babasının vefatından sonra Hakkari tarafına gider. Hakkari Beyi İbrahim'in (Arvasilerdendir) yanına bir müddet yerleşir. ibrahim Bey'in Fatma adındaki kızı ile evlenir. Bu ilk büyük hanemizdir. Ve İbrahim Bey, Van vilayetine bağlı Müküs'ün güneybatısındaki Arvas Dağı'nın vadisinde ona bir yer gösterir. O da irşad ve tedrisat amacıyla buraya yerleşir. İbrahim Bey ile birlikte Arvas köyü ve türbesinin temeli 14 Mayıs 1334'te atılır."[236] Silsilenin kronolojik olarak en düzgün çıkanlmış hali böyledir. Ancak bu silsileye zaman içinde kimlerin dahil edildiği ve kimlerin hangi zamanlarda nasıl ve neden dışarıda bırakıldığı çok önemlidir.

236 Prof. Dr. Battal Arvasi ile görüşme. Battal Arvasi hem bilim adamı olarak silsilesini en iyi izlemiş ve kaydetmiş hem de Arvaslardan bir kişi olarak, önemli bilgilerini paylaştı. Silsilenin, en düzgün ve kronolojik anlatımı da budur.

Birinci Bölüm

NAKŞİLİK ETNİK MİLLİYETÇİLİKTEN SIYRILIYOR

"Seyyid Taha deyince, akan sular durur"

Gündüz, Nakşilikten bahsederken, *"Ehl-i Sünnet akidesine sıkı sıkıya bağlı olduğu için halkın, hilafet hususunda icma'ı desteklediği için de Sünni hükümdarların rağbet ve yardımına mahzar olan bu tarikat; ilk şeyhlerinin Maverâunnehir ve Türkistan da olması dolayısı ile, bu muhitin adet ve an'analeriyle kaynaşmış, kısa zamanda yayılarak, Orta-Asya Türklüğü'nün fikri ve manevi hayatında derin tesir meydana getirmiştir"*[237] diyerek, devam eder: *"Ehl-i Sünnet esaslarına riayeti ve şer'i esaslara müstenid bir tarikat anlayışını benimsemeleri dolayısı ile, ulemâ beyninde ve ilim çevrelerinde revaç bulan Nakşibendiyye kemâl devrini XIX. asrın ikinci yarısında Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi (1242/1826) tarafından teceddüd edildiği bu devirde yaşamıştır... (Nakşibendilikten doğan) Halidiyye, son Osmanlı Padişahları döneminde devlet eli ile desteklenen bir tarikat olmuştur"*[238] Daha önce de, Arvasi öğretisinin çeşitli dönemlerde nasıl dönüştüğüne dair ilk örneklerin Necip Fazıl'da bulunabileceğine işaret edilmişti. Buna ek olarak, Necip Fazıl, Nakşibendiliğin yeni banisini yaratmada da etkili bir yol olmuştur.

Arvasilik öncelikle etnik milliyetçilikle birlikte anılma ve onun destekçisi olma hakkından geri çekilmiştir.

Meclis'in ilk Arvasi milletvekili olmasa da Meclis'te kalan ilk milletvekili İbrahim Arvas'tır. Ondan önce Seyit Taha ve Seyit Masum, ilk dönem

---

237 Gündüz, İ. (1983), age s:41.

238 Gündüz, İ. (1983), age s:69.

mebusları olmalarına rağmen, TBMM Albümü'nünde ihtiyatla belirttiği üzere, "Meclis'e gelmeden istifa etmişlerdir" İbrahim Arvas'ın hatıratında, mikro milliyetçilikle artık birlikte anılmak istemeyen tarikatın dönüşümünün ilk örneklerini görmek mümkündür. Arvas, etnik milliyetçiliğin sembolü olan Simko Ağa'nın kötülüğünü onun kadına kıza düşkünlüğü, namus ehli olmaması ve mal düşkünü olmasıyla anlatır: ***"Simko Ağa zampara*** *ve* ***çok ahlaksızdı.*** *Simkonun İranlılara ve maiyetindeki Kürtlere yaptığı mezalimi takad etmek için ciltlerle kitap lazım... Vaktiyle kaptığı belsoğukluğuna iyi gelir diye kendi eşkıyaları vasıtasiyle halktan bakire kızları toplar istifraş ederdi. .. Kızların hepsi de* ***Rumya kızları*** *idi. Güya içlerinden birisini beğenirse alacak bahanesiyle on-sekiz kızı bozdu."*[239] Burada, öğreti değişmekle birlikte oldukça sakınımlıdır da: Simko Ağa, devlete karşı geldiği için değil, aksine geleneğe aykırı ve namusa el atan birisi olduğu için kötüdür. Ancak el attığı, zaten Kürt kızları da değil İranlılardır, Urumiye eşrafının kızlarıdır. Yani aslında Simko yine de alt tabakadan kızlara gönül indirmemekte ve ayrıca kendi halkının namusuna da halel getirmemektedir. Ancak, Simko'nun bozguna uğramasıyla, anlatı Seyit Taha'nın [II] da aleyhine gelişiyor: *"Söz buraya gelince* ***menhus ve melun Kürtçülükten*** *de biraz bahsetmek isterim... [Nasturi isyanı ardından Bedirhan Paşa'nın üzerine asker gönderilmesini anlatarak] İstanbul'da Bedirhan Paşa'nın vefatından sonra büyük oğlu Şamil Paşa bu nakil ve nefi hareketini* ***hazmetmeyerek sinsi sinsi*** *mukabil bir teşkilat yapmak istedi. İşte Kürtçülüğün başlangıcı budur. Fakat bu* ***kötü iş*** *ancak ve ancak bütün Şark illerimizde* ***dört beş aileye*** *mün-hasir kalmıştır. Büyük kütleleri bu işten haberdar değillerdir.* ***Bedirhan Paşa çok dindar*** *olduğu için böyle aykırı hareketlere tevessül etmemiştir. Çünkü* ***Padişaha ve Halifeye isyanı küfür*** *addedmiştir. Babanzadelerden bazıları ve Cemilpaşazadelerden Suriye'ye iltica eden birkaç tanesi ile İran'daki Şikak aşireti reisi Simko ve eniştesi Seyyit Taha'nın menfi tutumu büyük kütleye asla tesir etmemiştir."*[240] 1960'lı yıllarda yazılan bu hatırat, Simko ile Seyit Taha'yı birlikte yadetmekte ve bu nedenle de ikisini de dışlamaktadır.

---

239 Arvas, İ., (1964), age s:37.

240 Arvas, İ., (1964), age , s: 37.

Benzer olarak, seyyidlerden anılan ve Türkçü akımın Nakşilikle bağının kurulmasında çok hizmeti geçen, Seyit Ahmet Arvasi'nin de 'bölünmeden kaçınma' ve Türk-İslam birliği üzerine geliştirdiği söylem, bütünüyle bu kopuşu işaret eder: *"Unutmamak gerekir ki, Türk Devleti'nin parçalanması, sadece çeşitli renkteki 'küfür cephesinin'işine yarayacaktır. Allah korusun, muhalfarz, böyle bir parçalanma olursa, bundan* ***sadece Türklük değil, topyekun İslam Dünyası zarar*** *görecektir. Bunu bilerek ve düşünerek hareket etmek yalnız bir namus borcu değil, aynı zamanda 'dini' ve 'milli' bir vecibedir."*[241] *Ahmet Arvasi, bugün de, Türk-İslam sentezi arayışlarının önde gelen isimlerinden sayılmaktadır. Bu söylemin benzer bir örneği, Arvasi görüşmelerinde ortaya çıktı: "Seyyid Abdülhakim Arvasi,* ***"Dünyada iki Türk kalsa, birisi benim"*** demiştir."[242] 'Siz Arvasiler, kökeniniz olarak çocuklanmza ne söylersiniz?' *sorusuna yanıt ise: "Biz* ***köken olarak Arabız*** *ama 600 yıldır Türkiye'deyiz.* ***Türküz*** deriz" oldu.

Ancak şimdilerde, tarikatı Türklük ve İslamiyetle bağdaşık kılmanın zaten modası geçmiş görünmektedir. Diğer bir deyişle Kürt etnisitesinden kendisini ayırmış olmanın artık kanıtlanması gereken bir yanı da yoktur: Görüşmelerde, 'Devletle Arvasilerin hiç çatıştığı oldu mu?' sorusuna verilen yanıt: ***"Bazı münferit şeyler*** *hep yanlış anlaşılır.* ***Bazı Kürt büyükleri*** *yardım istediler ama hep* ***elleri boş*** *döndüler" oldu.* Şimdiki etnik kalkışmaya karşı tutum ise, bütünüyle merkezin söylemini almıştır: *"Bu ülke* ***büyük bir denizdir.*** *Herbir koldan nehirler aktı yıllarca, o nehirlerin suyu karıştı, çamurları dibe çöktü, şimdi su berrakken, dipleri kaldırmanın alemi yok. Ben* ***suyu bulandırmayın*** *diyorum bunları yapanlara. Bu deniz şimdi berrak, bunları konuşup* ***çamuru bulandırmayın."***[243]

'Çamurun durulması için' ise, bir Kürt önderi olarak, Seyit Abdülkadir. Arvasi'den tamamıyla vazgeçilmesi gerekmiştir. Silsileden tamamen, gönüllerden ise kısmen çıkarılmıştır: 'Neden Seyit Abdülkadir'i hiç anmıyorsunuz?' sorusuna *"Seyyid Rıza, Seyyid Abdülkadir"* ***bizden değildir."*** 'Arvasi değiller mi?' sorusuna ***"Berzencidir.*** *Berzenci Seyyidlerindendir."*

241 Arvasi, S.Ahmet, (1986) *Doğu Anadolu Gerçeği,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., s: 62.

242 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

243 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden

'Öyleyse Seyit Taha kimdir?'sorusuna ise *"Seyyid Taha-i Nehri, irşad noktasında onlara gün göstermişlerdir. Arvasiler oraya yerleştirildiklerinde Seyyid Taha-i Nehri'nin yanında dergah eğitimi alınmış. Aile bağı yoktur, sadece tasavvufi bir bağ var"* yanıtları verildi. Ancak, Taha'nın Nakşi öğretisine göre dönüşmesi ve yeniden sahiplenilmesi söz konusuydu ve bu önemli noktada akan sular duruyordu: *"Seyyid Taha-i Nehri bütün Arvasi ailesinin mürşididir. Bu kadar ev var, bunca alim var. Hepsinin alem-i müştak mürşidi Seyyid Taha-i Nehri'dir.* ***Seyyid Taha deyince akan sular durur"***[244]

244 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

Bedî'uzzeman Mela Selde Kurdî (ye li mile raste)

Bediuzzaman Said-i Kürdi-sağdaki
Fotoğraf: Malmisanij ve Mahmûd Lewendî'nin 'Li Kurdistana Bakur û li Tırkiye, Rojnamegeriya Kurdî (1908-1981)', (1989) kitabından alınmıştır

"Bu zat [Said-i Kürdi], o sıralarda başında, üstüne saçakları yanlarına sarkan ipekli pusular sarınmış bir fes, sırtında sırmalı cepken, ayağında, bacakları kavrayan kısmi bir dar şalvar, belinde kama ve piştov sokulu ve saçakları gene bir kuşak bulunduğu halde yer yer gezen, kaytan bıyıklı bir zattı; İstanbul bu kıyafette bir din adamını ilk kez görüyordu."
Gölpınarlı, A., (1997), *age* s:224.

İkinci Bölüm

SAİD-İ KURDİ'DEN SAİD-İ NURSİ'YE

"Tevekkülden teşekküle"

Nakşibendiliğin kendisini Said-i Nursi ve ahfadına bağlaması meselesi ise daha zor çözülmüş ve dönüştürülmüştür: Bediüzzaman Nursi'nin Kürdi olma halinden çıkarılıp çıkarılmadığı da kendi izleyicileri arasında çok uzun bir zaman tartışma konusu olmuştur. Etnik milliyetçilik, Said-i Nursi'yi, hâlâ Said-i Kürdi olarak anmakta direnmekte, O'nun iki dönemi olduğundan bahsetmektedir: Kürt hareketine destek veren Said ile sonraki Said.

Kürtlerin ulus olma halini ve bilincini yaratma süreci çeşitli söylem dönüşümlerinden geçmiştir ve Said-i Nursi meselesi de bunlardan bir tanesidir. Bu karmaşaya bir örnek, Said-i Nursi'nin, 1908, 1925 ve 1948 sürgünlerinin farklı aktarılma biçimleri olabilir. Örneğin 1908 sürgünü ve akabinde Sultan Abdülhamit tarafından akıl hastanesine kapatılma öyküsünü daha çok Türk milliyetçisi ve merkezci gruplar öne çıkarırken, Saidi Kürdi'nin Şeyh Sait İsyanı'na destek verdiği için 1925'te sürgüne yollanması, daha çok Kürt ulusalcı gruplar tarafından anılmaktadır. Bunun en son örneği, *Özgür Politika* gazetesinde görülebilir:

"Mezarı meçhul bir Kürt

'Nurculuk' olarak bilinen İslami akımın kurucusu Said-i Nursi veya gerçek ismiyle Said-i Kürdi 84 yaşında 23 Mart 1960'da Urfa'da öldü. *Urfa'daki Halilürrahman Camii Mezarlığı'nda toprağa verilen Said-i Kürdi'nin mezarı 13 Temmuz 1960'ta açılarak kemikleri Isparta yakınlarında bilinmeyen bir yere gömüldü. Bütün hayali Van'da Medresetü 'z-Zehra adını verdiği bir okul projesini gerçekleştirmek olan Saidi Kürdi, bu projeye yardım almak için 1907'de İstanbul'a gitti.* ***Burada şüphe üzerine bir süre tutuklandıktan sonra*** *serbest bırakılınca Selanik'e giderek İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle görüştü.* Mart

1909'da İttihat-ı Muhammedi (Müslüman Birliği) adlı örgütün kurucuları arasında yer alarak, örgütün yayın organı 'Volkan' gazetesinde yazılar yazdı. ***31 Mart Olayı'nı tahrik ettiği gerekçesiyle*** *Divan-ı Harp'te yargılandı ve beraat etti. Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihatçılar tarafından Trablusgarp'a gönderilen Said-i Kürdi, 1915'te Türkiye'ye döndükten sonra* ***Bitlis savunmasına katıldı, Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düştü.*** *1917 de bulunduğu Kostroma esir kampından kaçarak Türkiye'ye döndü.* ***1923-25 yıllarında Van'da, Şeyh Said Başkaldırısı'na katılmakla suçlandı.*** *İstiklal Mahkemesi'nce yargılanarak sürgün cezasına çarptırıldı. Burdur, İsparta, Kastamonu ve Emirdağ'da sürgün yaşadı.* ***1934'te Eskişehir'de tutuklandı.*** *2 yıl sonra serbest bırakıldı.* ***1943'te Emirdağ'da zorunlu ikamete tabi tutuldu.*** *1948 de siyasi amaçlı dernek kurma suçundan 20 ay hapis cezası aldı. 1950'de DP'nin genel affından sonra serbest bırakıldı. 1959'un sonlarında basının 'esrarengiz' olarak nitelendirdiği Ankara, İstanbul ve Kürdistan'ı kapsayan bir geziye çıktı."*[245] Bu yazıdaki Said-i Nursi'nin öncelikle Cumhuriyet'e bir din adamı olarak değil de bir Kürt büyüğü olarak karşı geldiği üzerine bir söylem geliştirilmiştir. Benzer bir gizemleştirmeyi (mystified) Diyarbakır'daki bir söylencede görmek mümkündür: Konuşulan kişiler, Said-i Nursi'nin mezarının Orduevinin temelinde olduğunu, askerlerin onu oraya gömdüğünü; Orduevinin, onun mezarının üzerine inşa edildiğini söylüyorlardı.[246]

Bu örnekleri artırmak mümkün. Kürtlerin kendilerine ulusal bir hafıza seçerken gerek yarattıkları köken ve seçtikleri isimlerden, gerekse Türk milliyetçiliğinin karşıt seçimleri içinden, pek çok örnek bulunabilir. Burada ilginç olan nokta, Seyit Abdülkadir'in başlangıçtan itibaren ve Şeyh Sait'in ise zaman içinde Kürt ulusal hafızasında önemli köşe taşları olarak belirmesidir. Van Bruinessen, Kürt ulusçuluğunun gelişme süreci içinde, ulusun 'tahayyül edilmeye başlanmasının temel harekete geçiricisinin, Cumhuriyet ve Kurtuluş Savaşı' olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Ahmede Hani'nin Kürtleri, daha önceki dönemde köylülüğe değil ancak feodal seçkinlere mensupturlar. Aşiret yapısının içinde, tarım toplumunun seçkinleri, kırsal üreticiden bir kültürel uçurumla da ayrılmışlardır ve bunu sonlandı-

245 *Özgür Politika,* 22 Mart 2000.

246 Bkz. Sınır (Kasabaları) Sosyolojisi adlı çalışma.

ran ve Kürt uluslaşmasını başlatan, kesinlikle modern iletişim olanakları ve teknolojik ve ekonomik gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Bundan önceki dönemde ise, seçkinlerin ulusçuluk anlayışları iki temelde belirir: *"Yirminci yüzyılın başlarında ilk Kürt kültürel ve siyasal dernekleri Istanbul'da kuruldu. Bu örgütlerin açıkça ayırt edilebilen iki kanadı vardı: Bunlardan birine Bedirhanlar, diğerine en saygın şeyh ailelerinden birine mensup, Şeyh Seyyid Abdülkadir önderlik ediyordu. Bedirhan kesimi, modern ve laik eğitim görmüş, kentli aristokratlardan ibaretti. Kırmançi ve Sorani, ayrıca Zaza diliyle konuşanları, Sünnilerin yanı sıra Alevileri kapsıyordu... Seyyid Abdülkadir'in kesimi, aynı ölçüde aristokrat olmakla birlikte, dindar Sünni müslümanlardan oluşuyordu. Önemli bir nokta da, yoksul ve aşiret kökenli göçmenlerden oluşan İstanbul'daki Kürt loncalarının kendi sorunlarını konuşabildikleri tek kişinin Seyyid Abdülkadir olduğunu açıkça ilan etmeleri idi."*[247] Şeyh Sait, dini kimliği daha az öne çıkarılarak bu milliyetçi hafızanın içinde yerini almış, Seyit Abdülkadir ise din büyüklüğü mertebesinde daha üst bir makamda olmasına rağmen, bu yazın içinde giderek milliyetçi kimliğiyle ve Şeyh Ubeydullah'ın kökeninden olmasıyla öne çıkarılmış, ancak tarikat hafızasından da sürgün edilmiştir.

Yine de Nakşiler için, Said-i Kurdi'nin Dersim İsyanı'yla bağlantısını inkar etmek ve bu konuda Said-i Nursi üzerine yeni bir hafıza oluşturmak daha uzun bir yolu ve daha çok çabayı gerektirmiştir. Kıvılcımlı *".. **Ancak "alaylıları mekteplilere karşı"** kışkırtmak, 1909 yılında tutmadı, başka. 1909 yılı o görev **'Volkan'cı** Entelicens Servis casusu **Derviş** Vahdeti'nin "kuvve-i kutsiyyesi'ne düşmüştü."*[248]... *"Suçlu kim? İngiliz casusu **Derviş Vahdeti'**nin omuzdaşı, Alman casusu **Şıh Nursi'**nin ruhunu hortlatan"*[249] diyor devrin iktidarı için (1950-60 dönemi).

Sadece Nur talebeleri için değil ancak diğer Nakşibendiler için de Said-i Nursi'yi, Şeyh Sait'ten ayrı tutmak kolay olmamıştır. Necip Fazıl, Menemen Olayı'nın birkaç deli, yobaz ve çevrelerinde hiç sevilmeyen yarı-akıllı hatta esrarkeş ve her kötülüğe muktedirler tarafından yapılmış bir

247 Van Bruinessen, M., (1992), age s:56.

248 Bkz. Kıvılcımlı, H., (1995), *Sosyalist Gazetesi Yazıları*, 1967-1971, Diyalektik Yay., s: 74. Vurgular yazarın kendisinindir.

249 Kıvılcımlı, H. (1995), age s: 75.

oyun, hatta bazı provokatörlerin para karşılığı yaptırdığı bir komplo olduğunu iddia ederek, bunun şerefli Müslümanları ve özellikle Nakşiliği hedef alan bir komplonun başlangıcı olduğu iddiasındadır. Din mazlumları arasında saydığı Şeyh Sait'in İsyanı ile Menemen Olayı'nın ayrımını şöyle yapar: *"Şeyh Said İsyanı, her cephesiyle rejime karşı bir harekettir ve* ***bunu inkara kimsede mecal yoktur.*** *Zira Şeyh Said, din bilgini olmak iddiasında, şuurlu bir kimsedir, kendisine göre bir telakki ve muhitinde büyük bir tesir ve kadro sahibidir. Hareketinde de yine* ***kendisine göre*** *bir muvaffakiyet mantığı olabilir. Fakat hepsinin birden deli olmadığı, sadece cehalet ve hamakatte müşterek bu 6 şahsın gülünç ve maskara davranışlarında, kendilerinden bir teşebbüse nasıl ihtimal verilebilir."*[250] Necip Fazıl, 1960'larda, henüz Şeyh Sait'in büyüklüğünü inkar etme aşamasında değildir, 2003 yılının başlarında görüştüğümüz diğer Nakşiler gibi, *"Bunlar geçmiş meseleler, çamuru bulandırmayın"* diyebilecek güçte de değildir. Said-i Nursi'nin Bediüzzaman olarak yeniden inşası ve küresel bir proje olarak kapitalizme eklemlenmesi, çok daha sonra 1980'lerde gerçekleştirilecektir.

Mardin, Kemalist ideolojinin laisizmi gerçekleştirme adına sekülariteye abandığını, bu durumun da içsel dünyalardaki ve günlük hayattaki mana dünyasını sona erdirdiğini belirterek; Nursi'nin bu toplumsal örüntülerle beslenmiş bir anlam dünyası kurmaya katkıda bulunduğunu bu nedenle toplumla kurduğu organik bağların da hem daha içsel hem de daha içten bağlar olduğunu ve bu yüzden hızla yayılabildiğini iddia etmektedir. *"Bediüzzamanın kişiselci unsura yaptığı vurgu, kendisine yönelen kırsal kesim insanlarına, Kemalizmin boşladığı bir şeyi, bir toplumsal ilişkiler haritasını ön plana çıkarıyordu. Kemalist ideoloji laik cumhuriyetçiliğin soyut planda kişiliğin gelişmesi açısından sağlayacağı yararlar ve evrensel eğitimin ilerlemeye katkıları üzerindeki görüşleri savunmaktaydı. Buna karşılık, bireylere, aile çevresinde günlük pratik ilişkilerde ortaya çıkan konuların üstesinden gelme olanağı sağlayacak yöntemlerde eksik kalıyordu. ... Said-i Nursi'nin öğretileri ise, özellikle babaya ve yaşlılara gösterilmesi gereken saygı başta olmak üzere, aile normlarından oluşan bir*

250 Kısakürek, N. F. (1997), age s: 139.

harita ile ortadaki bu boşluğu doldurmuştur."[251]

Burada Bediüzzaman'ın dini yorumlamadaki modernistliği ve dini liberalleştirme çabaları üzerine birkaç söz söylemek gereklidir. Mardin, Bediüzzaman'ı yorumlarken, kolektif ve/veya yarı bilinçli stratejiler üzerinde çalışmış olan Michel de Certeau'yu izlediğini söyler: *"Michel de Certeau, bu tür oyunların hep birlikte, güçlülerin kurallarını nasıl boşa çıkarttığına ışık tutmuş ve sözkonusu alanı gündelik (le quotidien) olarak adlandırmıştır. Said Nursi'nin yapmakta olduğu ise, Osmanlı'daki 'gündelik olan' içinde önemli bir yer tutan kültürel kaynaklara -dini söylem- sahip çıkmak, ancak bunu yaparken de söz konusu kaynakları modern bir toplumun gereklerine uyum sağlayacak tarzda zenginleştirmekti... Bu da tarz olarak popülist özellikler gösteren bir kolektif kimlik idi."*[252] Burada ne yazık ki, Mardin'in alıntıladığı örnek ile Said-i Nursi'nin çıkışı arasında çok önemli bir fark vardır: Örnekte, iktidar alanlarını kırmak ve güçlülerin oyunlarını boşa çıkarmak esastır, oysa Nursi'de bu durum kapitalizmle dini bir söylem aracılığıyla elele vermeye dönüşmüş; Nakşiliğin kendisine köken olarak seçtiği ve Nurculuğun da ilk zamanlarında benimsediği Mevlana Halid öğretilerinden en önemlisinin, tasavvuf ve dünya nimetlerinden akıl olarak değil de maddi olarak el çekme öğretisinin, içi boşalmıştır:

Nursi'nin ilk öğretilerinde ve kısmen izleyenlerinde beliren çilecilik, zaman içinde 'Said-i Nursi'nin izinde oldukları için çekilen çileler'e dönüşmüş; tevekkül, 'değiştirilemeyecek ve akılcı bir dünya ile barışma' biçimini almış, maddi nimetlerden el çekme ise daha basitleşerek 'tarikatın desteklenmesi için modern dünya ile işbirliği yapma'yla sonuçlanmıştır.

Burada durup toplumsal sorumluluk üzerinde yeniden düşünmeliyiz. Giddens, çifte yansıma *(double reflectivity)* kavramıyla bize sosyal bilimcinin sorumluluğunu anlatır: Buna göre, bir kavramdan, toplumsalı yorumlamaya başladığımız andan itibaren sorumlu oluruz. Birinci yansıma, sosyal bilimcinin, kavramın gerçek görünümleri üzerinde tartışabilmesi ve kendisinin de toplumsal bir varoluşu olduğunu inkar etmeksizin kavramın içini doldurabilmesidir. Emik (içerden ve öznel) ve etik (dışardan ve nes-

---

251 Mardin, Ş., (1993), *Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme, Bediüzzaman Said Nursi Olayı,* İletişim Yay., s:268-69.

252 Mardin, Ş., (1993), age s:346-47.

nel) durumun birlikte uygulandığı bu aşamadan sonraki ikinci aşama ise çok daha karmaşıktır: Kavram topluma ulaştığında, tüm aktörler yapısalın içinde kendi konumlarına ve ilişki ağlarındaki yerlerine göre, kavramı dönüştürmeye ve içini yeniden ve yeniden örmeye başlarlar. İkinci yansımadan sonra, sosyal bilimcinin baktığı ve incelediği toplum artık aynı yapı değildir, kavramı içermiş, dönüştürmüş ve dönüştürmekte olan bir yapıdır. Örneğin sınıf, kimlik ve hatta toplum ve kent gibi temel kavramlar, sosyal bilimcinin verdiği ve içi hemen çeşitli aktörlerce dönüştürülmüş olan kavramlardır ve artık bunlardan sonraki toplum ilk andaki toplum değildir. Soyutlama, kendi somutunu yaratır.

Mardin'in Said-i Nursi ve öğretilerinin bir modernist proje olduğuna ilişkin tespiti doğrudur. Nurs öğretisinin içinde İslamın modernleştirilmesi, hem de kendisi modernist bir proje olarak yer alır. Bunun ötesinde günlük hayatın da modernizasyonu dinle birlikte gerçekleştirilmektedir. Ancak bu aşamada sorulması gereken soru şudur: Eğer Nurs öğretisinin kendisi modernist ve hiç değilse modernitenin yarattığı içsel anlam tahribatını, yine modernle uzlaşarak gidermeye çalışan bir proje ise nasıl olup da, moderniteye karşı çıkan ve ezilenlerin ve güçsüzlerin sesi olan bir mana dünyası olarak sunulabilmektedir? Bu durumda mananın günlük hayatın içinde kaybolması ve mananın yerini tecimin alması nasıl engellenir? Bizatihi bu durum, Nakşilik öğretisinin ve daha öncesinde Mevlana Halid öğretisinin içinde en temel unsur olan ve Mehmed Bahaeddin'in de sürekli vurguladığı 'geçici, dünyaya bağlı' her türlü istekten, eğilimden sıyrılmak, Tanrı'dan başka bir varlığı sevmemek ve sâlikîn onbir esası[253] üzerine kurulu, yani sınıfsal ilişkilerin dışına çıkabilmiş olan kardeşlik bağları esasının, Nursi'nin öğretisini tamamen terketmiş olduğunu göstermez mi!

Mardin, çalışmasının daha ileri bir kısmında ise, Türkiye'nin kırsal ve küçük kasaba nüfusunun orta sınıfının, kendisini temsil edebilecek bir iktidar arayışı içinde olduğunu ve bu sınıfların bu imkanı Nurculukta bulduğunu söyler. Bu, Nurculuğun dönüştürülmüş açıklamalarının yaygınlığının nedenini açıklamada ikinci, ancak birinci iddiaya ters de olan bir id-

253 "(1) Hûş der dem 2) Nazar ber kadem 3) Sefer der vatan 4) Halvet der encümen 5) Yâdkerd 6) Bâzkeşt 7) Nigâhdaşt 8) Yâddâşt 9) Vukuuf-i adedî 10) Vukuuf-i zamanî 11) Vukuuf-i Kalbî,)" bkz. Gölpınarlı, A., (1997), age s:216.

diadır. Bu iddiaya göre, Nursi 'çevrenin harekete geçmesini' etkileyen birisi olarak görülebilir.[254] Mardin, Weberci bir yorumla, karizmanın etkilediği kitlesel bir toplumsal uyanış ve orta sınıfların iktidar taleplerini dile getirme üzerinden bir açıklama geliştirmektedir. Ancak, bu açıklama belirttiğimiz gibi, bir önceki 'mazlumun güce karşı direnişinin simgeleşmesi' açıklamasına terstir ve Nursi'nin izleyicilerinden kimlerin hangi güç kalıplarını ele geçirmiş ve seslerini hangi kamusal altalanlara taşıyabilmiş olduklarına dair ipuçlarını da vermediğinden havada kalır. Diğer yandan da, öğretinin yine tevekkül, tasavvuf ve tecrit ile gelişen bir dinsel kökenden kopup, aklileştiğini, rasyonelleştiğini, bunun ötesinde tecimi de meşrulaştırdığını görmezden gelir.

Burada yine Mardin'e dönmekte fayda var: Ona göre, Nursi'nin kendisi de kendi öğretisinin bu denli mükemmel bir proje ve bu oranda güçlü olabilecek bir Yeni Dünya İslam'ı olabileceğini farkedebilmiş değildir. Öyleyse, Said-i Nursi'nin izleyicileri bu öğretiyi kimlerle birlikte dönüştürdüler? Mardin, kendi sözleriyle, Nursi'nin bir 'lehçe' ile dini yorumladığını ancak Nursi'yi yorumlama işinin kendisinin de bir başka 'lehçe' olduğunu bildirmektedir.[255] Öyleyse, gerek Nursi'nin izleyicilerinin, gerekse sosyal projelerine yeni İslam anlayışını dahil edenlerin etkileriyle, *'Said-i Kürdi* Nurs geleneğini yaratabilmiştir' diyebilir miyiz? Bu cevap, ideolojik bir kalıbın kendisinin dönüştürme işlevini tek başına tamamladığını; zihinsel kalıpların somut, maddi alanın ötesine geçerek dünyayı dönüştürebildiğini iddia etmek olur ki, bu da Weberci bir açıklama olmaktan öteye gidemez.

Öyleyse Nurs ideolojisinin ve Ilımlı İslam projesinin asıl dönüştürme işini iktidarın hangi kolu üstlenmiştir? Mardin, *"Demokrat Parti döneminde (1950-1960) Türkiye'nin doğu illeri ağalarından pek çok kişi meclise girmişti."* diyor. *"Doğulu milletvekillerinin oluşturduğu bu grup* ***zorunlu olarak,*** *bölgedeki tarikat oluşumları ile çakışmaktadır. Başka bir ifadeyle (yerel eşraf içinde yer alan) aşiret reislerinin aynı zamanda dini liderler konumunda olmaları, bu millet'vekillerinin akrabaları arasında dini liderlerin de bulunması ya da aynı kişilerin bizzati dini eğitim görmüş ol-*

254 Mardin, Ş.,(1993), age s: 351-52.

255 Bkz. Mardin, Ş., (1993), age s:344.

maları bu kişilere bir grup niteliğini sağlamıştır."[256] Oysa daha önceki bölümlerde ve aslında tarikat ve aşiret bağları üzerine çalışmalarda da görüleceği üzere bu bağ kendiliğinden ve düz çizgisel bağlar değildir. Aksine yüzyıllar içinde oluşmuş, tüm öğretileri ve tecrübeleri üzerinde taşıyan, çeşitli güç dengelerinin birbiriyle kimi zaman yarıştığı kimi zaman da yaklaştığı, aynı zamanda da iktidar ve merkeze yakınlı uzaklık ile belirlenen bağlardır. Demokrat Parti'nin Meclis'e taşıdığı milletvekilleri, ağalık sisteminin içinden gelenler, alt kademeden olanlar değil aksine aşiret liderleri, ağalar, şeyhler ve onların bağlılarıdır. Mardin de verdiği örneklerde bunu doğrular, Van Bruinessen, Demokrat Parti döneminde, şeyhlerin çoğunun tutucu partilere milletvekili olarak girdiklerini ve savaş sonrası dönemde de seküler hale geldiklerini anlatarak Nakşiliğin Kürtlükle bağlarını koparmasının da ipuçlarını veriyor.[257] Said-i Nursi'nin izleyicileri de bununla övünmektedirler. Diğer bir deyişle iktidar bunların ellerindedir

Öğretinin dönüşmesi için gerekli olan ideolojinin; ancak Nursi ve onun "lehçe"sinin dönüştürülmesiyle tamamlandığını söylemek mümkündür. Bu lehçenin yeniden sunumu ve modern ve kapitalist olanla birleşmesi için ise, aslında Nursi dışında fazla sayıda rakip de sırasını beklemektedir. Zira, iktidarda olmak ve merkezi ele geçirmek, sadece zamanla kaybedilmiş olan gücün yeniden ele geçirilmesi olarak değil aslında 'soyu sopu belli olmayan ve evvelden köylümisken (topraksız, ağasız ve bağıtsız) olanların ele geçirdiği' iktidarlarını da geri almak demektir.

Ancak başta da belirtildiği gibi, İslamiyetin modernizasyonu projesinde, Nursi tek öğreti değildir. Yeni çağın İslamiyet yorumuna rakip olan, ve kendi tarikatını iktidarın içinde görmek isteyerek silsilesini ve öğretisini dönüştüren başka rakipler de vardı. Nursi'nin öğretisi Demokrat Parti'yle ilk dönemlerde kendisini iktidara taşır ve gücü eline geçirirken; temsil ettiği kapitalizm de, Osmanlı ve Mütareke dönemlerinde güç sahibi

256 Mardin, Ş., (1993), age s:252.

257 Van Bruinessen, M., (1999), "The Kurds and İslam", Working Paper no. 13, Islamic Area Studies Project, Tokyo, Japan, [slightly revised version of the article in *İslam des Kurdes (Les Annales de l'Autre Islam,* No.5). Paris: İNALCO, 1998, pp. 13-35] http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Kurdsandlslam.htm#ftnreö6

olan feodal ile ticari kapitalizmin evlilik birliği idi. Dolayısıyla, Demokrat Parti döneminde, Nursi'nin öğretisinin temelden değişmesi gerekmemiştir: Feodaliteyi sürdüren bir tevekkül anlayışı ve ağalık-aşiret sistemini ayakta tutacak bir güç dengesinin hatırasını canlı tutmak yeterli olmuştur. Örneğin ezanın Türkçe okunmasına karşı çıkmak ya da kadınlara karşı tutumlarda İslami geleneksel yoruma uygun davranmak gibi. Ancak, Nursi'yi küresel kapitalizm çağında iktidara taşıyabilecek olan öğreti bu olamazdı. Küresel kapitalizme eklenen İslamiyet projesini iktidara taşımak, 1990'lardan sonra örneğin Fethullah Gülen ve destekleyicisi olan küreselci kapitalizm ve ticaretine nasip olmuştur.

Öte yandan Nakşi geleneği içinde olan ve tarikatın asıl taşıyıcısı olduklarını iddia eden Arvasiler de, merkezle ilişkilerinde etkin olabilmek için öğretiyi dönüştüren bir grup olarak karşımıza çıkıyor. En azından, giderek azalan sayıda olsa dahi, Demokrat Parti döneminden bu yana bir hayli Nakşi tarikatı üyesinin Meclis'te yer aldığını görmekteyiz.[258]

258 "Tarikatlar Komisyonu", Aydınlık, 24 Kasım 2002, No: 801.

Üçüncü Bölüm

SAİD-İ NURSİ İLE NAKŞİ EVLİLİĞİ

"Biz Osmanlıya çok destek verdik, ulemadanız"

Said-i Nursi'nin Nur öğretisinin modernizasyonu ve yeni söylemin faydalarını kullanarak, iktidara taşınabilmenin çeşitli biçimlerini gerçekleştirebilen ailelerden birisi de, Arvasilerdir. Ancak bir proje olarak, bu öğretinin içinin boşaltılarak yeniden örgütlenmesi sürecinin nasıl oluştuğuna bakmak gereklidir:

Arvasiler, Demokrat Parti'yi iktidara taşıyan Nakşibendiliğin önemli bir kolu olarak Bediüzzaman'ın Said-i Kurdi'den Nursi'ye dönüşmesi sürecinden dikkatle yararlanmış görünmektedirler. Örneğin, Ekinci'nin *Son Şahitler* eserinde Kinyas Kartal ile[259] Nursi'nin ilişkisi şöyle kuruluyor: *"Van Milletvekili Kinyas Kartaldan 1977 seçimlerini müteakip Anadolu Kulübünde görüşmek üzere randevu almıştık. Kulübün giriş holünde bir müddet beklemiştik ki, açılan kapıdan uzun boylu, yaşlı, fakat yakından* ***çok daha dinç görünen*** *bir adam, bize doğru gelmeye başlayınca, bu zatın beklediğimiz Kinyas Kartal olduğunu anlamıştık. Kendisi o sırada, Meclis'in en yaşlı parlamenteri olmak sıfatıyla* ***Meclis Başkanlığı*** *makamında bulunuyordu. Önce kendimizi tanıttık. "Hoş geldiniz" diyerek, bizi üst salona götürmek için asansöre davet etti. Bu arada elimde bulunan Bilinmeyen Taraflariyle Bediüzzaman Said Nursî isimli eserimizi kendilerine takdim ettim. Kitabı eline alır almaz, "Allah ona rahmet etsin" diye başladı konuşmaya.* ***Ak saçlı, ak kaşlı*** *Kinyas Kartal, bir Şarklının sa-*

259 Birukiler için, Kartal, B., (1971), *Sosyolojik Açıdan Birukan Aşireti Üzerine Bir Araştırma,* İstanbul Üni., Sosyoloji Böl., yayınlanmamış lisans tezi.

mimiyet ve safveti içinde konuşuyordu. Bazı sualler tesbit etmiş ve sırasiyle kendilerine bu sualleri tevcih edecektim. Fakat Kartal Bey, ben sormadan anlatmaya başlamıştı: ... Çok rahat ve sade bir dille anlatıyordu yaşlı parlamenter. Yarım yüzyıl önce cereyan eden bir hâdiseyi ana hatlarıyla gayet net ifade ediyordu.

Hâdiseyi diğer bütün şahitlerden de dinlediğimiz için teferruatiyle ve bütün detaylarıyla bilmenin rahatlığı içinde, kendisini dinliyor ve kelime atlamadan not almaya çalışıyordum.

Said Nursînin ikazlarıyla Van, Şeyh Said isyanına katılmamıştı

Elli bir yıl öncesine hayalen gitmiş, hatırında kalanları şöyle anlatıyordu Kinyas Kartal:

"1926 yılında Mart ayı başlarıydı, zannediyorum ilk günleriydi. Bizi Van'dan batıya sürgün gönderiyorladı. Önce bir ortaokul binasında toplamışlardı. Daha sonra ikişer ikişer ellerimizi kelepçeleyerek dışarı çıkarttılar. Ben Said Nursî'nin, daha önceleri Van'da ismini, faziletini ve şöhretini duymuştum. Fakat kendilerini hiç görmemiştim. İlk görüşüm bu sürgün sırasında oldu. O yıllarda 25-26 yaşlarındaydım. Okuldan çıkarırken ***bizi kendisiyle birlikte*** *bağladılar.* ***Birçok nüfuzlu kimseler*** *de Van'dan çıkartılıyordu.* ***Van Müftüsü, Gevaş Müftüsü*** *de bu sürgünler kafilesindeydi. Said Nursî'nin ikazlarıyla, Van vilâyeti Şeyh Said isyanına katılmamıştı. [Sürgün ve sürülme esnasında Nursi'nin çeşitli vesilelerle keramet göstermesi anlatılarak] Zigana'da Bayram münasebetiyle tatil verildi. Kafilede Kör Hüseyin Paşanın fakir bir akrabası vardı.* ***Van Müftüsü Masum Efendi,*** *bir adam için camide para toplamıştı. O zaman bronz paralar vardı. Masum Efendi toplanan bronz paraları bütün para ile değiştirmek istiyordu. Yine kafilede bulunan* ***Arvasîlerden Abdullah Efendi,*** *Bediüzzaman'a hitaben: 'Hocam bu bronz paralardan ne çıkar, altın çıkar da beraberce yiyelim' dedi. Üstad buna şöyle cevap verdi: 'On, on iki altınım vardır. Harcıyorum, uzun seneler devam ediyor. Ne kalmış, ne kalmamış bilemiyorum. Şimdi diyeceksiniz ki, benim kerametim midir? La Vallahi... İkifakam (talebem) vardı, onların bereketi idi... Yolculuk sırasında zaman zaman çeşitli sohbetler oluyordu. Kendisi sık sık,* ***'Eski Said öldü'*** *deyince, ben de, 'Hocam nasıl eski Said öldü?' diye sorar ve anlamak isterdim. Bu defa bana, 'Ben eskiden bir oturuşta bir kitap yazardım. Şimdi senelerdir bir kitap yazıyorum, hâlâ bitiremedim' cevabını verirdi.*

Ben Şeyda'nın hayranıyım.

*Kinyas Kartal anlatıyor, biz de dinliyorduk. Sonra kendilerine Bediüzzaman'in eski bir dostu olarak, bu Mecliste bulunmasının ve Meclise riyaset etmenin güzel bir tevafuk olduğunu söyleyince, Kinyas Bey aynen şunları söyledi. "**Ben Şeyda'nın hayranıyım.** Onun dostuyum diyemem, buna kendimi lâyık göremem. Dostluk nerede, biz nerede, ben onun hayranıyım."*[260]

Yukarıdaki metin, bütünüyle yeni olmasına rağmen, Nursi'nin dönüştürülmesinin ipuçlarını da vermektedir: Nursi sayesinde, Van, Kürt isyanına katılmamıştır ama Kinyas Kartal da, kendi silsilesini 'Şeyda' ile birleştirirken, 1908 sürgününde Nursi ile ilk tanışmasını ustaca atlamakta, ilk tanışma tarihi olarak, Cumhuriyet'in ezasını, sürgün yolunu göstermektedir. Yol arkadaşları da, nüfuzlu kimselerden sayılan Gevaş Müftüsü, Abdullah Efendi, Van Müftüsü Şeyh Masum Efendi de Arvasilerdendir. Burada **"ak saçlı ak kaşlı"** Kinyas Kartal'ın **"devletin önemli bir mevkiinde"** bulunması, TBMM Başkanlığı görevinde olması, ama bu **"görevi en yaşlı üye olmak"** sıfatı ile yapması ibareleri de önemlidir: Aksakallılar meclisi, Kürt geleneğinin önemli bir köy örgütlenmesidir. Kartal'ın ağzından olduğu bildirilen bu anlatım onun hem Kürt hem Aksakallı hem de mecburen, ama hakkı teslim edilmiş bir şahsiyet olarak, iktidar odağında ne denli önemli bir merkez olduğunu bildirmektedir. Ancak, Bırukanları burada bırakarak, Arvasilerin dönüşme sürecine dönelim.

Bir büyük aile yapısı olarak şimdilerde kendisini tanıtan Arvasiler, ilk dönüşme işlemine silsileyi temizleyerek başlamışlardır. İbrahim Arvas hatıratının başlangıcında, 1964 yılında izlemeyi uygun gördüğü soy ağacını şöyle çiziyor: *"Mensubu bulunduğum Arvas Büyük ailesini aziz okuyucularıma tanıtmak isterim. **İmam Zeynel Abidin** Ahfadından Bağdat şehrinde Mercan Camii'nde tedrisi ilim ve tarikat neşretmekte iken Tatarların istilasına maruz kalan Bağdat'ta oturmak imkanını bulamayan Şeyh Kasımı Bağdadi (A 'lemül Ulema) mürşidi, **Hafid'i Geylani Şeyh Abdürrezzak'tan hicret müsaadesi alarak** Musul vilayetine 15 ev akraba ve taallükatiyle sefere çıktılar. 3 sene Musul'da Celili Zadelerin mahallesinde ikamet etmiştir. Oradan Mardin'e üç ay sonra da Diyarbakır'a hareket etmiş-*

260 Ekinci, M., *Son Şahitler I.Cilt*, www.baglum.8m.com.

tir. Ve burada beş sene ilim ve tarikat neşrinden sonra Hazroya gitmiştir, orada iki sene kaldıktan sonra Şirvan kazasında Nuvin ve Pay köylerinde ikamet etmiştir. [Sultan Orhan Gazi'den hürmet görüldüğü ve dua ile irşad edildiği nakledilerek]. *O vakitten beri Arvas ailesi bütün mevcudiyeti ile büyük ceridleri Şeyh Kasımi Bağdadi ile* ***Şeyh Muhammed Kutb'un izinde*** *kaldılar ve bu* ***ananeden asla ayrılmadılar.*** *Şeyh Kasımi Bağdadi'nin büyük oğlu Şeyh Muhammed Kutub babasının izni ile Müküs nahiyesinde Arvas mevkiinde kayın pederi Hakkari* ***Beyi İbrahim Han muavenetiyle*** *bir köy kurdu, cami, medresesi, tekkesiyle. Ahfadımın meşhurları şunlardır: Şeyh Muhammed Velî, Şeyh Abdülrahman Arvasi, Seyyit Fehim Arvasi Seyyit Muhammedi Arvasi, Şeyh Hamit Paşa ki bendeniz onun mahdumuyum— Abdülhakimi Arvasi ve Şeyh Muhammed Emini Arvasidir."*[261] Burada Şeyh Kasımi Bağdadi'nin Şeyh Abdürrezzak'tan hicret müsaadesi alması ve böylece sefere çıktığı anlatımı önemlidir. Hemen aşağıda, aslında Kasımi Bağdadi'nin ailesine yapılmış olan bir saygısızlık nedeniyle ayrıldığı ve epey bir süre de diyarı gurbet gezdiği hikaye edilecektir.

Alanda yapılan görüşmelerde, 'Arvasilik nedir? Arvasi olmak ne demektir?' sorusuna yanıt olarak *"Ehl-i beyttir.* ***Peygamber sülalesidir.*** *Hz. Hüseyin'in ahredidirler. Abdülkadir Geylani büyüğümüzdür. 600 ile 1516 arası sahih değil. 1516'dan bu yana çok net biliniyor. El-Tigriti'den gelmişler.* ***Bir valinin,*** *Kasım Bağdadi'nin* ***ailesine karşı olmuş,*** *1516'da sürgünle Revanduz'a gelindi. Çocukları ve ailesini Revanduz'a bırakır. Mısır da El-Ezher Üniversitesinin kurucusudur."*[262] deniliyordu. Bir diğer anlatı ise: Arvasilerin "ev" dedikleri soyların üzerine gelişiyor: *'42. baba Seyyid Abdullah'tan itibaren ev'ler:*

261 Arvas, İ., (1964), age Önsöz'den.

262 Van içi Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

SEYYÎD ABDULLAH (42)

Seyyid Abdurrahman-i Vanî

1) Seyyid Lütfullah (Hizan Arvasileri)
(Asıl şahsiyet Seyyid Sigbetullah Arvasi'dir, Kamran inan'in dedesi)[263]
Van-Erciş'te-Hizan evi kolu Van-Erciş'te oturuyor:
(Seyyid Muhammed Hafid Efendi'dir)
2) Seyyid Abdülhamid (Müküs Arvasileri)
(Seyyid Fehim)
3) Seyyid Molla Muhammed
(Hakkari/Başkale seyyidleri)
(Seyyid Abdülhakim'dir)
4) Seyyid Abdullah (Zigüh/Daldere Arvasileri)
5) Seyyid Molla Efendi (Alan Arvasileri)
6) Seyyid Mollazade
7) Seyyid Abdullah (Gevaş Arvasileri)
8) Şeyh Seyyid Muhammed"[264]

Seyyid Abdürrahim

Beyazid Arvasi seyyidleri
(Seyyid Ahmet Arvasi'dir)

Seyyid İbrahim

Seyyid Abdürrahim
(Neslini devam ettiren tek oğludur)

263 Selahattin İnan, Hizan, 1887, Ali, Hususi, Ziraat ve İdare-Hizan kaymakamı, Bursa Vilayet iaşe şefi, Çiftçi, IX, X, XI, Dönem Bitlis Milletvekili, Evli, 5 Çocuk; Kamran İnan, Gayda, 1929, Selahattin, Ank. Üni. Hukuk Fak. C.S. Bitlis Üyesi (14.10.1973-îstifa: 7.6.1979)- XVII, XVIII ve XIX. Dönem Bitlis Milletvekili,Evli, TBMM ALBÜMÜ, 1920-1991,1994,TBMM Genel Sekreterliği Yay., No:1,178.

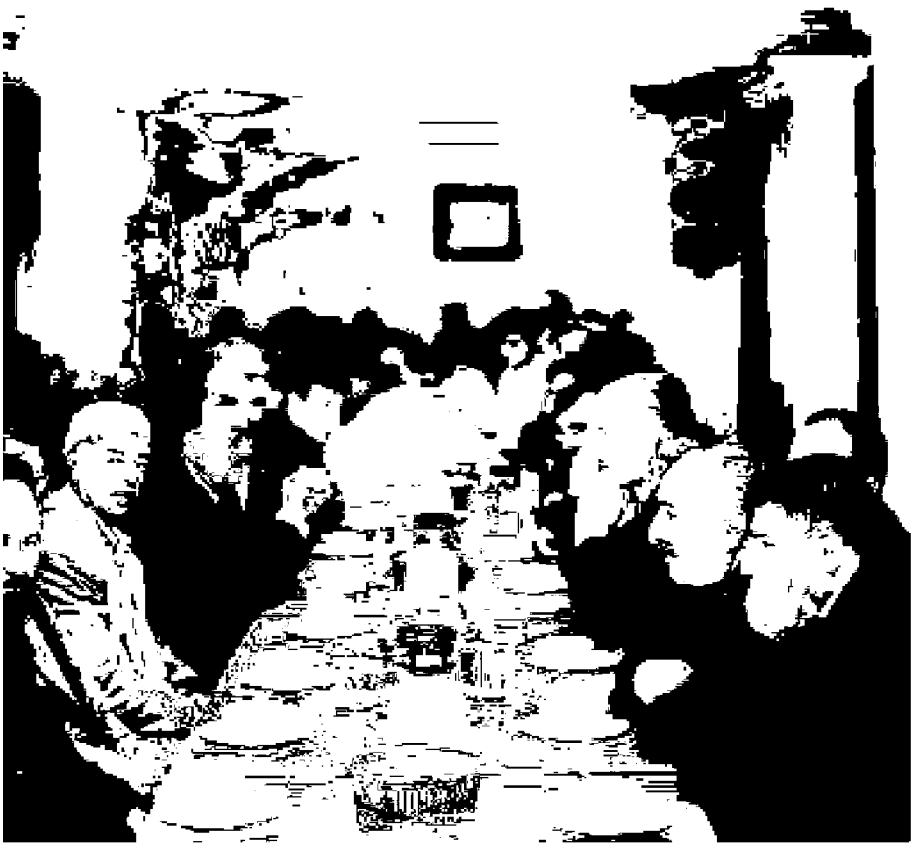
264 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

olarak bildiriliyor. Bu soy sistemi, Arvasilerin eski silsileyi neredeyse bütünüyle bırakarak, soyu sürdürmek üzere hafızalarını dönüştürdüklerini gösterebilir. Arvasiliğin devlet ve merkez olma ilişkisinde, neden hak sahibi olması gerektiği şöyle temellendiriliyor: *"Biz aile olarak çok önceden* ***Bitlis'e, sonra Siirt'e, sonra da Van'a*** *bağlandık. Van Gölü çevresinde halkın inanç* ***bakımından Sünni olmasının*** *en* ***büyük müsebbibi*** *Arvasilerdir. Bu bizim ailenin inanç olarak oraya katkısıdır. Van Gölü ve* ***çevresinde Alevi yoktur bu nedenle."***[265] Bir görüşmede ise, yine devlet hesabına iş görmüş olma, bölgenin en iyi bilinen 'Merkez'e yakın olmanın bir göstergesi olarak, Ermeni karşıtlığı' üzerinden ilerletilmektedir: ***"Arvasi, ışığa yol veren, inanan demektir.*** *Hz. Ömer* ***dönemi buralar*** *Müslümanlaştırılırken, bir* ***çok Ermeni nüfusu*** *varmış. Merkez Başkale dir. Müküs [Bahçesaray] ise hep haksızlık gördü.* ***Arvasiler bilimle alakalarını*** *kesmemiş, tek dini misyonerdirler. Sürekli bilimle uğraşmışlardır. Bağdadi Revanduz'a gelince oradan Mezra-i Bohtan'a geliyor. Bu bölgelere misyonerler gönderildi. Bohtan da misyonerler sarp kayalık yerlerde gizlendiler. Elle kitap çoğalttılar.* ***Ermeni ve Yahudiler bunların bu çalışmalarını engellemek istediler.*** *Bu engellemeler sonucu Ermeniler tarafından öldürüldüler. Zervede 150 böyle şehit var."*[266]

Öte yandan, Arvasilik üzerine daha derin bir soruşturma, Nakşiliğin bütün öğretilerinin henüz bırakılmamış olduğunu da göstermektedir: *"Müküs'teki Arvas köyüne gidilince bir mescit görülür. Arvas her yerde namaz kılabilir. Cem-i tehir var bizde, namaz tehiri. Bunu Arvasiler oluşturdu. Bu tür fetvalardan dolayı hep tenkit ve taassub gördüler. Mezra-i Bohtan dan sonra Çölemerik [Hakkari] ve Nehri'ye (gelindi) (1856-7 de).* ***Nehri'de Seyyid Taha Arvasi*** *yatıyor. Oradan Müküs'te, Arvas köyüne (gelindi). Van'da Seyyid* ***Abdurrahman Kutub'un*** *çıkışı var, mezarı Hoşap'ta. Sonra yayıldılar.* ***Arvasilerden Ahmed-e Hani var, merkez Başkale'dir, zira en fazla Ermeni ve Yahudi nüfusun olduğu yerdir. Dinden ziyade toplumsal birlik, kardeşlik öndedir.*** *Hayatta birlik ve barış ile mütedeyyin insan tipine yatkındırlar. İnsan iki şeyden ibarettir: Nefs ve izzet. Nefs için şimdi ekonomik haklar diyoruz, izzet demokratik*

265 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

266 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

Arvasiler topluca bayram ve seçim yemeğinde, Ekim 2002-Van.

haklardır. Siyaset sosyal gücün bir tezahürüdür. İzzet devamlı nefsin önünde olmalıdır. ***'Gittiğiniz yollardaki izleri takip edin, ama kendiniz de bir iz bırakmaya çalışın' diye buyurur Nakşilik... En büyük dostu Yahudilerdir. Zira, onlar çok çalışkanlar ve üretici olduklarından saldırganlığı hiç bir zaman seçmediler.*** *Bizim Müftü ile Haham çok iyi anlaşmışlardır. Her köylü ile karşılaştıklarında 'Senin ekili bir tarlan var mı, senin hayvanın var mı?' diye sormuşlar. Ve üretimi ödüllendirmişler. Hayvan beslemeyen ve tarla ekmeyenlere selam bile vermediler... İtibarın araçları: Müftünün evinde yemek yemek, çarşıda birlikte dolaşmaktır.* ***Bunlar öyle insanlardır ki avuçlarında su mayalanır.*** *Ahvadı eğitime yönlendirdiler. Aralarında çok okuyan vardır: Prof. R. I., Prof. Dr H. Ü., Prof. Dr. E Ü. bizdendir. Beyin hücresinin inayeti ile kanser bile yokediliyor..."*[267] *"Biz* ***Osmanlıya çok destek verdik, ulemadanız."***[268]

Yukarıdaki metin, eski öğretilerin bir kısmıyla birlikte, hatıranın tamamen dönüşmüş olduğunu, hafızanın artık yeni bir söylem üzerine kurulduğunu gösteriyor: ***"Üretimi desteklemek", "Birçok profesörün Nakşi olduğunun özellikle öne çıkarılması", "Fizik ve ilime bilime önem vermek", "Bilim ile Allahın işine karışılmasını hoş görmek"*** **ve** ***"İslamiyete getirilmiş olan yenilikler"(cem-i tehir),*** öğretinin dönüşümünün önemli ipuçlarını vermektedir. Nefs ve izzetin ekonomik ve demokratik haklar ile benzeştirilmesi, öğretide önemli bir modernist dönüşümün izlerini vermektedir. ***"En büyük dostu Yahudilerdir. Zira, onlar çok çalışkanlar ve üretici olduklarından saldırganlığı hiçbir zaman seçmediler*** **ve** ***'merkez Başkale'dir zira en fazla Ermeni ve Yahudi nüfusun olduğu yerdir. Dinden ziyade toplumsal birlik, kardeşlik öndedir"*** ibareleri ise yeni dönemin öğretisine aittir. Örneğin diğer bir görüşmede sorulan: 'Bir alimin İslami büyüklüğünü belirleyen nedir?' sorusuna yanıt da, önce ***"Bilimi'dir"*** oldu. Israr ederek *'Tefekkürü değil midir?' diye sorulduğunda ise "Biz ilme tefekkürü de dahil ederiz.* ***Platon*** *'Adalet de tefekkürdendir'der."*[269] yanıtı alındı.

---

267 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

268 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

269 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

Öte yandan, hatıratın geçmişte merkezle bağlarını hatırlatmayı hâlâ sürdüren bir karmaşası da vardır: ***"Ermenilere ve Yahudilere karşı din ululları olarak hareket etmiş olmak", "Osmanlıdan ve ulemadan olmak", "Kökenin Seyyid Taha ile ilintili olarak kurulması",*** buna destek bir söylem olarak, bir Kürt-İslam bilgini olan ***"Ahmede Hani'nin de 'biz'den olması", "Seyyid Taha, Mezra-i Botan, Çölemerik ve Nehri"*** ibareleri bir yandan soyun nerden alındığını, eskiye ne oranda sahip çıkıldığını bildirirken bir yandan da bu soy kütüğünün bir başka *kapitone noktası'nda* takılıp kalabileceğini de göstermektedir: Arvasiler bu takılıp kalma yüzünden, küresel kapitalizmin merkez'de oturan Ilımlı İslam'ı olamamış kendilerini bir daha Demokrat Parti dönemindekine benzeyen bir iktidara taşıyamamışlardır.

Yine de Arvasiler, kendilerini modern alanın pek çok kurumunda var edebilmektedirler: Örneğin, internette 'Arvasi' anahtar sözcüğüyle, toplam 1070 site açılmaktadır. Bu sitelerden üçte biri Ahmet Arvasi üzerine ve daha çok ırkçı milliyetçi veya Türk-İslam sentezi yolunda olan kesimlerin siteleridir. Kalanlar arasında şöyle sitelere rastlanmıştır: .bağlum.8com; .diyanet, gov. tr; .enfal.de; .necipfazil.com; .nizamialem.virtualave; .urfa.net; .ulumhikmekocln.de; .manisa.net; .kasriarifian; .netteyim.net; .arvasi.com.tr.te; .huzura-dogru.com; .gonulsultanlari/alimler.evliyalar; .manisa.net; .pata-ra.kolayweb.com; .buyukdogu.com.tr; .ulkuocagi.org; .iskenderi-ye.com; .akbir.com.

Sitelerin içinde bir dil ortaklığı vardır: Üç-dört temel yazı tüm sitelerde kopyalanmıştır ve bunların dışında Arvasilere ait farklı anlatılar ve yorumlar bulmak mümkün değildir. Bu da sitelerin aynı referans grupları ve aynı politik çevre tarafından yönlendirildiği kanısını güçlendirmektedir. Öte yandan bu sitelerde yine ortak bir durum gözlenmektedir: Sitelerin hiçbirinde Abdülkadir Arvasi ile ilgili yazı yoktur. Arvasiler, Abdülkadir Arvasi'nin adını sanki unutturmak istemektedir. Daha doğru bir deyişle; Cumhuriyet'e ilişkin iddialarında, modernist dini savunurlarken öne çıkarmak istedikleri ve hatırada tutmak istedikleri isim Abdülhakim Arvasi'dir, Seyit Abdülkadir değil! Seyit Abdülkadir ismi daha çok Bedüzzaman Said-i Nursi (Kürdi) ile birlikte kendi radikal dinsel yayınlarında öne çıkmaktadır. Modernite ile birleşmiş daha çok ticari bir kalıbın dinsel yorumu olarak görebileceğimiz yeni Nakşilik sunumu ise, Abdülhakim Ar-

vasi üzerinden işletilmektedir.

Öte yandan bu sitelerin diğer isimleri arasında siyasal İslam kanadından Kürt-İslam dengelerine dek bazı tanıdık adların olduğunu da görüyoruz: Bedüizzaman Said-i Nursi, Seyyid Taha, Seyyid Kutub, Seyyid Sigbetullah, Seyyid Abdullah Arvasi ve Kinyas Kartal gibi isimler bu sitelerin[270] özellikle tanıtmaya özen gösterdiği ve açıkça olmasa da "Din ve Yol Büyükleri/Uluları" tanımlamasıyla sahiplenilen bazı isimlerdendir. Bu isimlerin varlığı radikal İslamcı grubun Seyit Taha [hangi Taha olduğu belirtilmeden] ya da Said-i Nursi gibi bazı isimleri sahiplenmekten rahatsızlık duymadıklarını göstermektedir. Öyleyse neden Abdülkadir Arvasi'nin adı hiçbir yerde anılmamaktadır? Bunun nedeni, Abdülkadir Arvasi ve oğlunun Şeyh Sait İsyanı'yla ilintili olarak asılmış ve Cumhuriyet tarafından "Kürdi-İslami" ilan edilmiş olması mıdır?

Bunun nedeni daha çok, Arvasiliğin kendisine yeni bir bani yaratabilmiş olması ile açıklanabilir: Seyit Abdülhakim Arvasi ve Ilımlı İslam'ın yeni bir yüzü.

270 www.bediuzzaman.net/akademi/ciltl.

Dördüncü Bölüm

BİR DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ ESSEYYİD ABDÜLHAKİM ARVASİ HAZRETLERİ

"Şimdi ben ABD'de çalışsam, yesem doysam, bana dese ki ABD için savaşır mısın? E, derim ki savaşırım."[271]

Seyit Abdülhakim Arvasi kimdir? *"Doğu'da aileden kopup gelen ilklerdendir. Onlar da gelselerdi her birisi birer Abdülhakim olurlardı."*[272] diye tanıtılan bu dönüşmenin öyküsünün başlangıcı yukarıda anlatılmıştı. Abdülhakim Arvasi'nin *Menkıbelerle Meşhur İslam Ansiklopedisi*'nde oldukça uzun bir yeri vardır. Bu yazı, sadece hayat hikayesi ve soyu ile ilgili olarak değil, menkıbeler aracılığıyla yeniden kurgulanmasının ilk göstergelerinden birisidir ve hakkında çeşitli sitelerde yer alan yazının esaslarından birisi de budur.[273] *"Seyyidler* ***fıtraten zeki, akıllı, anlayışlı, iffet, ahlak, edeb*** *sahibleridir. Bu sayılan hususların hepsi Seyyid Abdülhakim efendide kemalini göstermiş, ayrıca* ***bunlara yüksek babasının terbiyesi, eşsiz mürşidinin sunduğu ilim ve irşad*** *eklenince, zamanın gerçekten bir harikası olduğu kolayca idrak olunabilir"* diyerek başlayan bu yazı Abdülhakim'in sürgün meselesini hızla geçiştirir: *"...hayatının sonlarına doğru İzmir'e nefy edilmiş, menfanın zor şartları ihtiyarlamış bedenine ağır gelmiş, hastalanmış..."*[274] Menemen'deki yargılamadan ise hiç söz edilmez. Bundan sonra soy kütüğü içinde sırasıyla Seyyid Taha [Taha-i Nehri], Seyyid Ubeydullah, Seyyid Muhyiddin ve Arvasi soyunun diğer

---

271 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

272 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

273 *Menkibelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi*, Abdülhakim Arvasi Maddesi, (1983), Haz. Abdüllatif Uyan, Cilt 1., Bereket Yay., s: 34-73.

274 *Menkibelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi*, (1983), age s:34.

önde gelenleri ile en son olarak *"...Yusuf efendinin oğlu Faruk Işık, eski Sayıştay Başkanlarından ve Van Senatörlerinden idi"* ibaresiyle merkezle bağlan belirtilir. Buradan da Seyit Abdülhakim üzerine menkıbelere geçilir. Toplam 55 menkıbenin ilki, kendi ağzından hayatı, soyu, nasıl seyyidlik mertebesini aldığı ve kimlerden el alarak kimleri eğittiği üzerine uzun bir bölümdür. Bu bölümün sonunda, adı zikredilmemekle birlikte, Necip Fazıl'a ait bir yazıyla, Menemen Olayı'yla ilgisi anlatılmaktadır. Hemen sonra da 1943 sürgünü ve ezası nakledilerek, suçsuzluğu vurgulanmaktadır. Öğretisine ait bilgiler bu ilk menkıbede daha geri plandadır ve asıl olarak kaşı-gözü, boyu-posu üzerine cümleler görülmektedir. Devamla bilgisinin önemi anlatılmaktadır: *"Yakınlarından birine* ***'Tekkeler kapanmasaydı,*** *burada birkaç veli yetişiyordu' buyurmuştu. Din bilgilerinde ise tasavvufun ince ma'rifetlerinde derya idi.* ***Üniversite mensubları, fen ve devlet adamları, hukukçular,*** *çözülemez sandıkları güç bilgileri sormağa gelir, sohbetinde dersinde bir saat kadar oturunca, cevabını alır,* ***sormağa lüzum kalmadan,*** *o bilgi ile doymuş olarak geri dönerdi.* ***Teveccühünü, sevgisini kazananlar, sayısız kerametler görürdü".*** Açıkça politik bir tavır olarak zikredilen ***"Tekkelerin kapanmasına karşı olma"*** hali, ileride "İlim ve fen adamlarına ve hatta üniversiteden gelenlere" dahi yön göstermek ve aslında sorulmadan soruları cevaplandıracak kadar irfan sahibi olmaya varmaktadır.

Metnin bütünündeki karmaşa ilginçtir: Eğer seyyidler *fitraten* ***zeki, akıllı, anlayışlı, iffet, ahlak ve edeb*** sahibi insanlar ise, yani bu hassaları doğuştan gelme ise, Seyit Taha [II] ve Seyit Abdülkadir neden hiç anılmamaktadır? Eğer bunlar Kürt etnisitesini desteklemeleri nedeniyle, soy ağacından sürgün edilmişlerse, neden Seyit Ubeydullah anılmaktadır ve soy ağacına konmaktadır? Seyit Taha ve Abdülkadir'in bu durumda edeb ve erkan sahibi olmaktan münezzeh kılındıklarını da söylemek mümkün müdür? Seyitler fitraten zeki iseler, neden babalanndan ilim ve irfan alıyorlar ve mürşitlerinin ilim ve irşadına muhtaçlar? Soyun nereden ve nasıl kurulduğunun karmaşası, aslında ideoloji üzerinden ilerlemektedir. Nakşilik, kendisini yeniden kurarken, hatırasının karışıklığını değil; aslında hafızasını ideolojik bir dönüştürmeyle yeniden yazdığını da gösteriyor.

Bundan sonraki 54 menkıbenin çoğu rüyalar ve yorumları üzerinden velilik mertebesinin çeşitli kerametlerle kanıtlanması üzerine kuruludur.

Örneğin tutuklanacağını önceden bilmesi, izleyicilerini çeşitli mesleklere yönlendirmesi, dilsiz bir çocuğun dilini çözmesi, cinlerden bir hanımı olması, bu hanımdan olan kızını İstanbul'a yanında getirmesi ve sonra onu hizmetindekilerden birisiyle evlendirmesi gibi. Birkaç menkıbe özellikle ilgi çekicidir ve dünyevi alanla daha çok ilgili gözükmektedir: Bunlardan birisi, bir mürşidi eşitsizliğe isyan ettiğinde bahçedeki ağaçları göstererek, *"Ya Tahir, bunların suyu bir, havası bir, toprağı bir de niçin boyları farklıdır? Demek ki,* ***farklılık istidatlarından*** *geliyor. Ve demek ki çim, ot gül gibi, gül de manolya gibi olmaz!"* diyerek, farklılığı Allah vergisiyle değil istidatla açıklaması bir diğeri de sultanın sarayına iftara çağrılmasıyla başlayan menkıbedir. Buna göre, ***sultan*** yemeğe çağrılı olanların hepsine rica ederek *"**Anadolu'da kafirlerle çarpışan Kuvay-i Milliyenin galib gelmesi için 'dua etmeleri** ve Anadolu daki mücahidlere para, mal ve dua ile yardım etmelerini"* istemiştir. *"Bu emir üzerine* ***çok kimseyi Anadolu'ya gönderdim. Çok yardım yapılmasına sebep oldum"*** diye açıklıyor. Ancak ileride de değinileceği gibi, buradaki Kuvayi Milliye'ye yardım ve destek, son dönemin üretilmiş bir söylemidir. Zira, Seyit Fehim Efendi ve mensup olduğu soydan gelen diğer pek çok önde gelen, ilk dönem Meclis'te milletvekili olarak görev almışlarsa da, Meclis'e gelmediklerinden istifa etmiş sayılmışlardır. *"Ma'sum Efendi (Arvasi), Seyyid Şeyh Fehim efendinin oğludur. Birinci Dönem Van milletvekili olan merhum oturumlara katılmadığından, 6.7.1936da müstavi sayılmıştır."*[275] Yine *"Seyyid Taha Efendi (Arvasi) Seyyid Mustafa Efendi'nin oğlu olup Arvasilerdendir. 1863 yılında Van'da doğmuştur. Hakkariden birinci dönem milletvekili olan Seyyid Taha Efendi, meclise gelmeden istifa etmiştir.*[276] *İbrahim ARVAS, Başkale, 1884, Hamit, Lise-Fransızca, Arapça, Farsça-İdare ve Tarım-Şemdinan kaymakamı-1. (Gelmeden istifa etmiştir) III, IV.Dönem Hakkari, II,V,VI, ve VII Dönem Van milletvekili, Evli 1 çocuk."*[277] kayıtları, en azından bir dönem, Arvasilerin Cumhuriyet'le başının pek hoş olmadığını göstermektedir.

---

275 Talay, A., (1998), age s:171-72.

276 TBMM ALBÜMÜ, 1920-1991, Ank., 1994, TBMM Genel Sekreterliği Yay., No:1, s:606.

277 TBMM ALBÜMÜ, 1920-1991, Ank., 1994, TBMM Genel Sekreterliği Yay., NO:1,22.

Ortak internet yazılarından bir diğerinde Abdülhakim Arvasi şöyle anlatılıyor: *"Ocak 1915'te Musulda bulundukları sırada Şoson kazasına müftü olarak tayin edildi.* ***Memuriyet kaynayan ve elden çıkmakta olan memleketin perişan hali karşısında pasif bir hareketti.*** *Hemen İrandaki Şia sızmalarına engel olmak, sağ ehl-i sünnet inancını ayakta tutmak ve bizzat savaşa katılmak için müftülükten ayrıldı. Ruslar ihtilal sebebiyle doğudan çekilmeleri üzerine İstanbul'a geldi. 1919 yılı Ekim ayında Eyüpsultan yakınlarında bulunan Gümüşsuyü tepesindeki Kaşgari Dergahı'nın Şeyhliği, imamlığı ve vaizliği kendilerine verildi. Ayrıca Medrese-i Mütehassisin de, tasavvuf müderrisliğine* ***[o zamanın üniversitesinde profesörlük]*** *getirildi"* ibareleriyle yine yukarıda anılan modernite kurgusu ve memleket inancı öne çıkarılmaktadır. Ancak hemen ardından, mucizeler ve kerametlerin geldiği görülüyor: *"Ankara'da kaldıkları evde 19 gün hasta yatıyorlar. Nihayet 1943 senesi 27 ikinciteşrin Cumartesi gecesi sessiz sedasız, dalgın, mübarek dudakları Tevhid kelimesinden başka her şeye kapalı olarak 83 yaşlarında iken beka alemine göçüveriyorlar. İstanbul'a nakilleri için resmi makamlardan müsade alınamıyor. Çaresiz Ankara'ya nakilleri kararlaştırılıyor. O sırada ahşap evin kapısı çalınıyor* ***ve kim olduğu, nereden geldiği, ne istediği belli olmayan ak sakallı bir adam:*** *—Ankara civarında bir Bağlum isimli bir köy vardır. Orada Nakşi Şeyhlerinden bir zatta mefdun.. Oraya götürünüz. Kendilerine uygun yer orasıdır!., diyor ve çıkıp gidiyor. Meçhul adamın arkasından koşuluyorsa da ele* ***geçirilemiyor. Bağlum belediye sınırları dışında olduğu halde, cenazeyi bir battaniyeye sarıp bir taksi içine koyarak, en yakın akrabalarından birkaç kişi ile Bağlum Nahiyesine götürüyorlar,*** *mezarlığın* ***okula bitişik*** *köşesine namsız,* ***nişansız, ilansız, işaretsiz*** *şekilde defnediyorlar."*[278]

Öte yandan, Arvasilerin Cumhuriyet ve Kuvayi Milliye ile ilişkileri de zaman zaman kerametler ile desteklenmektedir: *"Aynen buna benzer bir olayda Kıbrıs harbinden 150 sene önce vefat etmiş olan Abdurrahman Arvasi Hazretleri için anlatılır. Şöyle ki: -1974 Kıbrıs harekatından sonra Van'in Hoşab (Güzelsu) kazasına ailesi ile birlikte* ***bir hava binbaşısı*** *gelip Seyyid Arvasi hazretlerinin kabrini sordu. Kabrin bulunduğu yere varıp, orada bir koç kesip fakirlere şeker alıp çocuklara dağıttı. Kendisine bu*

278 www.baglum.8m.com

yaptıklarının ve ziyaretinin sebebi sorulunca, şöyle anlattı: Kıbrıs harekatı sırasında adanın üzerinde uçuyordum. Beşparmak dağlarındaki ***Rum yuvalarını,*** *oyuklarını, mazgallarını ve müstahkem mevki ve mevzilerini bombalayıp dönecektim. Omuzumda iki el hissettim. Korktum. Baktım ki* ***sarıklı, sakallı, nur yüzlü ihtiyar*** *bir zat. "Evlat, filan mevzileri de* ***bombala"*** *buyurdu. "Benzinim dönüşe yetmez" dedim. "Korkma ben tekeffül ediyorum" deyince döndüm. Gösterdiği mevzi ve hedefleri de bombaladım. Mersin'e doğru gelirken: "Gördün mü benzinin yetti" buyurdu. Ben merak edip o zata "Siz kimsiniz?" diye sordum. "Van'in Hoşab kazasından Seyyid Abdurrahmanım" buyurdu. "Sağ mısınız?" dedim. "Değilim* ***ama böyle savaşlarda ve sıkıntılı durumlarda yardıma koşarım****" buyurdular."*[279]

Ancak Cumhuriyet'in merkeziyle iyi geçinme iddiasının hikayesi için kimi zaman, Cumhuriyet'in ve TSK'nın büyüklerinden birinin yakınlığı kanıt olarak sunulmaktadır. 'Neden Arvasilerin önde gelenleri gümrüklerde çalışmışlar, gümrük müdürlükleri yapmışlar? Eğer bu kadar mana dünyasıyla ilgili iseler, neden madde dünyasının bu en ticari kısmıyla ilgilenmişler?' sorusunun yanıtı, devlet katında güvenilirliğin kanıtı için bir cevap oldu: ***"Mütemmim ve mutemed*** *kişilerdir. Yedd-i emindirler. Müftülük de öyledir. Şehremini de öyledir. Karşıdan gelen malı alıp emin ellerde muhafaza etmek icap eder. 1918 de bu ailede* ***ordinaryüs profesör bile var.*** *Seyyid Abdülhakim* ***Arvasi o olaydan yargılanırken İstiklal Mahkemesi üyesi Fahrettin Altay Paşa, Ordu Müfettişi iken, onun evinde kalıyor."***[280]

Yine de Cumhuriyet deyince 'akan sular durmamaktadır': *"Aile büyükleri* ***için en büyük çıkmazımız İsmet Paşa****'dır. İsmet Paşa'nın nefsi, izzeti nefsinin önüne geçmiştir. T****üm bunlar İsmet Paşa'nın iktidar hırsıyla oldu. Atatürk bizim ailede çok sevilen sayılan bir kişidir.*** *Ama İsmet Paşa Kurtuluş Savaşı'nda kendisine destek verenleri hep terketti. 1937'de sürgün oldu. Yok bizden tenkil olmadı. Tenkil yok. Toprak ağası olup burada Arvasiliği kullanan bazı ağalar oldu. Tenkilin en büyük nedeni Cumhuriyet değerlerine karşı gelmektir.* ***Hiç bir şekilde (Arvasile-***

279 www.ozbelgeler.com/anadolu.html/s.l/19.?.1993/Mehmet

280 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

rin) devletle karşıtlıkları olmadı. Sadece İsmet Paşa'nın iktidar hırsı Atatürk'ü de Celal Bayar'ı da üzdü. *Bu bölgedeki insanların* ***Bayrak, Atatürk ve İstiklal Marşı ile ilgili hiçbir sorunları yok. Bu Bölgedeki unsurlar Cumhuriyeti beraber yaratmışlar. Tenkilde de en büyük zararı bu Bölgenin insanları gördü."*** [281]

Tüm bu anlatılarla birlikte, şimdiki hafızanın kurgusu da yerleşmiştir: 'Arvasi kültürü nedir?' sorusuna cevap olarak: *"Ağalık kültürü değildir, bu bencillik ifadesidir ama o da kalmadı artık. Buna göre din bir araçtır, amaç değildir. Söz Tanrı'ya ulaştığında sizi oraya ne götürüyor?* ***Arvasilik dünyevi olanla ilgili bir öğretidir. Şeyhlik ve müritlik kurumları bunun aslına uygun olup olmadığını denetler.*** *Teoloji ile felsefe arasındadır. Zira teolojisiz felsefe olmaz, felsefesiz teoloji olmaz. Arvasiler ırkçılığı şiddetle reddederler. Ben-i adem esastır. Bastığınız ve beslendiğiniz yere asla hainlik etmeyiniz. Bu üç kelam üretici kelamdır.* ***Geldiklerinde Arapça konuşuyorlar. Ama Kürtçe ve Türkçe de öğrenmişler.*** *Saldırganlığı nasıl yok ederiz üzerine düşünmüşler."*[282] *"Kimlik: insanın yaşadığı çevrenin bir ürünüdür. Kim nerede yaşıyorsa onlardan etkilenir. Örf ve adetlerden etkileniyor. Üç halka düşünüyorum: Birinci halkada karındaşlık var, biyolojik, etnik, milliyet gibi. İkinci halkada dindaşlık var. Beni biyolojik olarak kardeş yapandan daha geniş bir halka yapmıştır. Üçüncü halkada türdeşlik var. İnsan olmaktır. Hepimizin hamuru aynıdır. Ben birinci halkayı reddettim, ikinciyi de reddettim,* ***üçüncü halkayı reddedemezsin."***[283] Bu öğreti ümmet anlayışıyla birleşince, kapitalizmin en kesif ifadesi de görülebilmektedir: ***"Şimdi ben ABD'de çalışsam, yesem doysam, bana dese ki ABD için savaşır mısın? E, derim ki savaşırım."*** [284]

Arvasilerin kamuoyuna pek fazla açılmamış bir özelliği de bu dönüştürülmüş söylemin sonuçlarındandır; *"Işık Grubu (Nakşibendi): İstanbul Eyüp'te bulunan Kaşgari Tekkesi'nin son büyük ismi Abdülhakim Arvasi'nin (Ölümü: 1945) müritlerinden olan Hüseyin Hilmi Işık, şeyhin ölümünden sekiz yıl sonra Kadıköy Müftüsü olan Arvasi'nin oğlundan aldı-*

281 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

282 Arvasi görüşmelerinden.

283 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

284 Van-Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

ğı icazetle dergâhı canlandırdı. ***Adı günümüzde İhlas Grubu diye anılan ve Hilmi Işık'm damadı Enver Ören'le özdeşleşen cemaat*** *kısmen Mevlevilik ve Kadiriliğin izlerini de taşıyor. Yani müzikli zikir törenleri, cezbe vs. Asker kökenli* ***olan Hilmi Işık'ın sağlığında Türkiye gazetesinin yayma başlamasıyla*** *adını duyuran ve bunu gerçekleştirmek için ülke çapında bağış kampanyası açan* ***grup sonradan TGRT televizyonunu ve İhlas Holding'i kurdu.*** *Ancak son dönemde Hilmi Işık'ın Enver Ören tarafından kendisine tahsis edilen bir evde adeta 'tecrit' hayatı yaşadığı da söylenirdi. Bu iddianın doğruluk derecesini bilmeye imkân yok. Ama Işık'ın dergâh görevlerini yapmaktan çekildiği, kimseyle görüşmediği ya da görüştürülmediği de gerçek"*[285]

Modern olmanın koşulu da 'günün gereğini Nakşi öğretisi içinde yerine getirmek'olarak açıklanıyor: *"O günün insanları, büyükleri o döneme göre insanları mutlu ediyorlardı. Şimdi benim düşünmem lazım, ben hangi yöntemle insanları mutlu edeyim diye. Bunun amacı eğitim değil midir? Bugünün olgusu ve* ***aydınlanmasına*** *uygun olan ne ise onu yapmalıyız... Bizim* ***bu toprağa karşı sorumluluğumuz*** *var.* ***Müktesebimiz*** *var. Bu iş iyilikte yarıştır. Kim iyisini yapıyorsa, Allah razı olsun. Biz ona şapka çıkarırız."*[286] Ancak Arvasiler tüm bu dönüştürmelere rağmen diğer tarikatlardan iktidar olarak geriye düşmelerinin nedenini şöyle açıklıyorlar: *"Bu devirde* ***vasıtalar*** *değişti. Biz [iyi] intibak edemedik. [Geri çekilme koşulları]...* ***rekabet edemiyoruz.*** *Gelinsin bakılsın, bu cemaatlerin hangisi Arvasiler kadar* ***eski!*** *Cemaat liderleri de bunu çok iyi biliyorlar."*[287]

Görüldüğü üzere, Arvasilerin *kapitone noktası* ve hatıratın dönüşme biçimi, önce iktidarı hedeflemek ve sonra da elinde tutmak üzerine ilerlemiştir. Ancak haklı oldukları bir nokta var: Ne Nurcular ne de Fethullah cemaati, Arvasiler kadar eskidir. Ama, küresel kapitalizmin iktidar aracı olarak, şimdi ileride duranlar da bunlardır.

---

285 www.radikal.com.tr/2001/02/26/turkiye/01deg.shtml

286 Arvasi önde: gelenleriyle görüşmelerden.

287 Arvasi önde gelenleriyle görüşmelerden.

Yazısız!..

GEÇMİŞİN AYNASINDA İNKAR VE YALANLA YAŞAMAK

Neler olup bittiğini **nasıl hatırlarız?** Korkuyorsak nasıl, inkar etmek zorunda bırakılmışsak nasıl, inkar ediyorsak nasıl hatırlarız?

Neler olup bittiğini **nasıl anlatırız?** Bize yapılmışsa nasıl, ailemize yapılmışsa nasıl, can yoldaşımıza yapılmışsa nasıl, birliktelik hissettiğimiz bir gruba yapılmışsa nasıl anlatırız?

Neler olup bittiğini **neden anlatalım ki!** Yapılanlardan gerçekten dehşete düşüp canımız çok yandığından ve soranın samimiyetine güvenerek acımızı paylaşmak için mi ***("30 tane koyun kesemez insan bir anda")***, artık fazla bir şey ummasak da sesimize ses verecek bir varlığın huzurunu aradığımız için mi ***("28 Temmuz geceleri nur iniyor GeliyeSeyfo'ya")***, kendimizi koruyacak bir hikayeyi o an çabucak üretmemiz gerektiği için mi ***("Bunlar kim güçlü ise ondan yana olurlar"~"Biz Türküz ve Türk olmakla da iftihar duyuyoruz")***, her soranın aslında bir niyeti olduğunu artık farketmiş olsak da, bunun da yine de iyi bir şey olduğunu ve anlatının bizim anlatım biçimlerimizle bundan böyle dönüşebileceğini düşündüğümüz için mi ***("Biz o yardımları da reddettik, kendi memleketimize, şimdi nasıl olsa af da çıkacak, kendi memleketimize dönelim dedik")***, anlatının kendisinin bir hikayat olduğunu ve her anlatının iz bıraktığını bildiğimizden mi ***("Said Nursi'nin ikazlarıyla Van, Şeyh Said isyanına katılmamıştı")***, anlatının kendisinin nasıl bir güç olduğunu keşfetmiş olarak anlatıyor olmanın güçlülüğüne sığınıp, bu yeni anlatıyı üretiyor olmaktan medet umarak mı ***("Ben rektör olsam, bana yazılan her mektuba sekreterim cevap verir nazikçe, o da öyleydi El Ezher'de ordinaryüs profesördür")***, artık ne olup bittiğini hatırlamanın bir hükmü de gereği de kalmamış olduğunun bilincinde olan iktidar odaklarından birisi olarak, sorana bıyık altı gülümseyip bir 'kalıp öykü'yü sunmanın, ideolojinin şifre bilgisini vermek demek olduğunu bildiğimiz için mi? ***("Tüm bunlar İsmet Paşa'nın iktidar hırsıyla oldu. Atatürk bizim ailede çok sevilen sayılan bir kişidir")***

'Kim' konuşuyor? Sosyal bilimlerde, pozitivist felsefe içinde, konuşulanların doğruluğuna güvenme meselesi her zaman etik bir sorun olarak ele alındı. Ancak çok sonra sömürgeleştirme, zulüm, baskı, bastırma gibi yeni indirgeme biçimlerini kabul edebildiğimizde ve zihnin bu kalıplarla geri dönüşsüz bir biçimde yaralanabileceğini idrak ettiğimizde,[288] konuşulanın bu kez doğruyu söyleyip söylemediği ya da örneklemi temsil edip etmediği üzerine değil de, hafızası üzerine, yeniden ancak bu kez daha dürüstçe düşünmeye başladık. Araştırmacı olarak kendi biçimlenmemizi sorgulama gereğinden konuşanların dönüştürme kabiliyetine dek pek çok yeni sorumluluk alanımız olduğunu yeni yeni farkediyoruz. Bilincimizi ve bilgimizi bu yeni durumlara yönlendirdik ve özel olarak, şimdiye dek incelemediğimiz alanların ve geçmişte çözdüğümüzü düşündüğümüz alanların sorunlu kısımlarını yeniden incelemeye başladık. Bunlar için yeni anlama teknikleri geliştirdik. Nitel yöntemle çalışma, odak grup çalışmaları, yapısalcı olmayan analizler, sözlü tarih, söylem çözümlemeleri... Her şey ama her şey tüm bu teknikler, içten anlama gayretleri (emik), içeriden konuşabilme, hepsi, sadece daha nesnel olarak, bir sosyal bilimcinin bilim insanı olma sorumluluğunu unutmadan kendisini de daha nesnel kılma gayretlerinin bir parçasıdır, etik ile emik olanı birarada tutabilme çabalarıdır.

'Kim' konuşuyor? *Yeryüzünün lanetlileri*[289] olmanın, yani bastırılmış bir zihinle sömürgeciliğe karşı koymanın bilincine vardığımızda bu yaralı bilincin[290] asla kolektif bir bilinç patlamasına dönüşemeyeceğini de idrak ettik. Spivak, "Madun *(subalterri)* hakikaten konuşabilir mi?" diye sorarken cevabını da veriyordu:

> *"Belki, ama anlamadığımız bir sesi izlememiz gerek bunun için. Egemenin diliyle konuşmaya başladıklarında kendi zeminini de kaybeder."*[291]

---

288 Fanon, F, (tarihsiz), *Yeryüzünün Lanetlileri*, Birleşik Yay.

289 Fanon, F., (tarihsiz), age.

290 Shayegan, D., (1991), *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni,* Metis Yay.

291 Spivak, C.G., (1988), "Can the Subaltern Speak?", (içindej *Marxism and the Interpretation of Culture,* (der.) C. Nelson & L.Grossberg, University of Illinois Press.

Bastırılmış zihnin, ancak bir çığlıkla konuşabileceğini ve belki de bu çığlığın ancak çok uzun dinlemeler sonucu anlaşılabileceğini, pek çok yazar gösterdi.[292] Yine de sormak gerekiyor: Kim konuşuyor! Bu sorunun cevapları Laclau'dan Spivak'a, Connerton'dan Hall'a oradan da Adorno'ya taşındı. Bugün geçmişle hesaplaşmanın çeşitli biçimleri yeni Kemalistlerden klasik liberalizme, sağ laisistlere oradan liberal sola ve yeni Osmanlılardan yeni sola dek pek çok veçhelerde yeniden değerlendiriliyor.

Milan konuştuğunda, **'kim'** konuşuyor? Sırımlı ve Değirmigöl'de ailelerinden kayıpları olanlar mı? Bu kayıpların acılarıyla başbaşa kalanların anlatılarıyla aşiret reisinin anlatıları sınıfsal olarak aynı zeminde değildir. Aşiretin üyelerinin kendilerini var kalabilme ve sadece hayatlarını sessizce sürdürebilme çabalarıyla, çeşitli sağ partilerden adaylıklarını koymuş olan reislerinin var kalabilme çabası aynı çıkar düzleminde değerlendirilemez. Stuart Hail, tüm konuşanların yaşamsal alanlarını ve sınıfsal güç dengelerini izlemek gerektiğini vurgular. Milan'ın hatıratını izlemede ve öteki olmaktan kaçmaya çalışma halinde daha eski bir hafizayı canlandırma isteği de olabilir: *"1514'te Osmanlı kendi egemenliğini sağlamak için Anadolu'daki Türkmen varlığına karşı Kürt Aşiretlerini hatta İdris Bitlisi'yi aracı olarak kullanmıştır."*[293] Milan'ın Aşiret reisinin gönderme yaptığı hemen tüm atıflar 'İsyancı olmamak, Hamidiye Alayları, Abdülhamit ve Cumhuriyet'e sadakat, Türkmen-Azerileri aşağılamak' gibi, aslında daha eski geçmişle bir *kapitone noktası* kurmaya da yöneliktir. Öte yandan aşiretin reisi başka bir *kapitone noktası* daha gösterir: 'Erkeksi öğelerle beslenmiş bir Kürt milliyetçiliği ve Milan'ın soyunun köklülüğü' gibi öğeler, şimdilerde, belli belirsiz yeni dengelere doğru gidilebileceğinin ve bu dengelerin de eskiden olduğu gibi güç ve iktidarla çizildiğinin bilincinde olmanın ipuçlarıdır.

Küresinli konuştuğunda **'kim'** konuşuyor? Geçmişi ve şimdiyi belli belirsiz bilen ve aşiret ya da ağalık gibi bir sistemin geçmişte de dışında kalmış olan reyet, Cumhuriyet'le bağının kendisine ne güç ne de iktidar getirdiğinin kısmen bilincindedir. Simko Ağa döneminin ve sonra da son

---

292 Bkz. Thompson, P, (1999), *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih,* Tarih Vakfı Yurt Yay.; Auge, M., (1999), age.

293 İnalcık, H., (1999), age s:68.

dönem PKK kalkışmasındaki yararlılıklarının üzerine basa basa vurgulanmasının nedeni, bu yanaşma ve hatırlatma çabalarıdır. Doğru bir deyişle, topraksız olmak da dahil güçsüzleştirilmenin daha alttaki biçimlerinin, aşiret ve ağalık içinde olmaksızın Cumhuriyet'te de varlığını geliştirmemesi, geçmişte hep alta düşmüş olmanın Cumhuriyet'le de ortadan kalkmamış olması; reyeti şimdi, hep gördüğü 'Ben sizdenim' çığlığına doğru itmektedir. Reyet, son dönemde, eski *kapitonelerini* bildiği usulden yeniden kurmaya çalışmaktadır.

Connerton, hepimizin yaptığının, tarihin de yeniden bir kurgusu olduğunu anlatır:

> *"Tarihi yeniden kurma işi toplumsal belleğe bağımlı değildir. Bir şeyi başka bir şeyin bulgusu saymak, o başka şey hakkında yargıda bulunmaktır yani bulgunun, varlığına işaret ettiği şey hakkında söz söylemektir,."*[294]

Toplumsal hafiza karşısındaki bu bağımsızlığına karşın, tarihi yeniden kurma pratiği, önemli noktalarda bize yol gösterebilir. Connerton, tüm totaliter rejimlerin, uyruklarının kafalarını tutsaklaştırmaya, onların belleklerini silerek başladığını söyler. Buna göre, toplumsal hafızanın hatırlanması için bazı özel ipuçları örneğin gelenekler, ortak ritüeller ve günlük hayatın izlerini; toplumsal alışkanlık hafizasını izlemek gereklidir. Thompson, toplumsal hafızanın incelenmesinin bir tekniği olarak "sözlü tarih"le ilgili bazı ipuçları veriyor:

> *"Önce formüller vardır: Öğrenme formülleri, ritüeller, sloganlar ve başlıklar. Ardından yer ve kişi isimleri gelir. Daha sonra resmi şiir ve özel şiir, yani tarihi, dini ve kişisel şiir gelir. Dördüncü olarak hikayeler vardır: tarihi, didaktik, sanatsal ya da kişisel. Son olarak da sıra yasal ve diğer açıklamalardadır."*[295]

---

294 Connerton, R, (1992), age s:26.

295 J. Vansina, (1965), Oral Tradition: A Study in Historical Methodology'den akt. Thompson, R, (1999), age s: 20.

Ancak Thompson, sözlü dinleme teknikleriyle elde edilen tüm bu sürecin, her zaman doğru tarihi bilgiyi verdiğini nasıl kabul edemeyeceğimizi de gösterir: Alex Haley, kendi atalarını araştırırken, *Kökler* adlı romanını yazmıştı. Haley, büyüklerinden dinlediği secere bilgisinin izini Gambia Nehri etrafında sürerken, sözlü anlatıcılardan birisinin secere anlatımından kendi atalarının adının olduğu bir noktayı bulur:

> *"Fakat şimdi, Afrika'nın uzak ülkesinde,* ***griot****, sözlü tarihçi Kebba Kanga Fofana, Kinte klanının atalarının hikayesini yüzyıllar boyunca nakledildiği şekliyle anlatıyordu. 'O zamanlarda kralın askerleri geldi, bu oğlanlardan en büyük olanı Kunta odun kesmek üzere köyden ayrılmıştı ve bir daha kimse onu göremedi; Ve hikayesine devam etti. Kayaya oyulmuş bir heykel gibi kaskatı kalakaldım."*

Thompson, Haley'in büyük bir duygusallıkla atalarını keşfettiği anın, aslında ne kadar gerçek olabileceğini tartışır:

> *"Tam bir geleneksel eğitimden geçmemiş olan bu* ***griot,*** *ideal bir gelenek sürdürücüsü değildi, fakat iyi, bir* ***griot****'un yapması gerektiği gibi onu dinleyenler karşısında, ihtiyaç duyduğu kanıtlar için soy ağacını didikliyordu. Ve belki de, Haley'in duymak istediği şeyin ne olduğunu önceden biliyordu."*[296]

Öyleyse, toplumsal hafızanın kendisi de dönüşmüştür. Bu izleri, doğru sürebilmenin yolu, dönüşme ve dönüştürme mekanizmalarını anlamaktan geçiyor. Örneğin Laclau, toplumun imkansızlığını savunduğu çok tartışmalı yazısında 'toplumsal hafıza diye bir durumdan söz edilemeyeceğini, aksine eğer söz edilebilseydi, toplumsal kimliğin kültürel aynılık-farklılık düzlemlerinde anlaşılabileceğini, ancak bunun imkansız olduğunu' söyler.[297] Eğer bir dışarıda bırakma söz konusu olsaydı içindekilerin ve ötekilerin, yapısal bir 'dışarının' da farkında olmaları gerekirdi. Do-

---

296 Thompson, P., (1999), age s: 22.

297 Laclau, E., (1977) den akt. C.Rumford (2001), "Dışarda Kalmanın İmkansızlığı", (içinde) *Dışarda Kalanlar/Bırakılanlar,* (der.) N. Avcı, D. Derman, S. Kırca, A. Yumul, Bağlam Yay., s: 22.

layısıyla hem içerideki hem de dışarıdaki kendi iktidar alanlarını savunarak ilerleyebilirlerdi, böylesi dönüştürmeler ve iç içe geçmelerle değil. Laclau, böylesi çift karşıtlıklardan ziyade, anormal kategorilerin ürettiği *'anlam fazlalığı'* ile ilgilenmektedir.[298] Bu anlam fazlalığını Chatterjee de milliyetçiliğin gelişme biçimlerini tartışırken, şöyle yorumlanmaktadır:

> *"Bununla birlikte ben siyasi söylem açısından bir dönüşüm yaşanmış olduğunu düşünmekteyim. Kullandığımız tüm modern siyaset biçimlerinin sömürgeciliğin uğursuz mirasından başka bir şey olmadığı şeklinde bir eleştiri getirmek çok kolay olurdu. Kasttan cinsiyetten ulusa kadar uzanan farklı dayanışma biçimlerinin **jati** terimiyle karşılanmasına imkan tanıyan belirsizliğin, söz konusu dayanışmalar modern iktidar rejiminin yapısına zorla uydurulduğunda, büyük zorluk çekmiş olduğu tabii ki doğrudur. Diğer taraftan, Hindistan'da ki modern disipline edici rejimin kendisini sınırlayanın ve şekillendirenin kendi hegomonik yönetimine gösterilen sayısız direniş olduğu da doğrudur. Sonuç ise, modern alandaki siyasi söylemin ikiz dayanaklarının Batı da kuramsal olarak üretilen liberal demokratik devlet kategorilerinin ve Şarkiyatçıların Hindistan'a yüklediği anlamları oluşturan kategorilerin, tanınmayacak biçimlerde sürekli yeniden yaratılmasını sağlayan çözülmemiş bir gerilimdir."*[299]

Bu *çözülmemiş gerilimin* yarattığı sonuçlardan birisi, Milan'ın kendisini yeni dönemde kurgulamasında görülmektedir. Milan'ın kendisini aşiret reisi aracılığıyla Kürt milliyetçiliğine ekleme çabaları aynı zamanda daha uzak bir geçmişi de hatırlatıyordu. Bu geçmişte, din-İslam-inanç bağlarıyla birlikte giden bir göçerlik kültünün, bir komünoter yapının arayışını görmek mümkündür. Ancak, ne yazık ki, İslami mana dünyası, en iyi örneği Arvasilerde ve Said-i Nursi'de görüleceği üzere Kürtleri terketmiş, kendi iktidar alanlarını kapitalizm ve bununla geliştirilmiş olan iktidarıyla yeniden tanımlamıştır. Cumhuriyet, geçmişte verilen sözleri tutmamış, aşiretle sadece iktidarın üst odağı aracılığıyla ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir. Travma ve travma sonrası durumla başetmek, sadece yeni öğelerle hatırayı dönüştürmekle mümkündür. Ancak ne yazık ki, dönüşümün bu

298 Bkz. Rumford, C. (2001), age s:23-30.

299 Chatterjee, R, (2002), *Ulus ve Parçaları*, İletişim Yay., s: 367.

yeni milliyeti bilinci kurgusunu, Türkiye'nin geç modernitesinin milliyetçi öğelerine benzeterek yapmaya çalışmaktadır. Anderson'un deyişiyle bir *matbaa kapitalizmi* bu örüntüyü önünde gördüğü örnek üzerinden yapıyor: 'Öteleyerek, ötelediğini ötekileştire-rek ve kendisini ötelenenden ayırmaya çalışarak.[300] 'Biz' den olanın etnik milliyetçi tanımı da, ötekileme üzerine kuruludur: Bu yeni biz *'Kurmanc, Bohtanlı ve Şafiidir.'* Bu *matbaa kapitalizmi,* şimdi 'içeriye girmeye' 'içeriden olmaya', yeni merkezimiz olan küresel kapitalizmle daha çabuk ve daha çok eklemlenmeye çalışıyor! Daha doğru bir deyişle, Milan'ın bu yeni durum içinde de yeri pek yoktur.

Bu yeni 'biz', Anderson'un anlattığı gibi bazı tahayyüllerle kurulmuş ve ticareten de yaygınlaştırılmıştır. Ancak, burada travmayı körükleyen nokta, biz'in etnik milliyetçi kurgusunun, *kapitone noktasıyla,* birleşme biçimidir: Beşikçi'nin DP iktidarından 'demokrasinin koruyucusu olarak' övgüyle bahsedişi, etnik milliyetçiliğin ağalık sisteminden kopmaksızın, tek ortak olarak kan bağını temel kurgu olarak aldığını da gösteriyor. Bu kurguya sızmış olan seyyidlik-şeyhlik sistemi, DP iktidarını, bir süre sonra hem iktidara getirecek hem de merkezin yeniden dönüşmesiyle sonuçlanacak bir noktayı başlatacaktır. Ancak olan olmuş tüm bu iktidar oyunları ve dönüşmüş söylemler, Milan'ı bir kez daha yalnız bırakmıştır: *"Milan da hesap sormayı daha yeni bir döneme bıraktı: PKK kalkışması dönemine"* ibaresi, PKK'nın yenilgisi sonunda, *'Biz bu devletin vatandaşı değil miyiz!'* yakınmasıyla tekrar dönüşmektedir. Milan da, Küresinler de yalnızdır ve tarihin diyakronik akışında, daha ileri bir dönemde ortaya çıkacak bir başka travmayı beslemektedirler. Shayegan, yeni durumu sakat bir bakış, kendinden önce gelen bilgi arkeolojisinden kopmuş bir bakış olarak yorumluyor.

> *"Yeni bakış, Foucault tarzı bir deyişle, bilgisel (epistemik) kopmalar sonucunda ortaya çıkmamıştır, sakatlanmış bir secerenin hafizasız evladı olarak belirmiştir."*[301]

---

300 Etnik milliyetçiliğin 'merkez'i taklit etmekteki açmazları için Bkz. Chatterjee, P., (1996), *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası,* İletişim Yay., s: 46.

301 Shayegan, D. (1991), age Metis Yay., s:63.

'Kim' konuşuyor? Kinyas Kartal konuştuğunda kim konuşuyor? Milan ve Küresinlerin tersine, Birukiler ağalık sistemi içinden gelip, önce Nakşibendlik ve Kürtlük geleneğinin içinde etnik ve dinsel olarak ve böylece de 1950'den bu yana iktidara yapışarak yaşayabilmiştir. Birukan, Nakşilik kendi dönüşümünü gerçekleştirdiğinde de, Said-i Nursi'nin hem dönüştürülmesine hem de dönüşmesine katkıda bulunabilmiş ve her dönemde ağa-önder-dinsel lider olarak ayakta kalabilmiştir. Burada Birukiler olarak, sadece ağalık sisteminden gelenlerin söz konusu edildiğini belirtmeliyim. Kendilerinin de ifade ettiği gibi, aile çeşitli çıkar çalışmalarıyla parçalanmıştır ve eski toprak mülkiyetine dayalı ağalık sistemi de artık fazla kârlı olmadığından zayıflamıştır. Ancak Birukan'in önde gelenleri, yoksul ve marabası dağılmış olsa da, hâlâ Meclis'in içinde varlıklarını sürdürebilmekte, küresel kapitalizmin kurallarıyla işleyen bir piyasa sisteminin içinde yer alabilmektedirler.

'Kim' konuşuyor? Üstün, Esengin, Kısakürek ve Mardin konuştuğunda kim konuşuyor? İktidarın değişen üst-kalıplarının başka ve daha iyi bir izlenmesi olamaz. Gerek Üstün ve Esengin Cumhuriyet adına konuştuklarını iddia ederken, gerek Kısakürek, Kürt etnisitesini atarak moderne dönüşmeye çalışan İslamın dönüştürücü öğesi olma görevini üstlenirken, gerek Mardin artık yerel olmaktan dahi çıkıp, küresel kapitalizmle bütünleşmiş bir İslamın hâlâ modern bir mana dünyası sunabileceğini ispatlamaya çalışırken, hepsinin bu dönüştürmeler için geçmişle kurduğu *kapitone noktaları* vardır. Ancak, buradaki *kapitone noktası* ve hatıratın dönüşme biçiminin Milan'in dönüşümünden çok farklı olduğu açıkça ortadadır. Üstün ve Esengin, Cumhuriyet'in Tek Parti Dönemi'nin kurguculuk misyonunu tamamlamış, kalıcı *kapitone noktaları* olarak ancak kendi söylemlerine katı bir milliyetçiliği mirasçı bırakabilmişken; Kısakürek ve Mardin'in eklendiği iktidar alanları, daha taze bir dönemin iktidar iddiasını taşımaktadır.

Van Bruinessen, Nakşibendiliğin Kadiri tarikatıyla birlikte, 'bütün aşiret bağlarını çözen, kesen ve devletten bağımsızlaşan ve ona meydan okuyan tek örgütlenme' olduğunu belirtmekteydi.[302] Oysa, Nakşiliğin yeni göstergeleri, artık Nurculuğun küresel iktidar açma gayretleriyle ilerle-

302 Van Bruinessen, (tarihsiz), age s: :248.

mektedir. Hatta, bu ilerlemeye öyle çok talip vardır ki, tarikatların kendi iç seslerini dönüştürmeleri uzun bir zaman aldığında, iktidar da elden kaçabilmektedir. Shayegan,[303] İslamın bütünündeki dönüşme ve bunlann nasıl içi boşalmış bir moderniteyle atbaşı gittiğini Aron'un. *'Zincirleme özdeşlik'* kavramıyla açıklıyor. Bu *zincirleme özdeşliğin* Refah'ın ve kısmen cemaatlerin aracılığıyla Türkiye'de nasıl geliştiğini Gülalp'in son çalışmasında bulmak mümkün:

> *"Refah Partisi kendisini alaşağı eden sistemin bir parçasıydı. DEP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılırken, Refah bu partiye hiçbir ilgi göstermemişti daha sonra Refah kapatılırken ve yöneticileri 'demokratik'yasalar çıkartıp mahkeme kararını geçersiz kılmak için diğer partilerden destek isterken de kendileri hiçbir ilgi görmediler. Refah, kapatıldıktan sonra daha demokratik bir tavır takınmaya çalışmıştı, ama daha önce devlet içindeki mafyaya karşı çıkan halkın girişimine destek vermeyerek önemli bir demokratik fırsatı kaçırmıştı."*[304]

Sonuç, Milan ya da Küresin'in düştüğü çelişkiden daha başka bir şeydir: Tarikatın iç sesi tamamen kaybolmuş ve izleyenlerin mana dünyası bütünüyle yerini acımasız bir kapitalizm için iktidarın en üstünü isteyen yarışmanın onaylanmasına bırakmıştır. Merkezin kendisi de bu arada dönüşümünü sürdürmektedir. Doğrusu, Nakşiligin kendi *kapitone noktası,* devletin dışında bir alternatif demokrasi alanı açabilmek için çeşitli çırpınmalar olarak adlandırılamaz. Tersine, kendini inkarını takiben DP ile bulduğu iktidardan inmesi epey zaman almıştır. Nurculuk ve ardından Fethullah grubu karşısında küresel kapitalizmin yerel iktidarı için yarışmada Nakşilik kısmen alta düşmüş olsa da; yine de yerel kapitalizm içinde kendi tecimsel ve iktidarla ilişkili ağlarını örmüş durumdadır.

Tıpkı Wallerstein'in dediği gibi, 'Bir ulus, turşu kurulur gibi kurulmaz'. Bütün bu dönüştürme ve kendini tazeleme işlemleri iktidar üzerinden okunmalıdır. *"Çözüm ne içini dökmedir, ne de bilgi."*[305] Adorno'ya

303 Shayegan, D., (1991), age s:35.

304 Gülalp, H., (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri,* Metis Yay., s: 114.

305 Jaspers, K., {2WO), age s: 193.

göre geçmişi bugün içinde yeniden düşünmek can alıcı bir meseledir. Bu sadece geçmişin doğru hatırlanması için değil, onun ele geçirici, sakatlayıcı büyüsünden kurtulmak için gereklidir. Geçmişin hesabını bugün ve kendi içinde veremeyen bir toplum, gerçeklikle yüzleşecek, ona nüfuz edecek bir olgunluğa erişemeyecektir. Toplumu hem ayakta tutan hem de sakatlayan kaybı kavrayamayacaktır..[306]

Buraya kadar ki çözümlemeler, bir casus masalı ya da "olması gereken olur" gözüyle okunmuşsa, bir soluklanıp, toplumsal sorumluluk üzerinde yeniden düşünülmesi gerekir: Toplumsal yapıyı sarmalayan güç ve çıkar ilişkileri, yalnızca "rasyonel hesaplar" çerçevesinde ele alınamaz. Onların rasyonel sonuçları, kimlik oluşumuna etkileri ve toplumsal hafızaya kayıtlı izleri vardır. Bu nedenle ne mikro/akronik açıklamalar ne de makro/kronolojik açıklamalar bize toplumsal yapının bütünlüğünü gösterebilir. Bu iki düzlem etkileşimli ve diakronik bir tarzda ele alınmalı, rasyonel olan (güç ve çıkar hesapları) ile irrasyonel olanın (kimlik ve hafıza) birbirlerini nasıl dönüştürdükleri izlenmelidir.

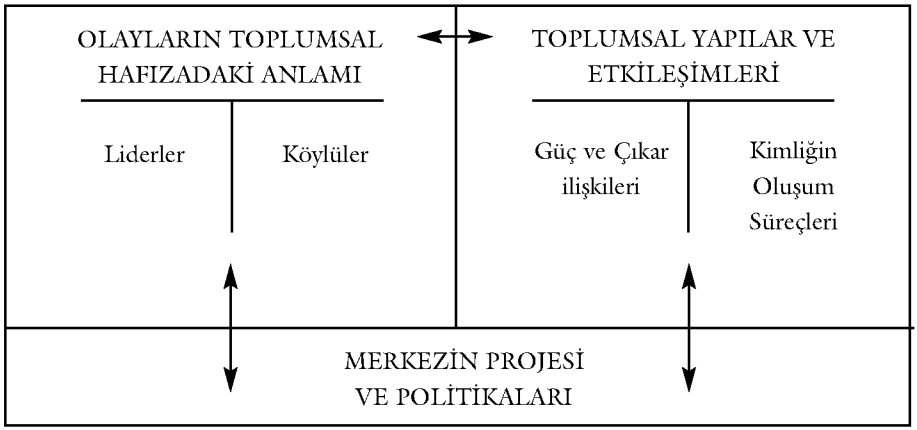
Bu çalışmanın başlangıçtaki amaçlarından birisi; GeliyeSeyfo'nun sosyolojik ve sosyo-politik arka planını incelemekti. Toplumsal hafızanın ve yeniden üretme biçimlerinin GeliyeSeyfo üzerinden incelenmesi, çalışmayı başlangıçta hiç düşünülmeyen zamanlara ve yerlere götürdü. Merkez ile çevreyi iki kutuplu bir ilişki gibi düşünmemek, çevreyi oluşturan unsurların bir yandan birbirleriyle ve tek tek merkezle ilişkilerinin, hem merkezi, hem çevreyi, hem de çevrenin bileşenlerini etkilediğine, öte yandan *nasıl* ve *ne kadar* ve elbette *hangi zaman çevrimlerinde* etkilediğine dikkat etmek gerektiği bir kez daha doğrulandı.

Bu çalışma izlediği alanlarını, üç ana olay (33 Kurşun-Menemen ve Nakşilik), bunların etkileşimini de dört zemin üzerinden belirliyor:

Bu üçlemenin dördüncü zemini, zamandır.

Bir beşincisi de olabilirdi; eğer araştırmacı, söylenmesi gereken her şeyi mutlaka kendisi söylemek kaygı ve telaşında olsaydı: Dış ilişkiler, dış güçler, diğer adıyla emperyalizmin etkisinin yanı sıra, binbaşı Neol, Seyit Taha, Şeyh Mahmut Berzenci ve Mele Mustafa Barzani vb. ile, bunların İngiliz bağlantılarına bu çalışmada belli-belirsiz atıflar yapılmış olması; elbet-

306 Adorno, T., (1999), age.

te ki bu bağlantıların belli-belirsiz bulunduğu ya da olmadıkları hatta kimi zaman baskın olmadıklan anlamına gelmez. Emperyalizmin etkileri pek çok anda zaten belirlidir. Küresel kapitalizmin Ortadoğu içindeki izleri, şimdiki saldırganlıklarından çok önceki zamanlarda da, emperyalizmin ikinci ve üçüncü dalgalarından *(Kondratief)* itibaren en az şimdiki kadar baskındır. İngiliz arkeolog Gertrude Bell, örneğin, "arkeolojik kayıtları" kadar, hatta belki onlardan daha çok, 'Irak'ı, bir turşu kurar gibi kurması"yla ünlüdür. Öte yandan özellikle İkinci Savaş süreciyle birlikte başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist sistemin dünya politikasında oynadığı rol, kendisini bu coğrafyada ve bu olaylar üzerinde de hissettirmiştir.

Ancak, bu çalışmanın konusu, bir zaman süreci içinde, bir ulusu kuruluşundan itibaren demokrasi yolunda etkileyen tüm etkenleri, kronolojik olarak, aynı hizada ve eşit düzlemde saymak; diğer bir deyişle bir tür dönüşüm öyküsünü, belki şimdiye dek anlatılmayan bir biçimde de olsa, yeniden anlatmak değildir. Böylesi bir yeniden öyküleme, bizleri şu anda bulunduğumuz yerden bir adım ilerletmeden, tarihin öznesi insan'ın bir *socius* olarak dönüştürebilme erkleri üzerinde fazlasıyla düşünmeden, yerimize mıhlar ve "mandacılık"la içi boş bir "sömürgeci devlet / sömürgeleşmiş devlet" totolojisinin içine bir kez daha hapsederdi.

Bu çalışmanın birinci amacı, etki faktörleri içinde şimdiye dek belli-belirsiz sezilen, unutturulan ve unutulan, yalanla ve inkarla kapatılan, bu nedenlerle ancak farklı bir okumayla açığa çıkarılabilen çeşitli güç gruplarının dönüştürme sorumluluklarını, birbirleriyle ve merkezlerle ittifakları ya

da çatışmaları üzerinden izleyebilmektir. Dönüştürmenin gerekirci (determinist) bir bakışla izlenmesi, merkezi ve etnik milliyetçi tarihlerden ajitatif solun resmi tarihine kadar, bütün resmi tarihler içinde bulunabilir. Gerekirci okumalar, tarihi bir yandan kronolojik olarak diğer yandan da artık geri dönülemez, başka türlü hatırlanamaz bir biçimde yeniden kurgulamakta ve kurmaktadır. Bu kurmaca, sadece tarihi kronolojik olarak kurup, yanlış bilinci bu yolla da yaygınlaştırdığı için değil, fakat aynı zamanda hafızayı da bütünüyle geri dönülemez biçimde sabitleştirerek tarafsızlık iddiasını pekiştirdiği için taraflıdır. Nedensel ilişkilerin kaçınılmaz ve rasyonel olarak neden-sonuç ilişkilerini 'gösteriyor' olduğunu iddia etmenin kendisi bir ideolojinin, bir güç kalıbının da hizmetindedir ve bu nedenle taraflıdır. Ama aynı zamanda, tarihin içinde, müdahale edebileceğimiz bir alanın kalmadığını, *socius'un* ne kadar güçsüz olursa olsun uygun zaman zemininde harekete geçebilme şansını ve hakkını gizlediği için de taraflıdır. Aynı zamanda, *socius'un* müdahale etme hakkı ve şansını kimi zaman kolayca, kimi zaman zorla, kimi zaman da onursuzca merkeze teslim etmesini meşrulaştırdığı için de taraflıdır.

Böylece her çalışma gibi bu çalışmanın bir diğer amacı da beliriyor: Çalışmanın taraflılığı. Bu çalışma, fenomenolojik bir yaklaşımla, fenomenin işaret ettiğinin, dışarıya gösterilenin, böylece de öznelerin kendilerini takdim tarzlarının bir çözümlemesi olma iddiasını taşıyor. Bu metin olgunun dışardan bir çözümlemesini, her bir güç kalıbının içerden seslerini izleyerek yapmaya çalışırken, bu seslere kendi sesini katabilme, dolayısıyla, en az diğer güç grupları kadar, kendi gücünü dahil ve müdahil kılabilme çabasının da bir sonucudur. Bu müdahalenin belirleyicisi ise; *merkeze uzak durma sorumluluğunu üstlenen, merkezin içinde yer alma çabası içinde olmayan, merkeze ve iktidar odaklarına bir şekilde dahil olmaya çalışmayan; ayrıca bir merkezi reddederken bir diğer merkeze yanaşmaya çalışmayan, yani bağıtsız kalan bütün madunlarla (subaltern) aynı safta yer almak* olacaktır.

TANIKLIKLAR

Çalışmada derlenen tanıklıklar, hem araştırmacının çözümlemelerinin izlenmesine, hem de bundan sonraki araştırmacıların kendi çalışmalarına yardımcı olabilmek amacıyla verilmiştir. Konuşma kayıtları sesli, görüntülü ve yazılı metinlerden çıkarılmıştır. Aşağıdaki kayıtlar, bu metinlerin dolaysız ve kodlanmamış halidir, örneğin duraksamalar ve kimi zaman ses yükseltmeler vb. vurgular kodlanmamıştır. Köşeli parantezler, sorulan sorulan açıklamak için, çok gerekli olduğunda, kullanılmıştır. Görüşmelerde kullanılan dil muhafaza edilmiş, konuşmaların dilbilgisine uygunluğu kaygısı güdülmemiştir, ancak kimi noktalama işaretleri anlam kayıplarını önlemek ve okuma kolaylığı sağlamak için, araştırmacı tarafından konulmuştur. Bu tanıklıklarda bazı kısımlar, görüşülenlerin ve araştırmacının da meşru insan haklarını korumak için çıkarılmıştır.

Van içi, Küresinli, C.A., 74, Erkek

Karaman'dan gelinmiş, 1560'larda. Prof. Dr. Mustafa Kafalı bundan bahseder. Evliya Çelebi'de 7. ciltte bu gelişi anlatıyor. 1560'larda 4 mahalle kurulmuş Van'da. Akköprü mahallesi, Şabaniye mahallesi, Şamranaltı Mahallesi'nde Mehmet Bey adlı bir zat mahalleyi kurmuş. Aşağı ve Yukan Nurçin mahallesi. Akköprü bizimkilerden, Şabaniye, Şabanoğlu mahallesi de denir. O zamana kadar Müslümanlar hep kale içinde kalırlarmış. Osmanlı-İran arasındaki savaşlar da hep devam etti. Vanlılar hep Osmanlı ile İran arasında kalmışlar. Aşiretler de böyledir. Bu sahalar hep harp alanı olarak kabul edilmiş ve insanlar hep tedirgin yaşamışlar. (...) Her gelene, yüzüne gülmüşler. Ondan biraz sözlerine güvenilmez. (...)

Buranın bir yerli nüfusu var, Ermeniler var, Yezidiler var. Bunlar aşiret içindelermiş, H.Ö. ailesindekiler hem Türk hem Yezidilermiş. M.Ş. Fırat bunu yazar, bir bakınız. Celaliler yörüktürler, Haydaranlar da yörüktür, sonradan Kürtleşmişler. İbn-i Haldun şöyle anlatıyor: Sipkiler Mecusilermiş. Milan var, İran tarafındakiler Ertuşiler ve Pinyanişiler. Küresinli aşire-

ti 50-60 köy orada, 50-60 köy burada, Türk-Sünni kabul ediyorlar, İran'la eskiden alışveriş çok ucuzdu. Hatta, biz derdik "Ulan beş tümen etmezsin" diye. Öyle ucuzdu parası. 1 lira 2 tümendi. Bu sıralar 20 lira 1 tümen.

Küresinli köyü, Z.T., 57, Erkek, Damlacık/Raşik/Aksipi

Köyün nüfusu 384 kişi. Bu köy Küresinli, Aşağı Tulgalı, Yukarı Tulgalı. Takuri de var. Milan var, Mukuri-Takuri-Şemsika-Kuseyri ve biz, Küresinliyiz. Aşağı Sağmallı-Noşar'dır adı, Yukarı Tulgalı'nm adı Ahrok Jor, Aşağı Tulgalı Ahrok Jer, Koçkıran, Oymaklı, Bakışık adı Azverk bizim köyler. Bu köyün adı Aksipi. Bize kanunda yardımcı olun deniyor. Muhtar 3 ay yattı, çıkalı 3 ay oldu. Komutana haber vermiş. Bu gece mülteci geçecek diye. O gece mültecileri yakalattılar. 'Muhtar geçirmiş' dediler. Üzerine attılar. O gece 54-57 kişi geçmiş. Geçişler Yukarı Tulgalı'dan onlar getirdilerdi. Buradan beş kilometre yürüyorlar, oradan da beş kilometre yürüyorlar. (...) İki yıldır jandarmadan piyadeye geçirdiler, halkla diyalogları yok. (...) Geldikleri yerden hemen geri gönderiyorlar. İran askeri göz yumar zaten. Bu köyün sınırında tel örgü var tek, diğer köylerde yok. Biz 1959'da bu köye yerleştik. 1959'dan önce, boşmuş buralar. Askeriye o zaman da vardı. Burası 45-51 arası ile 51-60 arasını kapsıyor. [Sınır taşı numaraları-Üç yüzlü sayılarla başlaması gerekiyor] Taşların uzunluğu en iki metre, uzunluk iki metre, İran-Türkiye arası beyaz taşlar var. Bizim akrabalanmız var Çaldıran'da, Başkale'de. Aşiretimizi Küresinli, bir de Dotkan var. Milan, Zilan, Dotkan Kurttur. Küresinli Sünni Türkiye'de; Küresinli Şii İran'da. Sırımlı, Velican, Başkale'de, Roşar'm yansı, Teyseren, Çaldıran tarafında 10-15 köy Küresinli. Aşiret zayıf, bizde ağalık yok. 40-50 yıl önce Aşağı Tulgalı'da Hüseyin bey ağa imiş, gelmiş. Yukarı Tulgalı'dan da akrabalar var. Dışarıya berdeli var. Akraba evliliği yoktur. Geçim, mevsimlik işçilikten, buğday bu sene iyi, bire 10-20 arası veriyor. Buğday, -arpa, yonca ekilir. 2 yıldır hayvancılık azaldı. Küçük baş da var, büyük baş da. 2 sene önce 6-8 bin koyun bu sene 2 bin koyun yok bile. 100-150 büyük baş, 15 kadar da at var, keçi az. Hayvan geçirme yoktur.

Küresinli köyü, A.A. 32, Erkek, Damlacık/Raşik/Aksipi

Küresinlerden -bu ev- Çaldıran'daydı. Yukarı Sağmallı'daydık. Dedem bu köyü aldı, geldi, yerleştiler. Devlet tarafından verildi. Ondan önce boş-

muş buralar, iz tarlası var sınırda, 3-4 metre genişliğinde. İz tarlasının dibine, kadar ot biçiliyor. Eğer gölet yapılsa iyi olurdu. Askerde mayıncıydım ben. 1988'de Sakarya'da istihkamcıydım 20 yıl önce döşenmiş buranın mayınlan. Mayın bazı yerde var, olan yerde yazıyor. 10 yıl öncesine kadar sırtta geçiş vardı. Şimdi yok. Rahmetli babam muhtardı, 1972 doğumlu amcama verdi muhtarlığı, o da vefat edince biz de muhtarlığı şimdiki (...)'ye verdik. Köyde 20 yıldır okul var. 20 kadar lise mezunu var. Boştalar. Mevsimlik işçilik yok bu köyde, inşaata giderler, Bodrum'a, İstanbul'a. Civarda mevsimlik göç veren köy de yok. Herkes kendi yağıyla kavruluyor. Bu köy 65 hane, 800 kadar nüfusu var, çok kişinin arazisi de yok, yok çok kişi değil, 5-6 evin, sonradan gelenlerin, ortalama 100 dönüm vardır arazi.

Mavi bidon-jelikan, cerikan 60-70 litre alır. İran'da litresi 10-15 milyon, İranlılar çok akıllıdır, hiç görmemişim temiz mal verdiklerini, Türkiye'ye. Naylon mal veriyorlar. Türkiye iyi mal verir, İran kötü malı verir. Önceleri herkes serbestti, bir milyon verip girip çıkardık. (...) Evinin ihtiyacını gör, gel, karpuz, sebze, kına getirirdik. O işi' kapattılar. Sınır ticareti kartı çıktı. Sonradan da tüccarlar holding oldu, kimseye ekmek kalmadı. Çayından, pirincinden, karpuzdan. Açık pazar 3 senedir kapalı. Cumaları-Perşembeleri açık pazar vardı. 4-5 yıl devam etti. 98'de kapandı. 92-98 arası açık pazar vardı, iyiydi. Şimdi holdinglere çalışıyor. Doğubeyazıt'ta devam ediyorlar, 24 saat serbesttir. Bak İran'dan büyük baş gelişi kalkınca, et böyle pahalandı. Sınırda her karakolda termal var. Ot biçmeye, 600 metre yasağı var. 2 günde bir tebligat yapılıyor. Yasak geliyor. Hayvana serbest. Yasak geliyor. (...) Demirel döneminde yasak vardı, sonra kalktı. Tedirginiz, asıl derdimiz ihbar, biz herşeyi yaparız ama, içimizden işbirlikçiler, bir de ihbar olmasa! Sınır köyleri bırakmıyor ki gidelim. Bizim karşıdaki akrabalar çok gerideler.

Küresinli köyü, F.A., Erkek, 32, Damlacık/Raşik/Aksipi

Olaydan 4 ay sonra yakalandım. 'Neden ihbar etmedin?' dediler. Buradan sınır 4 kilometredir. Burası 342-351 taş. Sırası sekiz buçuk kilometre sınırdır. Sınırda ne olursa olsun hesabı biz veriyoruz. İran'da bir litre benzin 35 Tümendir, 70 bin liradır. Toplam 60 hane var, arazisiz. 90 öncesi 6-7 bin koyun vardı, şimdi toplam 1000 koyun ya var, yok. Köy 52 yıllık.

1952'de Aşağı Tulgalı'da mahalle idi. 42 yıldır muhtarlık. Amcam Ç.A. muhtardı. Urmiye tarafından akraba var. [İran'a gidildiğinde kimde kalınır?] Tanıdıklarda veya otelde kalırız. Köyde 45-60 hanenin pasaportu var. 1-2 kadının pasaportu var. Diş doktoruna gitmişler. 2 yıldır kimse gidemiyor. 50 dolar çıktı. Önceleri para da ucuzdu. Önceleri 10 milyon 20 bin tümen ediyordu. On yıl önce, bir milyon 50 bin tümendi. 1978-9 da Humeyni döneminde tümen çok ucuzdu. Devrimden sonra 10-12 yıl kimse gelip gidemedi. Sonra on yıldır sıkıdır ama ticaretle ilgili şirketler oldu. Şirket başı on ton çıkarma zorunluluğu geldi. 1999'da kapı açıldı. 2000'de iyiydi. O tempo bir yıl daha devam etti. Çok zengin olan oldu. (...) Beytüşşebap'ta ortak pazar var, buraya da bir ortak pazar açılmalı. Ağalık 1973-74'lere kadar, şimdi kalmadı. Aşiretçilik var. Bu köyde Milan-Celali, Küresinli var. 3 kişi öldü, iki kişi yaralandı evveli hafta. Şimdi bu insanlar ne için öldüler, otuz milyon için öldüler! Biz Hakkari'den gelmeyiz, Asıl İran'dan geliyoruz ama, aşiret olarak Hekkari aşiretiyiz. Askeri'den buranın adı Aksipi, Türkçe adı Damlacık, Kurmanç Raşkan. Muhtarlık verildiğinde adı Damlacık geçti. Dedem koydu adını Raşkan dedi.

Özalp içi Kürtlerinden, Küresinli görüşmesi, 37, Erkek

Geliye Sefo Yukarı Koçkıran'da. İngiza Milan köyü. 33 Kurşun'dan götürülenler. Xarapsorik'ten de götürülmüş. İngiz başka , Oymaklı, Takuri'dir. Soyadları Özkaplan soyadlılar. Aşağı Koçkıran'dan görgü tanığı Hacı Adil. Ölenler hep Milli. Yukarı Koçkıran 49'da kurulmuş. Milli'nin Kuseyri koludur. Cesetler toplanmamış. Kemikler hâlâ toprak üstünde. Burhan Sermiş var, babası, dayısı öldürülmüş. Çavuş var bir tane Süca çavuş. Birlikte öldürülenlerden. Aynı köyden Mustafa çavuş. Süca çavuşun kardeşi. Yaralı kurtulan vardı ibrahim, Milanlngiz'den. (...) ....Köyünden aldı. [Muhtar M.Ç. yeğeni F. ile yakalanıyor.] Dedi ki 'Van'a götüreceğiz. 27.000 dolar aldı. Parayı aldı, ihbar verdi hemen. Bir grup PKK diyor. Adamları helikopterle taradılar. 9 kişi öldü. Derken kadının birisi başörtüsünü çıkarıp sallıyor. Bakıyorlar aşağıdakiler terör değil kadın, çoluk çocuk. Bir kısmı toplama, bir kısmı Acem. Bizim millet Acemi hiç sevmez. Bunlar Simko Ağa'ya çok biat vermişler zorla, sonra Simko Ağa yenilince devlet bunları toplamış, birkaç ev vermiş. Bunlar kim güçlü ise ondan yana olurlar. (...) Özalpliler tüm Van içinde, özellikle Başkaleliler tarafından, ispiyon olarak bilinirler.

Özalp içi Küresinli görüşmesi, 40 civarı, Erkek

Simko Ağa bunlara [Küresinler] çok baskı uygulamış, bunlar İran'ı tutmuşlar. Bir kısmı bu tarafa kaçmış. Kur-hessinen: Kuresinli-Hessinnin, Hasan'ın oğlu demek. Biz Sünniyiz, Kürdüz ama Sünniyiz. Şafii değiliz. 1920'lerde gelinmiş. Dileman [Şapur] Kotor tarafına gelmişler. İran bunları Acemlerle dövüştürünce gelinmiş yerleşilmiş. Ondan önce bu köy boştu. Devlet yerleştirmiş. Kuresinlilerin bir kısmı Milan içinde kalmış. Biz Küresinli Kürtlerdeniz. Acem Küresinler Şapur'dalar. Onlar Acemce konuşuyorlar Kürtçe konuşmuyorlar. Bura Küresinlerinin geçimi İran Kürtlerinden iyiydi. (...) 1995'te koyun başına İran askerine 2 bin lira veriliyordu. Ben pasaportu 85'te aldım. Milan'ın en büyük kolu Sarmallı aşiretidir. En güçlü Şemsikanlar, Mukuriler, Dotkalar. Dotkan İran'da çok, Urfa'da da çok. Dotkan kolları, Şabovi, Eylüliyi, Şatoyi, Derboyi, Keynayi, Dotkani, Gevroyi. Ermeniler buradayken de en güçlü aşiret yine Milan idi. O zaman Osman Ağa vardı. Oğlu şimdi Ali İhsan'dır. İran'da Dotkan, Seyhan, Mendokan çok. Eskiden xulamlık (golâm) çoktu. Sonra milletin çok gözü açıldı. Herkes dışarı gitmeye başladı. Sonradan xulamlık kalktı. Eskiden carî giden de vardı. Şimdi yok. Bakıcı olarak çalışırlardı. Artık yok.

Saray içi Küresinli görüşmesi, Ş.B., 57, Erkek

Büyük miktarda Küresinli göçü var. Ayrıldılar. Devlet yanlısı sayılırlar. Saray içinde de sürekli Kürtler gelip yerleşiyorlar. Küresinliler okullaşmayı daha çok severler. Hâlâ da o göç sürer. Saray'dan her ay 3-4 aile ayrılır. Bu Van'dan da oluyor. Abim M.B., (...) Üniversitesinde benim. (...) Bölüm Başkanıdır. Azerbaycan'dan İran'a gelinmiş. Hoy ve çevresine yerleşilmiş. Orada da Kürtlerle Farslar arasındaki ikilemden dolayı buraya geçmek zorunda kalmışlar. Hem Farslardan hem Kürtlerden darbe yiyorduk. Türkiye'ye geçmek zorunda kaldık. Simko'ya amcam askerlik yapmış. 1928-29 yılları. Simko'dan kaçıp bu yana gelinmiş. 1932'ler. Geldiklerinde Ermeniler vardı ama kaçıyorlardı. Bir aile de buradan kaçarken İran'da babamgile yerleşmişler. 5-6 ay kalmışlar. Kehrizlerin -çeşmelerinhepsi Ermenilerindi. Saray, Serav'dan gelir, subaşı, çok su çıkan yer demek zaten. 40'a yakın kehriz var. Hepsi Ermenilerindir. Küresinler devlet tarafından kullanılmış. Yani, Küresinler geldiğinde buradaki ağalara karşı.

Şahveret Aslan, ihbar eden, Günay Aslan'ın dedesi. O zaman milislermiş. Saray'ın sığırları çalındığı için, bir gözdağı vermeli demişler. Biraz etkinliklerini kırmak için. Küresinleri o nedenle sevmezler. Azeriyiz derler. İki tür var: Küresinli Acem, Küresinli Kürt. Kürtlerle ilişkiler daha çok dil bilmeyle ilgili. Babamla gelinen yer Hındıgan köyü imiş. Bir de saf Küresinli köyleri var. Şahmeyerli olanlar, onlar daha saf kalmışlar. Hiç Kürtçe bilmeyenler vardır aramızda. Milan hesap sorma işini tabii daha yakın bir tarihe bıraktılar. PKK dönemine bıraktılar. Hesap işi kan dökmeye dönmedi ama sıkıntı arttı siz bizden değilsiniz hali oluştu. Bunu duyan Küresinler askerle yakınlaştı. Küresinlerin oldukları yerler sınırdan içerde daha çok. Zaten korunmaya gerek yoktur. Geçmişte de ağalar çok etkin olamadılar. Şahveret Aslan'a da hiç bir şey yapılmadı. Eceli ile öldü. Babam belediyede (...) olarak işe başlamışmış, İran'dan geldiğinde. Muğlalı da burada otorite kurmak istiyormuş. Hatta kaymakam kaçsınlar diye kapıları açmış ama, kaçmamışlar. Ölenler içinde bir de kadın varmış. Asıl bilen Ali İhsan Bey, 80'in üzerinde.

Saray içi, Kürtlerden, A.A. 70 üzeri, Erkek

İran'dan bu yana göçenlerden, iki yerde de askerlik yaptım. İran'da da Türkiye'de de. Karşıda Kutur kazasındanız. Sınırın her iki tarafında da Kürtler kaldılar. Mahabbat asıl yerimiz. Sınırda diyalog tabi Farsça oluyor. Ben yakalananlar için mülteci tercümanlığı yaparım. Deport edilirler. İşbirlikçilerden korkuluyor, ihbar eden çok. Tercümanlık ederken ifadeleri okutuyorlar. 8 yıl Acemlerin içinde medrese eğitimi gördüm. Dışardan buraya gelince de dışardan diploma aldım. İlk ilçe olunduğunda Hükümet konağı "Suru" adlı bir Ermeni'den alındı. 33 Kurşunda tutuklananlar da konağa götürüldüler. Mazot karşılığında at başına 5 milyon para alıyor İran. Mazot iki cerikan 140 litredir, 25 milyon tutar. İran rüşveti dahil değil. (...) Benzin mazot fiyatı İran'da aynıdır, ayırım burada yapılıyor. Halk konuşurken yerlilerden çok korkuyor.

Sırımlı köyü, Milan, 80 civarı, Erkek

M.Ç.'ye git. Bir yaralı çıktı geldi, İran'a, orada vefat etti. Adı İbrahim'di. 1943'te. Eski Adliye'de topladılar. M.Ç.'nin babası, abisi vuruldu. 20-25 kişi o köydendi. Hepsi Milan'dı. Tek yabancı vardı. Askerlik

şubesinde katipti, yazıcıydı. Sivil yazıcıydı. O da Milanlardan evliydi. Oğlu Saray'dadır. Muzaffer Keleş. Milan Osman Ağa'sı, ağalarıdır. Asil Milanlardır. Olaydan sonra göç olmadı herkes yerinde kaldı. Göç ondan sonra olmadı. Karakola isim verilmiş, topladılar, hepsinin adı varmış. İran'da Ruslar vardı. Rus casusluğuyla suçlamışlar. Na! kaçakçılardı, hepsi sayılı isimlerdir. 1950'de tam sahip çıkıldı. Beyarslan köyünden 70 kişi İran'da şimdi cezaevindeler. İran at başı 5 milyon alıyor. Para vereni yakalamıyor. Para vermeyen yakalanıyor. Sırımlı'da bir İranlı üçüncü, dördüncü aydı vuruldu, yeni. Kozan köyden birisi Türkiyeli, İran'da vuruldu. Bu aralar Türkali köyde 2-3 kişi vurulmuş. Biri ölmüş. Eskiden hudutta mayın vardı, şimdi çıkartmışlar. Düjmeni vardır. Eski hayvancılık biraz zor, sınır yasak bölge, izin verilmiyor. Hududa beş yüz metrede izin alınıyor. Bu sene daha kolay oldu. Ama şimdi hadi gel senle gidelim, 20 adam İran'a gitsek, karakolun haberi olmaz. (...) Yine içimizden çıkıyor ihbar. Toz getirmeyiz, terör getirmeyiz, silah getirmeyiz, iki cerikan mazot getiriyoruz. Köyden hemen ihbar oluyor. Kurşun da bilmez ki gelen temiz midir, kaçak mıdır? Berdeli var, amca kızı da olur, yabancı da olur. Yok yaşlı adama berdeli yoktur. Başlığı engellemek için yaparlar. Aynı anda olmayabilir. Bir hafta önce olur sonra olur. Kan olmasın diye berdeli olmadı hiç köyde. Kan için ölümden sonra kan parası istenir. Bazen tabii kız da alınır. Kan parası 200-300 toklu verilir. Yine de bir kan adı kalır. Kaçan kıza başlık alınır. Kaçan kızın yerine kız da alınır. Düğün olmaz, kız alınırsa başlık verilmez. Bazen kaçan kıza 5 milyara kadar başlık istiyorlar. Normalde üç milyara çıkar. Çeyiz ayrı. Razı edilirse daha alınır ama üç milyar en az istenir. Kaçan kızın yerine gelen berdele de düğün olmaz. Altın en az 10 tane, 4 bilezik, 1 kolye, 1 yüzük en az.

Değirmigöl, Milan, 70 üzeri, Erkek

Askeri, subayı, kaymakamı hepsi benim amcamı tanıyordu. Evet, isimleri vardı. Geldi böyle, bilselerdi ki öldürülecekler, gitmezlerdi ki. O zaman hudutta çok asker de yoktu. Belli başlı kişileri götürmüşler. Zengin olanları götürmüşler. Muhemmedi Misdo onların hayvanını geçirdiler. Fakat onun kızı Dorutaş'taydı. Muhemmed'in kızı idi. Onların akrabalarını götürmediler. Gelip bizi götürdüler. Muhemmedi Misdo o zaman İran'daydı. Kızı burda gelin ama. [Kızını da yakalıyorlar mı? Tutukluyor-

lar mı?] Yok, evet, öyle dediler ama bıraktılar O zaman yani bizimle hükümetin arasında hiç bir şey yok idi. Gene bizim millet yaptı. İhbar bizden oldu. Sırımlı'da akrabaları var. Muhemmedi Misdo'nun. 49'da hükümet bir af çıkardılar. Bunlar İran'dan Sırımlı'ya geldiler. O olaydan sonra, yok göçeden çıkmadı. Fakat o zaman dendi 150 kişinin isimlerini yazmışlar. 150 kişi gidecek. M.Ö. (amcam) Meclis'e tel çekmiş. Ondan sonra emir geldi Saray'a, sonra bir şey etmediler. 150 başka köylerden de yazılmıştır. Saray'a bağlı köylerden yazılmış. Onları da götürecekler. Ama tel edilince götürmediler. Olaydan 7 sene sonra geldi DP. [Ondan evvel kime oy veriyordunuz?] Ondan evvel zaten seçim yok idi. 38'den sonra. Bizim buralarda seçim yok idi o zamanlar. Belki de vardı ama o zaman, ama bize gelmedi. Buradan çıkan ilk DP'li milletvekili Kinyas Kartal idi, bir de Hürmi soy ismini bilmiyorum. [Şimdi köy neyle geçiniyor?] Koyunculukla. Şerefhanlılar o sığırları sürüp getirenler. Biri birine iftira ettiler. Kimse inanmıyordu ki. Böyle bir şey olacağını. İran'a kaçarlardı, bilselerdi. Onun için kaçmadılar. 33 kişiyi götürdüler. Ankara'nın haberi yoktu. Bunlarlan Muğlalı arasında ne olduğunu kimse bilmez. Şerefhane de Milanlı, asil Milliler. Bir tane yazıcı asker vardı. Buradan evlendi. Şeyde, Hükümet konağında çalışıyordu. Onu da götürdüler. Asker adı, Muzaffer'di. Terhis olunca burdan evlendi, gitmediydi. Süca çavuş da askerdi. Zaten bunu o Süca'nın birliği çıkarttı işi. Süca çavuşun birliğine teslim olmaması olayı açığa çıkarttı. Günü geçmiş, sormuşlar şubeye, neden gelmedi. Öldürüldü denince, ordaki bölüğünden hem Ankara'ya hem her tarafa haber verdiler. Hayır, kaçakçı değillerdi, benim amcam zaten zengindi, çok zengindi. Tabii doğru adam pek yoktur. 1950'den itibaren 2 yıl maaş ödendi, buğday olarak. Sonra o da kesildi. Tabii bize hakaret çok ettiler. Hem millet hem hükümet. Bunun vebalini kim çekecek. Dereye bırakılmış. Defnedeceğiz bırakılmadı, yaz idi hem de sıcak idi. Biz ot biçiyorduk o zaman. Ben on yaşındaydım. Saray'dan bir adam geldi, Seyfo deresinde sizin adamlar vurulmuş. Sabah ezanıyla kalkıp gittik, kadınlar gittiler, bırakmadılar geri geldik. Şu ana kadar cenazeler duruyor yani. Cuma geceleri oradan sesler geliyor, oranın köylüleri diyorlar, ilk önce bırakmadılar, sonra biz de gidemedik.

Değirmigöl, Milan, 70 üzeri, Erkek

(...) Sonra kaçıp gitmiş kendisi de [Günay Aslan için] Şemsikan aşireti var, bak onlar zaten pistir. (...) Eski muhtar da bizdendir. Onlar da bizim akrabadır. Sınır iyidir, sınır her şeyden iyidir. Anadolu'dan da iyidir. Huyuna gidersen daha iyidir tabii. Burdan ihbar veren Memo Ağa'dır, şeyden değil. Memikan değil. (...) Ben o zamanlar on yaşlarındaydım, okuyordum. Belasor köyüne gittiler. Hırsızlığı teşvik ettiler. Onlar da Saray'ın sığırını getirdiler. Bunları, bu insanları hırsızlıkla çağırdılar. Dediler Milanlı yardım etti. Oysa biz değildik. Bizi köyden çıkartmadılar. Her köye karakol diktiler. Camide, köyde asker vardı. Bizi beş altı ay çıkartmadılar. Nüfus cüzdanlarımızı bırakır sabah işe giderdik. 300 koyunum vardı. (....) Sadece öldürülenlerin çocuklarına verdiler bir yıl. O zamanlar Mustafa Muğlalı, Diyarbekir'in ordu komutanıydı. Ruslara yardım ediyor dediler. Muğlalı ihbarcıları çağırıp geliyor, 'Çoluğu çocuğu günaha boyamayın' diyor. 32 kişiyi vurdular. İsmail Hakkı Çevik eski milletvekili. Üzerine düştü. Muğlalı'ya 30 sene ceza verdiler. Şube reisi Sıtkı Tutanak bu işleri araştırdı. Başkale'de de sonradan 6-7 kişi vuruldu, seyyid idi. Muradiye'den de 6-7 seyyid asılmış. Değirmigöl şu anda 95-100 haneli bir köydür. Gençler okuyorlar.

Sırımlı köyü, Milan, 70 üzeri, Erkek

Asil Milan Urfa-Suruç'tanız. 6. babamızdır bu birlikte gelmişizdir. Celali değiliz, Milanız. Kürt kısmı iki kısımdır. Milandır bir de Zildir. Yani asalet iki kısımdır. 6. babada buraya geldik. Altı babadır burdayız. Urfa'dan Hacı Hamo isminde var, Urfa'dan gelmiş. Hacı Hamo'nun dört oğlu doğmuş, Ali İhsan, Osman'ın oğlu. (...) Bu iş Osman Ağa zamanında oldu. Hamidiye Alayları'nda o yüzbaşıydı. 32 kişi hiç suçsuz hatırsız. 15 kişi bu köyden 15 kişi İngiz'den. Ben o zaman 15 yaşındayım. GeliyeSeyfo, Rus İran'a gelmişti. İran Rus'un maiyetindeydi. İran milleti silahlıydı. İngiz'de ihbar ettiler. Vallahi hasım yoktur. Belasor köyüne gittiler, 15-20 kişiyi teşvik ettiler. Onların sığırını getirince İran da silahlı olduğundan. Bunlar da onların sığırını almak istemişler. Korcan'ın başına gelinmiş. 500 sığırı alıp götürmüş İranlılar. 150-200 sığırı (...) sattı yediler. Bir kısım Milanlı sayılıyor. Dediler bunlar yardım etmiş. 70-80 kişi tuttular. Hırsızlara yardım etmiş diye. 1 hafta tutup bıraktılar. Bırakınca

bunlar da jandarmaya şikayet ettiler. Şimdi gidin siz şeyi araştırın, defteri. Onların isimleri bellidir. Ş. A. vardı. Küresinli de vardı, Milan da vardı. Ş.B.'nin babası, birincisi oydu. [İhbar edenlere ne oldu?] Hiç ne oldu! Muğlalı suçu boynuna almasaydı hepsi çıkacaktı. [Muğlalı niye suçu aldı üstüne?] Bilmem artık, o zaman aldı. 100 kişiden fazla vuruldu. Ama 50'den sonra olmadı. Ölüm, [1950 öncesinde] vardı ama sonra olmadı, bir tek GeliyeSeyfo olayı açığa çıktı. Bu olayları DP iktidara gelince tam sahip çıktı. Hatta Adalet Bakanı, Osman Şevki Çiçeklidağ bizzat üzerine düştü. Hasan Seyfi Özkaplan şahit olarak gitti, dinlendi. Suçun hepsi Muğlalı'ya yüklendi. O başkomutandı, emri o vermiş. İdama mahkum edildi. Sonradan yaşından dolayı müebbete çevrildi. Sonra cezaevinde öldü. İktidar değişmeseydi, zaten tutuklamazlardı da. Bir tane Malazgirtli, ben askerdim Zonguldak'ta, orada dükkan açmıştı. Orada gazeteyi o okurdu. Bana söyledi, sizin köy diye. [1950 yılından sözediyor] O bana dilekçeyi yazdırdı. Sadece öldürülenlerin çocuklarına verdiler [tazminat] bir yıl. Sonra onları da kestiler. Adam başı on teneke buğday verdiler. 1-2 sene gittik Mahmudiye'den aldık. Düşmanlık vallah yoktu, dava sığır idi. Cuma geceleri çırağ yanıyor, yani ki şehit oldukları için, yani sen suçsuz hatasız olduğu zaman, sen şehit oluyorsun. Yukarıda da şey etmeden çukur kazıldı, toplu halde gömüldüler. Sen şimdi şey etsen ihbarcıyı bulursun. Günahı ağırdır, insan görüp bilmeden nasıl iftira atar. Köyü boşalttılar. Cuma günü idi. Cuma namazını kılıyorlar. Ellerini bağlıyorlar. Bizim köyden olanlar bir yana, öteki köyden olanlar öteki yana. 30 tane koyun kesemez insan bir anda. (...)

İkinci Görüşme:

Vallahi billahi düşmanlık kavga yoktur arada. Sığır meselesidir. Kaymakam bak o zaten Ermeniydi. İhbar edenler imansızlık yaptı, hükümet suçluydu. Evi yükledik geldik. Birkaç ev vardı o eve götürdü bizi senin amcan. 40 gün köyden uzak kaldık. Bizi senin abin [komşu oğluna hitaben] yükledi, bir boş ev vardı [Saray'da] götürdü. Hem o sene yağmur geceleyin yağardı, sabah açardı, iyilik de çıkmıyor akıldan, kötülük de çıkmıyor. Bu kaç senedir? Bunca yıldır hatırımdan çıkmamıştır. Bunu ne Ermeni yapar, ne Rus yapar. Anca partiler birbirini kapar o kadar. Bunları mahsus vurdurmak için Muğlalı'ya bildirdiler. A.S. ölmüş, o da bunlardandır di-

ye gösterdiler. Bizim ne çektiğimizi Allah bilir. Koyun, Demirkırat zamanında geçiyordu. Şimdi yok. [Milan işin peşine düştü mü?] Milan ne düşecek! Sen, hükümete karşı ne düşecek! (...) 1990'dan sonra kapı açıldı, gelinip gidiliyordu. Şimdi yok. Mazota giden oluyor. Mülteci geçiren yoktur. Bu toprak bizim toprağımız. Atalarımızın kanıyla yoğrulmuş seferberlikte. Edirne'ye kadar kimisi ölmüş, kimisi şehit olmuştur. Korucu ne yapıyor! (...) Nerede bir namussuz varsa o ihbar eder. Bizim köyden de vardı. Hem kaçakçılık yapıyorlar hem ihbar. Mazot bu memlekette ne zaman vardı? Afyon yok, silah yok. Adalet adalet adalet, adaletli olmak lazım. Benim bu yaşım kadar abimle babamın yaşı bindi bana. Bizim burada mülteci işi yoktur, Şemsikan tarafından.

Milan Aşiret reisi Ali İhsan Bey, 80 civarı, Erkek, Van

Dedem Mehmet Bey Hamidiye Alayları'ndandır, Osman Ağa onun oğludur, binbaşıdır. Milan dört koldan müteşekkildir ve 100.000 haneden fazlası Urfa ve Suruç civarındandır. Özalp'ta 30-32 pare köy bizdendir. Kışlaklarımız Maku'de [İran] yaylaklarımız Özalp'ta idi. Biz hudut açıkken bir tarihte Özalp'ta yazlarken, sınır çizilince kalmışlar. Şemsikan'ların ağası Bashan'a iki elçi yollamış "Selam söyleyin, mümkünse bu kış biz Özalp köylerinde kalalım' demiş. Bashan'da 'Tek bir ev saklamam' demiş. Üç ay Şemsikanlarla Milanlar savaşmışlar. Gazlıgöl köyü kalesinde Şemsikanları sıkıştırmışlar. Su yokmuş. Bizimkiler de kaleyi sarmışlar. Elçi yollanmış, bizden vazgeçsinler, biz bu toprakları size bırakacağız. Sonra onlar kaleden çıkıp Karahisar-Keçikayası-Kapıköy-Çakmak-Kepir-Kekikdüzü-Koçbaşı köylerinde yerleşiyorlar. Bu iki aşiretin savaşı uzamıyor. Sonradan tek tük çatışma olmuş ama savaş bitmiş. Milan köyleri, Örenburç, Çaybağı, Baltepe, Zırava, Çardak, Zincirkıran, Dolutaş, Değirmigöl, Bayaslan-Şerefhane, Sırımlı, Korucan, Yamanyurt, Gazlıgöl, Yeşilalış-Pagan köyleridir. Köyler bize kaldı. Bizimkiler Türkiyeli oldular. Bu iş 1915'lerde oldu. Yedi-sekiz sene, on sene köylerde oturmuşuz. Ruslarla Ermenilerin Türkiye'yi işgal ettiği yıllarda. [Milan nasıl bir aşirettir?] Artık yerleşik. Buralılar. Göçerlik kalktı. Meskun mahalde oturuyorlar. Mehmet Ağa zamanında oldu. 90-100 yıl oluyor. Dedem İran'a gitti. Ordu üstümüze, 2000 askerle geldi, 1920'lerde, "Bir devlet büyüğü [Bu büyüğün adını vermeyeceğini belirtti] pedere cevap verdi, O zaman Osman

Ağa Asker geliyor üstümüze' dedi. Çok paraları varmış, 1000-1500 altını varmış. Ev saray gibi çok zengin. Koyunlar 2-3 sürü imiş. Gümüş, altın. Hiçbir şey, ne hazine ne yiyecek hiç, hiç birşey götürememişler. Yalnızca her ata bir yorgan sarılmış, kadınlar binecek diye, işte o kadar. Osman Ağa iki evliymiş. Sürülere haber yollamış, İran'a geçsin diye. Peder de 40-50 atlı ilen İran'a doğru gidiyorlar. Koçbaşı tarafından gidiyorlar. Askerler de dürbünle tespit edememisler. Şafağa doğru İran hududu, biraz da devletin süvari gücü -milis- varmış. Yani şimdi korucu gibi. Civar aşirettenmiş. Şafağa doğru İran'a yetişiyorlar. 50-60 atlı ile geçilmiş. Mevzi almışlar. Savaşılacak diye, 200-300 milis. Bunlar Takuri, Şemsikan, Mukurilerden. Şafak açılınca birbirlerini görmüşler. 200 asker 200 de milis, 7-8 saat savaşmışlar İkindiye asker çekiliyor. Pedergil başka bir devletin toprağına geçiyor. Birkaç askerin arkasına düşmüşler. Peder onları çağırın demiş, hamdolsun, bizden ne askerden, ne de sivilden kimse vurulmamış. 1949'a kadar İran'daydık. 20 yıl kaldık. 1930'da af dilendi, özel af çıktı. Sonradan İran'dan Irak'a geçmişiz. Dayım ilk Meclis'te üyedir, Meclis-i Mebusan üyesidir. Onu da ihbar etmişlerdi. Bir müdürü, onların mıntıkada bir müdür vardı. Onun öldürdüğü ihbar ediliyor. Dediler bunu Hasan Bey öldürttü. O da kaçmıştır, İran'a mülteci, kaçıyor, 25-30 yıl Tahran'da kaldı. Onun vasıtasıyla Şah'a müracaatta bulundum. Orgeneraldan soruldu, müsbet tasdik geldi. Şah'a müsbet cevap verildi, yerleri yurtlan kalmadı denildi. Ataye-i Ferman diye yardım çıkarıldı. Evvela bize üç köy verdi (Evrak-halise'den). İkramda bulundu. 300 haneye ait ikişer öküz verildi. Birkaç ton buğday, kand-ü şeker (7-10 ton) verildi. İltifat etti Şah. 1949'a yaklaştı. Biz o yardımları reddettik, kendi memleketimize, şimdi nasıl olsa af da çıkacak kendi memleketimize dönelim dedik. 1949'da geldik Türkiye'ye, 29-30 yıl Van İl Genel Meclis Üyeliği sürdürdüm. Bir dönem de Milletvekilliğine aday oldum, AP'den.

Biz İran'daydık. Urmiye mıntıkasındaydık. Ama hepsi akrabalarımızdır biliyoruz. Gittiler Türk kaçakçılar, devletten bir izin, belki almışlardır. Belasor köyü vardı, ağası Muhemmedi Misdo, akrabadır, Milanlıdır, vardı. Adil bir adamdı. Fakat beraber gittiler, onların 1500-2000 koyununu alıp getirdiler, bir izzeti nefis meselesi yaptılar. Bir misilleme kararı verildi. 80 atlı ile, başka aşiretler de vardı, Saray o vakitler ilçe idi. Demişler biz de ilçenin sığırını getireceğiz. Epey kollamışlar, meğerse sığır da hudut tarafi-

na gitmiş. Onlar da sığırları İran'a sürmüşler. Koyunların yerine. Muhemmedi Misdo İngizle [Milaningiz köyü kastediliyor-Değirmigöl] akrabadır. Yerliler, Muhemmedi Misdo'yu sevmeyenler ihbar ettiler. Dediler ki iki köy, H(X)arapsorik [Sırımlı] ile İngiz [Değirmigöl], ihbar ettiler. Çaybağı'ndan [Runeks(x)ar] iki kişi, H(X)arapsorik'ten [Sırımlı] 16 kişi, Milaningiz'den [Değirmigöl] 15 kişi. İhbar yapılmış, bizi sevmeyenler, bizden olmayanlar, sığırları gitmiş, ocakları yanmış, ismen 33 kişiyi toparladılar. Buradan Van'a götürüyorlar. Van'da adalet soruyor, 'neleri var?' Birşeyleri yok. 3 kişiyi tevkif ediyorlar. Sırımlı köyden Abdülbaki diye bir kişi ile 3 kişiyi de ayrıca alıyorlar. Onlar zaten sonrasında beraat etti. Hepsi de sayılı kişiler. Hatta içlerinde bir çavuş izinli gelmiş, Suca çavuş, O da onların içinde. [Aralarında bir kadın var mıymış?] Bilemem, biz duymadık. Bunları hiç tutuklamadan Van'a getiriyorlar. Ve tekrar evlerine gönderiyorlar. Askeriye bunları bir daha topluyor. 33 vatandaşı getirip nezarete bırakmışlar. Bunlar hiç korkmamışlar, suçumuz yok diye, geri gitmişler. Cezaevinin kapısı açık, Saray halkından bazıları, bunlara sizi öldürecekler, kaçın demiş. Bunlar suçumuz yok diye kaçmamışlar. 2. gece cezaevinden çıkarıp, hududa, vurmak için Seyfo deresine götürüyorlar. Seyfo deresine indiriyorlar. Hatta vuracak olanların, askerlerin arasından Kürt olanları da çıkartmışlar, burada askerliğini yapan Batılılar olsun diye. Batılılar gitmiş. 40-50 asker de sabaha doğru Seyfo deresine indirilmiş. Elleri bağlanıyor, toplu halde diziliyor. Bir, beş, on el ateş ediliyor. Nefeslerini dinlemişler, şüphelendiklerine bir mermi daha vurulmuş. İbrahim yaralı kurtulmuş. Kendini ölü gibi göstermiş. Onlar gidince kalkmış. İran hududundan kaçmış. 3-5 sene sonra o da öldü. [İbrahim'i Muhemmedi Misdo çağırmış, bir yüzbaşının elini öptürmüş O da öylece Türkiye'ye dönebilmiş. Aslı nedir?] El öptürme falan yok. Biz İran'daydık o vakit, Osman Ağa 1938'de vefat etti. Olay zamanı abim Ali Rıza Bey Milan ağasıydı. Bizim aramızda 15 yaş var. Bir özel af vardı. Biz İran'da devlete [Türkiye] de biraz yaramıştık.

Bu olaya ne zaman, 50 de sahip çıkıldı. DP sahip çıktı. Adalet Bakanı bizzat takip etti. Bizden H.K.'yı Ankara'ya istediler. Meseleyi çok araştırdılar. Çok büyüttüler. Daha başka da bir suçlu bulamadılar. Emir yukardan geldi. Emir meratib ile geldi. Kesin emir vermiş, çok kesin emir vermiş. Vurdunuz mu? Öldüler mi? İktidar değişmeseydi zaten tutuklamaz-

lardı da. Bu olayı çok büyüttüler, hatta Avrupa'ya aksettirdiler. DP'lier CHP'yi anlatmak için bunu anlatıyorlardı. DP iktidara geldi, CHP'ye karşı çıkmak için olaya sahip çıktı.. Bunu çok büyütebildiler. Her yerde konuşuldu, her yerde gazeteler yazdı. En acısı zulmen, yargısız ölümlerdir, yargısız infazlardır. Bu olayda bu 33 kişi tamamen masumdurlar. Eğer devletimiz vatan hainliğini kanıtlamışsa tamam. Bunlar yemin ederlermiş, Muhemmedi Misdo ile görüşmemişlerdir bile. Askeriye mahkemeye tevdi etmemiş. Suç onun [Muğlalı Paşa'dan söz ediyor] üzerine yıkılınca kimse ona yardım etmedi. Vali bir hikaye anlattı. (...) Komutan dürüst olsa, küçük subaylar da yanlış yapmaz, iktidar da değişince, kimse ona yardım etmedi. Muğlalı idam aldı, yaştan müebbete çevrildi. Cezaevinde 82 yaşında öldü. Hayır, İsmet Paşa her şeyde şanssızdı. Bir Reisi Cumhur bu işlerle uğraşmazdı. Paşa büyük davalar kazanmış. Vallahi billahi de askeriye kendi içinde yapmış. Paşa askeriyenin değil, devletin paşasıydı. Paşa ölünce epey teselli oldu. Çünkü cezaevinde öldü. Adaleti o zaman çok seviyorduk. DP meseleyi çok abarttı ama Muğlalı'dan başka suçlu da bulamadı. Ama tek suçlu da oydu. Dürüstlük etmişler. O zamanın müfettişleri de dürüsttü. O zaman adalete çok güveniyorduk. Ben iyi, önemli bir yardım duymadım. Devlet bir yardımda bulunmadı. Aileler kendi yağlarıyla kavruldular. Milan o zaman çok güçlüydü tabii. Biz İran'daydık, burada değildik. Ama gidip cenazelerini bile alıp getiremediler. 100 adam daha ölürdü. Vatandaş korkuyordu. Sizi de öldürürüz diye tehdit ediyorlardı.

[H(X)retel/Kapıköy'deki ölümler için] O yirmi kişi Şemsikanlılar, beraberlerinde Temir Ağa da varmış, onun yakın akrabaları da varmış. Hududu geçip bir köyün sığırını yağmalıyorlar. O köye (Givaran) bir sayılı adam gelmiş, gelip bakmış ki kaçakçılar sığırları çalıyor. O zaman Ruslar da İran'daydı. Herkes tüfekliydi. Onlar da kalkıyor arkalarından sığır gitti diye yetişiyorlar. İranlılar Şemsikanları öldürdüler. Bir subay bizden, o Temir Ağa'nm akrabasını vurmuş. Bizim asker ihtiyatlı, çok inmemişler.

Pederin İran'a kaçtığı 2. gece, köye asker gelmiş, 'Kim Osman Ağa'nın yakını, imamı, katibi?' sorulmuş. İki kişi öldürdüler. Gözlemez köyü altında öldürdüler, kuyuya attılar (...) Bu iki kişinin duruşması olmadı. Kimse korkusundan ihbar edemedi. Biz de İran'dayız daha. 1949'da köylerimiz zilyetiğe geçmişti. Vallahi alamadık. Kadastro sonradan köye gelince zilyetliğe şahit gösterdiler, hakimler de bize hak verdiler, 'Onların-

dır' dediler, 'İran'a gidince siz gaspetmişsiniz' dediler. Ama Temyiz onlara hak verdi, Temyiz'den alamadık. Kaybettik çoğunu. Son zamanlarda bize kendiliklerinden teslim ettiler. Onlar [Küresinler kastediliyor] sonradan geldiler, toprağın yarısını aldılar, biz yapamadık [Sırımlı köy için]. Onlar bizle çatışacak yürek nerde! Küresinler xulamdı, köyü aldılar sonra. Küresinli milleti ama mezheplerine çok sahip, hangi dilden konuşsalar da (Sünniler) imamları da Sünni'dir. Acemler beşinci mezhep ona geçmemiş Küresinler. Milan Şemsikanla savaşmış ama sonra kız alıp vermişiz, aramızda ciddi bir sorun yok.

Van içi Arvasi görüşmeleri, Arvasi önde gelenlerinden, 50 civarı, Erkek

[Arvasilik nedir?] Ehl-i beyttir. Peygamber sülalesidir. Hz. Hüseyin'in ahredidirler. Abdülkadir Geylani büyüğümüzdür. 600 ile 1516 arası sahih değil. 1516'dan bu yana çok net biliniyor. El-Tigriti'den gelmişler. Bir valinin, Kasım Bağdadi'nin ailesine karşı olmuş, 1516'da sürgün ile Revanduz'a gelindi. Çocukları ve ailesini Revanduz'a bırakır. Mısır'da El-Ezher Üniversitesi'nin kurucusudur. Arvasi ışığa yol veren kişi - insan. Arvasi, ışığa yol veren, inanan demektir. Hz. Ömer dönemi buralar Müslümanlaştırılırken, bir çok Ermeni nüfusu varmış. Merkez Başkale'dir. Müküs (Bahçesaray) ise hep haksızlık gördü. Arvasiler bilimle alakalarını kesmemiş, tek dini misyonerdirler. Sürekli bilimle uğraşmışlardır. Bağdadi Revanduz'a gelince oradan Mezrai Bohtan'a geliyor. Bu bölgelere misyonerler gönderildi. Bohtan'da misyonerler sarp kayalık yerlerde gizlendiler. Elle kitap çoğalttılar. Ermeni ve Yahudiler bunların bu çalışmalarını engellemek istediler. Bu engellemeler sonucu Ermeniler tarafından öldürüldüler. Zerve'de 150 böyle şehit var. Müküs'teki Arvas köyüne gidilince bir mescit görülür. Arvas her yerde namaz kılabilir. Cem-i tehir var bizde, namaz tehiri. Bunu Arvasiler oluşturdu. Bu tür fetvalardan dolayı hep tenkit ve taassub gördüler. Mezra-i Bohtan'dan sonra Çölemerik (Hakkari) ve Nehri'ye (gelindi) (1856-7'de) Nehri'de Seyyid Taha Arvasi yatıyor. Oradan Müküs'te, Arvas köyüne (gelindi). Van'da Seyyid Abdurrahman Kutub'un çıkışı var, mezan Hoşap'ta. Sonra yayıldılar. Arvasilerden Ahmede Hani var, merkez Başkale'dir zira en fazla Ermeni ve Yahudi nüfusun olduğu yerdir. Dinden ziyade toplumsal birlik, kardeşlik öndedir. Hayatta birlik ve barış ile müte-

deyyin insan tipine yatkındırlar. İnsan iki şeyden ibarettir: Nefs ve izzet. Nefs için şimdi ekonomik haklar diyoruz, izzet demokratik haklardır. Siyaset sosyal gücün bir tezahürüdür. İzzet devamlı nefsin önünde olmalıdır. 'Gittiğiniz yollardaki izleri takip edin, ama kendiniz de bir iz bırakmaya çalışın' diye buyurur Nakşilik. En büyük dostu Yahudilerdir. Zira, onlar çok çalışkanlar ve üretici olduklarından saldırganlığı hiç bir zaman seçmediler. Bizim Müftü ile Haham çok iyi anlaşmışlardır. Her köylü ile karşılaştıklarında 'senin ekili bir tarlan var mı, senin hayvanın var mı?' diye sormuşlar. Ve üretimi ödüllendirmişler. Hayvan beslemeyen ve tarla ekmeyenlere selam bile vermediler, itibarın araçları: müftünün evinde yemek yemek, çarşıda birlikte dolaşmaktır. Bunlar öyle insanlardır ki avuçlarında su mayalanır. Ahvadı eğitime yönlendirdiler. Aralarında çok okuyan vardır: Profesör R.I., Profesör Dr. H.Ü., Prof. Dr. FÜ. bizdendir. Beyin hücresinin inayeti ile kanser bile yokediliyor.

Van içi,Arvasi görüşmeleri, Arvasi önde gelenlerinden, 50 civarı, Erkek

Biz aile olarak çok önceden Bitlis'e sonra Siirt'e sonra da Van'a bağlandık. 42. baba Seyyid Abdullah'tan itibaren dört ev var: Müküs, Doğubeyazıt, Hizan, Başkale.

SEYYİD ABDULLAH (42)

Seyyid Abdurrahman-i Vanî	Seyyid Abdürrahim
1) Seyyid Lütfullah (Hizan Arvasileri) (Asıl şahsiyet Seyyid/Sigbetullah Arvasi'dir, Kamran İnan'ın dedesi) Van-Erciş'te-Hizan evi kolu Van-Erciş'te oturuyor	Beyazid Arvasi seyyidleri (Seyyid Ahmet Arvasi'dir)
(Seyyid Muhammed Hafid Efendidir)	Seyyid İbrahim
2) Seyyid Abdülhamid (Müküs Arvasileri) (Seyyid Fehim)	Seyyid Abdürrahim (Neslini devam ettiren tek oğludur)
3) Seyyid Molla Muhammed (Hakkari/Başkale seyyidleri) (Seyyid Abdülhakim'dir)	
4) Seyyid Abdullah (Zigüh/Daldere Arvasileri)	
5) Seyyid Molla Efendi (Alan Arvasileri)	
6) Seyyid Mollazade	
7) Seyyid Abdullah (Gevaş Arvasileri)	
8) Şeyh Seyyid Muhammed	

Van Gölü çevresinde halkın inanç bakımından Sünni olmasının en büyük müsebbibi Arvasilerdir. Bu bizim ailenin inanç olarak oraya katkısıdır. Van Gölü ve çevresinde Alevi yoktur bu nedenle. Arvasiler ırkçılığı şiddetle reddederler. Şimdi ben ABD'de çalışsam, yesem doysam, bana dese ki ABD için savaşır mısın? E, derim ki savaşırım. Ben-i adem esastır. Bastığı-

nız yere asla hainlik etmeyiniz diyor Şeyda. Bu üç kelam üretici temeldir. Geldiklerinde Arapça konuşuyorlar da, Türkçe ve Kürtçe öğrenmişler. Saldırganlığı nasıl yok ederiz diye düşünüyorlar. Ağalık kültürü, bencillik ifadesidir, kalmadı da artık. Din bir araçtır, amaç değil. Sizi tanrıya ulaştıran ne? Sizi oraya ne götürüyor? Şeyhlik ve müritlik kurumları bunun aslına uygun olup olmadığını denetler. Teolojisiz felsefe olmaz, felsefesiz teoloji olmaz. Yani şimdi ben bu iki kişiyi tanıyorum şahsen [AKP Milletvekili adayları için]. Onun için, yani akrabalıktan tanıyorum. Yani maksat insanlar aydınlansın. Batı köyleri, çağdaş oluyor, burası da olsun. Bu bölge ne çektiyse feodaliteden çekti. [Dersim meselesi] Arvasiler destek vermiyorlar. Seyyid Abdülhakim Arvasi'dir. Büyük müderris, 1918'de Saray'a davet edilmiş. Fahrettin Altay Paşa'nın en büyük dostudur, ilk zamanlar Diyanet Reisliği verildi. [Neden Arvasi önde gelenleri hep Gümrük müdürlüğü yapmışlar? Bu kadar dünyevi bir ticari işle, neden uğraşmışlar?] Seyyidler, mütemmim ve mutemed kişilerdir. Yedd-i emindirler. Müftülük de öyledir. Şehremini de öyledir. Karşıdan gelen malı alıp emin ellerde muhafaza etmek icap eder. 1918'de bu ailede ordinaryüs profesör bile var. Biz Osmanlıya çok destek verdik, ulemadanız. Seyyid Abdülhakim Arvasi o olaydan yargılanırken İstiklal Mahkemesi üyesi Fahrettin Altay Paşa ise Ordu Müfettişi iken, onun evinde kalıyor. Menemen Olayı sırasında Şıh Vahdettin buna bir mektup yazmış ve uzun bir cevap almış. Ve evinde bu mektup bulunmuş. Nazik bir mektup teşekkür gibi. Yani mesela şimdi ben Rektör olsam, bana yazılan her mektuba sekreterim cevap verir nazikçe, O da öyleydi. El-Ezher'de ordinaryüs profesördür (Seyyid Abdühakim Arvasi için) Yani böyle nazikane bir şey işte, 'Mektubunuzu aldım vs. vs.' Onun gibi bir mektup. Süleyman Nazif, 'Kara Gün' makalesi ile Atatürk'ün iltifatına mahzar oldu. Hep destek verildi. Aile büyükleri için en büyük çıkmazımız İsmet Paşa'dır. İsmet Paşa'nın nefsi, izzeti nefsinin önüne geçmiştir. Tüm bunlar İsmet Paşa'nın iktidar hırsıyla oldu. Atatürk bizim ailede çok sevilen, sayılan bir kişidir. Ama İsmet Paşa Kurtuluş Savaşı'nda kendisine destek verenleri hep terketti. 1937'de sürgün oldu. Yok bizden tenkil olmadı. Tenkil yok. Toprak ağası olup burada Arvasiliği kullanan bazı ağalar oldu. Tenkilin en büyük nedeni Cumhuriyet değerlerine karşı gelmektir. Hiçbir şekilde (Arvasilerin) devletle karşıtlıkları olmadı. Sadece İsmet Paşa'nın iktidar hırsı, Atatürk'ü de Celal Bayar'ı da üzdü. Bu bölge-

deki insanların Bayrak, Atatürk ve İstiklal Marşı'yla ilgili hiçbir sorunları yok. Bu bölgedeki unsurlar Cumhuriyet'i beraber yaratmışlar. Tenkilde de en büyük zararı bu bölgenin insanları gördü. Bu bölgedeki tüm unsurlar Cumhuriyet'i beraber yaratmışlar. [Devletle Arvasilerin hiç çatıştığı oldu mu?] Bazı münferit şeyler hep yanlış anlaşılır. Bazı Kürt büyükleri yardım istediler ama hep elleri boş döndüler. Bu ülke büyük bir denizdir. Her bir koldan nehirler aktı yıllarca, o nehirlerin suyu karıştı, çamurları dibe çöktü, şimdi su berrakken, dipleri kaldırmanın alemi yok. Ben suyu bulandırmayın diyorum bunları yapanlara. Bu deniz şimdi benak, bunları konuşup çamuru bulandırmayın.

Ankara, Prof. Dr. Battal Arvasi

Abbasi beyleri, İbrahim Bey tarafından [Müküs Beyi] irşad yapılsın diye oraya yerleştirildiler. Mıntıkanın adı Arvas. İbrahim Bey'in mülküdür. Bizim Arvas köyüne ilk oğlunu gönderen Seyyid Kasım Bağdadi'dir. (Orhan Gazi döneminde), bir seyahatnamesi var ama fragman olarak bize intikal etti sadece.

Kasım Bağdadi'den; Seyyid Hacı Kasım Bağdadi, Osmanlı Türk devletinin kuruluş yıllarında Anadolu'ya gelmiş, nesli burada çoğalmıştır.->Babası Seyyid İzzeddin Abdullah'tır->Babası Seyyid Abdülaziz-> babası Seyyid Abdulvahab,-> babası Hacı Kasımi Bağdadi (Alim-i Bağdadi lakabıyla da anılmıştır), Bağdat'ta tahsil etmiş, tasavvufta bulunmuş, Mısır'da Cami-ül Ezher'de müderrislik yapmıştır.[1] Hacı Kasım Bağdadi, Seyyid Abdülkadir Geylani'nin oğlu Seyyid Abdülrezzak ahvadından. İsmi yine Abdürrezzak olan zamanın büyük mutasarrıflarından yetki almıştır.

-> Babası Seyyid Abdülcebbar -> babası Seyyid Cemaleddin'dir ve Abdülkadir Geylani'nin dayısıdır. -> Onun babası (Cemaleddin) Seyyid Haydar -> babası Seyyid Abdullah -> babası Hacı Kasım -> babası Ali Seyyid Hasan Tahir -> babası Ebu Abdullah -> babası Seyyid Mansur-> babası Seyyid Abdülaziz (M.S. 10. asırda Şirvan civarında bulunan Envin kalesinin yakınında Bizanslarla savaşırken şehit düşmüş) -> babası Seyyid Nizar -> babası Maad -> babası Ahmed -> babası İsmail -> babası Seyyid Murad -> babası Seyyid Mehdi -> babası Seyyid Abdullah -> babası Seyyid

1 Bkz. Seyyid Abdülhakim Arvasi, Keşkül adlı elyazmasından alınmıştır.

Hasan -> babası Seyyid Muhammed -> babası Seyyid Hasan -> babası Seyyid Ali -> babası Seyyid Muhammed -> babası Seyyid Ali Cevad ->babası Seyyid Musa -> babası 12 İmamdan imam Ali Rıza -> babası imam Musa Kazım -> babası imam Câferü's Sâdık -> babası imam Muhammed Bakr -> babası İmam Zeynel Abidin (Hüseyin'in oğlu)-> babası imam Hüseyin -> babası Hazret-i Ali.

Seyyid Kasım Bağdadi'nin 6 oğlu vardır:

1. Ebu Abdullah Muhammed, Veli (Şeyh Muhammed Kutup: Banî-î Arvas olarak da tanınır).
2. Salih, 3. Cemaleddin, 4. Haydar, 5. Ahmed, 6. Abdullah.

Seyyidlik Hüseyin'in soyundan, şeriflik Hasan'ın soyundan gelenlere verilir. Seyyid'lik ulufesi meselesi şudur: 1643 yılında Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya sunulan bir risale'nin (Kitâbu Mesalihi'l Müslimin ve Menafil-Müminin/ Osmanlı Devlet dönemine ait metinler II, Yaşar Yücel, DTCF Yay., 1980, s:292.).II. Bölümü seyyidlerin durumuyla ilgilidir. Buna göre, Peygamber soyundan geldiğini 'sahih secere'yle belgeleyenler ulufelendiriliyorlar. Evkaf ve emanetten inayette bulunması isteniyor ve kabul ediliyor. (Bunun için nakibul-eşraflık müessesesine bakılması lazımdır)

Özü şu: (Seyahatname'ye göre) Seyyid Kasım Bağdadi Musul yoluyla Mardin'e, oradan Diyarbekir'e, oradan Hazro'ya gelmiş, bir müddet orada kalmış. Ancak dedesi Abdülaziz'in mezarı olduğu Şirvan'ın Envin ve Pay köylerine yakın olan bir yere gelip yerleşir. Seyyid Kasım, Envin köyüne yerleşip üç oğluyla beraber tekrar geri döner, hacca gider. Haçtan sonra Şam'a gelir, Şam'da altı ay kalır. Oğlu Seyyid Ahmed'i tekrar Pay'a gönderir (misyoner olarak), kendisi de oğulları Mehmed ve Haydar ile birlikte Mısır'a gider, El-Ezher'de müderrislik yapmaya başlar; Mısır'da dokuz ay kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya gelir.

Hacı Kasım ile oğulları Muhammed ve Haydar, Bursa'yı ziyaret ederler [Orhan Gazi dönemi]. Bursa yeni fethediliyor. Orhan Gazi tarafından iyi karşılanırlar, 6 ay Bursa'da kalıp Urfa'ya gider. Buradan sonra Seyyid Hacı Kasım tekrar hacca gider ancak bu son haccıdır. Orada vefat ediyor, geri dönmüyor. Oğulları Anadolu'ya geri döner.

Arvas köyünün ortaya çıkması: Arvas köyünü kuran Seyyid Muhammed (Kutub) babasının vefatından sonra Hakkari tarafına gider. Hakkari

Beyi İbrahim'in (Arvasilerdendir) yanına bir müddet yerleşir. İbrahim Bey'in Fatma adındaki kızıyla evlenir. Bu ilk büyük hanemizdir. Ve İbrahim Bey, Van vilayetine bağlı Müküs'ün güney batısındaki Arvas dağının vadisinde ona bir yer gösterir. O da irşad ve tedrisat amacıyla buraya yerleşir, İbrahim Bey'le birlikte Arvas köyü ve türbesinin temeli 14 Mayıs 1334'te atılır.

Kimlik: insanın yaşadığı çevrenin bir ürünüdür. Kim nerede yaşıyorsa onlardan etkilenir. Örf ve adetlerden etkileniyor. Üç halka düşünüyorum: Birinci halkada karındaşlık var, biyolojik, etnik, milliyet gibi. ikinci halkada dindaşlık var. Beni biyolojik olarak kardeş yapandan daha geniş bir halka yapmıştır. Üçüncü halkada türdeşlik var. insan olmaktır. Hepimizin hamuru aynıdır. Ben birinci halkayı reddettim, ikinciyi de reddettim, üçüncü halkayı reddedemezsin.

[Neden Seyyid Abdülkadir'i hiç anmıyorsunuz?] Seyyid Rıza, Seyyid Abdülkadir bizden değildir. [Arvasi değiller mi?] Berzencidir. Berzenci seyyidlerindendir. [Öyleyse Seyyid Taha kimdir?] Seyyid Taha-i Nehri, irşad noktasında onlara gün göstermişlerdir. Arvasiler oraya yerleştirildiklerinde Seyyid Taha-i Nehri'nin yanında dergâh eğitimi alınmış. Aile bağı yoktur, sadece tasavvufi bir bağ var. Bunca alim var. Hepsinin alem-i müştak mürşidi Seyyid Taha-i Nehri'dir. Seyyid Taha deyince akan sular durur. [Bir alimin İslami büyüklüğünü belirleyen nedir?] Bilimi'dir. [Tefekkürü değil midir?'] Biz ilme tefekkürü de dahil ederiz. Platon 'Adalet de tefekkürdendir' der. [Seyyid Abdülhakim Arvasi kimdir?] Doğu'da aileden kopup gelen ilklerdendir. Onlar da gelselerdi her birisi birer Abdülhakim olurlardı. O günün insanları, büyükleri o döneme göre insanlan mutlu ediyorlardı. Şimdi benim düşünmem lazım, ben hangi yöntemle insanları mutlu edeyim diye. Bunun amacı eğitim değil midir? Bugünün olgusu ve aydınlanmasına uygun olan ne ise onu yapmalıyız. Bizim bu toprağa karşı sorumluluğumuz var. Müktesebimiz var. Bu iş iyilikte yanştır. Kim iyisini yapıyorsa, Allah razı olsun. Biz ona şapka çıkarırız. Bu devirde vasıtalar değişti. Biz [iyi] intibak edemedik. [Geri çekilme koşulları] rekabet edemiyoruz. Gelinsin bakılsın, bu cemaatlerin hangisi Arvasiler kadar eski! Cemaat liderleri de bunu çok iyi biliyorlar.

SEÇİLMİŞ KRONOLOJİ

- **1514:** Osmanlı, kendi egemenliğini sağlamak için; Anadolu'daki Türkmen varlığına karşı bazı Kürt aşiretlerini ve İdris Bitlisi'yi aracı olarak kullanır.
- **19. yy ortasında** Şemdinan Mirleri, yetkilerini, Nikitin'in özel ve yetenekli bir kişi olarak tanımladığı, Şeyh Ubeydullah'a devreder Ubeydullah'ın 1885'te başlattığı Kürt hareketi, Hakkari ve çevresinde oturan Agavât-ı Zerzân'ın da desteğiyle yayılmıştır.
- **1806:** Süleymaniye'de İbrahim (Baban) Paşa'nın yeğeni Abdurrahman Paşa ayaklandı.
- **1812:** Abdurrahman Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa, Bağdat çevresine kadar genişleyen bir alanda etkinlik kuran bir ayaklanma başlattı.
- **1829-1839:** Revanduz, Hakkari, Tur-Abdin, Sincar ve Diyarbakır'da Osmanlı'ya isyanlar çıktı. Özellikle Revanduzlu Mir Muhemmed'in çıkışı önemlidir. Ağustos 1836'da bastırılan isyan sonrasında Muhemmed, Seyit Taha'ya sığındı.
- **1839:** Nusaybin'de Mahmut Paşa, yeni atanan valiye karşı isyan etti, ancak direnemedi ve İran'a sığındı.
- **1839:** Bedirhan Bey, Hakkari, Mukus ve Erdelan yöresi aşiretleriyle anlaşarak, Cizre'de iki silah imalat atölyesi kurdu ve bölgesinden vergi almaya başladı.
- **1842:** Bedirhan Bey kendi adına sikke bastırdı ve Cizre başkent ilan edildi.
- **1843:** Hakkari Bölgesi'nde aşiret olarak yaşayan Nasturilerin üzerine saldıran Bedirhan Bey, büyük bir katliam yaptı. 1846'daki ikinci saldırıdan sonra, Nasturileri kendisine cizye ödemeye mecbur etti. Böylece Nasturiler hem Teyyarlardan Nurullah Bey'e hem de Bedirhan Bey'e olmak üzere iki cizye öder hale geldileri Nasturi PatriğiMarŞemun'un şikayetiyle başlayan süreçte, Osmanlı ordusu İngiliz ve Fransızlarla anlaşarak, Bedirhan Bey'in üzerine yürüdü.
- **1847:** Bedirhan Bey, Eruh'ta teslim alındı.

- **1856:** Diyarbakır'da Reşkotan aşireti ve Yezidiler ayaklandı.
- **1856:** Arvasiler, Mezra-i Bohtan'dan sonra, Çölemerik (Hakkari) ve Nehri'ye göç ettiler. Oradan Müküs'te, Arvas köyüne geldiler.
- **1856:** Seyyid Taha-i Nehri öldü.
- **1877-1877:** 93 Rus Harbi. Seyit İslam Geylani bu savaşa Seyit Ubey dullah ve onun büyük oğlu Seyit Abdülkadir'le birlikte katıldı.
- **1879:** Nehri'li Şeyh Ubeydullah, Seyit Taha'yla beraber bir Kürt hareketi başlattı, İran'ın komşu bölgelerini istila etti. Türk ve İran hükümetlerinin başına hayli işler açtı.
- **1879:** Bedirhan Bey'in oğullarından Osman ve Hüseyin Kenan Paşa lar, Cizre'de bağımsızlık ilan ettiler. Osman Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusuna yenildiler ve İstanbul'a sürgüne gönderildiler.
- **1879:** Nehrili Şeyh Ubeydullah yanına oğulları Mehmet Sıddık ile Abdülkadir'in topladığı bir kısım kuvveti alarak İran'a kaçtı. Ubeydullah, küçük oğlu Abdülkadir'le beraber Mekke'ye sürüldü ve 1882'de orada öldü ve ardından Şeyh Abdülkadir, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1908'de İstanbul'a geldi, 'Ayan' azalığına kadar yükseldi. Seyit Taha ise, halka çok ağır muamelede bulunduğundan istanbul'a şikayet edilmişti. Sultan Reşat zamanında İstanbul'a gönderilerek nezaret altında iken, Rusya'ya kaçtı.
- **1891:** 4. Ordu Komutanı Müşir Mehmet Zeki Paşa; Mirliva Mahmud Paşa'yı Van, Malazgirt ve Hınıs taraflarına göndererek, Hamidiye Alayları'nın örgütlenmesini başlattı. 1893'te 56 alay toplanmıştı.
- **1900:** 1883'te II. Abdülhamid tarafından Erbil'e sürülmüş olan Şeyh Esat, İstanbul'a geri döndü.
- **1903-1904:** Mustafa Muğlalı (56. sınıf) Harp Akademisi'nden mezun oldu.
- **1905:** Diyarbakır'da Hamidiye Alay Komutanlarından Milli Aşireti'nin reisi İbrahim Paşa aleyhine halk ayaklanarak telgrafhaneyi işgal etti. İbrahim Paşa'nın ayaklanması ise, 1908'de bastırılarak, öldürüldü.
- **1907:** Said-i Nursi (Kürdi) Medresetü'z-Zehra adını verdiği bir okul projesini gerçekleştirmek için, bu projeye yardım almak amacıyla 1907'de İstanbul'a gitti. Burada şüphe üzerine bir süre tutuklandıktan sonra (akıl hastanesine yollandı) serbest bırakılınca Selanik'e giderek İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle görüştü. Mart 1909'da İttihatı

Muhammedi (Müslüman Birliği) adlı örgütün kurucuları arasında yer alarak, örgütün yayın organı *Volkan* gazetesinde yazılar yazdı. 31 Mart Olayı'nı tahrik ettiği gerekçesiyle Divan-ı Harp'te yargılandı ve beraat etti. Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihatçılar tarafından Trablusgarp'a gönderilen Said-i Kürdi, 1915'te Türkiye'ye döndükten sonra Bitlis savunmasına katıldı, Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düştü. 1917'de bulunduğu Kostroma esir kampından kaçarak Türkiye'ye döndü. 1923-25 yıllarında Van'da, Şeyh Sait İsyanı'na katılmakla suçlandı. İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak sürgün cezasına çarptırıldı. Burdur, İsparta, Kastamonu ve Emirdağ'da sürgün yaşadı. 1934'te Eskişehir'de tutuklandı. 2 yıl sonra serbest bırakıldı. 1943'te Emirdağ'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. 1948'de siyasi amaçlı dernek kurma suçundan 20 ay hapis cezası aldı. 1950'de DP'nin genel affından sonra serbest bırakıldı. 1959'un sonlarında basının 'esrarengiz' olarak nitelendirdiği, Ankara, İstanbul ve Kürdistan'ı kapsayan bir geziye çıktı.

- **1908:** Seyit Abdülkadir bir yardımlaşma ve ilerleme derneği organı olarak *Hetav-i Kürt* (Kürt Güneşi) gazetesini çıkarttı. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti kurucuları arasında yer aldı. Bu cemiyet 1922 yılında kapatıldı.
- **1915:** Şemsikanlar ile Milanlar çatıştı.
- **1916, 16 Mayıs**: Sykes-Picot Anlaşması imzalandı. Beyrut'ta Fransız Büyükelçisi olan Picot; İngiltere adına Ortadoğu politikasını yürütmekle yetkili kılınan Mark Sykes ile Çarlık Rusyası arasındaki bu gizli anlaşmayla; İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'da kendi egemenlik haklarına ve çıkarlarına en uygun yapılanmayı oluşturdular ve bölgenin denetimini ellerine aldılar. Şeyh Mahmut Berzenci, İngilizlere bir yazı göndererek, onların denetiminde bir özerk Kürt bölgesi oluşturulmasını istedi. 1918'de Binbaşı Noel, Şeyh Mahmut Berzenci'yi Güney Kürdistan Kralı ilan etti.
- **1917:** Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyit Abdullah önderliğinde Musul dağlarında bir ayaklanma oldu.
- **1917:** Birukiler Rusya'dan döndüler; Van ve dolaylarına yerleştiler.
- **1918, 17 Aralık:** Kürdistan Teali Cemiyeti kuruldu. Başkanlığına Seyit Abdülkadir getirildi. Kurucuları, Hüseyin Şükrü Bey (Baban), Dr. Mehmet Şükrü Bey (Sekban), Muhittin Nami, Babanzade Hikmet Bey

ve Aziz Bey idi.

- **1918:** Nasturi Patriği MarŞemun Urmiye'yi aldı; İran yönetimine karşı ayaklanmış olan Simko Ağa'yla görüşmesi sırasında, Simko tarafından öldürüldü. Bu öldürme olayını, kimi kaynaklar Osmanlılar'ın kimi de İngilizler'in istediğini belirtir.
- **1919:** Seyit Taha (II), İngiliz korumasında birleşik bir Kürdistan için, Bağdat'taki işgalci yönetimi zorladı. Ancak İngilizler ilgisiz kalınca, İran'a geçip Simko Ağa'yla İran'a karşı harekete başladı.
- **1919,19 Mayıs:** Şeyh Mahmut (Berzenci) İngilizlere başkaldırdı ve yakalanarak 27 Temmuz'da idama mahkum oldu.
- **1920, 8 Haziran:** Milan isyan etti. Bu isyan 18 Haziran'da bastırıldı, isyanın bastırılmasıyla Suriye'ye geçen Milli aşireti mensuplarından 2-3 bin kadar insan, at ve develerle, bir o kadarı da yaya olarak sınırı 24 Ağustos 1920'de geçip, Viranşehir'in Etşan köyüne yerleşerek yeni bir isyan başlattılar, telgraf hatlarını kestiler. Osmanlı yetkililerinin teslim ol çağrısına Milli aşiretinin ileri gelenleri; ertesi günün akşamına kadar af çıkarsa ve zarar ziyanları ödenirse uyacakları cevabını verdiler. Bu şartlar yerine gelmeyince 26 Ağustos'ta Milli aşiretine mensup kuvvetler Viranşehir'i işgal ettiler. Türk askerlerinin kapsamlı saldırılan karşısında 7 Eylül'de tekrar Suriye'ye geçmek zorunda kaldılar.
- **1920, Ekim:** Erzurum'da Cibranlı Aşiret reisi Halil Bey başkanlığında ve onun girişimiyle, Kürdistan Bağımsızlık Komitesi oluşturuldu.
- **1920-28:** Küresinler Simko Ağa'dan kaçarak, Van sınırlarına yerleştiler.
- **1922:** Şekkak Aşireti reisi Simko Ağa Üşnü'de öldürüldü..
- **1924, 28 Eylül:** Nasturi İsyanı bastırıldı. Nasturilerin çoğu İran'a kaçtı.
- **1925, Şubat:** Şeyh Sait isyanı başladı.
- **1925,15 Nisan:** Şeyh Sait isyanı bastırıldı.
- **1925,27 Mayıs:** Dersim İsyanı'na katılmaktan yargılanan Seyit Abdülkadir ve oğlu Seyit Mehmed Diyarbakır'da idam edildi Said-i Nursi, aynı suçlamayla yargılanarak, sürgüne gönderildi; Burdur, İsparta, Kastamonu ve Emirdağ'da sürgün yaşadı.
- **1925:** Şemdinli İsyanı, Seyit Abdülkadir'in oğlu ve Seyit Taha'nın yeğeni olan Abdullah, 1925'te Dersim İsyanı sonucunda asılan babası Se-

yit Abdülkadir'in intikamını almak üzere Şemdinli'de isyana kalkıştı. İhsan Nuri ve Seyit Taha'yla (II) da ilişki kurdu. 10 Haziran'da Şemdinli'de Seyit Taha önderliğinde Nehri direnişi başladı ve bastırıldı. İsyancılar Irak'a çekildi. İngilizler daha sonra, 1929'da, Seyit Taha'yı Revanduz'a kaymakam olarak atadılar.

- **1925,30 Kasım:** 677 sayılı Kanun'la tekke ve zaviyeler kapatıldı.
- **1925, 18 Aralık:** İngiltere'yle Ankara Anlaşması yapılarak, Şemdin li'nin güney sınırı çizildi.
- **1926:** Şeyh Sait isyanına katıldıkları gerekçesiyle 1400 aile için, çeşitli illere sürgün kararı çıktı. Van Müftüsü Şeyh Masum (Arvasi), Birukan Ağası Kinyas Kartal ve Said-i Nursi (Kürdi) de sürgüne yollananlar arasındaydı.
- **1926:** Milan Aşireti Reisi, Bro Heski Telli ve Kor Hesso, Dersim'e katılmadıkları halde, sürgüne gönderilmelerine isyan ederek, Ağrı'ya çıktı. Ağrı İsyanı başladı, isyan çeşitli kesintilerle uzadı ve bastırılamadı. 17 Mayıs 1926 ve 18 Eylül 1927'de yapılan ve başansız olan iki harekattan sonra, 7 Eylül 1930'da isyan tamamen bastmldı.
- **1927:** Kürt ve Ermeni liderlerinin çabalanyla Hoybun örgütünün temeli atıldı. Başkanlan Celadet ve kardeşi Kamuran Bedirhan'dı.
- **1928:** Dersim isyanına katıldıkları gerekçesiyle sürgüne yollananlar için af çıkanldı.
- **1930,23 Aralık:** Menemen Olayı; Teğmen Kubilay ve iki bekçi öldürüldü.
- **1929-1930:** Mustafa Muğlalı 57. Tümen Komutanı ve Menemen Askeri Mahkemesi Başkanı olarak görevini yürüttü.
- **1931,3 Şubat:** Menemen Olayı ile ilgili görülen 36 kişinin idamı.
- **1932, 23 Ocak:** İran'la anlaşma ve İran-Türkiye sının değişti. Kutur İran'a bırakıldı ve Küçük Ağrı'nın bir kısmı Türkiye'ye geçti. Mahmudiye kazası, Saray adıyla şimdi olduğu yere yerleşti
- **1932, 2 Mart:** Van iline bağlı Saray kazasının adı Kazımpaşa olarak değiştirildi.
- **1937,5 Ekim:** Kazımpaşa ilçe merkezi Karahallı köyüne nakledilerek, adı Özalp olarak değiştirildi.
- **1943, 26 Şubat:** Seyit Abdülhakim Arvasi sürgünde öldü, Ankara-Bağlum' da gömüldü.

- **1943:** Mustafa Muğlalı, Diyarbakır 3. Ordu Müfettişliği'ne atandı.
- **1943,30 Temmuz:** 33'ler öldürüldü.
- **1945-1947:** Mustafa Muğlalı, Yüksek Askeri Şura üyeliğine atandı.
- **1947,16 Temmuz:** Mustafa Muğlalı, yaş haddinden emekli oldu.
- **1948, 7 Şubat:** 33'ler için DP Kütahya Milletvekili Fikri Apaydın ve Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik tarafından TBMM'ye dilekçe verildi.
- **1948:** Köy Enstitüleri CHP tarafından kapatıldı.
- **1949,19 Ocak:** 33'ler Olayı'nda yargılama başlatıldı.
- **1949:** Marshall yardımından Van ilinin de yararlandırılmasına karar verildi.
- **1949:** Milan sürgünden döndü ve Türkiye'de olmadıklan süre içinde zilyetlikle ekilen topraklarını geri alabilmek için yerel mahkemelere başvurdu.
- **1950:** DP iktidarı. Birukilerin Ağası Hamit Kartal DP'den milletveki li olmak için başvurdu, ancak kazanamadı.
- **1950,2 Mart:** 950-8 sayılı mahkeme kararıyla, Genelkurmay Askeri Mahkemesi, olayın geçtiği tarihte Diyarbakır 3. Ordu Müfettişi olan Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın sorumluluğunu kesinleştirerek, önce idama, sonra cezası indirilerek 20 yıl hapse mahkum etti.
- **1950,15 Mart:** Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik, İçişleri ve Milli Savunma Bakanları hakkında "yetkilerini kötüye kullandıklan ve görevlerim yapmadıkları" gerekçesiyle TBMM'ye bir önerge verdi.
- **1950, Haziran:** Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik öldü ve di lekçesi sonuçsuz kaldı.
- **1951,11 Aralık:** Mustafa Muğlalı, Ankara Gülhane Askeri Hastane sinde öldü ve dosyası kapandı.
- **1954:** Birukilerin Ağası Hamit Kartal, Birukanın ilk milletvekili oldu.
- **1956, 12 ve 26 Şubat:** 33'ler konusu CHP iktidarının 'azınlıklara ayrımcılığı' olarak TBMM gündemine getirildi. Bu kez olayın geç tiği dönemdeki tüm Meclis üyeleri ve tüm CHP'nin sorumluluğu id diasıyla, bizzat İsmet İnönü için yargılanma istendi.
- **1958,30 Nisan:** Meclis Tahkikat Komisyonu raporu, Meclis gö rüşmeleriyle "zaman aşımı ve çeşitli af yasalanndan dolayı" tekrar kapatıldı.

- **1960, 23 Mart:** Said-i Nursi (Kürdi) 84 yaşında Urfa'da öldü. Urfa'daki Halilünahman Camii Mezarlığı'nda toprağa verilen Said-i Nursi (Kürdi)'nin mezarı 13 Temmuz 1960'ta açılarak kemikleri İsparta yakınlannda bilinmeyen bir yere gömüldü.
- **1960:** 27 Mayıs Devrimi ile Birukan Ağası Kinyas Kartal ve üç karde şi, yurdun çeşitli yerlerine sürgün edilen 55 ağa arasında yer aldı. 1961 affiyla geri döndüler.

DİZİN

Abdülhakim- Arvasi, Seyit
Abdülhakim Arvasi, Seyyid
Abdülhakim, Seyyit
Abdülhakim ,96-98, 108, 111-113, 117, 134, 135, 139,-142, 144, 145, 146, 177, 179, 181, 188, 198.
Abdülkadir-Arvasi, Seyit
Abdülkadir Arvasi, Seyyid
Abdülkadir, Seyyit
Abdülkadir 96, 106, 108, 112, 117, 123, 134, 139, 140, 142, 179, 180, 181, 184, 186
Abrams, P. 110, 195
Adorno, T. 20, 151, 157, 195.
Ağrı İsyanı 38, 48-50, 53, 56, 63, 103, 187.
Ahıska, M. 74, 195
Ahmede Hani, Ahmed-e Hanı 51, 122, 136, 139, 176.
Akgül, S. 41, 42, 195.
Altay, Fahrettin 111, 145, 178.
Anderson, B. 29, 155, 195.
Andrews, P.A. 19, 35, 195.
Arendt, H. 39, 195.
Arif, A. 17, 18, 195
Arvas, İ. 106, 116, 133, 134, 195.
Arvas Köyü 105, 112, 114, 136, 176, 179, 181, 184.
Arvasi, S. Ahmet. 117, 135, 139, 177.
Arvasi-ler 23, 89, 106-109, 111-114, 115, 117, 118, 129, 131, 133-136,-140, 141-147, 154, 175, 176, 178-179, 181, 182, 184,
Aslan, G. 17, 18, 37, 41, 42, 43, 59, 62, 64, 73, 79, 81. 148,152, 179.
Aşan, A. 107, 195.
Atatürk-Mustafa Kemal 77, 83, 93, 106, 145, 146, 149, 178, 179
Auge, M. 33, 40, 151.
Aybars, E. 106, 195.
Aydın, Z. 39.
Aytar, O. 46, 50, 195.

Balbal, M. 38, 49, 50, 53.
Barth, F. 99, 196.
Bedirhan-Bey-Kamuran-Celadet 51, 116, 123, 183, 184, 187.
Behlülgil, M. 79, 196.
BellV. 21, 109, 196.
Berzenci-seyyidleri 103, 104, 107, 117, 181.
Beşikçi, İ. 17, 18-37, 41, 42, 43, 62, 72, 73, 85, 86, 87, 155, 196.

Binbaşı Noel-C.W Noel, 159.
Biruki-ler, Birukan-Birukan
Aşireti 22, 23, 109,
131, 133-156, 185, 188, 197.
Budak, M. 38, 196.

Celil, C. 35, 133, 196.
Chatterjee, P. 29, 154, 155, 196.
Cizre 51, 183, 184.
Connerton, P. 96, 151, 152, 196.
Çaybağı 43, 45, 61, 172, 173.
Çölemerik 136, 139, 176, 184.

Damlacık 15, 17, 23, 33, 67,
69, 72, 162-163.
Değirmigöl 15, 17, 23, 33, 43,
43, 52, 57-58, 59-66-61-73-15
79, 151, 168, 169, 172, 173.
Dersim 28, 52, 96, 178.
Dersim İsyanı 52, 96, 102, 103,
107, 123, 186.
Dersimi, M. Nuri. 106, 196.
Doğubeyazıt 163, 177.

Ekinci, M. 131, 133, 196.
El-Ezher 15, 89, 111-113, 134,
149,175, 178, 179.
Erdost,.M. İ. 101, 104, 105,
196.
Esengin, K. 17, 18, 41, 42, 77, 79,
81, 83, 88, 93, 156, 196.
Etnik milliyetçilik 51, 121, 155.
Eyüboğlu, İ. Zeki. 99, 196.

Fanon, F. 150, 196.
Fırat, M. Şerif. 106, 161, 196.

Gökalp, Z. 45, 50, 107, 196.
Gökçe, B. 57, 196.
Göktaş, H. 18, 38, 49, 50, 62, 68,
73, 197.
Göldaş, İ. 107, 197.
Gölpınarlı, A. 99, 119, 126, 197.
Gülalp, H. 157, 197.

Hakan, S. 104, 105, 197.
Hilmi, R. 104, 197.
Hobsbawn, E. 62, 197.
Hoşap, 17, 22, 28, 35, 40,
89, 103, 109, 136, 176.

İhsan Nuri Paşa. 38, 107.187.197
İnalcık, H. 71, 151, 197.
İnönü, İsmet 17, 19, 51, 77, 87,
107, 188, 197.

Jaspers, K. 20, 157, 197.

Kalman, M. 38, 54, 103, 104, 197.
Kapıköy 43, 45, 79, 171, 174.
Karabekir, K. 48, 52, 197.
Kartal, B. 131, 197.
Kısakürek, N. F. 88, 97-98,
111, 124, 156, 198.
Kıvılcımlı, H. 123, 198.
Kinyas Kartal-Kinyas ağa
132, 140, 156, 168, 187, 189.
Kurmanç-c 155, 164
Kutur-Deresi-Kotor-
GeliyeSeyfo- Seyfo-Seyfo

Deresi 15, 17, 18, 19, 28, 32, 33-35, 37, 41,57, 61, 79, 81, 89, 149, 158, 169, 170, 173.
Kürdistan Teali Cemiyeti 107, 185, 197.
Küresin-ler, Küresinliler, Küresinli 23, 46, 52, 55, 62, 64, 66-68, 70-71, 151, 156, 157, 161-162, 166, 170, 175, 186.
Kürt-milliyetçiliği-ulusçuluğu-ulusalcılığı 51, 67, 68, 99, 107-110, 121, 122, 151, 154.

Mahmudiye xv, 33, 35, 37, 40, 75, 170, 187.
Malmîsanij 107, 108, 119, 198.
Mar Şemun-MarŞimun 183, 186.
Mardin, Ş. 90, 126-127, 198.
Mehmed Hurşîd (Paşa) 34, 35, 198.
Menemen Olayı, 77, 79, 81, 88-89, 91, 93, 95-98, 110, 123,142, 178, 187.
Mevlana Halid 99, 103-104, 125, 126.
Mezra-i Bohtan-Bohtanlı 51, 68, 136, 155, 176, 184.
Milan-Milli-aşireti-Milliler, 42-56, 60, 62-64, 41, 72-73, 75, 79, 81, 87, 61, 109, 151, 154-157, 162, 164- 175, 184-188.
Muğlalı, Mustafa Muğlalı-Muğlalı Paşa, Orgeneral Mustafa Muğlalı-Paşa 17, 18, 28, 37, 41, 42, 60, 73, 77, 79, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 166, 168-169, 171,174, 184, 187, 188, 196-200.
Muhemmedi Misdo,
Mehemmedi Misdo,
Mehmedi Misdo 44, 60, 62, 168, 173.
Müküs 104, 105, 109 ,112 ,114, 134-136,175, 176, 179, 184.

Nakşi-bendi-Tarikatı-Nakşilik 58, 61, 89-99, 100, 103-111, 115, 117, 118, 121, 123-126, 128, 131, 136, 138, 140, 142, 144, 146, 156-158, 176.
Nasturi-ler 100, 104, 116, 183, 186.
Nehri 99-103, 105, 108, 118,136, 139, 141, 153, 176, 181, 184, 187.

Nikitin, B. 38, 70, 71, 92, 99, 102, 112, 183, 198.
Nurculuk 107, 121, 126, 157.

Örgeevren, A. Süreyya. 107, 198.
Özalp 15, 17, 18, 22, 23, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 41-42, 45, 49, 53, 55, 57, 59, 60, 66, 67, 70, 71, 79, 85, 164, 165, 171, 187.
Özgen, N. 105, 198.
Revandüz 15, 103.
Rumford, C. 154, 198.

Sâdât-e Nehri -Nehri Seyitleri 99-

101, 103.
Said-i Nursi- Kürdi, Kurdi-Bediüzzaman-Nurs-i, Nurculuk 90, 97, 107-110, 119-122, 123-128, 131-133, 139, 154, 156, 157, 184, 186, 189, 198.
Saray 17, 23, 33, 35, 37, 38, 40, 43, 59, 60-62, 70, 79, 111, 136, 165, 166, 168, 169, 171-173, 175, 178, 187.
Sevgen, N. 100, 102, 198.
Seyit Abdullah, Seyid Abdullah, Seyyid Abdullah 101, 112, 135, 140, 177, 179, 185.
Seyit Rıza, Seyyid Rıza, Seyyit Rıza 117, 181.
Seyyid Taha-I Nehri, Seyit Taha (II), Seyit Taha, Seyyid Taha, Seyyit Taha 100-102, 105, 107, 115-118, 136, 139, 140, 141-143, 159, 176, 181-184, 186, 187.
Seyyid-seyyidlik mertebesi 60, 61, 89, 91, 102, 104, 105, 113, 117, 142, 155, 169, 178, 180.
Shayegan, D. 150, 155, 157, 198.
Sırımlı-köyü 15, 17, 23, 33, 41, 43, 46-47, 52, 57-58, 59, 61, 65, 67, 68, 72, 73, 75, 79, 87, 151, 162, 167-168, 169, 172, 173, 175.
Simmel, G. 56, 198.
Spivak, C. G. 150, 151, 199.
Sultan Abdülhamit-d 48, 50, 97, 97.
Süleyman Sabri Paşa. 66, 105, 199.
Süphandağ, K. 48, 199.
Şemsikan 45, 51, 55, 63, 65, 79, 165, 169, 171-172, 174, 175, 185.
Şerefname 51.
Şeyh Esat-d 92, 93, 94, 96-97, 184.
Şeyh Said-t-İsyanı 104, 106, 124, 140, 185, 198
Şeyh Ubeydullah, Nehrili 99-103, 123, 183, 184, 185.

Talay, A. 143.

Thompson, P. 151, 152, 153, 199.
Toker, M. 107, 199.
Türkdoğan, O. 70, 44, 199.

Üstün, K. 91-94, 96, 156, 199.

Van Bruinessen, M. 71, 99, 103, 104, 105, 106, 112, 128, 156, 199.

Yukarı Koçkıran 18, 33, 67, 162, 164.
Zizek, S. 54-55, 199.

KAYNAKÇA

- Abrams, P., (1988), "The Difficulty of Studying the State ", *Journal of Historical Sociology*, vol:l, No: 1, March.
- Adorno T., (1999), "Geçmişin işlenmesi Ne Demektir?", *Defter*, Sayı 38.
- Ahıska, M. (2002), "Depresif Politika: Hınzırlar ve Kaybedenler", *Defter*, Sayı 45.
- Akgül, S. (2001), Suat Akgül ve Kenan Esengin, *Orgeneral Musta fa Muğlalı ve Van-Özalp Olaylarının İçyüzü*, Berikan Yay.
- Anderson, B. (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso..
- Andrews, P.A., (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Arif, A., (2001), *Hasretinden Prangalar Eskittim.* Cem Yay.
- Arendt, H., (1994), *İnsanlık Durumu, Cilt 1*, İletişim Yay.
- Arvas, İ., (1964), *Tarihi Hakikatler*, Yargıçoğlu Matb.
- Arvasi, S. Ahmet, (1986), *Doğu Anadolu Gerçeği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Aslan, G., (1989), *Yas Tutan Tarih, 33 Kurşun*, Pencere Yay.
- Aşan, A., (1991), *Şeyh Sait Ayaklanması*, kendi baskısı.
- *Aşiretler Raporu*, (1998), Kaynak Yay.
- Auge, M., (2000), *Unutma Biçimleri*, Om Yay.
- Aybars, E., (1995), *İstiklal Mahkemeleri, Cilt I ve II*, ileri Yay.
- Aydın, Z., (2002), "Uncompromising Nationalism: The Kurdish Question in Turkey", (içinde) S. Savran ve N. Balkan (der.,) *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*, Nova Science Publ.
- Aytar, O., (1992), *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, Med ya Güneşi Yay.
- Balbal, M., (2002), *Ararat'taki Esir Generalden Kan Çiçekleri*, Doz Yay.

- Barth, E, (2001), *Kürdistanda Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri,* Avesta Yay.
- Behlülgil, M., (1992), *İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz,* kendi basımı.
- Bell, D.,(2003), "Mit Alanları: Hafıza, Mitoloji ve Ulusal Kimlik", *Humarnite,* 3, İstalbul,193-215.
- Bell, V, (1999), "Historical Memory, Global Movements and Vio lence", *Theory, Culture and Society,* vol.l6(2).
- Beşikçi, İ., (1992), *Orgeneral Muğlalı Olayı, 33 Kurşun,YurtYay.*
- Budak, M., (2002), *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli den Lozan 'a Dış Politika,* KüRe Yay.
- Celil, C, (1992), *XLX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu 'nda Kürtler,* Özge Yay.
- Chatterjee, R, (1996), *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası,* İle tişim Yay.
- Chatterjee, R, (2002), *Ulus ve Parçaları,* İletişim Yay.
- Connerton, R, (1992), *Toplumlar Nasıl Anımsar?,* Ayrıntı Yay.
- Copeaux, E. (2000), *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden, Türk-İslam Sentezine (1931-1993),* TVY Yay., İstanbul.
- Dersimi, M.Nuri, (1952), *Kürdistan Tarihinde Dersim,* Halep.
- Ekinci, M., *Son Şahitler* l.Cild , www.baglum.8mcom.
- Esengin, K., (1974b), *"Orgeneral Muğlalı Olayı 33 Kişinin Ölümü,* Yenilik Basımevi.
- Emerson, C, (2002), "Beyond the Cutting Edge, Bakhtin at 107"(Book Rev.) *The Russian Review* 61, October 2002, s:618-22.
- Erdost, M. İ., (1993) *Şemdinli Röportajı,* Genişletilmiş ikinci Baskı, Kurtuluş Basımevi.
- Eyüboğlu, İ. Zeki, (1997), *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi,* Der Yay.
- Fanon, E, (tarihsiz), *Yeryüzünün Lanetlileri,* Birleşik Yay.
- Fırat, M. Şerif, (1945), *Doğu İlleri ve Varto Tarihi,* Şaka Matb.
- Gökalp, Z., (1992), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* Sosyal Yay
- Gökçe, B. (1980), *"Bir İç İskan Uygulaması Olarak Dönerdere Köyü ve Toplumsal Sorunları",* (çoğaltma) Samsun.

- Gökçe, B., (1999), *Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Van Valiliği Yay.
- Göktaş, H., (1991a), *Kürtler, İsyan-Tenkil*, Alan Yay.
- Göktaş, H., (1991b), *Kürtler II, Mehabaddan 12 Eylül'e*, Alan Yay.
- Göldaş, *İ.*, (1991), *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yay.
- Gölpınarlı, A., (1997), *Türkiye de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yay.
- Gülalp, H., (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, Metis Yay.
- Gündüz, *L*, (1983), *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat.
- Hakan, S., (2002), *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Peri Yay.
- Hilmi, R., (1995), *Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi*, Nûjen Yay.
- Hobsbawn, E., (1983), "Introduction: Inventing Traditions", (için de) E.
- Hobsbawn ve T. Ranger (der.) *The Invention of Tradition*, Cambrid ge University Press.
- İhsan Nuri Paşa, (1992), *Ağrı Dağı İsyanı*, Med Yay.
- İlter, E., (2002), *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti (M.E.H/MAH) 1927-1965*, MİT Basımevi.
- İnalcık, H., (1999), "Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış", *Sos yal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Van Valiliği Yay. İnönü, İsmet,(1985), *Hatıralar, 1.Kitap*, Bilgi Yay.
- İnönü, İsmet, (1987), *Hatıralar, 2.* Kitap, Bilgi Yay.
- İslam Ansiklopedisi (1964) *Nakşbend Maddesi*
- Jaspers, K.,(2000), *Felsefe Nedir?*, Say Yay.
- Kalman, M., (1996), *İngiliz ve Türk Belgelerinde Botan Direnişleri: 1925-1938*, Med Yay.
- Kara, M., (1980), *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yay
- Karabekir, K., (1995), *Kürt Meselesi*, Emre Yay.
- Kartal, B., (1971) *Sosyolojik Açıdan Birukan Aşireti Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üni., Sosyoloji Böl. Yayınlanmamış Lisans Tezi,.
- Kısakürek, N. F,(1997), *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yay

- Kıvılcımlı, H, (1995), *Sosyalist Gazetesi Yazıları, 1967-1971*, Diya lektik Yay.,No: 13..
- Lieblich, A ve Tuval-Mashiach, R., Zilber T.,(1998), *Narrative Rese arch*
  Reading, Analysis and Interpretation, Sage Pupbl., Applied Social Research Methods, v: 47.
- Malmîsanij, (1999), *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*, Avesta Yay.
- Malmîsanij & Lewendî, Mahmûd, (1989), *Li Kurdistana Bahir û li Tirkiye; Rojnamegeriya Kurdî (1908-1981)*, JN Jîna Nû, Uppsala.
- Mardin, Ş., (1993), *Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme, Bediüz zaman Said Nursi Olayı*, İletişim Yay.
- Mardin, Ş., (2001), *Türkiye de Din ve Siyaset*, İletişim Yay.
- Mehmed Hurşîd (Paşa), (1997) *Seyahatname- i Hudûd, Çevrimyazı 1847*, çev. Alaaddin Eser, Simurg Kitapçılık ve Yay.
- Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, *Abdülhakim Arvasi Maddesi, (1983)*, Haz. Abdüllatif Uyan, Cilt 1., Bereket Yay.
- Nikitin, B., (1991), *Kürtler, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Deng Yay.
- Örgeevren, A.Süreyya, (2002), *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi Vesikalar, Olaylar, Hatıralar*, Temel Yay..
- Özgen, N., (1999), "Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi: Şırnak/İdil'de Kalkınma Projesi Önerisi", *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 1-1.
- Rumford, C, (2001) "Dışarda Kalmanın imkansızlığı", (içinde) *Dışarda Kalanlar/Bırakılanlar*, (der.) N. Avcı, D. Derman, S. Kırca, A.Yumul, Bağlam Yay.
- Sevgen, N., (1982), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu da Türk Beylikle ri, Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, Yay. Haz.: Ş. Kaya Seferoğlu ve H. Kemal Türközü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Shayegan, D, (1991), *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yay.
- Simmel, G., (2000), *Öncesizliğin ve Sonrasızlığın Işığında An Re simleri*, Dost Yay.
- *Söylev, Cilt I. II*, Basıma haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, (1999), Çağdaş Yay.

- Spivak, C.G., (1988), "Can the Subaltern Speak?", (içinde,) *Marxism and the Interpretation of Culture*, (der.) C. Nelson & L.Grossberg, Uni-versity of Illinois Press.
- Süleyman Sabri Paşa, (1982), *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, (yayına hazırlayan ve günümüz Türkçesine çeviren: Gamze Gayeoğlu) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. basım.
- Süphandağ, K., (2001), *Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar*, Fırat Yay.
- *TBMM ALBÜMÜ, 1920-1991*, 1994, TBMM Genel Sekreterliği Yay, No: 1, Ankara
- Thompson, R, (1999) *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Toker, M., (1998), *Şeyh Sait ve İsyanı*, Cumhuriyet Gazetesi Yay.
- Türkdoğan, O., (1998), *Güneydoğu Kimliği*, Alfa Yay.
- Üstün, K., (1990), *Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay*, Çağdaş Yay.
- Van Bruinessen, M., (tarihsiz) *Ağa Şeyh Devlet, Kürdistan'da Sosyal ve Politik Örgütlenme*, Öz-Ge Yay.
- Van Bruinessen, M., (1992), "Kürt Toplumu, Etnisite, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları", (içinde) *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, (der), Kreyenbroek-Sperl, Cep Kitapları.
- Van Bruinessen, M., (1999), "The Kurds and İslam". Working Paper no. 13, Islamic Area Studies Project, Tokyo, Japan, [slightly revised versi-on of the article in *İslam des Kurdes (Les Annales de l'Autre islam*, No.5). Paris: INALCO, 1998, pp. 13-35]
- Van Dijk, T., (2003) , "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", (içinde) *Söylem ve İdeoloji* (çev.) B.Çoban& Z.Özarslan, Su Yay.,s:14-112
- Zizek, S., (2002), *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Metis Yay.

GAZETELER.

"Tarikatlar Komisyonu", *Aydınlık, 24 Kasım 2002*
Bali, Seyit Bilal, (1974), "Muğlalı Olayının İki Tanığı Konuşuyor", *8 Mart 1974, Milliyet.*
Ersezer, R., (1974), "Orgeneral Muğlalı Olayı", *7 Mart 1974, Milliyet*
Esengin, K., (1974a) "Orgeneral Muğlalı Olayı" *28 Ocak 1974, Milliyet*
"Mezarı Meçhul Bir Kürt", *Özgür Politika, 22 Mart 2000*

E-KAYNAKLAR

www.baglum.8m.com
http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv086.html
http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv092.html
http://www.medyakronik.com/arsiv/tribun_arv_150202.htm
http://www.mit.gov.tr/tarihceA3irinci_bolum_B4.html,
http://www.orkun.com.tr/sayi38/38_12.htm
http://www.turan.tc/kalem/bese.htm
www.ozbelgeler.com/anadolu.html/s.l/19.2.1993/MehmetOzcelik
www.radikal.com.tr/2001/02/26/turkiye/01deg.shtmlwww.solya yinlari.com/mie/hasanali.htm.
http://www.ozgurpolitika.org/20 02/0 2/22/hab3 2.html http://www.zaman.com.tr/2002/01/02/haberler/h3.htm.
http://www.anap.org.tr/anap/genelbaskanlar/YILMAZ/grup/2002-03-06_grup.htm
http://www.let.uu.nb'~martin.vanbruinessen/per sonal/pub-lications/Kurds%20and%20Islam.htm#_ftnref36

Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı

TOPLUMSAL HAFIZANIN HATIRLAMA VE UNUTMA BİÇİMLERİ

H. Neşe Özgen

